د کتاب معرفي

د کتاب نوم: پیغام(درېیم ټوک)

لیکوال: زبیر افغان

د نشر کال: ۲۰۲۲م

د کتاب ټول حقوق له **پېروز د ديني مطالعاتو او څېړنو بنسټ** سره خوندي دي.

پېروز د ديني مطالعاتو او څېړنو بنسټ

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سریزه ۷

میرمن په نرواکه ټولنه کې ۹

د ښاغلي جهاني تاریخي څېړني کتاب ته یوه کتنه ۱۳

پوهنتوني نصاب او د ټولنې و بازار عیني شرایط ۲۶

د تاریخ ارزښت ۳۰

د تعلیم، مطالعې او عمل تجرید ۳۹

د ژباړې سختیا او پېچلتیا ۴۳

ستاینه او نقد ۴۹

د افکارو غلا.. ۵۷

په نصاب کې لا تر وخت تېر موضوعات ولې توجیه کېږي او د څه لپاره دي؟ ۶۹

په نورو هیوادونو کې د دیني زدکړو زیانونه ۷۴

د جګړې انګېزه څنګه پیدا او پیاوړې کېږي؟........................ ۸۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني مدارسو ته مصارف بايد له كومه شي؟ ۹۳
دروغجن او درواغ په ټولنه كې ۱۰۲
كاذب شهرت؛ ګټه كه تاوان؟ ۱۰۶
له علماؤ سره د ټولنې چلند ۱۰۹
ولې ۱۱۵
ادبستان چې ما ولوست ۱۱۸
پر كتاب باور ۱۲۵
په داستاني نړۍ كې د افراطيت خام مواد ۱۳۱
د چاپېريال اغېز ۱۳۷
د دين په وړاندې دسيسې د چا له لورې؟ ۱٤۱
د طلوع افغان د ۹۷ كليزې په پلمه ۱٤۷
نقد څه دی او منتقد څوك دی؟ ۱۵۱
هوښيار انسانان څېرې دي؟ ۱٦۳
په دولتي كې ادارو له پښتو سره د پښتنو چلند ۱٦۸
د نشيانو په اړه د حكومت مسووليت ۱۷۳
د اجماع په اړه زما نظر ۱۷۷
د صدقاتو ګټهور ميتود ۱۸۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زیاتو ملایانو د تولید ستونزه او د مدرسو نیمگړی نصاب ۱۸۷

پر عبادت او عبادت ځایونو د کورونا اغېز ۱۹٤

د ونو گټې ۱۹۹

د دین او شریعت تر منځ توپیر ۲۰۳

ولاء او براء ۲۱۱

دښمن او مقاتل ۲۱۸

د ځو عربي اصطلاحاتو پېژندنه ۲۲۱

دعوت؛ څنگه، چاته او د چا دنده؟ ۲۲٦

د جنگ اسباب او شرایط ۲۳۱

عمومیت او خصوصیت ۲۳٤

له شرعي متنه د اجتهاد حق څوک لري؟ ۲۳۷

په عباداتو کې شته پیغامونو ته نه پاملرنه ۲۵۲

د قران کریم د ترجمې او تفسیر وړ کسان ۲۵۸

د مسیار نکاح او شرعي حکم یې ۲٦۱

مشوره(جرگه) په اسلام کې ۲٦۵

سوله د اسلام له نظره او په هیواد کې یې د تحقق لارې چارې ۲٦۹

د علماؤ له وژلو ترهگر څه تر لاسه کوي؟ ۲۷۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنگې ډلې ولې خپلې څېرې بدلوي؟................................ ۲۷۸

د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه ۲۸۳

د قاضي او قضا ځینې اړین شرطونه ۲۸۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

د دې کتاب مقالې مې د څو کلونو په اوږدو کې کړې دي، د پیغام په نوم د کتابونو لړۍ چې مې پیل کړه، په دې کې مې خپلې ټولې پخوانۍ او اوسنۍ لیکنې سره یو ځای او د نشر لپاره واوډلې.

په دې لیکنو کې ځینې ما داسې کړې دي چې له څو سرچینو مې ګټه اخیسته ده، په اخیر کې مې سرچینې یوځای یادې کړې دي، یا مې هم په نیټ کې له ځینو مقالو ګټه اخیستې ده بیا مې په ریفرینس کې د مقالې نوم او ویبسایټ یاد کړي دي، که څه هم زموږ خلك دغه ډول ریفرینس نه خوښوي، خو ما یو وخت دغه ډول حوالې بدې نه ګڼلې، پر دغو مقالو مې وخت لګولی و، په تکلیف مې تیارې کړې وې، اوس مې زړه نه کېدی چې همداسې یې پرېږدم، له دې امله مې په کتاب کې ځای ور کړ، که څه هم ښایي دغه ډول مقالې د اوسني معیار له مخې په ټول پوره هم نه وي، اما راوړل یې ما ګټور ګڼلي دي، نوره پرېکړه یې پر لوستونکو چې فایده من یې بولي که بې فایدې.

په کتاب کې ګڼ موضوعات دي، ځینې یې له تاریخ سره اړه لري، یو څه یې له ادب سره تعلق لري، نور یې بیا ټولنیز دي او یوه برخه یې د دین په اړه کښل شوي دي. د موضوعاتو ګڼوالي ته په کتو مې کتاب دوې برخې کړ، لومړۍ برخه یې ټول هغه موضوعات دي چې له دین سره سروکار نه لري، په دویمه برخه کې یې یوازې له دین سره تړلي موضوعات راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب اوډنې مهال مې یوځل اراده شوه چې لـه دیـن سره نـاتړلي موضوعات ټول وباسم او یوازې دیني مطالب خپاره کړم، بیا مې له څو ملګرو سره هم خبره شریکه کړه، دوی ویل که دا لړۍ یـوازې د دینـي تعبیر لپاره ځانګړې وي، بیا سمه خبره ده او که ځانګړې نه وي، خپـل مضامین پکې خپروې، نـو کتـاب څـو برخـې کـړه، هـره برخـه د یـوې ځانګړې موضوع لپاره تعین کړه، ټول مطالب پکې خپاره کړه.

د هغوی نظر ته په کتو مې وپتېیله چې دوې برخې به یې کـړم، اولـه یې غیر دیني موضوعات او دویمه یې له دین سره تړلي، په دې سره به د دواړو پولې سره بېلې شي، کـه چـا یـوازې دینـي برخـه غوښـته هغـه کولای شي د لوست پر وخت د خپل ذوق برخه را واړوي، لـه سره تـر پایه به مسلسل ټول د هغـه د خوښـې مطالـب وي، کـه چـا د ټـولنیزو، تاریخي، ادبي او دیني ګردو موضوعاتو پـه اړه زمـوږ د ذوق معلومـول غوښتل، هغه به له سره کتاب تر پایه وګوري.

د کتاب ځینې موضوعات په مجلو، اخبارونو او ویبسایټونو کې نشر شوي دي او نور یې تر اوسه نه دي خپاره شوي، که چا هلتـه یـو ونـیم لوستي وي، دلته یې بیا د نورو په څنګ کې کاملن لوستای شي، زه بـه په لنډ وخت کې څلورم ټوک چمتو کـړم او نـورو ستاسـو و د کتـاب د مطالبو ترمنځ نه خنډ کېږم، په اړه یې ښه او بده پرېکړه ستاسو خپل کار دی، پر خدای مو سپارم.

۱۸/۱۱/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ برخه:

میرمن په نرواکه ټولنه کې

د انساني ناپوهي له امله تر اوسه انسان په دې ونه توانېد چې د بشر- حقیقي دښمن کوم دی؟ خپله وړتیا چېرې مصرف کړي او د بشر- سوکالي او خوشالي په څه کې ده؟ انسان د خپل اصل دښمن (طبیعت) پر ځای خیالي دښمن ځان ته پیدا کړی دی او خپل ټول توان د هغه خلاف لګوي.

د انسان طبقاتي ژوند دا معما را منځته کړې ده او له انسان څخه اصل هدف ورک شوی دی. په انسانانو کې ګڼې طبقې د دې سبب شوې دي چې ځینې انسانانو د نورو خلاف ودرېږي، یوه طبقه د بلې د له منځه وړلو لپاره کار وکړي، یوه طبقه بله غلامان کړي، یوه طبقه بله د خپل ځان خادمان کړي او هر کار یې د دوی په خوښه شي.

د نر او ښځینه طبقې کشمکش هم ښه ډېره مخینه لري، د اسلام په پیل کې پر جاهلي عربو د اسلامي متونو دا نیوکه وه چې هغوی ښځو ته د ژوند حق نه ور کاوه، لونې یې وژلې، په دویمه درجه مخلوق یې ورته کتل، میراث یې نه ور کاوه، ښځې د نر په واک کې وې، هغوی خپل مکلیت بللې، نو چې څنګه یې خوښه وه، هغه ډول یې کار ځنې اخیستی.

په نړۍ کې د فیمینیزم را منځته کېدل هم د دې لپاره دي چې د دې دوو طبقو ترمنځ په روان کشمکش کې ښځې کوټلې شوې دي، دوی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوی لپاره خپل حقوق غواړي، البته لږ ووایم که ډېر ویل به ورسره مناسب وي، چې په افراطي توگه يې غوښتنه کوي.

زموږ ټولنه هم له دې حالت څخه بېله نه ده، موږ تر اوسه هم نرسالاره ټولنه لرو، د نر واك پکې چلېږي او په دې وياړ کوو، دا راته اسلام معلومېږي، له ځان سره په افتخار دا خبره کوو چې تر افغانانو ښه مسلمانان نه شته، وگورئ ښځو ته يې څنگه حقونه ور کړي دي؟ په داسې حال کې چې زموږ په ټولنه کې ښځې حق نه لري، دويمه درجه مخلوق دی او يوازې د نر د خوښې کار کوي.

نرانو له ښځې د تعليم حق اخيستی دی، ولې؟ ځکه نر فکر کوي چې که ښځه تعليم وکړي، بد اخلاقه کېږي، نو بايد وې نه کړي. دا فکر نه کوي، چې له ښځې سره په بد اخلاقي کې بل لوری څوك دی؟ ځواب واضح دی چې بل طرف نر دی، نو نر ولې تعليم کوي؟

ښځه په تعليم هوښيارېږي، بايد هوښياره نه شي، ځکه بيا له نره خپل حق غواړي، ځواب ورسره وايي او د هغه د خوښې لپاره ژوند نه کوي، بلکې د خپلې خوښې سره ژوند کوي؛ نو دا کار يې د نر طبقې په زيان دی، له دې امله يې پابندي پر لگولې ده.

د ښځې تعليم کې شرعي پرده او حجاب نه مرعات کېږي، له دې امله هم بايد ښځه تعليم ونه کړي. له دې پردې داسې يو شی جوړ شوی دی لکه زموږ د ټولنې بلا، بلا څه شی ده؟ هيڅ نه ده ليدلې، پرده هم عيني بلا ده. هر څوك په وېروي. ښځه که ډاکټر ته ځي، پرده کوي که نه؟ هو کوي يې، نو همدغه پرده دې دتعليم په وخت کې هم وکړي؟ ښځه که زيارت ته ځي، د پير د دم و تاويز لپاره ځي، پرده لري که نه؟ هو لري يې، نو همدا پرده دې د تعليم لپاره هم کافي وبلله شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

جالبه ده چې د نر خوښه وي، بيا يې راباسي او د خپلې خوښې پرده په کوي، خو که يې خوښه نه وه، بيا د شرعي پردې د نه رعايت له امله يې په کور کې له يوه انساني حق څخه محرومه ساتي او څوک د نيوکې حق هم نه لري.

ښځه د کار حق نه لري، زموږ په ديني تعبير کې راغلي دي چې نر د ښځې سرپرست دی، نو ښځه څه حق لري چې کار وکړي؟ ښځه د نر ناموس ده، نو که دې ناموس ته په بده وکتل شول، بيا د نر غيرت پارېږي او وطنونه تبا کېږي، خو دی خپل د بل په ناموس پسې سترګې وړي؟! ښځه د نر ملکيت ده، دی پکې د خپلې خوښې تصرف کوي، که ښځه مال ولري، بيا د هغه ملکيت له ګواښ سره مخېږي، له دې امله بايد کار ونه کړي، په کار کې ښځه له بل سړي سره ويني، خبرې ورسره کوي، جنس پر پلوري يا يې ځنې را نيسي، په دفتر کې به سره يوځای وي، دا شرعن حرام دي، نو له ښځې د کار حق ولاړ، دا ټولې بانې او پلمې له شرعي متن څخه دي که د کلتور له اړخه دي، يوازې د نرواکې ټولنې د ذهنيت زېږنده دي، په هغه ټولنه کې چې دواړه خپل- خپل حقوق لري، څوک دا پلمې نه مطرح کوي.

ښځه مسجد ته نه ځي چې د خدای عبادت وکړي، د جمعې خطبه نه اوري، د اختر لمانځه ته نه راوزي، په سفر کې پر لار له موټره نه کښته کېږي چې د نر په شان لمونځ وکړي؛ دا هر څه ولې؟ ځکه ښځه بيا نر ويني!!! يعنې نر ځان ته دا حق ور کړی دی، چې خدای ور کړی حق له ښځې اخلي، د خدای د فرض لمانځه حق په مسجد کې نر ځنې اخيستی دی، د خدای د دين زدکړه د ده خوښه ده، خطبې ته کېني، جومات ته ځي، له ملا پوښتنې کوي، خو ښځه د فرض لمانځه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادايني لپاره جومات ته د تلو حق نه لري. د نر خوښيږي چې د يوه لمانځه ثواب يې په پنځه ويشت چنده ثواب بدل شي، خو له ښځې يې د ثواب دا وسيله اخيستې ده، دا هر څه يوازې د نرواکې ټولنې ځانګړتياوې دي، يوه نرسالاره ټولنه ځان ته حق ور کوي چې د ښځو بشري، اخلاقي، قانوني او شرعي حقوق په ګڼو پلمو ځنې واخلي، که د قانون خبره شي، هم نر ځان د قانون وکيل کړي، د خپلې ګټې لپاره يې تفسير کړي، که د اخلاقياتو او بشري حقوقو شي، هم نر د بشر حقونو مدافع وي او اخلاقيات په هغه ډول معرفي کوي چې د نر ګټې پکې وي، که د الهي شريعت شي هم يې د تعبير سر داسې ګوزڼ کړي چې يوازې د نر ګټې خوندي کړي، ښځې په هغه درجه کې وساتي چې د دوی د ټولنې غوښتنه وي.

موږ له خپلو غټو ادعاوو سره په جومات کې د ښځو د لمانځه ځای نه لرو، پر لار د ښځو تشناب نه لري، د اودس يې ځای يې نه شته، په هوټل کې د خوراک لپاره يې ځای ځان کړی دی، خو په جومات کې نه شته، پر لار نه شته، په بازار کې يې تشناب نه شته، د ټولنې هر څه د نر لپاره دي، ښځه پکې هغه وخت واک يا حصه لري چې نر يې وغواړي، که د نر خوښه نه وه، د ښځې تقدير محروميت دی.

۱۸/۴/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاغلي جهاني تاریخي څېړني کتاب ته یوه کتنه

د جهاني صاحب تاریخي څېړني کتاب د تاریخ په موضوع کې پـر خپل ځای ډېر ښه کتاب دی، د ځینو موضـوعاتو هغـه اړخونـه یـې لـه لاسوند سره په داسې ډول برسیره کړي دي چې نه پکې مبالغه شـوې ده او نه یې تر ډېره حـده د خپلـو خلکـو مینـې د حقیقـت پـر مخـه پـرده غوړولې ده.

جهاني صاحب د اول ټوک تر څرنگه تاریخ لیکو؟ سرلیك لانـدې د تاریخ په اړه ښې لارښوونې کړې دي، د ناسمو ارقامو په لړ کې یې د میوند د جنگ په اړه د مورخ غبار خبره را خیستې ده چـې د انگریزانـو ۱۲ زره تلفات وو، ښاغلي جهاني پر دې خبره داسې نیوکه کـړې چـې په دې جنگ کې ټول ټال ۲۴۷۶ عسکرو برخه در لوده چـې ۹۷۱ یـې مړه او ۱۶۸ زخمیان شـول. جهـاني دا خـبره د انگلـیس افغـان د دویـم جنگ د رپوټونو له کتابه کړې ده. (یاد کتاب: ۸)

د پښتنو د تاریخ په اړه گڼې لیکنې شوې دي، له ماسره په خپل کور کې هم په دې اړه څو کتابونه شته، په دې اړه ښاغلي جهاني د (د پښتنو فولکوري تاریخ او تاریخي فولکور) تر سرلیك لاندې یوه لویـه مقالـه کښلې ده چې شخصا ما ته ډېره په زړه پورې ده. لیکوال د دې مقالې په شروع کې وايي:

د پښتون قام، پښتو ژبې، قبـایلو او د پښـتنو د ټـاټوبي او د هغـوی د منشأ په باب په بهر او داخل کي پوهانو ډېري زیاتي لیکني کـړې دي. چا بني اسراییل، چا قبطیان، چا الباني اصله او چا هم د اریایانو اصـیل زامن بللـي دي. دلتـه زمـوږ هـدف د دې نظریـاتو او عقایـدو ردول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاییدول نه دي، بلکه دا خبره کوو چي دغو اکثرو مورخینو په پای کي د خپلو تحقیقاتو نتیجه بیرته پر هغو فولکوري افسانو بنا کړې ده چې له لویه سره هیڅ اساس نه لري او زیاتره خو یوازي د یوه لیکوال پر هغو اطلاعاتو تکیه کوي چي یوازي په هغه لیکوال پوري اړه لري او په هیڅ کتاب کي راغلي نه دي. ددې فولکوري تاریخ تر ټولو لوی نکلچي خواجه نعمت الله هروي پخپله د پښتنو او اسلام له تاریخ څخه بې خبره دی او چي هر څه یې زړه غوښتي دي هغه یې لیکلي دي.(یاد کتاب: ۴۱)

د کتاب په لومړي ټوک کې له ۸۴ څخه تر ۱۰۲ پوري د اوغان په اړه یوه تحقیقاتي څېړنه شوې ده چې د افغان او اوغان پر توپیر رڼغیدلی دی. د مقالې په اخیر کې یې دا نتیجه اخیستې ده چې اوغان او افغان دواړه د تاریخ په کتابونو کې د پښتون لپاره کار شوي دي خو په دومره توپیر چې د کرمان په شاوخوا کې پراته اوغان یا اوغانیان مغول دي او د آل مظفر د کورنۍ د قدرت مهال راڅرګند شوي او بیا په شاوخوا پرتو قومونو کې منحل شوي دي.

ورپسې د افغان شال مقاله ده چې د افغانستان په تاریخ کې ما په دې اړه خاص څه نه دي لوستي، جهاني صاحب په دې اړه ښه څېړنه کړې ده او د افغان شال کلمه یې په ښه ډول روښانه کړې ده.

خوشحال خان خټک او دهغه عصر، د بلې مقالې عنوان دی چې د خوشحال په اړه یې نوې خبرې پکې کړې دي. اصلا د پښتنو هغه کسان چې د تاریخ نه هیریدونکې څیرې یې بللای شو، باید زیات تحقیق وشي او که لږ هم کیږي خو چې نویو اړخونو ته یې اشاره وشي او لوستونکي د هغه کس په اړه نوې معلومات تر لاسه کړي. لیکوال د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختېك په اړه مقاله کې همداسې تګلاره خپله کړې ده. دغه مقاله له ۱۷۴ تر ۲۰۹ مخه غزېږي چې په منځ کې يې ډېرې څنګه عنوانه هم شته، لکه دا: د پښتنو ترمنځ قومي اختلافات او خپل منځي تلفات، يې د دې مقالې هغه برخه ده چې د پښتنو د ضعف په اړه ډېر څه ورڅخه زده کېدلای شي. په دې برخه کې يې د پښتنو په اړه دا يادونه هم کړې ده چې په هند کې د پښتنو د دولت سقوط ولې او د کومو عواملو له امله رامنځته شو؟

د جهاني صاحب د کتاب اهميت په دې کې دی چې له افغان تاريخ سره اړوند يې هغه موضوعات د څېړنې لپاره غوره کړي دي چې يا يې په اړه ناسمې ليکنې شوې دي يا هم ډېر کم څه يې په اړه ليکل شوي دي. يوه بله ځانګړنه يې داده چې حتا د ښو مورخينو او هغو کتابونو په اړه چې د افغانانو په ستاينه کې ليکل شوي دي او د بل قوم په اړه يې بې انصافي کړې وي جهاني دواړې نکتې په ګوته کړې دي، هم يې د مبالغې تر حده د خپلو ستاينو يادونه کړې ده او هم يې د بل قوم په اړه د بې انصافۍ يادونه کړې ده، مثال يې د ده په کتاب کې د قاضي نور محمد جنګ نامه ده چې د کتاب له ۲۱۱ مخ څخه تر ۲۵۲ مخ پورې يې په اړه ليکنه کړې ده او همدغه ذکر شوې يادونې يې د نورو ګڼو خبرو ترڅنګ پکې کړې دي.

دروند جهاني صاحب د کتاب له ۲۵۴ مخ څخه د هندوستاني مجاهدينو په اړه مقاله کښلې ده چې د سيد احمد بريلوي په مشرۍ د پښتنو سيمو ته راغلي وو او د انګريزانو او سيکانو خلاف يې جګړه کوله. دا مقاله تقريبا د يوه واړه کتاب حجم لري چې له ۲۵۴ څخه تر ۳۴۵ مخونو پورې اوږده شوې ده. په دې مقاله کې جهاني صاحب د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بریلوي د متشددانه کارونو پر ځای پښتانه غندلي دي چې ولې یې له سید احمد بریلوي سره سمه همکاري نه کوله او د هغوی هڅې یې ناکامه کړې؟ زما په اند له انګریزانو سره دښمني د دې سبب شوې ده چې جهاني صاحب د سید احمد بریلوي هغه کړنې چې د پښتنو د مذهب او فرهنګ خلاف یې دلته کولې او هم یې د یوه پردي سړي په توګه دلته د پښتنو پر قومونو مشري کول غوښتل او د جهاد له نوم څخه د هغه د ملګرو د ناسمې استفادې په اړه جهاني دومره نیوکه نه ده کړې لکه پښتانه چې یې ورته راچپه کړي دي او کلک یې ملامت کړي دي. زما په اند په دې برخه کې جهاني صاحب د مورخینو لپاره هغه توصیې چې د کتاب په سر کې یې کړې وې، لږ له پامه ایستلې دي او د انګریز هر دښمن ته یې په ښه سترګه کتلي دي او حتا خپل پښتانه یې د هغه چا په مقابل کې ټکولي دي چې له انګریزانو سره یې جګړې کولې که څه هم هغوی د انګریز خلاف دومره جګړې ونه کړې لکه د سیکانو خلاف چې وجنګیدل او سیک یې انکریز ته له پښو واچاوه.

جوسیاهرلان، لومړنی امریکایي په افغانستان کې؛ د هغې مقالې عنوان دی چې له ۳۴۸ مخ څخه پیل شوې او ۳۸۸ کې پای ته رسیدلې ده. په دې مقاله کې یې د یاد امریکایي په اړه په زړه پورې معلومات ور کړي دي. دغه امریکایی له شاه شجاع سره ویني او په افغانستان کې د تللې پاچاهي د تر لاسه کولو په اړه مشورې ور کوي، له هغه وزارت غواړي او دلته خپلو فعالیتونو ته ادامه ور کوي.

د کتاب د لومړي ټوک له ۳۸۹ مخ څخه تر ۴۴۹ پورې یې د امیر عبد الرحمن خان او امیر حبیب الله خان په اړه د یوه امریکایي او بل انګریز د لیکنو ځینې یاد داښتونه په دوو جلا مقالو کې را خیستې دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې زما لپاره دومره په زړه پوري وو چې کله به مې ورته خندل او کله به مې ورته له حسرته افسوس کاوه. دغه مقالې د هغو اميرانو د شخصيت په اړه ډېرې جالبې دي چې لوستل يې موږ ته د خپل تاريخ او اميرانو په اړه ډېر څه راښيي.

د سقاو زوی ښايي زموږ په هيواد کې هر زوړ او ووړ وپېژني، د کتاب په لومړي ټوک کې د سقاوزوی که د خراسان عيار تر سرليک لاندې ۲۲ مقاله ليکل شوې ده چې په دې برخه کې يې نه يوازې د سقاو د زوی د جنايتونو يادونه کړې ده بلکې په سر کې يې د مجاهدينو د جنايتونو لنډه يادونه هم راغلې ده. نوموړي د دې مقالې زيات مواد د فيض محمد کاتب چې د سراج التواريخ ليکوال دی د هغه له ياد داښتونه اخيستي دي، دغه ياد داښتونه د تذکر انقلاب په نوم د يوه کتاب په بڼه د کابل په ملي ارشيف کې پراته دي چې له دې ځايه يوه روسي لومړی روسي ژبې ته ترجمه کړی دی او بيا يې يوه انگريز د (کابل په محاصره کې) په نوم انگريزي ته ترجمه کړی دی چې ليکوال له همدې کتابه زياتره مواد چمتو کړي او په دغه مقاله کې يې ځای پر ځای کړي دي.

پايلوچان او عياران د يوې بلې مقالې سرليک دی چې د کندهار د پايلوچانو په اړه يې کښلې ده. دغه مقاله پر ځپل ځای ډېره مهمه ده؛ ځکه د پايلوچانو په اړه ډېرې ناسمې او سمې کيسې موجودې وې چې موږ يې سمې له ناسمو نه شوای بيلولای، جهاني د مقالې په پيل کې وايي چې د اسد الله زړه سواند په نوم يوه کس د پايلوچانو په اړه يوه سمينار ته يوه د کندهار پايلوچانو په نوم يوه نسبي مفصله څېړنه کړې وه چې زياتره مواد يې نه تاريخي لاسوند لري او نه يې په سمه بڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقایق پکې بیان کړي دي بلکې تر ډېره حده پر احساساتو ولاړه ده. نو په داسې حال کې چې زموږ د تاریخ په اړه داسې له حقایقو لرې لیکنې کېږي، د جهاني صاحب غوندې د يوه متخصص کس مسوولیت جوړېږي چې دغه خلا ډکه کړي، له نیکه مرغه په دغه مقاله کې یې تر یوه بریده دغه هڅه کړې ده او ښایي په راتلونکي کې د نورو کسانو لپاره د لارې مشال شي.

د جعلي خاطرات، په نوم مقاله یې د یوه فارسي کتاب چې نوم یې(خاطرات مستر هیمفر جاسوس انگلیسی در ممالک اسلامی) دی، د ایرانیانو له لوري چاپ شوی، نوموړي د دې کتاب د اصلیت په اړه دغه نسبتن وړه مقاله کښلې ده چې د دې کتاب ځینو مبهمو اړخونو ته یې گوته نیولې.

د کتاب د پای مقاله د امیر امان الله خان په اړه ده، د دې مقابلې سرلیک دی: د اعلیحضرت امان الله خان اصلاحات او سقوط؛ دا مقاله د کتاب ۵۱۰ مخ څخه پیل شوې او د کتاب تر ۵۸۱ مخه پوري اوږده شوې ده. ما د امیر امان الله په اړه دا ډول مستند معلومات نه وه لوستي، ښاغلي جهاني د امان الله خان په د خپل کتاب په دواړو ټوکونو کې مقابلې لیکلې دي چې ډېرې مستندې او په زړه پوري دي. که څوک د هغه په اړه تر دې وروسته څېړنه کوي او د جهاني صاحب دغه کتاب یې په ماخذونو کې نه وي، نو ښایي څېړنه یې نیمگړې وي.

د امیر د اصلاحاتو په اړه دومره جالب معلومات پکې شته چې د انسان ویښته ورته شخ شي. حتا په بازار کې د غیر ښاري ښځو څخه د چادري ایسته کول هم ددې اصلاحاتو برخه وه ان دې کار ته یې خارجیان هم حیران شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امير د سقوط په اړه يې هم څېړنه کتوره ده چې کوم عوامل ددې سبب شول چې ولس پر هغه پاڅون وکړي او د هغه پاچاهي نه يوازې له لاسه ووزي بلکې د يوه نااهل کس لاس ته ور شي؟ دا اوس وخت چې د امير امان الله په اړه ځوانان زيات د معلوماتو مينه وال دي لازمه ده چې د جهاني صاحب دغه څېړنه ولولي او خپل نيمګړي معلومات بشپړ کړي.

د کتاب دويم ټوک د فردوسي له شاهنامې پيلېږي چې سرليک يې دی: شاهنامه او تاريخي افساني؛ تر دغه سرليک لاندې جهاني صاحب ۲۲ مخه مقاله ليکلې ده. ښاغلي جهاني د فردوسي د شاهنامې په اړه ښه څېړنه کړې ده که څه هم لنډه ده. د هغې د ګڼو رواياتو پر ځای يې يو روايت غوره کړی دی، که د دې پر ځای هغه لېږ په تفصيل ږغيدلی وای، ښايي تر دې هم خوندوره او ښه تحقيقي مقاله راغلې وای.

د ټيپو سلطان او شاه زمان، تر سرليک لاندې يې د دې دوو پاچاهانو په اړه هم يوه ۳۶ مخه مقاله کښلې ده چې د دواړو د شخصيتونو او کارنامو په اړه يې نوي اړخونه رابرسيره کړي دي. د هغه د ښې مسلمانۍ لپاره يې همدا بس بللې ده چې له انګريزانو سره يې سخته ورانه وه، ما وړاندې هم يادونه وکړه چې له انګريزانو سره په دښمني کې جهاني صاحب د ځينو کسانو داسې ستاينه کړې ده چې بايد نه يې وای کړی او ځينې يې بيا په هغه شي غندلي دي چې بايد نه يې وای غندلي، لکه د پښتنو او سيد احمد بريلوي په اړه شوې څرګندونې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ۶۹ مخ څخه تر ۸۹ پورې جهاني صاحب د ايپي فقير د آزادۍ د لارې مبارزه، تر عنوان لاندې مقاله کښلې ده چې ما خپله د دغه مجاهد پښتون په اړه ډېر څه پکې ولوستل. که څه هم د دې ستر شخصيت په اړه بايد تر دې هم ډېر څه وليکل شي او حتا کتابونه ورته کم دي، خو جهاني صاحب په دې لنډه ګنډه ليکنه کې داسې ګوښې را برسيره کړې دي چې ممکن د کتاب ليکلو مهال نور کسان هم له دې څخه استفاده وکړي.

له ۹۱ تر ۱۱۳ مخ پورې يې د راجا مهيندرا پرتاپ سينګهـ په اړه ليکل کړي دي چې زما په اند د هغه شخصيت او کارنامې هم تر دې د ډېر څه حقداره دي. له هغه سره ملګري اسلامي علماء يې هم نه دي هير کړي او د افغانستان د پاچاهانو يادونه يې هم کړې ده چې دوی د هغوی په دور کې له کابله خپل فعاليتونه کول. دغه مقاله که څه هم د حجم له مخې موضوع ته په کتو ډېره وړه ده، خو بيا يې هم تر يوه حده ښه تګلاره غوره کړې ده. جهاني صاحب د راجا ځينې ويناوې هم راخيستې دي، لکه دا: هغه خلك چې د مذهبونو پر سر جګړې کوي، هغوی چنداني مذهب ته عقيده نه لري.(ياد کتاب: ۹۲)

شامي پير څوك وو؟ تر دې سرليك لاندې ليکوال کوښښ کړی دی چې د دغه پير اصليت او د کار و فعاليتونو په باب يې له تاريخ څخه په مستند ډول حقايق را برسيره کړي. د شامي پير په اړه دی او غبار بيل دريځونه لري چې په دې مقاله کې يې جهاني صاحب يادونه هم کړې ده. د شامي پير حرکت غبار د مرحوم ظاهر شاه د واکمنۍ په وړاندې غوره اقدام بولي، خو جهاني وايي چې له شواهدو پرته د غبار خبره چې ظاهر شاه د انګريز لاس پوڅی او پير ښه ګڼي، د تاييد وړ نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده. ليكوال په دې اند دی چې ظاهرن پير د امان الله خان د بيا واكمنولو لپاره مبارزه كوله او په دې كار كې يې جرمنيانو ملاتړ كاوه او د امان الله خان په راتلو جرمنيانو ته ګټه رسيده ځكه چې امان الله خان د انګريز سخت دښمن و.

په افغان واكمنانو كې تر لوی احمد شاه بابا را وروسته شاه زمان او امير شير علي خان دوه هغه شخصيتونه دي چې په خپلو كړنو يې ثابته كړې وه د هيواد او ولس لپاره يې كار كاوه، ليكوال د امير شير علي خان په اړه تر دې سرليك لاندې مقاله كښلې ده: د انګريزي استعمار او روسي امپراطورۍ په مقابل كې؛ ده په دې مقاله كې د انګريز او روس دوه مخې پاليسي او له امير شير علي خان سره ناځوانيو ته اشاره كړې ده. په دې برخه كې د امير د اصلاحاتو په اړه هم يادونه كړې ده اما له خپلو ورونو سره د قدرت پر سر په جګړه كې يې خاصه دلچسپي نه ده ښودلې چې حتا شير علي خان خپله پاچاهي هم بايللې ده او بيا دويم ځل قدرت ته رسيدلی دی. د جهاني صاحب ډېر زور د انګريزانو او روسانو د دريځونو په اړه دی چې څنګه يې زموږ هيواد او خلك د خپلو ګټو لپاره استعمالول غوښتل او دا لوبه هر وخت لوی قدرتونه د كمزورو هيوادونو په اړه كوي.

په دې كتاب كې ګڼې مقالې چاپ شوې دي، خو يوه له هغو مهمو مقالو چې ما ته ډېره په زړه پورې وه د (خلجيان او غلجيان) تر سرليك لاندې مقاله وه چې جهاني صاحب يې په اړه غوره تحقيق كړی دی، دا چې هغوی له بهره راغلي دي او دلته ميشت شوي دي، دی يې په اړه ليكي: خلج د تركانو قوم وو او په ډېره پخوانۍ زمانه كې دغو سيمو ته راغلي دي. (ياد كتاب: ۲۱۴) دا خبره يې د يوه عربي مورخ په حواله

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې ده که څه هم وروسته د هغوی په ترک بللو کې یې ډېر شکونه را پیدا کړي دي.

له غزني تر بسته په دې پراخه سیمه کې د دې قبایلو وجود دې ته اشاره کوي چې پښتانه وروسته دغې سیمې ته راغلي دي او اصلا یې خپله سیمه د هند لورته نژدې وه. لیکوال وایي چې دې قبایلو د غزنوي په پوځ کې هم خدمات کړي دي، د حجاج خلاف ممکن عبد الرحمن بن اشعث هم له دوی استفاده کړې وي او له دې سیمې چې نورو هر چا د مقاومت لپاره اقدام کړی وي دوی به یې حتمن په پوځ کې ورسره شامل وو چې وروسته دغه قبایل دغلجي افغانانو په نوم یادیږي.

اخوند درویزه او ارشاد الطالبین، د بلې مقالې نوم دی چې د اخوند په اړه یې لیکلې ده. د اخوند په اړه پښتانه چنداني سم نظر نه لري او هر وخت یې د روښانیانو په مقابل کې د دریدلو له امله غندلی دی، خو جهاني صاحب د نورو برخلاف دومره تیز نه پر ورځي. البته د هغه څو بعدي شخصیت یې له پامه نه دی اچولی، دی دا مني چې هغه پراخه مطالعه در لوده کتابونه یې لیکلي دي او په کتابونو کې یې خورا زیاتې حوالې موندلې کیږي، اما دا هم وایي:

د مثال په ډول اخوند درویزه په دې نه دی خبر چې معاویه د حضرت رسول صلعم له وفات څخه تقریبا پنځوس کاله وروسته نور هم ژوندی وو او څه کم شل کاله یې خلافت وکړ.(یاد کتاب: ۲۳۷)

د اخوند یوې بلې خطا ته یې هم ګوته نیولې ده چې د حسین بن منصور حلاج په اړه یې کړې ده، اخوند لیکي چې هغه د هارون رشید

(c) ketabton.com: The Digital Library

په زمانه کې ووژل شو، جهاني زياتوي چې په دې وخت کې د هارون له وفات څخه څه باندې ۱۱۰ کاله تير شوي وو.(ياد کتاب: ۲۳۸)

ښاغلي جهاني په کتاب کې وړاندې وايي چې د اخوند درويزه د ارشاد الطالبين په اړه مې فکر کاوه چې د پښتنو په اړه به تاريخي او اجتماعي معلومات لري، خو زما د اټکل برخلاف هغه له خرفاتو ډک وختى.(ياد کتاب: ۲۴۰)

د نالوستي ليکونه، د امير حبيب الله خان په اړه ده، د هغه د شخصيت په اړه يې د ځينو ياد داښتونه يادونه کړې ده، البته تر څنگ يې د هغه د پلار يادونه هم کړې ده چې دواړه پاچاهان يو د بل ضد صفات لري. امير عبد الرحمن خان خپل زوی ته هم اجازه نه ور کوله چې پټه ميلمستيا وکړي او دا يې د خپل واک لپاره خطر باله، خو حبيب الله خان بيا خپل ورور نصر الله خان له ځان سره تر اخيره وزغمی په داسې حال کې چې تل په نظرياتي لحاظ د هغه مخالف پاته شو. په همدې ډول يې پر گنو نورو ځانگړتياوو او توپيرونو رڼغيدلی دی.

تر دې وروسته يې د امير عبد الرحمن خان په اړه يوه ځانگړې مقاله بله هم کښلې ده چې د هغه د شخصيت په اړه يې ډېر څه پکې ذکر کړي دي. زه د جهاني د ليکنو په استناد وايم چې عبد الرحمن خان به دومره پښتانه وژلي وي چې هزاره گان يې نيمايي ته هم نه رسيږي، خو خلك پښتانه نه يادوي او د هزاره د وژلو تور يې نړۍ ته ورسيد. دا سمه ده چې له هزاره گانو يې کرکه کوله اما د هغه طبيعت ته په کتو هغه له هر مخالف څخه کرکه کوله او پښتانه يې هم د خپل مخالفت له امله وژلي دي ځکه هغه د يوه ماشوم په شان ځان خوښی و چې دې کار هغه په ځان کې ډوب کړی و او هر څه يې د ځان بلل د بل شراکت يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه شوای زغملای. د دواړو امیرانو په اړه لیکل شویو مقالو کې به دومره حیرانونکې کیسې ولولئ چې هځ حیران به ورته پاته شئ.

تر دې وروسته یې بله مقاله د محمد نادر شاه پـه اړه لیکلـې ده. پـه دې مقاله کې جهاني صاحب هغه تورونه هـم رد کـړي دي چـې نـادر خان له امیر امان الله خان څخه قدرت غصب کـړ، دی استـدلال کـوي چې نادرخان په خپل زور له حبیب الله کلکاني څخه قدرت ونیوی نـو سیاسي منطق او تاریخي سوابق دا نه مني چې یوه جنرال دې پـه خپـل زور قدرت نیولی وي او بیا دې خپل حریف ته تسلیم کړي. دی د هغو کسانو سره مخالف نظر لري چې نادر خان د انګریزانو لاس پوڅی بولي یا یې حد اقل په اړه منفي نظر لري.

ملا، پیر او خان د پښتنو په ټولنه کي، د یـوې بلـې مقـابلې سرلیـک دی چې د ملا، پیر او خان پر اهمیت رڼغیدلی دی چـې پـه ټولنـه کـې څومره اهمیت لري. دی لیکي چې ملا په ټولنه کې یو ضروري عنصر او له بلې خوا بې بنسټه او کمزوری موجود دی. د ده په اند په ټولنه کې د جهالت له امله چې یې کوم اهمیت در لود هغه یې د ښونځي له راتلو سره له منځه ولاړ. دی وایي چې ملا مذهبي ناراضه قشر دی، په ټولنـه کې منزوي دی، خو بر خلاف یې پیران او مرشدان ټـولنیز کسـان بللـي دي، دی دا دواړې بیلې طبقې بولي، هره یوه یې بیله دنده مخته وړي، ملا د بې وسۍ له امله سخت ژوند لري خو پیر د خپلو ګڼو مریدانو پـه برکت د ښه ژوند خاوند دی.

د خان په اړه خپله مقاله کې لیکي:

په پښتني ټولنه کي د خاني مقام له قبیلویت، ټـبر او قبیلـوي اړیکـو سره ملګری دی، چي په قبیله کي دننه د تقریبن ټولو اجتماعـي اړیکـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنسټ د تربور بدمرغه کليمه جوړوي... خان، د تربورگلويـو او قـومي دښمنيو په مرکز کي قرار لري؛ او علت يـې دادی چـي هـم لـه ميـراثي امتيازاتو څخه برخمن وي او هم يې مادي او مالي امتيازات تـر عـادي خلکو او قوميانو زيات وي.(ياد کتاب: ۴۹۱)

ملي وحدت زموږ د تاريخ په رڼا کې، مقاله يې زموږ د اصليت ښـه ښکارندويه ده. ده هم ليکلي دي چې د ملي وحدت کليمه د هر چا پر خوله وي خو عمل يې د خپلې وينا خلاف وي. ان نادر افشار د غلجيو او درانيو د اختلاف له امله ابداليان وځپل او په خپل هدف کې بريالی شو. په دې مقاله کې يې پر همدې موضوع ډېـر ښـه تمرکـز کـړی دی چې لوستل يې په اوسنيو حالاتو کې ډېره گټه لري.

ملا نجم الدين، د هډې ملاصاحب او روحانيت په افغانستان کي، د ده هغه مقاله ده چې د دې پښتون جهادي و روحاني شخصيت پـه اړه پکې ږغيدلی دی. دا ښه خبره ده چې زموږ د تاريخ د مهمو څيـرو پـه اړه د جهاني غوندې څېرک مورخ ليکنې وکړي چې په ايينده کـې مـو تاريخي څېرې يا بيخي گمنامه نه شي يا يې هم د قوميت د مينې له امله يې خلک له اصلي حقايقو څخه لرې په اړه داسې څـه وليکـي چـې د سم پر ځای مو ناسم لوري ته بوزي او د گټې پر ځای يې تـاوان زمـوږ تاريخ ته ورسېږي.

د تاريخي څېړني په دويم ټوک کې ځينـې مقـالې تکـراري راغلـې دي چې نوې زياتونې يې ور باندې کړې دې لکه د پښتنو د تـاريخ پـه اړه مقاله چې لومړي ټوک کې هم خپره شـوې ده، لـه ځينـو مقـالو سره يې بيا ضميمې ملگرې کړې دي چې په اړه يې نور گټـور معلومـات او اضافې هم ور باندې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جهاني صاحب د تاریخي څېړنې ارزښت په دې کې دی چې خاص موضوعات یې انتخاب کړي دي او بیا یې په اړه تر ډېره حده منصفانه لیکنه کړې ده، منابع یې هم مستند دي او په هسې اوازو پسې نه دی تللی.
۳۰/۱۱/۲۰۲۰

پوهنتوني نصاب او د ټولنې و بازار عیني شرایط

زموږ د عام ژوند په اړه یو چا ویل چې یو پر مختللې نړۍ ده، یوه وروسته پاتې نړۍ ده، یوه مخ پر وده او یو زموږ دنیاګۍ ده. خبره یې زموږ تر انتیکو کارونو کوله، رښتیا هم زموږ له عامونو کیسو ور واخله تر خاصو، نسبت نړۍ ته ډېر جالب دي.

په نوره نړۍ کې ډېر پخوا پر دې بحثونه کېدل چې څنګه وکولای شي د پوهنتون نصاب د وخت او بازار له غوښتنو سره سم کړي، په دې اړه ګڼ پلانونه طرحه او د عمل میدان ته راغلل، کله به له یوه پوهنتون څخه ځانګړې کمپنۍ د کارمندانو غوښتنه کړې وه چې پر دغو شرایطو پوره وي، زموږ ورته اړتیا ده او په دې ډول به د پوهنتون له دورې پر همدغو شرایطو د پوره کېدلو لپاره محصلین چمتو کېدل، دوی که به فارغ شول تیار به کار ورته موجود و، نه به دوی بې کاره کېدل، نه به پر ټولنه بوجېدل او نه به یې وخت ضایع کېده.

فعلن د یوه بل پلان له مخې په غربي هیوادونو کې د پوهنتون دوره راکمېږي، ان په هند کې لا د لیسانس دوره درې کلنه ده، د ماسترۍ دوره په ځینو امریکایي پوهنتونو کې یوه کال ته راکښته شوې او همداسې به دا کار نورو هیوادونو ته هم غزېږي. د دې کار ګټه داده

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په پوهنتون کې په نظري ډول ویل شوې تیوریانې باید په بازار کې تر وخت تیرې نه شي که محصل په پوهنتون کې زیات وخت تیر کړي، تر فراغت وروسته ممکن د نن په ژر بدلیدونکې نړۍ کې هغه څه چې ده ویلي او زده کړي وي هغه په بازار کې نور د عمل له میدانه وتلي وي او پر ځای یې نور داسې څه را منځته شوي وي چې ده په خپله تعلیمي دوره کې اوریدلي هم نه وي، نو په دې ډول د پوهنتون او بازار ترمنځ واټن را پیدا کیده چې د همدې د مخنیوي لپاره تعلیمي دوره کمیږي او په لنډ وخت کې هم هغه څه ورته وایي چې بازار اړتیا ورته لري.

زموږ په هیواد کې دغه فورمول کار نه ور کوي، دلته نه د دیني زدکړو په برخه کې دا اصل په پام کې نیول کیږي او نه د دنیوي. په اقتصاد کې یو اصل دا دی چې که هر شی تر تقاضا زیات بازار ته وړاندې شي اهمیت او ارزښت یې کمیږي، که هر شی له تقاضا پرته وړاندې شي، نو هیڅ ارزښت به ونه لري.

زموږ په ټولنه کې دا دواړه کارونه ښه په پیخر کیږي؛ هم تر تقاضا زیات عرضه لرو او هم داسې عرضه شته چې ټولنه یې هیڅ تقاضا نه لري. له دې امله نو لوستي کسان بې کاره دي، په ټولنه کې نه جذبیږي، کاري وړتیاوې یې کمې دي، ټولنه چې کوم شي ته اړتیا لري موږ هغه نه وړاندې کوو، بلکې تر وخت تېره عرضه موږ لرو او ټولنه چې د یوه شي په اړه کمه تقاضا لري موږ یې څو فیصده زیاته وړاندې کوو.

په دې توګه مو د پوهنتونو او بازار ترمنځ انډول خراب کړی دی چې اوس د خلکو پر پوهنتونو باور په کمېدو دی. له ما سره په دفتر کې ای ټي یو نوی ځوان و چې له کمپیوټر ساینس څخه فارغ شوی و، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمپیوټر ډېر کوچنی مشکل یې نه شوای حل کولای، خو بل لور ته یو پخوانی تجربه کاره مامور وو چې په ای تي کې مدیر و، هغه به په دوې دقیقې حل کاوه. عیني همدغه ډول مشکل د بازار او پوهنتوني نصاب او محصلینو ترمنځ هم دی، د بازار تجار یو کار کولای شي خو د پوهنتون څخه ور فارغ په هغه کار نه پوهېږي او نه یې شي کولای، چې دا کار د عامو خلکو ذهنیت د پوهنتونو په وړاندې خرابوي او پر لوستو کسانو یې باور کمېږي.

هر نصاب باید د وخت غوښتنې په پام کې ونیسي، په لنډ وخت کې اپډیټ شي، د پوهنتون خلک باید پر ټولنه او بازار سترګې ښخې کړي چې هلته هر بدلون راتلی دوی یې په نصاب کې ځای تعین کړي، هلته چې هره تقاضا پیدا کېده دوی یې له پوهنتونو څخه عرضه وړاندې کړي، په دې ډول انډول سم ساتل کېږي او که دوی هسې خلک فارغوي دې ته نه کتل کېږي چې د کومې برخې دی او اوس ورته اړتیا شته که نه، نو به لکونه کسان لکه زموږ د ټولنې له پوهنتونه ډګري اخیستې د دولتي او شخصي دفترونو دروازه په دروازه به ګرځي، خو د کار ساحه به یې ورته نه موندله کېږي، دا مشکل ټول د محصل نه هم دی د نصاب دی چې له لویه سره ناسم او د وخت له غوښتنو سره ناموافق جوړ شوی دی.

یو لنډ مثال یې زموږ د علماؤ او نورې نړۍ د علماؤ راواخلئ! ولې یې ترمنځ د ځمکې او اسمان توپیر شته؟ همدغه خبره ده، نصاب تر وخت تیر دی، ټولنه چې د څه شي اړتیا لري، هغه مدرسه نه وړاندې کوي، څومره چې ورته اړتیا ده هغه کمیت ته پام نه کېږي، نتیجه یې په ټولنه کې د بې کارۍ اوج، پر علماؤ د خلکو د باور کمی، د دیني

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدارسو څخه د خلکو خپګان او له ټولنې سره د علماؤ فاصله پیدا کېدل دي چې ملامتیا یې خپله مدرسو او د هغوی منتظمینو ته ور ګرځي.

ژوند ډېر جالب دی، واګې یې ستا په لاس کې دي، پر مختګ پکې کوي او که وروسته پاتېوالی دې خوښ دی؟ په تعلیمي او علمي مرکزونو کې د معیارونو ټیټوالی د ټولنې په وروسته پاتېوالي کې لوی لاس لري، هیله ده اړوندې ادارې دې لورته پام وکړي او وضعیت تر بیخي ډېرې خرابېدا مخته درک او حللار را وړاندې کړي.

۲۰۲۰/اګست/۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تاريخ ارزښت

ژباړه او زياتونه

د تاريخ اصطلاح څه وخت رامنځته شوې او د لغت ريښه يې کوم ځای ته رسي؟ په دې اړه د نظر اختلاف شته. لغوي معنا يې د پېښو زمانه ټاکل ده او دا لغت په ګڼو ژبو کې د متعددو مفاهيمو لپاره کار شوی دی. په قران يا حديث کې د دې استعمال نه‌شته اما لومړی وار د دويمې پېړۍ له منابعو د دې د استعمال څرک لګېږي چې په درېيمه پېړۍ کې ښه پوره رواج شوی دی. لغتپوهان يې د اشتقاق په اړه مخالف نظرونه لري. ځينې له دې منکر دي چې دا لفظ دي عربي يا فارسي ريښه ولري او له اهل کتابو اخيست شوی يې ګڼي. نورو بيا ويلي چې دا اصلن فارسي دی او د (ماه روز) معربه بڼه مورخ ده. دا احتمال هم نه شي رديدای چې تاريخ له اَرَخ يا وَرَخ سامي توري څخه جوړ شوی دی؛ ځکه د ورخ جمع اورخم تر اسلام مخکې د سعودي په جنوبي سيمو کې پر ډېرو د قمري مياشتو لپاره کارول شوې ده.

همدارنګه د تاريخ تعريف هم اسانه کار نه دی، په دې اړه هم ګڼ تعريفونه شوي دي چې تر اوسه هم د يوه تعريف په اړه د نظر يووالی نه شته. دلته د موضوع پر تعين او د دې علم د سرحدونو پر ټاکنه خورا جدي اختلاف راغلی دی. په هر حال نن د دې فن د پوهانو او پکې د نظروالو ترمنځ دوه تعريفونه مشهوردي چې يو په پل پسې يې راوړم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱/ پر تېرو پېښو او د تېرو کسانو پر احوالو، ژوند ليکونو، برياو او سيرتونو علم در لودل تاريخ دی، دا هر څه که د ملتونو ترمنځ تاليف شوي وي يا هم تاليف کېږي، د تاريخ نوم ورته کارولای شو.

تاريخ په دې معنا جزي دی، يعنې د يوه شخص يا فرد د چارو سلسلې ته پام شوی دی نه کلياتو، قواعدو، ضوابطو او روابطو ته. بل ټکی دادی چې يو نقلي علم دی نه عقلي. همداشان پر تېرو پېښو علم دی نه د اينده تحليل او له ماضي سره تړاو لري نه له حاضر سره. زه د تاريخ دې ډول ته د (نقلي تاريخ) اصطلاح کاروم.

۲/ د تېرو کسانو پر ژوند د حاکمو اصولو او قواعدو علم دی چې د تېرو پېښو او حوادثو له تحليل څخه تر لاسه کېږي. دلته مورخ د تاريخي پېښو تر شا پراته طبيعي عوامل او له پېښو سره د عليت و معلوليت پر اړيکه يې بحث کوي چې له دې څخه د عمومي او عامه فهمه قواعدو يوه لړۍ را پيدا کوي چې تېر او اوس يې سره مشابه وي. زه د تاريخ دې ډول ته د علمي تاريخ اصطلاح استعمالوم. د تاريخ دا ډول خورا ګټور دی، د انسان پېژندني لپاره دا يوه ښه سرچينه کېدای شي او ده ته پر خپله اينده د تسلط واک ور کوي. علمي تاريخ د نقلي تاريخ په شان له تېر سره اړه لري نه له حال سره، پر شويو پېښو علم دی نه پر کېدونکو، د نقلي تاريخ برخلاف کلي دی نه جزي او عقلي دی نه محض نقلي. علمي تاريخ په حقيقت کې د ټولنپوهنې يوه برخه ده، يعنې د تېرو سويو ټولنو پېژندنه وړاندې کوي. نو د که علم تاريخ نوم استعمال شي هدف يې همدا دويمه معنا ده او که حوادث تاريخ وکاريږي موخه به يې لومړۍ معنا وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳/ د تاریخ فلسفه؛ دا درېیم شی بیا د تاریخ تعریف نه دی خو د تاریخ فلسفه له پورته هر یوه تعریف سره ځانګړی ارتباط لري. د لومړي تعریف له مخې د تاریخ نظري، مادي یا محتوایي فلسفې ته د تاریخ فلسفه ویل کېږي. د تاریخ نظري فیلسوف له تاریخي پېښو څخه هدف الګو یا د کلي معنا کشف وي. د دویم تعریف له مخې د تاریخ نقدي، صوري یا تحلیلي فلسفې ته د تاریخ فلسفه یا د علم تاریخ فلسفه ویل کېږي. د تاریخ نقدي فلسفه د تاریخي څېړنو په اړه کېږي چې علمي نیوکې پر کوي. د دې فیلسوف موخه دا وي چې د تاریخي څېړنو ماهیت روښانه کړي، اساسي فرضیې، مهم مفاهیم او د څېړنو ډول یې واضح کړي.

عربي او فارسي ادبیاتو کې د تاریخ لفظ هم د علم لپاره کارېږي او هم د دې علمي موضوع لپاره، دارنګه په انګلیسي او الماني ژبو کې هم د دې لفظ معادل د دوو مفاهیمو لپاره کارېږي. موږ پوهېږو چې یو علم دی او بل د علم موضوع ده. مثلا: ځمکه، اسمان، عناصر او روان، علمي موضوعات دي، ځمکپوهنه، هیأت، ټولنپوهنه، روانپوهنه بیا په خپله علوم دي. یا هم د طب کلیمه چې د یوه علم نوم دی، موضوع یې د انسان بدن او ورپیښې ناروغۍ دي، نو ګواکې د دې علم موضوع د بدن ناروغۍ دي، اما خپله علم ته بل لفظ کارېږي چې طب یې بولو؛ خو په تاریخ کې دواړه مفاهیم یعنې د تاریخ موضوع او علمي تاریخ ته یو مشترک لفظ (تاریخ) کارېږي.

د تاریخ دا برخه هم له اختلافه خلاصه نه ده چې ایا هره تېره پېښه په تاریخ کې حسابېږي که له انسان سره مربوط پېښې په علم تاریخ کې ځای لري او که د تاریخ علم ټول موجودات په غېږه کې نیسي-؟ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې اختلاف له امله ځینو د تعریف مهال دې ته پام کړی او داسې تعریف یې کړی دی: د مورخانو د تفسیر، څېړنې او انتخاب له مخې د تیرو انسانانو د حالاتو تفسیر او تحلیل علم تاریخ دی.

ځینو نورو بیا درې شاخصونه په تعریف کې اړین بللي چې (د تېر انسان مهمې پېښې) دي. یعنې تېر یو شاخص دی، انسان بل او مهموالی هم پکې شته. همدې درو شاخصونو ته مرحوم شریعتي هم پام کړی دی، هغه ویلي: پدیدې، پېښي او اړیکې، همداشان فعل او انفعالات، د مرګ او زیادت حوادث، د ټولنو جوړښت، پرمختګ، رشد او د تمدنو، ټولنو او پرګنو زوال، دا ټولې بشري پېښي او پدیدې د انسان له طبیعت سره یا هم د دوی تر خپل منځ له هغه پیله بیا تر اوسه د علم تاریخ موضوع ده.

د مایکل استنفورډ له نظره د تاریخ په تعریف کې تېري پېښي، د پاته اثارو تفسیر او زمانه مهم دي. له دې لید لوري د علم تاریخ موضوع د انسان پر ټکي رامحدوده نه ده. مګر هیګل بیا خورا زیاته را محدوده کړې ده، ځکه ده ویلي چې یوازې هغه قومونه د تاریخي اقوامو په لیست کې یادولای شو چې خپله یې ځانونه په تاریخ کې د یادولو وړ ثابت کړي وي. کالینګوود هم د تېرو انسانانو کړنې د علم تاریخ موضوع ګڼلې ده.

په هر حال په تاریخ کې انسان مهم دی او زیاتره بحثونه په تاریخي کتابونو کې هم د انسان له کړنو او اعمالو سره تړلي او ډېرې نورې طبیعي پیښې چې یادېږي هم د انسان له امله یادېږي چې هغوی ته یې یا زیان اوښتی وي یا هم د انسانانو ژوند یې اغېزمن کړی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ څومره مهم دی؟

ما څو پلا له ځینو کسانو اورېدلي دي چې تاریخي کتابونه لوستل د انسان وخت ضایع کوي. ما ته ځینو ملګرو ویلي چې د انسان په تاریخ کې له وژنو پرته نور شی نه‌شته نو تاریخ چې ګورې بس همدا د مړو تعداد به در سره لیکې نور به څه کې زدکړې؟

دا سمه ده چې په انساني تاریخ کې د وژنو خورا لویې کیسې ثبت دي مګر له دې اړخه پرته تاریخ نور اړخونه هم لري. دا هم یو حقیقت دی چې د پېښو تر شا یې عوامل وي، موږ کولای شو چې د تاریخ په پاڼو کې د ثبت جنګونو تر شا هغه عوامل درک کړو چې له کبله یې انسانان د یوه بل مرګ ته درېدلي وو، په تاریخ کې بریالي و نابریالي انسانان، نظامونه، ټولنې او تمدونه تیر شوي دي چې د بریالي د بریا لاملونه که موږ پیدا کړو ممکن ځینې یې زموږ په زمانه کې هم د دې وړ وي چې عملي یې کړو او د نابریالي تر شا هم عوامل شته چې که درک کړل شي اوس هم انسان ته په ګټه ورځي او له هغو ناکامه تجربو د ځان ساتنې کوښښ باید وکړي.

په هر حال زه دلته غواړم د تاریخ پر اهیمت نور هم بحث وکړم چې زموږ اړیکه له تاریخ سره ثابته کړو او پر لا زیات اهمیت یې هم رڼا واچوم. ځینې کسان فکر کوي چې تاریخ یوازې په تاریخي پاڼو کې د نورو کسانو ثبت شوي احوال دي چې لوستل یې موږ ته څه نه لري، مګر تاریخ یوازې دا ډول نه لري، بلکې د تاریخ موږ دوه تعریفونه لوړ بیان کړل چې تر ټولو مهم یې دویم ډول وو او دې تاریخ ته انسان په هره زمانه کې اړتیا لري. د تاریخ دا ډول زموږ اړیکه له ماضي سره پیدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي او په دې ډول موږ دا فکر نه کوو چې هغه د تېرو کسانو حالات وو او زموږ په ژوند کې اغېز نه لري، بلکې دا يوه روانه لړۍ ده چې شکېده نه لري او موږ هم د دې اوږدې لړې يوه کړۍ يو چې په هيڅ صورت ترې بېلېدای نه شو.

تاريخ د انساني ژوند يوه روانه وياله ده چې تر موږ مخکې يې هم سيلان درلود او تر موږ وروسته به يې هم ولري. په بشري تاريخ کې د ګڼو شيانو په اړه انساني تجربې ليکل شوې دي او موږ هم له دې سلسلې جلاکېدای نه شو، په همدې تعبير نو تاريخ ماضي، حال او اينده ټولو ته شامل دی.

موږ چې کله د ماضي په اړه فکر کوو، کتابونه يې درسوو او لوست کوو نو عينن په همدې وخت کې د حال او اينده په اړه هم دا ټول کارونه کوو؛ ځکه که دقيق نظر وکړو نو زمانه د هيڅ موجود شي ارزښت يو مخيز له منځه نه وړي، طبيعت پوهان وايي چې ماده په مطلق ډول له منځه نه ځي او د تاريخ پوهانو دا خبره هم سمه ده چې يو شی په بشپړه توګه له زوال سره نه مخېږي؛ بلکې هر شی د زماني په اوږدو کې مختلفې بڼې اخلي. که انسان د خپل ځان په اړه فکر وکړي چې يو مهال تی خوره ماشوم وو او بيا هغه صورت له اوسني شکل سره پرتله کړي نو توپير يې دومره واضح دی چې په هيڅ ډول د پټېدو وړ نه دی. دا وخت ممکن فکر وکړي چې دا دوه بېل انسانان دي، اما حقيقت دادی چې هغه ماشوم همدا لوی سړی دی خو زماني يې بڼه ور بدله کړې ده.

يو عرب شاعر د تاريخ د اهميت په اړه وايي:

لَيسَ بِأنسَانٍ وَلاَ عَاقِلٍ   مَن لاَ يَعِي التَّارِيخَ فِي صَدرِهِ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَمَن وَعِيَ أَحوَالَ مَن قَد مَضَى   أَضَافَ أَعمَاراً إِلَى عُمرِهِ

ژباړه: هغه هوښيار انسان نه دی چې په سينه کې يې تاريخ نه وي او که چا د تېرو احوال ياد کړل، نو ګواکې خپل عمر يې زيات کړ.

علم تاريخ په خپل ذات کې دومره ارزښت لري چې په اړه يې خاصې او عامې څېړنې وشي او له هر ډول ګټې پرته د تېرو انسانانو پر احوالو علم درلودل په خپل ذات کې هم ډېر ارزښت لري.که د انسان هدف ژوند وي نو په هره وسيله چې وي بايد د تېر وخت په اړه پوهه تر لاسه کړي، که موږ هغه علم صرف نظر کړو چې د تېرو انسانانو د ژوند په اړه يې معلومات خوندي کړي نو کله به هم خپل هدف ته ونه رسېږو او موږ د تاريخ په ذريعه له خپلو تجربو سره د تېرو انسانانو تجربې ملګرې کوو، په ژوند کې پرمختګونه کوو او په دې ډول ګواکې خپل عمر هم زياتوو.

تاريخ موږ ته له ماضي سره د اړيکې ډول هم راښيي او له نورو ټولنو و کلتورونو سره د اړيکو په څرنګوالي او اهميت مو هم خبروي. علم ولې زدکوو، څکه د شيانو معرفت ته اړ يو، نو اړتيا د علم په زدکړه کې اساسي شی دی همداشان د پرمختګ په برخه کې هم اړتيا اساسي ځای لري، عربي کې متل دی چې (الحاجة ام الاختراع) يعنې اړتيا ابتکار راوړي او پښتانه وايي چې مجبور ته غښتلی مه وايه، دا پښتو متل عينن د لوړ عربي متل مفهوم بيانوي، کله چې انسان اړ شي نو فکر کوي او له هرې وسيلې په کار اخيستو خپله اړتيا پوره کوي. د ماضي له علم څخه موږ کولای شو چې ډېری اړتياوې او حللارې يې درک کړو. همداشان د تاريخ په اړه د معلومات را غونډول، د پېښو ذکر او ياد يې له موږ سره د حاضرو پېښو په تحليل او شننه کې هم مرسته کوي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزو په وړاندې حللار وړاندې کوي چې پرمختګ ته لار هـواروي. زموږ ژوند به هغه مهال ډېر بریالی وي چې له خپلې ماضي سره ژورې اړیکې وپالو، له تجربو یې ګټه واخلو او د یوه ښه استاد په صـفت یـې هر مهال لارښونو ته غوږ شو.

د تاریخ مطالعه د شخصیت په جوړولو کـې هـم مهمـه ده. د نـورو نیمګړتیاوې چې تاریخ خوندي کړې دي که یې هر څوک ولولي نـو د خپل ځان په کمي هم بیا پوهېږي او د حللارې لټه به یې حتمن کوي. تاریخ د هر انسان لپاره ډېره غوره حافظه ده، خورا ډېر شیان یې موږ ته خوندي کړي دي چې په لوستو یې کولای شو ډېر څـه زدکـړو. تـاریخ زموږ هویت او ډېر نور څـه هـم خونـدي کـړي دي، کـه د یـوه انسـان حافظه خرابه شي نو حتمن یې ټول مریض بولي، نو که د یـوه ملـت او قوم تاریخ ضایع شي هغه ملت و قوم به هـم د خپـل تـاریخ پـه ضـیاع ناروغ وبلل شي.

د تاریخ ګټه دا هم ده چې موږ ته د بشر ماضي تر یوه حده تشریح کـوي، څـومره چـې مـوږ مخکـې ځـو او د ډېـرو جـزي شـیانو پـه اړه معلومات تر لاسه کوو نو په استناد یې هم نن او هم د پرون خورا زیات شیان تشریح کېږي. د بشري ټولنو په اړه بیخي ډېرې پوښتنې همداسـې ناحل پاته دي او د تاریخ علم یې له موږ سره په ښه سپړونه او حل کې مرسته کولای شي. له دې امله نو د تاریخ په اړه ویلي شوي چې دا یـو اجتماعي ضرورت او صانع (جوړونکی) دی. اجتماعي ضرورت ځکـه دی چې د ټولنې په اړه ډېر څه را زدکوي او صانع له دې امله دی چـې د فرد او ټولنو په بدلولو کې اغېزناک دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ د یوه رهبر پر شخصیت هم خپل اثر کوي، هغه رهبر چې تاریخ گوري، د تېرو انسانانو له تجربو گټه اخلي، د مشکلاتو په وړاندې د هغوی له حللارو سره خپلې نوې حللارې هم ملگرې کوي، د بریا رازونه یې کشف کړي او د خپل ژوند په اوږدو کې استفاده هم ځنې وکړي که یې امکان وو، نو دا کس به په خپله رهبري کې ډېر بریالی وي او خپلې ټولنې ته به ډېر څه په میراث پرېږدي او هم به د خپل ژوند مهال انساني ټولنې ته خدمت وکړي. د تاریخ همدې اهمیت ته په کتو نو دا وینا سمه ده چې وایي: تاریخ د ماضي او حال ترمنځ خبرې اترې دي.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۱٦

سرچینې:

۱/ التاریخ والمؤرخون، د حسین مؤنس.

۲/ التاریخ ومشاکل الیوم والغد، د محمد الطالبي

۳/ تفرج صنع، د عبد الکریم سروش لومړی چاپ

۴/ انسان، د علي شریعتي

۵/ درآمدی بر تاریخ پژوهی، د مایکل استنفورد

٦/ جامعه و تاریخ، د مرتضی مطهري

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تعلیم، مطالعې او عمل تجرید

تجرید عربي لفظ دی، موږ يې په عمومي ډول خپله محاوره کې کاروو؛ البته د مطالعې يا عمل تجرید زموږ په ټولنه کې يا نه شته يا د نشت تر کچې کم دی. تجریدي مطالعه او عمل دادي چې پر يوه خاص کار او ځانګړي فن تمرکز وشي. انسانان د خپل ژوند په لومړيو کی عمومیات يا کلیات زدکوي، کله چې يې عمر زیاتیږي، د زدکړو سويه يې لوړیږي او د تخصص درجې ته ځي نو له کلي او عمومي جزئي او خاص ته سیر کوي چې اخیر يې پر يوه خاصه نکته ټول تمرکز راټول شي. همدغه کار که په عملي بڼه وي؛ نو د عمل تجرید ورته وايي، که په مطالعه کې وشي د مطالعې تجرید او که تعلیم کې وشي د تعلیم تجرید يې بولي او دا د هر انسان لپاره اړین څه؛ بلکې له دې پرته پرمختګ او اختراع ناشونې ده.

پخوا چې به خلکو زیاتره عمومیات زدکول، نو هغوی چندانې اختراعات هم نه لرل. تر يوه کلي لاندې حتمي جزئيات وي، که يوڅوک د کلي د پېژندلو هڅه کوي بايد جزئيات يې لومړی وپېژني او بيا د هغوی له خواصو معلوملو وروسته د کلي پر پېژندلو د توانيدلو شونتيا زياتيږي، اما که جزئيات معلوم نه شي او د هر يوه ځانګړې پلټنه ونه شي له دې په صرف نظر کولو د کلي پېژندنه که څوک وړاندې کړي هم به مبهمه وي او هم به خاصه ګټه پر مرتبه نه وي؛ د دې په نسبت به د هغه چا معلومات او نظر ډېر د اعتبار وړ او حقيقت ته نژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي چې د کلي تر جزئیاتو وروسته یې هم د جزي په اړه او هم د کـلي په اړه نظر ور کړی وي.

هر څومره چې تمرکز زیاتېږي په هماغه کچه د اختراع او تولنې ته د نوي شي د وړاندې کولو شونیا ډېرېږي، تر اوسه مې د چا په اړه نه دې لوستي او نه مې اوریدلي دي چې د شلو علومو او فنونـو مـاهر و او پـه پلاني پلاني علم و فن کې یې دغه نوي کارونه کړي دي؛ اصلن د شلو علومو ماهر نه شته څوک چې ځان د ګڼو فنونو ماهر ګڼي حقیقت کـې تشې خبرې وي. په نننی نړۍ کې دا کار سخت ځکه دی چې د هر فن ساحه پراخه شوې ده او په تولنه معنا پر دې یوه ساحه غېږ راګرځول او ځان د مهارت تر کچې په پوه کول که ناشونی نه دی نو سخت کار خو له شک پرته دی.

د طـب پـه برخـه کـې مـوږ د یـوه انسـان د بـدن لپـاره پـه لسـګونو متخصص ډاکټران لرو، په تولنه کې د دغه ډول حقیقت وجود خپله د عملي و تعلیمي تجرید اهمیت داسې پـه ګوتـه کـوي چـې انکـار یـې ناشونی دی.

دغه مهم ټکي ته نوره نړۍ په ډېره ښه توګه متوجې شوې ده، هغوی که د یوې موضوع په اړه څوک ږغوي هم هر کاره نه راغواړي او نه یې نظر ته اهمیت ور کوي، بلکې د متخصص په لټه وي که یې د نړۍ پـه هر کونج کې پیدا کړ چې په هره ژبه یې پر دې موضوع خبرې کـولای شوای هغه ورته مشکله نه ده، دوی ترجمه کوي اما یو غیـر متخصـص کس ږغول ورته ستونزه ده.

که دوه کسان عملن په سیاست کې ښکیل وي؛ یوه یې سیاست هم ویلی او عملي سیاست هم کوي، نو د ده ږغـول نسـبت هغـه کـس تـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټور دي او دی یې د هغه په پرتله وړ هم دی چې یوازې عملي سیاست کوي، ډېر امکان لري چې په دې برخه کې د عملي سیاست والا له تیوریکي پلوه له افلاس سره مخ وي، په عملي سیاست کې ممکن هغه یوازې په محلي کچه سیاستوال وي؛ خو هغه بل کس د سیاستپوه په توګه له نړۍ وال سیاست څخه خبر دی او په تیوریک لحاظ د نړۍ د سیاستونو په اړه معلومات لري چې تر څنګ یې د عملي سیاست محلي یا سیمه ییزه تجربه هم لري، نو طبعن به تر هغه بل د ده رغول هم ګټور وي او هم به یې مناسب شخص انتخاب کړی وي، دا قاعده که کلي نه وي نو پر اکثریت د تطبیق وړ ده.

که موږ په دې نظر یو چې ټولنې ته خدمت وکړو یا حد اقل ځانونه جوګه کړو؛ باید له کلیاتو او عمومیاتو ور شوه او له خپل ذوق او اړتیا سره سم د تخصص یو مسند د ځان لپاره غوره کړو چې په دغه وخت کې هم ځان د خدمت جوګه بللای شي او هم یې خدمت په ټولنه کې موثر واقع کیږي. هره خبره نوې نه وي او نه هره خبره پر اوریدونکو تاثیر کوي، ځوک چې له خپل زمان و مکان سره مناسب د خدمت ابزار ونه لري هغه به څه نوې خبره یا نوی کار وکړي؟ د نن عصر نوي ابزار د فنونو او علوم تخصصي کول دی چې له عمومیت او هر کاره ګۍ څخه باید ووزي. یوه بل مثال ته چې نن ښه سره لګیږي او مهم هم دی به راشم:

زموږ د دیني او شرعي متن علماء ولې د دین په اړه د یوه داسې تعبیر له افلاس سره مخ دي چې د مکان، زمان او ټولنې پر شرایطو برابر وي؟ ځکه دوی د دې برخې له حالاتو سره مناسب او لازمي ابزار نه لري؛ له پښن سره که د اهنګرۍ وسایل نه وي هغه به څه وکړای شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګیله هم نه ځنې کیږي. زموږ دیني علماء که څانونه د دین او شریعت متخصصین بولي بیا یې باید له حالاتو، زمان او مکان سره د تطبیق مناسب فورمولونه هم زدکړه کړي، د هغه تعبیر وړتیا هم په ځان کې پیدا کړي چې وخت یې ځنې غواړي که یې وړاندې نه کړي نو دیني ارزښتونه به په ټولنه کې د ملنډو شي او په دې برخه کې به ټوله پړه د هغه معبر پر غاړه وي چې لازم و مناسب ابزار یې نه درلودل خو بیا یې هم د یوه داسې ټولنیز کار د انجامولو اقدام وکړ چې نه یې وړتیا لرله او حتا نه یې دا فکر کړی وو چې دغه هر څه ورته لازم او ضروري دي. نن چې د نړۍ په هره برخه کې د دیني مفکرین شته خو موږ یې نه لرو،ستره وجه یې همدغه ده چې موږ یې ابزار نه دي تیار کړي، زموږ علماء تر اوسه د تجریدي عمل او تعلیم په اهمیت نه پوه دي او نه ارزښت ورته لري. تر هغو به له افلاس سره مخ یو چې دغه عیني شرایطو زیږولي ټولنیز جبري شرایط مو نه وي پوره کړي او دا قاعده ده چې شرط نفي شي مشروط بیخي وجود ته نه شي راتلای.

ټولنې ته خدمت هغو کسانو کړی دی چې د تجرید په اهمیت پوه شوي او عملي کار یې هم له دې ځایه پیل کړی دی، په انساني ټولنه کې باید د تخصص ساحې وټاکلې شي او هر متخصص د خپل فن په ساحه کې کار وکړي چې که نوی کار ونه کړي نو هغه زوړ له اسلافو راپاته چوکاټ خو حد اقل ونه شرموي، اما که څوک تجرید ونه کړي پر هغه پرمختګ او اختراع د طې ټکی دی بلکې د نورو ثابت شوي اصول او چوکاټونه به هم په شرمونو وشروموي. دا اوس یو بهترین اصل دی چې که څوک د خدمت چیغې وهي خو تجرید نه کوي، نو اصلن خدمت نه غواړي بلکې یوازې یې کار تر شعاره دی. راځئ تجرید تجربه کړو او بیا یې له ګټو څخه برخمن شو!

۲۰۲۰/اګست/۱۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړې سختیا او پېچلتیا

له ډېره وخته ژباړې سره سر وکار لرم، څو کلونه مخکې به مې له اردو زیاتې ژباړې کولې، وطن ته په راتلو مې عربي ژباړې هم پيل کړې، خو په دې برخه کې چې مې څومره زيات کار کاوه همدومره متوجې کېدمه چې ژباړه حتا په ځينو ځايونو کې تر ليکنې هم سخت کار دی. ما د کرنتين په ورځو کې له عربي د يوه سخت متن سيرت ترجمه کاوه چې کله ناکله به يې د پښتو جملو جوړښت او سلاسيت دومره وخت راڅخه اخيست چې که عادي ژباړه وای، نو څو مخونه به شوې وای، خو په دې وخت کې ما به يوازې يو مخ ژباړه په تکلف کړې وه.

د ژباړې ځينې سختۍ داسې دي چې لومړي سر کې بنايي ځينې کسان ورته متوجې نه شي، ورو- ورو چې له دې فن سره روږدېږي په پيچلتيا يې هم پوهېږي او اخير په وازه خوله اعتراف کوي چې ځينې ستونزې يې لاينحل دي او د موري زوی نه شي کولای چې ژباړه دې په ټوله معنا د هغه اصلي متن گرده مفهوم په داسې ډول را ولېږدوي چې يو څوک يې ژباړه ولولي نو د ژباړې او هغه اصلي متن ترمنځ درځ ونه ويني او لکه يو متن چې يې دوه ځله لوستی وي.

دا کار زما په اند د بشر له وسه وتلی دی، په څو دلايلو دا کار نه شي کېدای:

اول ژباړه لکه د کلتور ترجمه چې کوي، د انسانانو کلتورونه سره يو ډول نه دي، له دې امله که ژباړه کېږي نو کلتوري توپير حتمي دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې توپیر راپیدا کېږي نو حتمي خبره ده چې په ټوله معنا توپیر په اتحاد بدلول امکان نه لري.

دویم یوه ژبه له بلې سره فرق کوي، په یوه کې د موادو زیاتوب، د اصطلاحاتو خاصه او پر ځایه کاریدنه، ترکیبي جوړښت، د علمي او تخصصي ځانگو لپاره ځانگړي نومونه او اصطلاحات چې په خپل چوکاټ کې له ځینو ځانگړتیاو سره خاصه معنا افاده کړي، په بله ژبه کې دا ټول خصوصیات هیڅ امکان نه لري، له دې امله نو د ځینو ژبو ویونکي مجبورېږي چې د اصلي متن مفهوم د خپلې ژبې په لغاتو کې نه شي ادا کولای هماغه لفظ یې اخیستی وي او که ډېر ناانشنا وي تعریف یې ورسره لیکلی وي چې دا کار د ژباړې په خوند کې لخته ور وهي او خوند یې اوبه وړي او د اصلي متن سره یې فاصله کرار کرار زیاته شي او یو ډول بې ذوقي ورته لار پیدا کړي.

درېیم مهم ټکی دادی چې د لیکنې مهال چې لیکوالو په کومو احساساتو او عواطفو لیکنه کړې ده، دغه احساس او عاطفه یې مترجم نه شي درک کولای، دی چې په کوم محیط کې اوسي د هغه په ټوله معنا درک له ژباړن سر نه شي پیدا کیدلای، لیکوال چې په خپله لیکنه کې مطالب څنگه او په کوم ترتیب اوډي ممکن ژباړن یې په ټول هدف پوه نه شي، د هغه ځینې خاص اصطلاحات کیدای شي هغه د خاص وخت او خاص مکان لپاره کارولي وي چې ژباړن یې شوني ده درک نه شي کړای، دا ټول احتمالات چې په یوه ژباړه کې ځای کړې، نو بیا لوی واټن سره پیدا کوي چې په هیڅ ډول یې سره رانژدې کول ممکن نه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورم دليل دادی چې د ژباړونکو ترمنځ جالب فرقونه شته، تکړه مترجمين دي خو د اصطلاحاتو په ژباړه کې د ځمکې او اسمان فرق کوي. ځينې د بلې ژبې اصطلاحات داسې ترجمه کوي چې لوستونکی د هغه صلي متن چاپېريال ته نه بيايي بلکې د ژباړونکي محيط درباندې ګوري؛ نور بيا همدې اصل ته پام کوي چې د ليکوال ليکنه بايد داسې ترجمه شي چې د هغه د چاپېريال خيال پکې وساتل شي څو لوستونکی د لوست مهال د هغه چاپېريال له ځان سره انځور کړي او هلته د هغه په سيمه کې په ګښت ورسره وتلی وي.

پنځمه خبره داده چې په يوه متن کې د الفاظو د ځای بدلون معنا ته حتمي تغيير ور کوي چې ښايي کله بيخي لوی توپير وي، دغه ټکی هم د ژباړوونکو ترمنځ باوري نه دی چې دوی به د ځای او مکان په بدلون سره د يوه لفظ کومه ترجمه انتخابوي؟ په دغه کار کې ممکن ځينې ژباړونکي له هغه اصلي مفهوم څخه لرې ولاړ شي او هغه څه چې ليکوال يې غواړي ووايي دی يې بيخي سرچپه خبره وکړي چې د اصلي مطلب پر ګيډه تر ناستې وروسته به نو لوستونکی د هغه اصلي متن خوند ډېره ځنې ووينې.

نتيجتن زه دې پايلې ته رسېدلی يم چې ژباړه څکه تر ليکنې سخت کار دی چې په ليکنه کې دې فکر خپل وي که تحقيقي ليکنه وي که طنزيه او که هره يوه، خپل قلم دې په خپل لاس کې دی چې په يوه عبارت دې خبره پر طبعه برابره نه شوه په پل يې وليکه او لس واره يې رنګه کړه بيا يې په مختلفو الفاظو وليکه؛ مګر په ژباړه کې ته يوه لار لرې چې پر همدې نرۍ لار دې تلل حتمي دي دا چې په ځغاسته پر ځې، پياده مزل کوې، په ګونډو پر تيرېږې او که پر څخېږې دا نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړن تر مسلکیتوب، پر دواړو ژبو مهارت، د متن دقیق فهم او احتیاط ته په کتو له یوه تر بله ډېر زیات توپیر کوي.

بناءً ژباړه د هر کس و ناکس کار نه دی، که د علمي متونو ترجمه کېږي، نو له مسلکي کسانو ماسیوا که یې نور بازاري کسان کوي، تر دې دا ښه ده چې هغه کتاب او متن اصلاً ترجمه نه شي. د خلکو خو به په ذهن کې وي چې دغه علمي کتاب نه دی ترجمه شوی یو تکړه ژباړن به پر پیښ شي او تر یوه حده به یې حق ور ادا کړي؛ دا کار هغه څوک کولای شي چې هم مسلکي وي، هم یې متن لوستی وي په جګېدل نه بلکې په نبوزي، پر دواړو ژبو د کمال تر اندازې مهارت ولري او د لیکوال له کلتور سره اشنا وي که اشنا نه وي نو هغه سخت ځایونه چې دی یې د مفهوم په اخیستلو کې شک لري، په دغو ځایونو کې د لیکوال له کلتور سره اشنا شي چې له هغه ځایه دقیقه معنا ورته پیدا کړي او اشتبا ونه کړي.

یوه خبره چې زه له ډېره ورته وخته ورته متوجې شوی یم هغه له ژباړې ژباړه ده؛ زما په اند دغه کار که ونه شي ډېر به ښه وي، ځکه د دویمې یا درېیمې ژباړې فاصله له اصلي متن سره زیاتېږي چې فرقونه یې له اصلي مطالبو سره حتمي دي او یو ډول له لیکوال سره خیانت دی، له دې امله چې هغه اصلي متن نه شته ممکن ژباړن په ځینو ځایونو کې تېروتی وي، د خپل چاپېریال تر دومره اغېز لاندې راغلی وي چې د لیکوال سبک یې نه وي رعایت کړی او هر څه یې د خپل کلتور په قالب کې اچولي وي چې له دې متنه ژباړه بیا له اصلي متن سره فاصلې ته لار جوړوي او هغه اصلي مفاهیم امکان لري چې په سم ډول یې حق ادا نه شي؛ یا د اصلي متن اصطلاحاتو ته په خپله ژبه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مناسب اصطلاحات نه شي پیدا کولای چې د اصلي مفهوم په رسولو کې خنډونه ایجادوي. ما خو دغه ډول ژباړې لیدلې دي چې زیاتې تیروتنې پکې تر سترګو کېږي.

د قران کریم ژباړې همداسې ناخبره، بې مسلکه، پر ژبو مهارت نه لرونکو او د عربو له کلتوره پردیو کسانو کړې دي چې د خلکو یې د الله له کتابه خوا ور توره کړه. له قران کریمه د اختلاف یو لوی لامل دادی چې د قران له کلتور سره خلك اشنا نه دي، د هغه کارولې ژبه چې عرب څنګه او په کوم ځای کې کاروي دوی نه دي په خبر، پر خپل کلتور او ژبه یې قیاسوي چې ګڼې ستونزې ځنې پیدا شوې او دغه ابهام بیا له جهالت او ځایي عنعناتو او محلي کلتور سره لاس یو کړی دی او انسانانو ته یې دومره مشکلات ایجاد کړي دي چې تر دوو سپوږمو یې راوستلي دي.

یوه ډېره جالبه ژباړه چې اوس رواج شوې ده او بیخي زیاته هم ده هغه د سیاسیونو د کتابونو ژباړه ده چې هم لوستونکی خندوي او هم یې ژړوي. د ژړا ځای دادی چې مال پر مصرفېږي، د خلکو وخت نیسي او خلك فکر کوي چې اصل شی راته رسېدلی دی خو هغه له مصارفو سره ناسم شی له بده مرغه ورته رسیدلی وي. خندا بیا د ژباړونکي پر ژباړه سړي ته ور شي چې وه ملا وروره! روښانه متن دې سره پیچلی دی او یو داسې کروت دې تر جوړ کړی چې نه ولاکه اوس ستا خوښ شي او نه زما، که دې دومره د کتاب په متن سره نه خلاصېدای، له موضوع یې ناخبره وې، له کلتور او محیط سره دې هیڅ بلدتیا نه در لوده نو دې څه کاوه خو یو بل اسانه کتاب به دې انتخاب کړی وای؟ دغه بازاري ژباړې موږ ته په سرخوږي اوښتې دي او که

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمې نقد نه شي او دغه لوی نومي ژباړونکي په سم ډول ونه ټکول شي نو بازار به دغه ناسمې ژباړې پر سر واخلي او له خلکو به د سمو و ناسمو ژباړو او کتابونو د انتخاب لار ورکه کړي هسې هم زموږ کهول نوی پر مطالعه راغلی دی او که دغسې بې لارۍ په دې میدان کې رواني وې نو ژر به خلک له کتابه او ژباړې تور زړي شي چې بیا راماتول به یې هم زیات زیار وغواړي او هم زیات وخت. د فن ماهرین باید لاس تر زنې نه کېني، په دې میدان کې د نقد دغه تشه باید ژر ډکه کړي او د بازار د خرابېدلو مخه ونیسي. موږ به خپل کار ته د دین په ساحه کې دوام ورکړو او د ژبې ماهرین و پر ژباړه نظروال دې دغه میدان ته ور شي چې ډېره اړتیا یې محسوسېږي.

۲۰۲۰/سپتمبر/۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستاينه او نقد

څوك په ښو يادول، دا كه تش الفاظ وي يا هم مادي يا معنوي څه ورسره وي، ستاينه ده، نقد د ناسم عمل/وينا غندل دي. كه څه هم نقد مثبت او منفي دواړه اړخونه لري، خو دلته يې يو اړخ مطرح دى.

په انساني ټولنه كې كه له ستاينې او نقد څخه هر يو كم شي، ټولنه زيان وينې؛ بشري ټولنه په هر حال كې دواړو ته اړتيا لري، كه ستاينه ونه شي، پر يو كار تشويق به نه وي، هڅونه به نه وي، كارونو او ابتكاراتو ته به خلك زړه ښه نه كړي، بل لور ته كه نقد نه وي، ټولنه به اصلاح نه شي. نقد د يوه شخص او ټولنې دواړو لپاره د اصلاح ښه لار ده، يو كس د خپلو كارونو مكمل جاج نه شي اخيستلاى، هغه خپلو كارونو ته له يوې زاويې ګوري او نور كسان له بلې، له دې امله يې نقد د كار/موضوع نوور ابعادو ته پام كوي، په همدې بڼه ټولنه هم ده، په يوه ټولنه كې ناسم رواجونه او كارونه كيږي، كه د ټولنې هوښيار خلك د هغې ټولنې دا كارونه او رواجونه نقد نه كړي، په هغه ټولنه كې به اصلاح را نه شي.

البته د بل پر كار ستاينه، يا هغه كار چې بيخي شوى نه وي اما خلكو ته دورغ وويل شي چې هغه كار ما كړى دى، او له خلكو د ستاينې هيله لري، دا شرعن او اخلاقن ناسم عمل دى، قران كريم وايي:

{وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ}.[آل عمران: ۱۸۸]

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او دوی خوښوي چې پر هغو کـارونو يـې سـتاينه وشي چـې دوی نه دي کړي، نو له عذابه د دوی د ځان خلاصونې پـه اړه تـه بـې فکره اوسه.

انساني وجدان دا نه مني چې د بل په خولو شوی کار دې زه ځان ته منسوب کړم، يا دې خلکو ته دوکه ور کړم، هغه کار چې نه وي شوی، زه دا په فکر کې ور کړم چې کړی مې دی، په يوه کې د بل انسان حق تلفي وشوه او په بل کې دورغ وويل شول، چـې دواړه د اخلاقيـاتو لـه مخې ناسم کارونه دي.

په دواړو کې تر حده زياتوب د بشري ټولنې او شخص په زيان دی، نه به په ستاينه کې مبالغه کېږي او نه به نقد تـر انـدازې زيـات وي؛ تـر اندازې زياتوب يې په دې معنا چې که نقديږي هم بايد د کـړي کـار د ناسموالي په تناسب وشي او که ستاينه وي، بيا هم عمل په نظر کې نيول کېږي، دومره شاباش يو چا ته په کار دی چې څـومره يـې عمـل کـړی وي، کله يو څوك يوازې د خولې په کليمو کفايت وکړي، کله يـوازې کليمې او جملې کفايت نه کوي، بايد ډالۍ ور کړل شي، ځينې وختونه يې ستاينې ته غونډه ونيول شي، دا هر کار د هغه کس د کړو خـدمتونو په تناسب بايد وشي، نه تر زيات وي او نه تر کم.

د کليمو په برخه کې به تر خپله وسه هڅه کېـږي چـې مبالغـه اميـزه الفاظ کار نه شي، لکه: بې مثاله شخص، د ده په شان نه بل شته نه پيدا کېږي، دا ملت به بل داسې کس پيدا نه کـړي، بـې شـمېره کتابونـه يـې ليکلي دي، بې حسابه خدمتونه يې دې قوم ته کړي دي او داسې نـور. د صفاتو په برخه کې به يې يوازې هغه صـفات يـادېږي چـې پـه هغـه شخص /ټولنه کې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ په ټولنه کې له بده مرغه له ډېره وخته د ستاینې ډېر افراطي شکل رواج شوی دی، تاسو به د یوه دیني عالم په اړه زیات ځایونه اورېدلي وي یا به واورئ چې کله یې د وینا لپاره انانسر- ور غواړي، شیخ الحدیث والتفسیر، جامع المعقول والمنقول، فرید العصر- وحید الزمان، ترجمان المذهب، مجاهد، مرشد، استاذ العلماء والمجاهدین حضرت مولانا پلانی صاحب.

ښه دې پېړو ته څه اړتیا ده؟ که یوازې اول دوه صفات یې را واخلو، چې هم محدث دی او هم مفسر، نو زموږ د وخت او سیمې پر علماؤ خو بیخي درانه دي؛ بلکې تر موږ وړاندې او د نورو سیمو پر عالمانو هم دواړه درانه دي. په قران کریم کې د تاریخ بحثونه شته، ټولنیز موضوعات دي، دیني او شرعي احکام دي، له کاروبار سره تړلي مسایل یې بیان کړي، د کائیناتو د پیدایښت په اړه رڼغېدلی، میتافزیک مسایل یې را خیستي، د عبادت او عقایدو موضوعات پکې شته، د قران د فصاحت او بلاغت چیلنج پکې راغلی او ګڼ نور بحثونه، یو څوک که مفسر کېږي، که په دې هره برخه کې متحصص نه وي، نو داسې خو به هم نه کوي چې د هرې موضوع په اړه یوازې د بل پر شوې خبره د ده اتکا وي او دغه کس ته بیا موږ مفسر هم وایو؟!

تر دې که تېر شو، د حدیثو برخه را واخلو، نو لومړی خو د حدیثو کتابونه خورا ډېر دي، د حدیثو شمېر لکونو ته رسېږي، موضوعات یې ډېر دي، نژدې د ژوند د هرې برخې په اړه روایات پکې شته، د اصولو بحث یې یوه لور ته ګران دی او د حدیثو ترمنځ تطبیق، پر صحت او سقامت یې اختلاف، د زرګونو راویانو شتون، په دې برخه کې د باورونو بحث بېل دی چې د چا روایت ومنل شي او د چا دا رد شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ډېر بیخي ډېر بحثونه، موضوعات او ابعاد شته چې دلته یې یادول اړین نه دي؛ که د انسان ژوند را واخلو او بیا زموږ ستونزو ته نظر وکړو، نو زما په اند هغه څوك چې هم مفسر ـ وي او محدث، د دې دواړو برخو به یې یوه هم په سر نه وي رسولې.

له دې ور هاخوا، نو جامع المعقول والمنقول، بیا تـه سره لګـوه! دا نور القاب یې پر همدې قیاس کړئ.

له دې قشره هاخوا که د ټولنې د نورو اقشارو ته پام وکړو، دلته هـم په ستاینه کې افراط کېږي، مثلن: د یوه لیکوال په اړه که وویل شي چې ډېر زیات کتابونه یې ترجمه کړي او لیکلي دي، له دې امله نو د نړۍ د تکړه لیکوالانو او ژباړونکو لقبونه و نومونه ورته کارېږي؛ اما کـه د کـار کیفیت او ټولنې ته پر ګټه یې فکر وشي، نو د ستاینې پر ځای باید یـو څه ټکول شوی وای. نوم اخیستل به یې مناسب کار نه وي!

یوه خپرندویه اداره چې ډېر کتابونه نشروي، که له دې امله د ستاینې وړ وي چې زیات کتابونه یې چاپ کړي وي، بیا خو سمه ده، اما که د ټولنې ګټې، د کار کیفیت، په کتابونو کې شته پیغام او نورو ابعادو ته یې فکر وشي، نو بیا د ډېرو پر ځای به یې بیخي کـم پـه ستایلو ارزي. د کتاب د ژر چاپ لپاره، یو کتاب په څو کسانو ژباړي، بیـا پـه ډېـر لنډ وخت کې هغه کتاب چاپ ته چمتو او بله ورځ په بازار کې وي، یعنې که یو کتاب په امریکا کې چاپ شي، یوه اونۍ وروسته همدلته زموږ په هیواد کې د هغه پښتو بڼه زموږ په لاس کې وي، د دې د کیفیت به څه حال وي؟ داسې یو کتاب چې پر سیاسي، اقتصادي، کلتـوري، نظـامي او نورو مسلو یې بحثونه کړي وي، د لیکوال ټولنه یې له موږ لـرې هـم وي، زموږ په ټولنه کې داسې تکـړه ژبـاړونکي چـې هـم پـر دې یـادو

(c) ketabton.com: The Digital Library

موضوعاتو د ژباړن په توګه برلاسی وي او هم دې د لیکوال له کلتور او ژبې سره اشنا وي، ډېر کم دي، نو په یوه وخت کې دومره ژباړونکي، چې پر دې معیار پوره وي، له کومه شوو چې یو کتاب ترجمه کړي؟ بیا یې داسې تکړه ایډیټر پیدا کړی وي چې هم د دې ژباړونکو سبک یو ډول کړي او هم ترجمه له اصل کتاب سره وګوري، دا کارونه په دومره لنډه موده کې وکړي چې یوه اونۍ کې د کتاب ترجمه، ایډیټ، ډیزاین او چاپ چارې ټولې پای ته ورسېږي؛ دا که ماشینان نه وي، فکر نه کوم چې د انسانانو په وس دې پوره وي، اما زموږ خلک، لیکوال او ژباړونکي دغه بې معیاره کتابونه هم ستایي، خپرندویه اداره/اداري خو بیخي د ستاینې وړ دي.

که د شاعرانو په اړه فکر وکړو، پر ټولنیزو رسنیو یو شاعر خپل شعر خپور کړي، بس زموږ زیاتره کسان که په شعر له فني اړخه پوهېږي که نه، ورته لیکي: ډېر ښه، بیخي اعلا، جالب دی، افرین دې وي، خوند دې په کړی. په داسې حال کې چې نه به دا ستایونکي په شعر پوهېږي، نه به د هغه شعر له فني اړخه ډېر جالب وي او ټولنې ته د پیغام کیسې به یې نه نو کوو. ښه څه اړتیا ده چې ناحقه د یو شي/شخص ستاینه کوو؟ که له هر یوه پوښتنه وشي، چې ولې جالب دی؟ حیران به شي چې څنګه ځواب در کړي.

که د کور چاپېریال ته راشو، په کور کې مشران کشران څنګه ستایي؟ زه یوه روځ د خپلوانو کره ورغلی وم، یوه مولوي صاحب د خپلو دوو زامنو ستاینه راته کوله، د مشر زوی په نسبت یې کشر ډېر وستایه، ان داسې خبرې یې وکړې چې مشر به حتمن زموږ د ټولو په مخکې د کمترۍ احساس کړی وي. زموږ ستاینې داسې وي چې دوه کسان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقابله کې سره راولو، یو د بل ضد ته یې دروو، زما په ستاینه د هغه بل کس له دې ستایل شوي کس سره کینه پیدا کېږي.

دا د ستاينې ناسمه طریقه ده، د ستاینې ډول ډېر مهم دی، د کلیمو پر ځای کارول اړین دي، زیاتوب به پکې نه وي، که یو څوک تر خپل حد زیات وستایل شي، دا ښه کار نه دی، خو که د کار په تناسب کم وستایل شي، زما په اند به پروا نه کوي. ناحقه او بې ډوله ستاينې هم د ټولنې د خرابېدو سبب کېږي او هم د اشخاصو. زموږ ملت ته د غیور، مجاهد، ښه مسلمان، د زبرځواکونو ماتونکي القاب ور کول کېږي، خو هغه کارونه چې په همدې ملت کې ترسره کېږي، په شریعت کې حرام وي، اخلاقن ښه نه وي، په قانون کې ممنوع وي، هغوی ته بیا څوک گوته نه نیسي؛ دا بې انډوله ستاینه ده، پایلې به یې هم داسې سرچپه وي لکه زموږ د ټولنې.

نقد مو هم عینن د ستاينې په شان دی، که یو څوک زما ملگری وي، ستاینه یې تر حد زیاته کوم، که زما د کورنۍ وي، هر څه یې بولم، البته که د داسې کورنۍ وي چې زما ورسره جوړه نه وي، یا زما ملگری نه وي، بیا یې افراطي غندنه کوو. موږ ټولو ته د مسلمانانو په صفت د قران کریم دا هدایت دی:

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ} [النساء: ١٣٥].

ژباړه: اې مومنانو! د الله لپاره په شاهدۍ کې له پوره انصاف څخه کار واخلئ، حتا که ستاسو پر خپلو ځانو، مور و پلار او خپلوانو وي.

زموږ د ټولنې یو کس چې خلکو د بوتل لقب ور کړی وي، بلـه ورځ اتل وي، یو څه وخت وروسته بیا د اتل له درجې را کښته شي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

غندي يې او افراطي نقدونه پر کېږي، ان هغه کسان يې هم کوي چې د هغه د کار په نوعيت به نه پوهېږي، پر يوه داسې کړنه به يې نقدوي چې دی به يې په اړه هيڅ نه پوهېږي. ما په کليوالو سيمو کې يو داسې بزگر ليدلی چې نه زدکړې لري، نه تجربه، نه يې نور هيوادونه ليدلي، البته د سياست په اړه به يې خبرې کولې، ولسمشران به يې پړه بلل، يوازې د خپل هيواد ولسمشر هم نه؛ بلکې د نورو هيوادونو مشران به يې هم ملامت کړل.

په نقد کې مبالغه زموږ په ديني قشر کې هم ډېره ده، هغوی نقد تر ډېره حده نه کوي، سمدستي يې د اسلام له ليکې باسي، دا ډېره افراطي ډول دی. يو څوک بايد د هغه د کړنې په اندازه نقد شي، معقول نقد به وي او دليل و توجيه به لري، نقد بايد د دې سبب نه شي چې چپه پير وکړي، تر حد زياتوب يې زياتره وخت د چپه پير کولو سبب کېږي.

ماشوم که يو ناسم کار وکړي، موږ ورته وايو ټمبله، د يوې خوا نه يې، ښه يې سپک کړو. که مشر د اوبو گيلاس چپه کړي، د کور بل مشر غړی ورته وايي، پروا نه کوي، باران به وشي، که ماشوم دا خطا وکړه، ټول يې سپکوي، ملامتوي يې، ناسم نومونه ورته يادوي، حتا وهي يې هم. داسې يو بام دوې هواوې دي!

اصلن په ستاينه او نقد کې د اعتدال لپاره معتدلو خلکو/ټولنې ته اړتيا ده، موږ ډېرو جنگونو، فقر، بې کاره رواجونو، بې علمۍ او گڼو نورو عواملو زموږ د ټولنې لويه برخه له نارمل حالت څخه ايستلې ده. پر ټولنيزو رسنيو د يوې جنجالي موضوع د شاربلو مهال زموږ د ټولنې دغه حالت انسان ته ښه معلومېږي. له خپل دريځه هاخوا د مخالف

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکر خبرې نه شو زغملای، حتا ځانونه له پوهنتونو فارغ بـولي، مګـر د مخالفت مهال به دومره را ټیټ شي چې انسان ورته حیرانېږي.

په نقد او ستاینه کې افراط کول، بدې پایلې لري، زموږ ټولنه له دې رنځه کړېږي، په دې اړه ډېر کار ته اړتیا ده، که ووایم چې پیـل دې لـه کورنۍ تربیې او د تعلیمي ادارو له چاپیریال، نصـاب او د تـدریس لـه میتوده وشي؛ نو زما په اند پر ځای خبره به وي.

۲۹/۱/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افکارو غلا

د بشر په تاریخ کې د علم او افکارو غلا خورا اوږده مخینه لري، اوس چې د افکارو او علم د لیږد وسایل زیات شوي دي نو د غلا دې ډول کې هم زیاتوب راغلی دی. د پخوا په نسبت اوس مهال د نړۍ مختلفې مشهورې ژبې د زیاتو خلکو زده هم دي. په خواله رسنیو کې بیا د خلکو افکار زیات کښته پورته کېږي او د غلا زمینه یې هم خلکو ته مساعده کړې ده. خو دا یو بد او کرغېړن عمل دی، د افکارو غلا څه ده؟ په اړه یې خورا ګڼ تعریفونه وړاندې شوي دي، زه یې دلته یو مشهور تعریف کوم:

د بل افکار د اصلي سرچینې له ذکر پرته د ځان په نوم خپرول؛ د افکارو غلا ده؛ لیکل او نه لیکل یې شرط نه دي.

ځینو کسانو په تعریف کې دا هم اضافه کړي چې د بل ترکیبونه، اصطلاحات او کلیمې د هغه له نوم پرته راوړل ادبي یا د افکارو غلا ده. که دا تعریف ومنو نو بیا بیخي ډېر کسان د ادبي غلو په لیست کې داخلېږي. اما زما په اند ترکیبونه، اصطلاحات او کلیمې د ټولو مشترکات دي، له دې امله به یې په کارولو کې ستونزه نه وي او بل د یوې اصطلاح، یا ترکیب یا هم کلیمې هغه لومړی پنځونکی ژر نه شي پیدا کېدای چې خلک یې په خپلو لیکنو کې هغه ته نسبت وکړي له دې امله هم د اصلي سرچینې له ذکر پرته د دې استعمال زما په ګومان باک نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم د ټولنیزو پدیدو په اړه یو تعریف نه وي، بلکې ګڼ تعریفونه یې کېږي خو زما په اند یې تر ټولو تعریفونه دا تعریف غوره او جامع دی. په نیټ کې یې ما ځینې تعریفونه پیدا کړل چې یا خورا اوږده ول یا هم بیخي مختصر، هلته د زیاتو تعریفونو تر لیدو وروسته د دې پاس تعریف الهام مې تقریبن له هغو واخیست.

دا غلا په ټوله نړۍ کې رواج ده او له نن څخه مخکې هم مشهور کسانو دا غلا کړې ده او نن یې هم مشهور کسان کوي. حتا داسې کسان چې د هغه په نوم بازار ته راوتلی کتاب چې اصلن د بل کس وي میلیونه نسخې خرڅ شوی هم دی، مګر تر دې هر څه وروسته ثابته شي چې کتا ب د هغه نه وو بلکې د بل کتاب یې په ځان پسې تړلی و.

زموږ په ټولنه کې هم ځینې کسان دا کار کوي. زما یو خوریی وو چې په فیسبوک کې یې تر خپلې سویې لوړې خبرې لیکلې. ما یوه ورځ ټلیفون ور وکړ چې دا لیکنې له کومه کوې؟ لومړی یې ځان داسې ونیو چې زه پوه نه یم ستا هدف څه دی؟ بیا مې په واضح ډول ورته وویل چې د فیسبوک لیکنې دې له کومه کوې؟ دا خبرې ستا تر سویه لوړې دي او ته له دې سره چې لیکې یې، هم کېدای شي پرې پوه شوی نه یې؟ کرار یې راته وخندل، بیا وویل: له ما سره یو کتاب دی چې د پوهانو خلکو خبرې یې را ټولې کړې دي، له هغه کتاب یې لیکم. ما ورته وویل: داسې مه کوه، د هر چا خبره چې لیکې یا د هغه کس نوم ور سره لیکه یا هم په دوو لیندیو کې یې لیکه چې خلک پوه شي دا وینا ستا نه ده. ځکه په دې ډول خلکو ته بدنامېږې؛ که سبا در سره مخ شي یا هم نورې فیسبوکي لینکې دې وګوري نو دستي دې حقیقت ورته معلومېږي او بیا دې په خبره خلک باور هم نه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو بل وخت مې بيا اخښي همداسې کول، زموږ له کوره يې کتابونه وړي وو او له هغو کتابونو يې بسته پاراگراپونه غلا کول او په خپل نوم يې نشرول. بيا مې يو مهال ورته وويل چې دا کار ښه نه دی، خلک تا پېژني داسې مه کوه چې د کتابونو خبرې په خپل نوم خپروې. وروسته يې دا کار لږ کړ خو ختم يې نه کړ.

يو بل کس مې پېژاند چې د نورو بسته کتابونه يې په خپل نوم چاپول. يو چا راته ويل ماته يې يو کتاب راکړ چې دا راته ترجمه کړه. کله چې مې کتاب تر سل زيات مخونه ورته وژباړه بيا يې بل راکړ چې دا هم تر دا په ښه شوي ځايه ترجمه کړه. ما دا کار هم ورته وکړ او خپله مزدوري مې ترې واخيسته، مگر بل ورځ که گورم هماغه ترجمه يې سره ور وړې وه او د کتاب په منځ کې يې ځينې خبرې خپلې هم کړې وې، کرار يې پر دا پښتۍ لوی خپل نوم له غټو القابو او تخلص سره ليکلی وو!!!

اروانښاد پېروز هم يوه ورځ راته ويل چې د (قران او ساينس) په نوم ده يوه ليکنه کړې وه، بل وخت که گورم زما ليکنه په يوه اخبار کې د بل کس په نوم نشر شوې ده. بيا مې هغه ته مسيج وکړ چې زما ليکنه دې ولې په خپل نوم نشر کړې ده؟ د ده په ټکو چې هغه خپله غلطي ومنله او له بخښنې سره يو ځای يې ځينې عذرونه هم بيان کړل. ده ويل ما هم بږغ ورته ونه کړ چې ځه خپله تېروتنه مني.

د مولانا وحيد الدين خان په نوم يو افغاني الاصله هندی عالم دی چې د دين او ټولنيزو مسلو په اړه يې ځينې ډېرې جالبې خبرې کړې دي. له ماسره د هغه ډېر کتابونه دي او کله ناکله به مو د هغه په نوم دهغه وړې ليکنې نشرولې او له دې سره مو د هغه ځينې کتابونه او يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفسیر هم ترجمه کړل، مگر بل وخت که گورم یو کس زموږ ترجمه شوې لیکنې په خپل نوم خپروي. نه یې زموږ د ژباړې یادونه کړې ده او نه یې د مولانا وحید الدین نوم اخیستی دی او دا هر څه یې هوبهو په هغه بڼه نشر کړي دي چې موږ ترجمه کړي وو؛ دې کس دومره لوی جرأت کړی وو چې په ډېره مېړانه یې پر خپل وال دا پردي افکار نشر کړي وو او ده غریب یې د ژباړې زحمت لا هم نه وو کړی دا خو پرېږده چې د افکارو تولید دې وکړي.

ما له ځان سره فکر وکړ چې دا کسان تر خپلې سویې لوړې خبرې نشروي، نو که هر هوښیار انسان ور سره مخ شي د ده دوکه سمدستي معلومولای شي، ځکه دی په خبرو کې خپله علمي ذخیره او وړتیا دستي ورته ښکاروي او هغه پوهېږي چې پر وال دې نشر شوې لیکنې خپلې نه بلکې د غلا دي. دا کسان هم اوس ځانو ته بدنامي پرېږدي او هم په تاریخ کې.

یو بل مشهور لیکوال او سیاسي رهبر بیا پېژنم چې د افکارو غلا خو یې له وخته کوله اما داسې کارونه یې لا هم وکړل چې له عربي ژبې یې د قراني قسمونو په اړه یو کتاب ترجمه کړ او په پښتو کې یې خپل نوم پرې ولیکه چې گواکې دا ابتکار ده کړی دی. نادره دا ده چې په خپل تفسیر کې یې هغو تفاسیرو ته یا ریفرینس نه دی ور کړی چې ده غلا ترې کړې ده یا یې هم یو یا دوه ځایه مازې یاد کړي دي. په دې ډول غواړي خلکو ته څرگنده کړي چې ده له پخوانو زړو تفسیرونو استفاده کړې ده او دا نوي ابتکارات یې ټول خپل دي. مگر ما ته د لوست مهال معلومېدل چې دا افکار یې له چا اخیستي دي او هغه یې له کومه یوه پټ کړي؟ حتا د خپل تفسیر نوم یې لا له یوه بل اردو تفسیره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه کړی دی؛ زه دا نه وایم چې نن به خلك هغه تر مرۍ را ونیسي، مگر پر دې کتابونو به یوه ورځ حتمن یو څوك څېړنه کوي، ممکن د نورو ژبو له تفسیرونو سره یې ښه په خوند وگوري او په دې راز پوه شي چې دا افکار له کومه ځایه غلا شوي دي؟ ان د هغه کتاب یا مولف نوم هم نه دی ذکر شوی. په غلا کې نو دا د خپل ماډل نمبر ون غلا ده چې نه له یوه کتابه شوې ده نه له دوو، بلکې خورا ډېر کتابونه یې پسې کتلي او تر استفادې وروسته یې نه د کتاب حواله ورکړې ده او نه یې د لیکوال نوم یاد کړی دی. ما له دې کتابونو سره ځینې ځایونه مقایسه (پرتله) کړل ان ټکي په ټکي یې هغه ځایونه را ترجمه کړي وو، له ماسره نژدې ځینو کسانو ته مې وښودل چې گورئ خلك څومره په سپین سترگۍ د نورو افکار غلا کوي، یو کس خولې توی کړی، مطالعه وکړي، وخت ورکړي او ځان ستړی کړي بیا د خلکو د خدمت لپاره یو گټور شی نوشته کړي، مگر بل ظالم راولاړ شي د هغه ټوله خواري په اوبو لاهو کړي او د هغه افکار په خپل نوم نشر کړي. هغه تر دومره خواریو وروسته اقلن د دې حق هم نه لري چې نوم یې یاد شي یا یې کتاب ته حواله ورکول شي؟!

دا کسان به حتمن یوه ورځ رسوا کېږي او د خپل دې کرغېړن عمل سزا به گوري، سزا یې نو دا نه ده چې فزیکي تکلیف ورکړل شي یا مالي جریمه ترې واخیستله شي بلکې له افکارو به یې خلك ډډه وکړي او د یوه لیکوال یا مفکر پر ځای به خلك د یوه غله او خاین په سترگه ورته وگوري.

زما په گومان که یو څوك په خپله خواري یو کتاب لیکي دا تر هغو لسو کتابونو ښه دی چې د بل افکار د هغه د نوم له یادوني پرته پکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای پر ځای کړي. کتابونه موږ ته معلوم دي چې نن يې ليکوالانـو تـه ميليونه پيسې ور ګټلې دي، دا مطلق اوس مال بلل کېږي او څوک چې له بل کس څخه مال غلا کوي، نو د قـانون، اخلاقـو او ديـن لـه اړخـه مجرم دی چې که په دې دنيا کې عذاب ونه ګوري اخرت کې به حتمن عذاب ور کول کېږي. ليکنه چې هر څـوک وکـړي دا د هغـه شخصي-ملکيت دی او د هغه د شخصيت و علميت استازولي کوي، نو کـه بـل څوک د هغه کس ليکنه غلا کوي د هغه ملکيت ترې وړي چې حق يې نه لري او بل د هغه کس شخصيت هم ترې غلا کـوي چـې دا يـو ډېـر نااخلاقي او له انساني چوکاټه وتلی عمل دی.

د افکارو او کتابونو د غلا توريوازې زموږ په زمانه کې پر خلکـو نـه لګېږي بلکې په تېر وخت کې هم مشهورو او نومورو کسانو دا کارونـه کړي دي، يو څو مثالونه يې د تاريخ له مشهورو کسانو دادي:

ياقوت حموي په خپل کتاب الارشاد کې وايـي چـې لـه پـلاره مـې واورېدل ويل چې د خپل پلار خط مې وليـد هغـه کښـلي وو چـې پـه بغداد کې مې له ابو الحسن بـن الطبـوري څخـه واورېـدل ويـل يـې: د خطيب بغدادي زياتره کتابونه د ابو عبد الله محمـد بـن علـي الصـوري نومي کس دي ماسيوا د بغداد له تاريخه.

همداراز د مشهور عالم جلال الدين سيوطي په اړه راغلي دي چـې هغه هم د خپل وخت له مشرانو علماؤ زيات کتابونه غـلا کـړي دي. د ده په اړه ويل کېږي چې له ابن تيميه يې د تحريم المنطق په نوم کتاب غلا کړی، له ابن حجره يـې د المنقـول في اسـباب النـزول او نـور ډېـر کتابونه غلا کړي، همدا شان يې له شمس الدين سخاوي څخه هم ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتابونه په خپل نوم کړي دي، یوه شاګرد یې په اړه دا بیتونه هم ویلي دي:

سرق السارق مــــني كـــتباً وادعاها وهو في ذاك مفتري

وعلى كتب السخاوي قد جنى وكتاب القطب أعني: الخيضري

في مزايا سيد الخلق عـــال خير مبعوث أتي من مضر(١)

په یوه عربي ویکیپیډیا کې یې د علمي غلا دا شپږ ډولونه ذکر کړي دي:

١/ استنساخ: دلته په بشپړ ډول د نورو عمل وړاندې کېږي خو داسې څرګندوي لکه یوه فرد چې دا کار کړی وي.

٢/ النسخ: په دې کې مختلفې برخې سره پېنه کېږي خو سرچینه یې نه ذکر کېږي.

٣/ الاستبدال: په دې کې د ځینو مهمو کلیمو له بدلون پرته د لیکنې نور اساسي معلومات همداسې راوړل کېږي مګر سرچینه یې نه یادېږي.

۴/ المزج: په دې کې بیا د مختلفو سرچینو مواد سره ګډېږي خو د یوه سرچینه هم نه ذکر کوي.

۵/ التکرار: د یوه تېر کس له کتابه غلا ده خو نوم یې نه اخلي.

٦/ المزیج: د یوې لیکنې داسې برخې چې سرچینه یې په سم ډول ذکر شوې وي له داسې لیکنو سره یوځای کړي چې سرچینه یې بیخي یاده شوې هم نه وي.

په یو عربي مقاله کې مې دا لاندې توپیرونه او تقسیمات هم ولوستل:

د فکري او ادبي غلا ترمنځ هم توپیر شته؛ نسبت ادبي غلا ته د فکري غلا مفهوم پراخ دی، نو د دوی دوو ترمنځ د کل او جز اړیکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده، ادبي کړنې د فکر زيږنده دي، نو هره ادبي غلا فکري غلا هم ده، خو عکس يې سهي نه دی.

فکري غلا د نوعيت له مخې دوو ډولونو ته وېشله کيږي:

علمي غلا: علمي غلا له علمي کړيو سره تړلې چاره ده او د نورو علمي پايلې له قانوني او اخلاقي جوازونو پرته په ځان پسې تړل علمي غلا ده.

ادبي غلا: د بل ادبي کارنامې، بحثونه، روايات، لوحې، رسمونه، مقالې، اشعار، قصيدې او... د هغوی له ذکر پرته ځان ته منسوبول ادبي غلا ده.

د محتوا له مخې فکري غلا دوو نورو نوعونو ته تقسيمېږي:

بشپړه فکري غلا: د ادب له هرې برخې سره که تړاو لري، غل راټي ټوله اختراع(ابتکار) ځان ته منسوبوي او تر منځ يې د ادب اصلي پنځونکی ورکيږي.

جزي فکري غلا: د يو چا له ليکنې د هغه د محتوا ځينې برخې د دې لپاره غلا کړي چې خپله ليکنه په پوره کړي، په دې ډول هم غواړي ليکنه کې نوې زاوې لوستونکو ته وړاندې کړي او هم له خپلې ليکنې سره د بل د ليکنې په ګډولو پر خپله غلا د پردې اچولو کوښښ کوي چې د اصلي ليکنې ليکوال پرې پوه نه شي.

دا چې د علمي، ادبي او فکري غلا تر شا کوم اسباب دي؟ لاندې به په لنډ ډول بحث پر وکړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فکري غلا اسباب

د فکري غلا د تعريف، په تېر او اوس کې د بېلګو او ځينو نورو اړينو ټکو په اړه مو توضيحات ور کړل. په دې برخه کې غواړم معلوم کړو چې د فکري غلا تر شا کوم اسباب وي چې يوڅوک د غلا کولو ته هڅوي؟

يو عام سبب د انسان کمهمتي او سستي ده. يو کس په ذهني ډول دې ته چمتو نه وي چې ځان ستړی کړي او تر زيار و خواريو وروسته يوه لاسته راوړنه ولري. کله چې انسان کمهمته او لټ شي نو بيا خواري کښل ورته ګران وي او نه شي کولای چې په زحمت کښلو خپل ځان هدف ته ورسوي، له دې امله نو خپل هدف ته د رسېدو لپاره لنډې او اسانه لارې ګوري. د ادب په ميدان کې يوه اسانه او لنډه لار د نورو افکار غلا کول دي چې دا کار خورا ډېرو کسانو پخوا هم کړی او اوس د وسايلو په زياتېدو سره دا کار تر پخوا څو چنده زيات شوی دی.

ځان خوښونه هم ددې سبب کېږي چې کله ناکله خلک د فکري غلا لپاره چمتو کړي، کله چې يو څوک غواړي خلک يې بايد ياد کړي، په مجالسو کې يې ستاينه وشي او د ده کارنامې ذکر شي، نو د دې لپاره هغه هر ډول وسيلې ته لاس اچوي چې د افکارو غلا هم ترې مستثنا نه ده.

زيات شهرت غوښتل هم د دې سبب کېږي چې يو کس دې ناوړه کار ته لاس ور واچوي. هر څوک چې د جنون تر حده د شهرت وږی وي نو هغه خپل دې هدف ته د رسېدو لپاره هر کار کوي چې د افکارو له غلا هم ارو مرو مخ نه اړوي. دا زموږ په زمانه کې موږ ليدلي دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ځینې کسان د ستاینې او شهرت په موخه له عربي تاریخي کتابونه ترجمه کوي او په پښتو ژبه کې یې ځانته نسبت کوي. دلته مهمه داده چې هغوی ځانونه په زیاتو علومو خبر ښکاروي په داسې حال کې چې یو لیکوال تر هغو سم تاریخي کتاب نه شي لیکلای چې د تاریخ سره تړلي علومو باندې پوه نه شي او هغه علوم چې د تاریخ لپاره اړین دي شاوخوا ١٦ علوم دي او لومړی اړین شی د مورخ لپاره داده چې له یوه فکري مکتب سره به تړلی نه وي بیا که تړلی هم وي نو د تعصب تر اندازې به ور سره مینه نه لري چې د تاریخ لیکلو مهال حقایق مسخه کړي مګر زموږ ادیب چې د تاریخ دوه کتابه یې غلا کړي دا لومړی شرط هم نه دی پوره کړی نو علوم خو پر لویه لار پریږده.

مالي ګټې هم د دې سبب کیږي. ځکه افکار په هره زمانه کې مهم دي او فکري تولید، نظریات او ایډیاوې د هر کس کا رنه دی، موږ په خپله زمانه کې وینو چې د همدې وجې ځینې خلک خورا ښو دندو ته لوړ شوي او ځینې نور له همدې لارې معاش تر لاسه کوي. د دې لپاره چې په خپل وخت کې ځینې مادي ګټې لاسته راوړي ځینې کسان د افکارو غلا ته پنا وړي او په دې ډول خلکو ته ځان بیداره هوښیار معرفي کوي چې هغوی یې درناوی کوي او د هغه د پوهې و نظر په مقابل کې یې بدله ور کوي او په دې ډول خپل ژوند مخته وړي.

کله غیرت هم د دې سبب کیږي چې یو څوک فکري غلا ته مخه کړي. مثلا: یو کس خپل همصنفي ویني چې ښې مقالې لیکي، غوره نظر ور کوي او خلک یې نظریاتو ته له درناوي سره عملي کوي هم. دا کس د خپل همزولي او همصنفي په دې کار اور اخلي او کوښښ کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دی هم تر یوه حده په دې میدان کې د خلکو د خبرو او پرې د نظر ور کولو جوګه شي د همدې لپاره د نورو نظریات غلا کوي او په خپل نوم یې تیروي چې د خپل همصنفي یا همزولې یا هم بل کس سره د ضدیت و غیرت له امله ټاکلی هدف لاس ته راوړي.

- حل لار څه ده؛ څه باید وکړو؟

دا یو بد کار دی، حتمي خبره ده چې په هره زمانه کې به یې د مخنیوي لپاره ځینې لارې چارې لټول شوې وي، اما نن هم اړتیا ده چې پر ځینو حللارو یې فکر وشي. له دې ناسمه کاره د خلاصون لپاره لومړی ګام انساني وجدان او اخلاقیات دي. یو انسان که وجدان ولري او د انساني اخلاقو په نوم کوم ارزښت ته درناوی ولري نو باید له دې ناوړه کار څخه ډډه وکړي ځکه دا د بل انسان ملکیت دی او د هغه ملکیت د هغه له اجازې پرته ترې وړل هیڅ اخلاقي جواز نه لري.

دویم مهم ګام په دې اړه نوي او جدید قوانین دي چې باید دولتونه یې رامنځته کړي او په کلکه یې پلي هم کړي، ځکه د وسایلو په زیاتېدو سره دا سرقه(غلا) خورا زیاته شوې ده او د خلکو خپل افکارو لیکنې خوندي نه دي. په دې اړه باید جدي ګامونه پورته شي او داسې قوانین جوړ شي چې ددې برخې ټول اړخونه یې په ښه سم ډول روښانه کړي او د هر واړه و لوی جرم لپاره یې سزاګانې ټاکلې وي چې وکولای شي فکري غله له دې غلا را بند کړي.

درېیم ګام خپله باید لیکوالان، تیوریسنان او د رسنیو خاوندان واخلي. دوی باید خپله افکار د باوري منابعو له طرفه نشر-کړي چې خلکو ته باوري وي او په هغه رسنۍ کې بیا بل څوک نه شي کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې همدا مواد په لږ ادلون بدلون د بل په نوم خپاره شي. د رسنیو خاوندان کولای شي چې د هغه چا لیکنې د وخت لپاره له نشرولو وغورځوي چې پر هغه د ادبي او فکري غلا تور ولګېږي او دا په شواهدو پرې ثابته هم شي. په دې ډول کولای شي چې د خلکو افکار او ادبي لیکنې تر یوه حده خوندي کړي او که له غلا شوي کتابونو سره خپرندویه اداري بایکاټ وکړي او کله یې هم ورته چاپ نه کړي، نو دا غلا که ورکه نه شي ګراف یې حتمن را کمېږي.

څلورم اقدام باید نن دولت یا ځینې بنسټونه دا وکړي چې د ټیکنالوجي په مټ کولای شي غله او سم لیکونکي سره تفکیك کړي. هر کس که د بل مخکنۍ لیکنه، کتاب او افکار غلا کړي ول او د ټیکنالوجي په مټ دا پرې ثابته شوه باید سزا ور کړل شي له دې لارې کولای شي چې خورا زیات غله معلوم او ثبت کړي. په نوره دنیا کې خلکو د مونوګراف یا تیز لپاره داسې پروګرامونه ایجاد کړي او که موږ یې دلته د ادبي و فکري غلا د مخنیوي لپاره استعمال کړو زما په ګومان ښه نیتجه به ور کړي. اوس د ټیکنالوجي په مټ کولای شو چې اصلي لیکوال او جعلي لیکوال سره معلوم کړو، یوه فیصدي باید د قوانینو له مخې ورته وټاکله شي چې که یوه کس دومره سلنه د سرچینې له یاد پرته د بل کس له لیکنې د الفاظو په لږ تغییر و تبدیل واخیسته دا غلا بلله کېږي، په دې ډول غله هم اسانه پېژندل کېږي، نتیجه به یې هم ښه وي او قانون ته سپارل یې هم بیخي اسانه کېږي.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۱۰

سرچینه:

(سرقات الکتب وانتحالها... د محمد ماهر حماد مخ: ۷۱۰، المخطوطات د السامرائي مخ: ۷۴۳، ۷۴۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نصاب کې لا تر وخت تېر موضوعات ولې توجیه کېږي او د څه لپاره دي؟

په ژوند کې د پرمختګ چانس هغه افراد، ډلې او ملتونه لري چې د بل د کار پایلې ته لاس تر زنې ناست نه وي، د بل د شوي کار پر نتیجه تر شخوند وهلو دا ورته ښه وي چې خپله ابتکار وکړي. د ابتکار وړتیا هغه کسان لري چې د تقلید پر ځای اجتهاد کوي، هڅاند کس بریالی کېږي او د لټ و سست برخلیک معلوم دی، هغه څوک چې پر ځان یې د اجتهاد دروازه بنده کړې او د جمود په وروسته پاته نړۍ کې د بل په پېښو کولو ځان ته د کاذب ډاډ هڅه کوي، ناکامي یې د ژوند تر پایه ملګرې وي، دوی نه یوازې دا چې نورو ته څه نه شي وړاندې کولای، بلکې د خپل ځان د چلاو لپاره هم د نورو لاسنیوي ته اړ دي، د هغوی د ژوند په سوانحو کې به کله هم ونه وینې چې نورو ته د خدمت مرجع شوې وي، بلکې ټوله هڅه یې دا وي چې له نورو د ځان د ګټې لپاره یو څه شی څنګه بېل کړي او خپل ژوند په وکړي.

جمود/تقلید له لویه سره د ژوند له فلسفې سره جوړ نه دی، ژوند د تحول پر ډګر نه سوځېدونکی لوبغاړی دی، زموږ مشاهده هم دا ثابتوي چې په ډېر کم ژوند کې د خورا زیاتو تغییراتو شاهدان یو، نو که څوک په ژوند کې هڅه کوي چې د پدیدو د رامنځته کېدو مخه ډب کړي، هغه په حقیقت کې ژوند دروي، دا کاروان نه دربېږي که څوک یې د مخنیولو هڅه وکړي نو پایله یې یوازې د خپل ځان ناکامي ده او د تحول ثابت قدم به له پرمختګ څخه کله هم څوک را ونه ګرځوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمود/تقلید هغه مزمینه ناروغي ده چې د مریض په برخلیك کې له مرگ او پنا کېدلو پرته بل هیڅ شی نه لیکل کېږي، هغه ټولنې او ملتونه چې د تقلید لار یې د ژوند لپاره غوره کړې ده، ډېر ژر بـه یـې د ژونـد ډیوه بې نوره او ځای به یې داسې څوك نیسي چې له کاروان سره د تلو جوگه وي. له روان کاروان سره د تلو جوگه کېدل د وخت او مکـان لـه شرایطو سره تر همږغـي پـورې اړه لـري، هغـه ملتونـه چـې د تحـول د کاروان د ملتیا په شرایطو ځانونه پوه کـوي او بیـا د ملگرتیـا لپـاره هڅـه کوي چې دغه شرایط پوره کړي، نو هغوی په خپلـو کړنـو کـې بریـالي شوي دي، د دې په نسبت بیا هغه وگړي/ملتونه/ ډلې/سازمانونه چې تـر حرکت یې مفت برکت خوښ دی، تر اجتهاد یې جمود خـوښ دی، د ژوند تېرولو د طریقې تر پوهېدا یې ناپوهي غوره گڼلې ده، هغوی ځکه د مرگ په حتمي نتیجه محکوم دي چې له روان کاروان سره د مزله نـه دي، هغوی یې د کشولو لپاره نه وخت لري، نـه گټـه ورتـه لـري او نـه دوی له هغوی پرته د ژوند کولو اهلیت لري، له دې امله په تـاریخ کـې ډېر قومونه، ډلې، ژبې او ملتونه په دې سرنوشت اخته شـوي او دا لـړۍ به لاهم دوام کوي.

علم دا نه دی چې د بل پېښې وکړه، نه دادی چې حتمن دې له یـو چا سره له بله د زدکړې سند وي، علم که له بله زده کېږي نـو پـه خپلـه تجربې هم موږ ته ډېر څه را زده کـوي چـې دواړو کتگوریـو تـه علـم ویلای شو. د انسانانو نسل پر نسل راغلې تجربې دومره پخې دي چې د نن وخت پرمختگونه د همدې تجربو پایله دي، انسان نه یـوازې د تېـر وخت تجربو ته په کمه سترگه نه گوري بلکې د لا صحت او باور لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې هم پرې اضافه کوي چې په نتيجه کې يې نور نـوي څـه هـم پـه لاس ورځي.

زمورږ په ټولنه کې علم تـه پرانيسـتل شـوي مرکزونـه لـه بـده مرغـه د علمي پرمختګ پر ځای له علم څخه شا ته روان دي، په دې نړۍ کـې د ژوند کولو د کاميابه طريقې د معلومولو پر ځای هڅه کوي چې دغـه دريڅه ځوک خلاصه نه کړي ځکه چې په دې لار کې د پرتو کړاونو د زغمولو همت په دوی کې نه شته، نو ځکه يې تر پرانيسـتلو پـه بنـدولو خوښ دي، دوی ددې پر ځای چې خپل ځانونه د دې جوګه کړي چې خپل ژوند د نورو له لاسنيوي پرته وکړي، په دې خوشاله دي چې نورو د هغوی د ژغورنې لپاره بوخت دي ابتکارونه کوي، د ابتکار خاونـدان هم خپله ژوند کوي او هم دوی ته د ژونـد کولـو زمينـه برابـروي ځکـه مات لاس دی چې په غاړه کې له وړلو پرته بله چاره نه لري.

د جمودپالو ټولنو لويه ستونزه داده چې د خپلو ستونزو پـه درک نـه پوهېږي، حتا داسې ټولنې هم شـته چـې د نـورو پـه لارښـوونو هـم نـه پوهېږي، دوی تقليـد داسـې ځـپلي دي چـې د پوهـاوي او راپوهـاوي وړتيا يې يو مخيزه ختمه شوې ده، د دغه ټولنې يوازې د دې وياړ لري چې د تاريخ برخه شي او د کتابونو په صفحاتو کې د هغـوی نـوم او د ژوند نيټه يې د له منځه تلو له نيټې سره يوځای ذکر شوې وي.

زمورږ علـم تـه د منسـوبو مرکزونـو پـه نصـاب کـې لا د هغـه وخـت بابولالې ويل کېږي چې نه يې خلک اوس د هغه وخت شرايـط درک کولای شي، نه يې د ژوند په طريقـه او طـرز پـوهېږي او نـه يـې د بيـا راګرځېدلو احتمال شته، نو بيا دغـه بحثونـه او موضـوعات د څـه لپـاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

تدریسېږي؟ یوازې د دې لپاره چې خلك تقلید ته وهڅېږي؟ د دې لپاره چې خلك نوی فكر او د ژوند نوی موډرن طرز زده نه کړي؟

د عملي فقهي عباداتو په برخه کې ماشومانو ته زموږ د سیمې ملایان د شروط الصلاة په نوم یو کتاب تدریس کوي، په غه کتاب کې د مینځې یادونه هم راغلې ده، چې زه د ازادې ښځې او د مینځې ترمنځ د هغو احکامو په اصلیت نه پوهېدم چې د دې دوو صنفو په تړاو به یې توپیر سره در لود. دغه کتاب چې زموږ د رواج له مخې خورا په وړوکتوب کې ماشوم ته لوستل کېږي، د مینځې او غلام د یادولو څه اړتیا لري؟ ماشوم چې په خپل چاپېریال کې نه مینځه ویني او نه غلام نو د احکامو تفکیک به هغه ته څه ګټه وکړي؟ یوه نظریه چې په پراتیك ډكر كې له ماتې سره مخ شوه، نو په اړه یې ماشوم ته اطلاعات ور کول به د هغه کوم درد دوا کړي؟

ذمي، خراج، دار الحرب، دار الكفر، دار الاسلام، دار السلام، جزیه او دې ته ورته نور فقهي اصطلاحات به د وخت غوښتنه وه چې فقهاؤ په خپل وخت کې پاملرنه ورته کړې وه؛ اما د هغو په دور کې تحول دومره چټك هم نه و لکه نن چې دی، نو که هغوی ددې اصطلاحاتو د جوړولو، کارولو او عاملو حق در لود ایا موږ یې نن د خپل عصر له غوښتنو سره سم د ګوښه کولو او پر ځای یې د هغو اصطلاحاتو د ایجادولو او نشر حق نه لرو چې زموږ عصر یې غوښتنه کوي؟ که هغوی حق در لود چې د خپلې ټولنې، چاپېریال، وخت او ځای له غوښتنو سره سم موضوعات وڅېړي، د نویو بحثونو کړکۍ پرانیزي، خپل اند په ازادانه توګه د فقهي په کتابونو کې ولیکي او تر موږ را ورسېږي، نو ایا

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ د ژوند په دې چټک تحول منونکي دور کې د دې حق نه لرو چې پخوانو ته د مسلم حق په نوم ور کول شوی و؟

دغه تر وخت تېر نظریات اوس دومره نه دي مهم لکه نن چې نور موضوعات را پیدا شوي او په عقلي و شرعي لحاظ دغه موضوعات د اولویت حق لري، زما حتمي خبره دا نه ده چې دا موضوعات دې له ټولو کتابونو وباسي، په ځینو لوړو کتابونو کې که یې دوی اړتیا ویني پاته دې شي، اما د ماشومانو او ټیټې کچې له کتابونو دې دا موضوعات ایسته او پر ځای دې د نن اړین موضوعات ځای پر ځای شي چې د زمانې لومړیتوبونه په پام کې ونیول شي او هر حقدار ته خپل حق ور کول شي.

۲۶/۱۱/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نورو هیوادونو کې د دیني زدکړو زیانونه

زموږ د هیواد زیاتره دیني زدکونکي د زدکړو لپاره له هیواده بهر ځي. ډېری یې نژدې هیواد پاکستان او ایران ته ځي او نور یې سعودي، مصر، هند، ترکیې او... ته سفرونه کوي.

دا که په اوسنیو شرایطو کې یوه اړتیا ده، نو بل خوا زیانونه هم ټولنې ته لري. یوه خبره د تجربې له مخې حقیقت ده چې زموږ ټولنه دومره دیني فارغینو ته هم اړتیا نه لري لکه دلته چې یې تولید کیږي. هر شی چې تر تقاضا زیات شي په بازار کې یې نرخ ته زیان رسېږي. د دیني فارغینو زیاتېدا دوی ته دا تاوان کړی دی چې په ټولنه کې یې حیثیت ته صدمه رسېدلې ده که څه هم په دې کې یوازې دا لامل نه دی، اما یو لامل یې بلل کېدای شي.

په بل هیواد کې دیني زدکړې په اوسنیو شرایطو کې موږ ته ډېر زیان لري، اما دا چې خلك ولې بهر ته ځي دا بیا پر خپل ځای یو بحث دی چې تر شا یې ګڼ عوامل وجود لري.

زه دلته یوازې هغه نقصانونه په ګوته کوم چې زما پوهه ورته رسېدلې ده.

۱/ په ټولنه کې ټکر ته لار جوړول

په دې خبره ټول پوهېږو چې د هرې ټولنې دیني تعبیرونه د هغوی له شرایطو او مکان څخه اغېزمنېږي، زموږ د ټولنې تفسیر حتمن له نورو سره جوت توپیر لري. کله چې یو څوك خارج ته ځي، نو هلته په بل هیواد کې د یو بل ملت په منځ کې جسمن او ذهنن وده کوي. عمومن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بل هیواد له زدکوونکو سره یوځای وي، استادان یې د هغه ځای عالمان وي، شاوخوا چاپېریال ټول ورته پردی وي او کلتور هم نابلده وي. لومړي سر کې دوی له یوه نوي کلتوره ورغلي وي چې هغه هر څه ورته نااشنا وي، ورو ورو هلته بلد شي او د هغوی د کلتور، تعبیر او شرایطو تر تاثیر لاندې راځي چې له کشرتوبه تر فراغته یې په ذهن کې ښه پوره ځای ونیسي. کله چې همدغه فارغ خپلې ټولنې ته راځي، نو د هغه تعبیر د پلي کولو او ښودلو هڅه کوي چې ده په لس کلن تعلیمي ژوند کې بهر زدکړی وي؛ دلته څو ټکرونه رامنځته کېږي، یو ټکر د هر فارغ او ټولنې ترمنځ وي، بل ټکر د هر هیواد فارغ کس د بل هیواد له فارغ عالم سره لري چې ټولنه سوکه سوکه د یوه لوی تشنج خوا ته بیایي. که په لومړي سر کې د دوی خبرې زیات تاثیر ونه لري، د وخت په اوږدو کې حتمن اغېز کوي، ځکه یو خو خپل اولادونه، قریبان او اشنایان پیدا کوي چې هغوی باندې یې خبره تاثیر کوي او بل یې عمر لوړېږي چې زموږ خلک د مشرانو احترام کوي او خبره یې هم پر خپل ځای خلکو ته تر یوه حده د منلو وړ وي. له دې امله په ټولنه کې پر یوه وخت مختلف افکار را ټوکېږي چې هم ټولنه ورسره په تقابل کې وي او هم دوی یو له بل سره په تصادم اخته وي چې اینده کې ټولنې ته د مذهبي خشونت لار جوړوي.

۲/ د ټولنې بې زغمه کول

د مذهبي کسانو ترمنځ دوامداره اختلافات یوه لور ته او له ټولنې سره اوږدمهاله تقابل بل خوا ته د دې سبب کېږي چې په ټولنه کې زغم کم شي. ځکه هر وخت شخړې او اختلافات خلک ستړي کوي چې اخیر خلک ترې ستومانه کېږي او په وړاندې یې حوصله له لاس ور

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، مذهبي جنګونه پېښېږي، وژنې به وي او خلك به ترخپل منځ په سختو مذهبي مشکلاتو اخته شي. د دې ښه مثالونه په هیواد کې د سلفي افکارو زیاتوب دی چې دا اوس اوس یې تاوتریخوالي ته لاس اچولی دی. پاکستان کې د سپاه صحابه او شیعه مذهبه ډلو اختلاف یادولای شو چې ترمنځ یې ورانونکې پېښې وشوې.

۳/ د ټولنې ارزښتونه بې ارزښته بلل

په هره انساني ټولنه کې ځینې ارزښتونه وي چې د هغه ځای خلك یې په پاللو ځانونه مکلف بولي. دا زیاتره دیني جنبه هم نه لري خو ځینې بیا له تاریخي حیثیت سره مذهبي بڼه هم لري؛ لکه لرغوني زیارتونه، مساجد او... اما ځینې هغه کسان چې په خارج کې رالوی او زدکړې کړې وي، هغوی هر شی ته له دیني لیدلوري ور ګوري، د ټولنې ځینې تاریخي، ملي او کلتوري ارزښتونه له دین سره د تصادم په کوتك وهي. مثلن: زیارت که تاریخي اړخ لري، نو ځینو ته مذهبي هم لري، له دې امله یې د شرك اډې بولي او کوښښ کوي چې ټولنه له دې شیانو مخ واړوي او دوی یې د ورانولو فتواوې ور کوي؛ اما ټولنې زیارتونه یوازې د مذهبي صبغې له امله نه رغوي، بلکې دا تاریخي حیثیت لري چې د تېرو خلکو د ټولنې یو ډول انعکاس موږ ته راکوي. یا هم د طالبانو د حکومت مهال د بودا مجسمې، دې مجسمو که یو لور خورا تاریخي ارزښت در لود، نو بل لور ته یې دوی ته مذهبي جنبه هم لرله؛ له دې امله یې د ورانولو لپاره ملا وتړله او د ټولې نړۍ د زاریو، مشورو او وړاندیزونو ته غوږ ونه نیوی او د هیواد دا تاریخي ارزښت یې له منځ یووړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ مذهب او مذهبي کسان بې ارزښته کول

د مذهبي کسانو ترمنځ اختلافات پر عوامو دا تاثير لري چې دوی او حتا ځينو ته يې مذهب هم بې ارزښته شي. يو ځوک چې مذهبي اعمال کوي او د بل کس په نظر هغه اعمال صحت نه لري، د پلار اعمال يې د خدای په دربار کې د مقبوليت مقام نه شي خپلولای، نو عوام لومړی پر خپلو مذهبي کسانو شکمن کوي، له هغوی مختلفې پوښتنې شروع کوي، کله چې يې قناعت حاصل نه شي سوکه سوکه دې لور ته سوق کېږي چې پر مذهب هم شکمن شي. که موږ خپلې ټولنې ته متوجې شو نو پوهېږو چې اوس خلک د علماؤ د اختلاف زياتې پوښتنې نه کوي، بلکې د قران او خدای په اړه بحثونه خورا تاوده دي، دا زياتره د دې اختلافاتو نتيجه ده چې عوام له کلونو کلونو اختلاف ليدلو وروسته پر مذهبي کسانو شکمن شول، هغوی د يوه بل په اړه ناسم فکر خلکو ته ور کړ، اعمال يې د يوه او بل باطل وګڼل، خلک يې پر خپلو مذهبي لارښوونکو شکمن کړل، کله چې د عوامو په اذهانو کې دا شک ځای ونيسي، نو خپله دا فکر ورسره پيدا کېږي چې هسې نه دا مذهبي معلومات يې ناسم راکړي وي، پوښتنې پيلوي چې اخير د دين او خدای په اړه هم پوښتنو ته دا سلسله رسېږي.

۵/ ټولنه په رواني مشکل اخته کول

د ملي ديني توليد ګټه دا وي چې خلکو ته د دوی له اړتيا او تقاضا سره سم تعبير و تفسير کوي، خلک په روحي ډول ارام وي او خپل مذهبي اعمال په ډاډ ترسره کوي. دوی د خپل عمل په اړه شک نه ور لوېږي چې دا عمل دې خدای نه مني، کله چې مذهب ته منسوب کسان په ټولنه کې دا غوغا جوړه کړي چې د هغه عالم او عوامو اعمال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناسم دي، نو ټولنه کې دا اختلاف رواني مشکل ته لار جوړه وي، هر کس له ځان سره فکر کوي چې دا ټول ديني او مذهبي اعمال د خدای د رضا لپاره کوم، که د هغه عالم خبره رښتيا وه او دا زما اعمال د خدای په دربار کې نه قبلېدل؟ د پلار په اړه دا فکر ورته پيدا کېږي چې د هغوی اعمال هم نه دي قبول شوي، خدای به څه ورسره کوي او زه دعا ورته وکړم که نه؟ ځينې وختونه په يوه کورنۍ کې د مختلفو افکارو وروڼه يا نور قريبان پيدا شي چې هر وخت يې پر همدې مذهبي موضوعاتو سره جنجال وي او اخير نتيجه د کورنۍ ټوټه کېدل شي. دا يو لوی رواني مشکل دی چې زموږ ټولنه همدا اوس ترې سخته کړېږي.

۶/ بې باوري رامنځته کول

زما د خپلې تجربې خبره داده چې يو مهال موږ په دې سلفي وزمه بحثونو کې زيات بوخت وو؛ زموږ قريبان، کليوال او انډيوالان به د کورنيو مشرانو نه ايله کول چې يا له موږ سره کينې يا هم زموږ کره راشي. دوی فکر کاوه چې موږ به يې کشرلان ناسم مذهبي لوري ته رهبري کړو او بيا به يې اخرت ته صدمه ورسېږي. يعنې د خپلو قريبانو، پلار و زوی، کليوالو او انډيوالانو ترمنځ سخته بې باوري را پيدا کوي چې قرابت، صله رحمۍ او ملګرۍ ته کلک زيانونه رسوي.

۷/ د فقر زياتول

کله چې د يوې ټولنې څو فيصده کسان له هيواده بهر زدکړو ته ځي نو حتمن له کوره او وطنه د ځانو لپاره توښه هم اخلي. په دې ډول لومړۍ له دې ځايه بل هيواد ته د پانګې تلل پيلېږي او دا په اوسني وخت کې زموږ د ټولنې پر کمزوري اقتصاد يوه ښه کاري ضربه ده. بل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې راغلي کسان دلته اختلافات جوړوي، په دې اختلافاتو کې کورنۍ سره جلا کېږي، کلي سره خپه کېږي، مساجد نوي جوړېږي، هر فکري مکتب ځانته نوې مدرسې جوړوي او نوي کسان ګومارل کېږي چې د ټولنې اقتصاد ته زيان رسوي. ما داسې کورنۍ ليدلې دي چې د لس پنځلسو کسانو لپاره لوی مسجد جوړ شوی وو، بلې کورنۍ چې مذهبي اختلاف يې درلود، همدلته نژدې بل جومات جوړ کړی وو، هر يوه مسجد کې بېل ملا و، مصارف يې وو او د جوړولو مهال يې له ټولنې چندې ورته کېدې، دا هر مسجد په شل دېرش لکه جوړېږي چې د فقيرې ټولنې اقتصاد ته ښه ګلالی ټک ور کوي.

۸/ د مذهبي افراطيت ډېرېدل

انسان داسې موجود دی چې که د يوه نوک ځای ور پيدا شي، نو سوک ځايوي. اختلاف که لومړي سر کې هر څومره کم هم وي او هغه نظروال يې يو بل ته احترام هم ولري، خو وروسته پيروان يې اختلاف ته زور ور کوي او هغه ډول متقابل احترام هم نه پاتېږي لکه د اولنو چې و. په دې ډول يوه ډله پر بله ډله تورونه لګوي، کمزورې نکتې يې ريشخندوي او مقابل لوری يې تر دې شديد ردعمل ښيي، ځکه عکس العمل زياتره وخت تر هغه عمل سخت وي چې ددې سبب شوی وي. نو د مذهبي کسانو دا اختلاف د افراطيت لور ته د ټولنې بوولو يوه لار شوه چې که نن نه وي سبا به ټولنه کې افراطيت حتمن وده کوي او ټولنه به ترې کړېږي. يو بل بعد بيا د دې اختلاف دا هم دی چې که يوه ډله د بلې په مذهبي ارزښتونو ريشخند ووهي، هغوی هم داسې کوي او د مذهبي ارزښتونو درناوی يو د بل په نظر کې له منځه ځي او راتلونکی نسل تر دې هم څو ګامه وړاندې ځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا یې ځینې زیانونه وو چې ما یې دلته یادونه وکړه، که په دې اړه څېړنه وشي تر دې به هم زیات زیانونه ممکن په ګوته کړای شي. متاسفانه چې دلته دا هر څه ته په کمه سترګه کتل کېږي او ټولنې یې تر اوسه په اړه هیڅ ډول تصمیم نه دی نیولی. دا سلسله همداسې روانه ده او اوس په یوه تجارت بدله شوې ده، له بده مرغه چې مذهبي وارداتي فکر د یوه تجارت بڼه اخیستې ده او هغه هیوادونه چې زموږ کسان پکې روزل کېږي، زموږ په ټولنه کې د دې هڅه کوي چې هغه بل فکري مکتب ته ماته ور کړي او خپل اغېز دلته زیات کړي چې دا به په اینده کې د خونړیو فزیکي شخړو سبب شي او زموږ د هیواد امنیت، اقتصاد، ملي یووالي، د مذهب ارزښت، کلتور او خپلو تاریخي اثارو ته د پام وړ زیانونه ورسوو. زموږ حکومتونه او نظامونو له وخته غلطي کړې ده چې دلته یې دیني مرجعیت ته کار نه وو کړی، دې خلا زموږ مذهبي قشر د نورو په وړاندې د کمترۍ په یو ډول احساس اخته کړ او دا احساس د دې سبب کېږي چې موږ د نورو احترام ته راکاږي، د هغوی فکر راباندې غلبه وکړي، تر هغوی ځانونه کم وبولو او بناءن باید د شاګردۍ ګونډه ورته ماته کړو چې دا مو د تل پاتې کمترۍ په احساس اخته کوي او زموږ مذهبي قشر اوس پر دې لاره مزل پیل کړی دی. له دې امله هغه کسان سخت بدنامېږي چې دلته د ملي مذهبي فکر د تولید کوښښ کوي او غواړي چې ټولنې ته د دې اهمیت په ګوته کړي، ټولنه له کمترۍ خلاصه کړي او د مذهبي وارداتي فکر پر ځای خپل ملي مذهبي فکر تولید کړي چې په خپل وار یې د ټولنې شرایط، تقاضاوې او مکان و زمان ټول په نظر کې ساتلي وي. د دا ډول خلکو مخالفت هم نورو هیوادونه کوي ځکه بیا د هغوی د مذهبي وارداتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخنیوی کېږي او هم یې له خارجه ځینې فارغ کسان کوي چې د دوی په فکر هغه ارزښت دوی ته نه پاتېږي چې مخکې یې پیدا کړی وو، که څه هم دا په ټوله جامعه کې نه وو، اما هغه سیمه کې وو چې دوی پکې اوسېدل او د فکر مرغه یې تر همدې ځایه الوت کولای شوای.

زموږ ټولنه تر اوسه په دې اړه فقیره ده، دلته لا داسې کسان نه دي پیدا شوي چې د دې بهیر بنسټ جوړ کړي، له بده مرغه چې مذهب ته منسوبې وسله والې ډلې په لومړي سر کې هغه دینپالان په نښه کوي چې د ملي مذهبي فکر تولید لپاره کار کوي او هڅه یې دا وي چې حد اقل په دې نسل کې د دې بهیر لږ غوندي څرک معلوم شي او دا نوی ښودل شوی نهال بیا راتلونکې نسلونه په ونه بدل کړي او د پاللو پوره هڅه یې وکړي. وسله والې ډلې هم دا کسان د خپل ځان او مبارزې لپاره خطرناک بولي، ځکه دوی که یو خوا د واک د انحصار پلویان دي بل لور ته د مذهبي تعبیر او تفسیر د انحصار غوښتونکي هم دي. نو بناءن دوی هغه هر څوک چې د دې انحصار د ماتولو کوښښ وکړي په مرگ گواښي او که یې وس وشي وژني یې هم. دا قافله هله خپل مزل پیلولای شي چې په اول گام کې د ټولنې ټول اقشار دا تشه حس کړي او د ډکولو لپاره یې عملي علمي گامونو ته را ټول شي او بیا دولت د دې بهیر د انتظام لپاره لازمي گامونه واخلي او دا ورو بهیر گړندی کړي چې په لنډ وخت کې خپل منزل ته ورسیږي او د ټولنې و دولت هغه هیلې چې له وخته په دې قافله پسې تړلې وې او دي؛ ورسره بشپړې کړي.

۲۰۱۹/اکتوبر/ ۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جګړې انګېزه څنګه پیدا او پیاوړې کېږي؟

جنګ کول د انسان په فطرت کې نه شته، بلکې بهرني عوارض ځیني انسانان دې ته اړ کړي چې جګړې ته مخه کړي. دلیل یې دادی چې ټول انسانان جګړه مار نه دي، حتا په ځینو هیوادونو کې د جرمونو ګراف دومره کم دی چې بیخي د نشت حساب دی او یوه اروپایي هیواد د زندان دروازې له دې امله بندې کړې چې ورته اړتیا نه وه؛ که انسان فطري جنګیالی وای، نو بیا به ټولو انسانانو جنګونه کولای او د جګړې په سیمو کې داسې وګړي وي چې جنګ یې نه وي خوښ.

پاس عنوان نه په تاریخ کې د شویو جنګونو انګېزو راسپړلو ته ښودل شوی دی نه په مجموع کې د نورو هیوادونو د جنګونو په اړه بحث کوي؛ دلته یوازې او یوازې غواړم چې زموږ په هیواد کې چې اوس څه تېرېږي، د دې په اړه خپل نظریات ولیکم، د دې جنګ انګېزه څنګه پیدا شوه او نوره څه ډول پیاوړې کېږي؟

له خلقیانو او بیا شورویانو سره د جنګ تر داستان به هم راتېر شم، رابه شم له ۲۰۰۱ کال څخه به د دې موضوع په اړه بحث را پیل کړم.

هغه مهال چې طالبان د ټول هیواد نیولو ته نژدې وو، د امریکا په مشرۍ مسلمانو او نامسلمانو هیوادونو د طالبانو په وړاندې یوه اتحاد کې سره را غونډ شول او د طالب رژیم د پای ته رسولو پرېکړه یې وکړه. په نتیجه کې خارجي قووتونه راغلل او دلته یې نظام ته تغییر ور کړ.

له دې څخه د جنګ دوه سببه را پیدا شول؛ اول: د خارجیانو تېری او شتون، دویم: له قدرته د ایسته کړل شویو کسانو همداسې له واکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

گوښه ساتل چې هغوی یې د تر لاسه کولو لپاره حتمن لاس په کار کېږي.

د طالبانو په لیکو کې عمومن دا فکر دی چې خارجیان دلته راغلي دي او پر موږ مقاومت فرض دی، دا یو عمومي فکر دی. اما د طالبانو په لیکو کې هغه کسان چې واک یې لیدلی دی یا هم مشران دي اوس یې هم تجربه کوي، هغوی یوه بله انګېزه هم لري چې یا اوس واک کې ډېره برخه ور کړل شي یا که فرضن خارجیان ووزي وروسته به بېرته قدرت نیسو او واک به له موږ سره وي.

د طالب نظام تر سقوت وروسته د واک خلا د خارجیانو په مشرۍ داسې ډکه شوه چې زیاتره منفور کسان واک ته ورسېدل؛ هغه کسان چې پر ضد یې طالبانو پاڅون کړی وو، د امریکا په مرسته یوځل بیا واک ته ورسېدل او خپلې پخوانۍ عقدې یې سړولې. له ما سره د دې حالت ژوندي مثالونه شته چې د دوی عقدیي چلند څنګه ګڼشمیر کسانو ته د مقاومت انګېزه شو او د طالبانو له لیکو سره یوځای شول؟

په لومړي سر کې د خارجیانو او اوس ورسره د ځینو خاصو افغان پوځي قطعو له لوري پر مسجد، واده، مدرسه، جنازه او نورو مقدسو یا ملکي تجمعاتو باندې ړندې بمبارۍ هم د دې سبب کېږي چې یو سوله ییز کس خپل د امن ژوند ایله کړي او له مخالفانو سره یوځای په جنګي روحیه او انګېزه خپل ژوند د جنګ او جګړې قرباني کړي. په یوه جغرافیه کې ټول وګړي جنګیالي نه وي، بناءن کله چې دوه لوري جنګ کې سره ښکیلېږي، باید د بې طرفه کسانو د ژغورنې په خاطر هغه اصول مرعات کړي چې د هغوی د خوندیتوب سبب کېږي، اما دلته یو لوری هم هغو اصولو یا جنګي قوانینو ته پام نه کوي چې همدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرټمبگي هم ځينو کسانو ته د جنگي انگېزې په ور کړه کې مهم نقش لري.

د خارجيانو له راتلو سره د ښځو د حقونو نارې هم ډېر اوچتې شوې، په دې اړه ځانگړې اداري جوړې شوې، پروژې وايستل شوې او ميليونونه ډالر مصرف شول. اما دا هم جوته شوه چې د همدې ښځو د حقونو په نوم ځينو ښځو خورا لوی فساد وکړ، ځينو ښځو د هغوی حقونه تر پښو لاندې کړل، ځينو ښځو د هغوی حق ته په سپکه وکتل او د ښځې حيثيت ته يې په دې هم زيان ورساوه چې په ځينو ادارو کې اخلاقي فساد ته لار جوړه شوه او دا نن هم دا چيغې وهل کېږي چې اخلاقي فساد شته او دا بې بندو باره اخلاقي فساد به د ټولنې اينده له لوی گواښ سره مخ کړي. له دې هر څه سره هممهاله بيا په مطبوعاتو کې د خلکو پر واقعي ستونزو د پروگرام پر ځای زموږ له کلتور او شرعي ارزښتونو سره ټکر سريالونه خپرېږي دا خپله په خلکو کې د جنگ انگېزه پياوړې کوي، يو شمېر کسانو ته د تبليغاتو موکه برابره وي او نور سرناخلاصه بيا د فحاشي د نوم په اورېدو دې ته تيارېږي چې راشي بازارونو کې ځانونه انفجار کړي او د وحشت يوه نمونه نړۍ ته وړاندې کړي.

دا سمه ده چې زموږ په ټولنه کې د ښځو حقونه تر پښو لاندې شوي دي، اما دا کلي او عمومي قاعده نه ده، دلته څو فيصده ښځې حقونه لري خو لويه سلنه ممکن په گڼو ډولونو له بېلابېلو حقونو بې برخې شوې وي، چې هغه هم تر شا خپل عوامل لري او يوازې د شعار په ور کولو او د ځينو ډيسکو ښځو په راوستلو دا معضله نه حلېږي بلکې لا نور بعدونه اخلي چې د نورو مشکلاتو سبب کېږي او دا اوس فعلن

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداسې سرچپه کيسه روانه هم ده. په ټلويزيون کې د ناسمو سريالونو خپرېدا او يا دانه مانه داسې کارکونکې يې چې د دې ځای له عنعناتو سره سم يې حجاب نه وي مرعات کړی، ځينې خلک دې ته ودرول چې لونې له تعليمه بندې کړي او د جنګي ليکو پر کسانو يې هم خپل اغېز کړی دی.

د همدې ټلويزيون يوه بله برخه بيا د جنګي سريالونو په خپرولو بوخته ده چې دا بيا په خپل وار د توپک، بدمعاشۍ، خپل سري وژنو، قاچاقو، انسان تښتونې، غير قانوني کړنو، له وسله والو ډلو سره اړيکو پيدا کولو او نورو ناخوالو ته لار جوړوي چې له بده مرغه ښه په درز کار ورته کېږي. دا هم د جنګ انګېزه پياوړې کوي چې د همدې هدف لپاره دلته خپرېږي.

په جنګونو کې د چا سات تېروي او څوک پکې مري، څوک پکې چاغ شول او نورو بيا د يوې ګولۍ ډوډۍ له پيدا کولو ناتوانه شول، د چا خپل کسان پکې مري او د بل لپاره بيا تجارت دی او له دې لارې د خپلې کورنۍ عايد برابروي. زموږ جنګ هم له دې قواعدو استثنا نه دی، د طالب او حکومت په دواړو اړخونو کې همدا معامله روانه ده. هلته هم د مشرانو له لوري يې جنګ د يوې ښې تجارتي وسيلې په توګه کارېږي او د هغوی کاروبارونه او معاملې د سيمې د هيوادونو په کڅه روانې دي، او د حکومت لوری له هيچا پټ نه دی چې له هنده، تر پاکستانه، دوبۍ، اروپا او امريکا يې ملکيتونه ورسېدل، کار يې په لويه پيمانه شروع شو او مسکين کسان پکې داسې شول چې اوس ميليونران دي. بل لور ته عام عسکر، عام طالب او ولس درې واړه داسې دي چې د يوې ګولۍ مړۍ د پيدا کولو لپاره له هرې وسيلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

استفاده کوي، داسې کسان په دې وطن کې شته چې مریضان یې کورته پراته وي، خو د دوا او درملو وس یې نه وي، بچیانو ته د تعلیم وسایل نه شي ور کولای، سمې جامې نه شي ور کولای او داسې نور د ژوند اړین توکي، دا هم یو سبب دی چې ځینو ته د جنګ د اوږدېدا انګېزه ورکوي او څومره چې زیات وخت نیسي دوی ورته خوشالېږي.

په ادارو کې د نااهله کسانو ګومارنې؛ اداري فساد، بداخلاقۍ، د خدماتو نه وړاندې کونې او د ملت و دولت ترمنځ د واټن پیدا کونې ته لار جوړه کړه چې د جنګي انګېزې په پیدا کولو او پیاوړې کولو کې مهم نقش لري. نااهلانو نه یوازې دا کارونه وکړل، بلکې د قاچاقو په کار کې هم بوخت شول څکه د سبا ډار دې ته اړ کړل، د ترهګر لاس یې هم د وژنې لپاره تر هره ځایه رااوږد کړ ځکه پیسې یې ور کولې، ګاونډیو ته یې جاسوسي هم پیل کړه ځکه ثروت یې ټولاوه، د مجرمانو خلاصونې، نه نیولو او رشوت اخیستنې ته یې هم اوږه ور کړه له دې امله چې لاس ته یې یوڅه ورتلل اوله دې ټولو سره د جنګ انګېزه نوره هم غزېده او جنګ ورسره شدت پیدا کاوه.

بې کاري یو بل فکتور دی چې د جنګ لیکو ته د جنګیالیو په ور ټېل وهلو کې خورا اغېزناک تمامېږي. دولت او جمع خارجي هیوادونو دلته زیربنایي کارونه ونه کړل، د بشر د حقونو نارې وهل کېدې، خو بشر له لوږې مړ کېده ډوډۍ نه ور کول کېده، په داسې حال کې چې د بشر اول حق سهي غذا ور کول دي! د میرمنو د حق خبرې تودې وې، خو دا نه ویل کېدل چې عوامل چیشي دي؟ کمزوري اقتصاد د زیاتره ناخوالو بنسټ دی، خو لس فیصده ښځو ته کار پیدا نه شو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې څوک بې کاره وي، نو د تخریب سوچ یې ښه ژر ذهن کې ځای نیسي او د یوه مجرمانه کار کولو ته اړ کیږي، په تېره هغه ټولنه کې چې تیار د تخریب نور اسباب، وسایل، ملګري او فکر هم ورته چمتو وي، زموږ له دغسې حالت سره نړۍ والو په اصطلاح همکارانو قصدي او زموږ د دولت چارواکو تر یوه حده په غیر ارادي او هم ممکن په ارادي داسې کړي وي. فقر ممکن ځینې کسان د جرم خواته کش کړي، زموږ نیمایي ملت په فقر کې ژوند کوي، نو حتمي ده چې د جنګ انګېزه به هم تر بل هر وخت زیاته تولیدیږي او هم به پیاوړې کیږي.

جهل، یو بل هغه لامل دی چې د جنګ انګېزه هم ترې زیږي او هم یې په پیاوړتیا کې نقش لري. هوښیار انسان کله هم له فکر پرته یو ګام نه اخلي، د خپل عمل نتیجه باندي فکر کوي، روش و طریقه کار ګوري، ځان او ټولنې ته ګټې یې سنجوي، د دنیا او اخرت محاسبه ورته کوي، اما جاهل دا یو کار هم نه کوي، تر هرڅه مخکې عمل کوي، وروسته که هر څه پیښ شول بیا هغه مهال ورسره تعامل ته ځان چمتو کوي. له دې امله جاهل بلل کیږي چې د خپل عمل په اړه حساب نه کوي، خپل ځان او جهان ته فکر نه کوي. له جاهل سره انصاف دادی چې له جهله د وتلو لار ورته ومونډل شي، که یو قشر یې همداسې پاته شي، بل یې باید علم ته بوتلل شي، اما کله چې په لوی لاس هڅه کیږي د خلکو د سواد مخه ډب شي، نو تر شا ولاړ حقیقي/حقوقي اشخاص همدا هدف لري چې د خلکو په تیاره کې د ساتلو مهال زما کار اسانیږي او د رڼا مهال ګرانیږي، له دې امله په دې جنګ کې هر وخت د علم مرکزونه او اشخاص په نښه شوي دي د دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره چې خلکو ته فکر ور کول د هغوی (جنګپالانو) د برق له تارونو سره لوبې کول دي چې نتیجه یې حتمي مرګ دی؛ نو ځکه علم او اهل یې وژل کېږي. جاهل ته یو تش له واقعیته لرې شعار ور کړه، یو نه تر لاسه کېدونکی هدف ورته په ګوته کړه، یوه تاریخي افسانه ورته جوړه کړه او دی ور مرش کړه چې ټولنه کې ګډوډي جوړه کړي، بس همدا یوه خبره د هغه د پارولو لپاره کافي ده. له موږ سره له بده مرغه همدا لوبه روانه ده.

پردۍ پالنه؛ زه نه پوهېږم لکه خلقت کې چې موږ ته د پردۍ پالنې یوه خاصه پرزه را اضافه کړل شوې وي موږ دا اوس هم ډېر پردي پاله شوي یو. پردي افکار چې له ټولنې، تقاضا، زموږ له افکارو، مکان او عنعناتو سره سر ونه خوري ګډوډۍ ته لار جوړه وي او خشونتونه راپاروي. د ټولنې یوه برخه پردي افکار ساتي، د هغوی په خدمت کې وي، بله برخه یې حتمي د بل پردي افکار واردوي چې ټکر سره کوي او تاوان یې همدې ټولنې ته رسي، دواړه بیا له ټولنې سره په تصادم اخته وي چې بیا یې زیان ټولنې ته رسي. زموږ هغو کسانو چې بهرنۍ مقدسې یا نامقدسې ایډیالوژۍ راوړې دا غلطي یې وکړه چې د دې کلتور او ټولنې په رنګ یې ونه رنګولې، هممهاله ورسره تصادم پیل شو چې تر اوسه یې موږ په چرخ کې راګیر یو او لا هم دا لړۍ روانه ده. ښه په تېزۍ لا هم چپي افکار د چپي له چوکاټ، نوم، طریقې، اصولو او د هغوی د اشخاصو له نومونو سره واردېږي او کار ورته کېږي، په مقابله کې یې ښې اړخې هم لاس تر زنې نه دي ناست، دلته چې د یوه ملي فکري تولید وړتیا پیدا نه شوه نو حتمن دواړه خواوې د افکارو واردات پیلوي چې د بلې ټولنې تولید وي، هره ټولنه تولید د خپلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقاضا لپاره کوي، کله چې د هغې ټولنې فکر زه راوړم په خپله ټولنه کې يې تطبيقوم، نو دلته مې تقاضا ته حساب او محاسبه نه ده کړې، له تقاضا پرته يو شی عرضه کول که په ټوله معنا زيان ونه لري نو نيمايي خو يې تاوان حتمن کوي، زموږ د وارداتي افکارو چلند له ټولنې سره همداسې دی. زه دا ادعا هيڅکله نه کوم چې چپيان ټول غلط وايي، نه دا وايم چې مقابل لوری يې مکمل ناسم وايي يا هم سم وايي. اما زه وايم له هر يوه سره په شته ايډيالوژي کې دې وکتل شي چې زموږ د ټولنې لپاره چيشي په درد خوري؟ يو څه د ټولنې خپل، يو څه د يوه اړخ او نور د بل که سره ميکس کړل شي او د دې ټولنې د تقاضا موافق يو شی ترې جوړ شي، اما له دې شرط سره چې نه هغه د بل هيواد نوم پر پروت وي، نه يې د تعميل هغه روش وټاکل شي، نه دلته د زنده اباد لينين او زنده اباد اخوان، پاکستان، و خموني، سعودي، وهابي او داعشي چيغې پورته کړل شي؛ بلکې کاملن د دې ټولنې په رنګ رنګيدلی يو خوځښت وشي، زما په اند هم به بريالی وي او هم د ولس اعتماد ور خپل کړي. زموږ د هر تېر (په اصطلاح) انقلاب خلاف ځکه د جنګ انګېزه پيدا او پياوړې شوه چې دلته د ټولنې يوه برخه د پردۍ پالنې په مقابل کې حساسيت لري، يوه بله برخه د بلې پردۍ پالنې دعوه کوي، هغه فکر چې دلته حاکميت پيدا کوي، حتمن يې مقابل لوری په کمين کې ورته ناست وي او له هرې موکې څخه په ګټې اخيستنې يې د پرزولو هڅه کوي چې څو پلا مو همدا حالت او تجربه په خپل ژوند کې ليدلې ده. کله چې د ملت ترخپل منځ کشمکش پيل شي، بيا نو خارجي لاسونه هم را اوږده شي چې هره اسانه مسله بيا نور پيچلي بعدونه پيدا کړي او معضله تر حل د ناحل کېدو لور ته ډېره وړله کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ دا اوس هم په دې حالت کې راګیر یو؛ ټولې خواوې پر وارداتي افکارو سره په شخړه دي او حتا د الفاظو او نومونو پر ټاکنه لا هم اختلاف دی او تر جنګونو یې خبرې رسېدلې دي.

له دې حالته د وتلو لپاره څو کارونه زما په اند اړین دي چې باید وشي:

۱/ ملي ګټو ته ژمن داسې ګوندونه جوړول چې د وطن اقشار ورباندي باور وکړي، خلک پکې ځان ووینې اول له ښاره تر کلي، له یوه سمته تر بله، له یوه قومه تر بله د هیواد لویه برخه وګړي په څو لویو ګوندونو کې را ټول شي چې چارې د یوه کس پر ځای بسته کیمټې ته نقل شي او د ولس په اراده او غوښتنه تصمیم ونیول شي.

۲/ د ټولو هیوادوالو لپاره مشترک ټکي پیدا کول چې ګرده خلک ورباندي اتفاق نظر ولري، دا که طالب وي، یا حکومت، ولس وي که پخواني جهادیان، له خارجه راغلي افغانان وي که دلته ستر شوي تعلیم یافته روشنفکران.

۳/ د خارجیانو د وجود په اړه یوه داسې اجماع چې ټول اقشار پکې نظر ور کړي او هر موقف که ټاکل کېده هیڅوک هم داسې احساس نه کړي چې زموږ خبرو ته غوږ ونه نیول شو. د دوی د وجود په اړه باید هر څه واضح شي چې د مخالفت لپاره چا ته دلیل پاته نه شي.

۴/ ټول افغان طرفونه باید یو د بل په وړاندې له حوصلې او زغمه کار واخلي، هیڅ یو افغان دې د بل په وژنه او تکلیف نه خوشالیږي. افغانان باید یو د بل له ترټنې او دښمنۍ لاس واخلي دلته هر انسان بل ته د قدر په سترګه وګوري او متقابل احترام ټول ومني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵/ دواړه ډلې له جنګه د ستړیا احساس کوي، اما عملن جنګ تشدیدوي، د ښه نیت لپاره دې له دواړو غاړو سره شته بندیان د یوه داسې میکانیزم له مخې خوشي کړل شي چې دواړه ډلې ورباندي اتفاق وکړي.

۶/ د بندیانو د خوشي کولو له سلسلې سره دې یوځای دواړه ډلې خپل جنګي عملیات کم کړي، یا دې په ځینو سیمو کې بیخي اوربند وکړي چې په دې ډول به باور را پیدا شي او سوکه سوکه به دا لړۍ پسې پراخه شي.

۷/ دواړه ډلې دې تر خپل منځ خبرې سره وکړي او هیڅ ډول خارجي لاسونه دې نه ورته را ایله کوي، ځکه د دوی له لاسه همدغه حال دی. که افغانان په خپل منځ کې سره جوړ شي نو د خارجیانو هر ډول شتون ته اړتیا نه پیښیږي او نن تر هر څه مخکې زموږ خپل منځي باور ته اړتیا ده.

۸/ دواړه غاړې دې له ټولو هغو اعمالو ځانونه وساتي چې د جنګ انګیزه ترې پیدا کیږي او دا کړنې چې حساسیتونه پاروي یوه یوه په نښه شي او خپل جنګیالي او ځواکونه دې امر کړي چې د دې ټکو په کلکه مرعات وکړي.

۹/ دواړه لوري دې یو د بل په وړاندې له تبلیغاتي جګړې سوکه سوکه لاس واخلي. ځکه تبلیغات یو د بل غوسه را پاروي چې د جنګ د اوږدېدا سبب کیږي.

۱۰/ دواړه ډلې باید له ځانو سره دا فرض کړي چې سوله او یو له بل سره تفاهم کې تیرېدل وي، په دې هم باید پوه شي چې د افغانانو تر خپل منځ جنګ کې هیڅ لوری که بل له میدان وباسي هم ګټونکی نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، ځکه خپل د وطن انسان یې وژلی دی، ژوبل کړی یې دی او لـه وطنه یې فرار ته مجبور کړی چې که سبا هغه وس پیدا کړي نو لـه دې بل سره به همداسې کوي؛ له دې امله باید هر طرف نرمښت وکړي، تر خپل موقف را تېر شي او د یوه امن هیـواد لپـاره چـې وګـړي یـې نـور ناحقه ونه وژل شي، سوله وکړي او د سـولې لپـاره پـر ځـان لازم تنـزل فرض کړي او ځان ورته له هره وخته چمتو کړي.

۲۰۱۹/ نومبر / ۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیني مدارسو ته مصارف باید له کومه شي؟

زموږ په سیمه کې د دیني زدکړو لپاره جوړ سیستم خورا ګډوډ او له مشکلاتو سره مخ دی. که یو څه مبالغه ور سره وکړو نو دلته اصلن هیڅ سستم وجود نه لري. له یوې سیمې تر بلې د زدکړو چاپیریال، د تدریس طریقه، د نصاب کتابونه، د استادانو لیدلوری او د متعلمینو د نس مړولو وسایل یو له بل سره توپیر کوي. همدې ته په کتو موږ ادعا کولای شو چې سستم وجود نه لري او له دې امله په دې لار کې خورا زیاتې خلاوې موجودې دي.

تر ټولو لویه خلا په نصاب کې موجوده ده، اما د نصاب پر مشکلاتو به یوبل ځای بحث وکړو، دلته غواړم د دیني مدارسو د مصارفو په اړه یادونه وکړم چې مصارف یې باید څنګه را پیدا شي او څوک یې تمویل کړي؟

دا اوس وخت د ځینو مدرسو لپاره یې بنسټګران چندې کوي، څوک ورته له شتمنو کسانو په یونه یو ډول زکاتونه اخلي، څوک خپله یو څه لري او نور پاته مصارف له حکومت یا بل ځایه تر لاسه کوي. د مساجدو طالبان بیا نس مړولو لپاره ډوډۍ ټولوي چې ځینې ورته زیرې وایي او نورو سیمو کې بیا وظیفې بلل کیږي.

دې حالت له ځان سره بدې پایلې راوړې دي، ټولنې ته د ګټې پر ځای یې زیان زیات دی. دا زدکړې که څه هم وړیا دي خو د فقر، مسکنت، چندو، د بل په ډوډۍ او خواریو کیږي چې نتایج یې هر وخت بد ثابت شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وړیا زدکړو له وجې خلك دیني مدارسو ته هغه ماشومان ور کوي چې د کار نه وي، په خپل کور کې زیات کار نه شي ځنې اخیستی، د دې لپاره چې هم ثواب هم خورما شي، نو مدرسې ته یې لېږي چې دیني عالم شي.

زموږ د خلکو اولادونه زیات وي، له دې امله د ټولو تربیه ورته گرانه وي، همدا وجه ده چې د مسکینانو زامن زیاتره د مکتب پر ځای مدرسې ته ځي، دوی هلته نس هم اړولی وي، خلك ورته کالي هم ور کوي، په ختمونو او اسقاطونو کې ور کول کېدونکو پیسو ته یې سترگې اړولې وي. د روژې او اختر په میاشتو کې زکاتونه یا سرسایې ور کول کېږي چې له همدې څخه د کتابونو او جامو مصارف پوره کوي.

دې وضعیت له څو اړخونو پر طالبانو اغېز کړی دی:

رواني لحاظ:

یو کس چې له مسکینې کورنۍ څخه وي، په کور کې یې هم راحت نه وي لیدلی او د مور و پلار تر سیوري لاندې د تربیې پر ځای د بل رحم ته ولېږل شي او هلته یوازې د نس په مزدوري ورته درس رسېږي؛ نو دا د طالب رواني حالت سخت ځپي او په هیڅ صورت یو نارمل انسان له دې څخه نه شي جوړېدای.

دوی چې د یوې گولې ډوډۍ لپاره ځانونه نورو ته محتاج بولي، هر وخت نورو ته په تمه وي او د مفتخورۍ له وجې یې بیا کار ته هم زړه نه کېږي. دوی په بې کارۍ کې را لوی شي، په مدرسه کې ورته ویل کېږي چې تاسو پر خلکو حق لرئ چې هغوی مو خدمت وکړي؛ ځکه نو هغوی باید پیسې در کړي، کالي در کړي، ډوډۍ در کړي، ځای درته جوړ کړي او د ژوند نور لوازم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا فکر د هغوی له لوییدا سره پراخېږي او دوی هم پر ټولنه ځانونونه ور تحمیلوي چې موږ ته به تر ژونده هر څه مفت راکوئ. یو لور ته زموږ ټولنه مسکینه ده، بل لور ته د طالبانو فیصدي خورا زیاته ده، د کار کولو هنرونه یې بیخي کم دي، له ملایي او تدریس پرته یې په بل شي سر نه خلاصېږي، لویه برخه یې د بې وزلو کورنیو کسان وي، له اوله تر اخیره مفتخواره اموخته شي او هیڅ کار د تعلیم مهال نه کوي، دا حالت د هغوی رواني حالت سخت خراب کړي او یو لور ته مسکینان وي خو بل لور ته د خپل ناسم چاپېریال له امله پټ غرور هم ور سره وي چې موږ حق لرو خلکو مو وساتي. په داسې حال کې چې رسول الله ص ویلي دي: الید العلی خیر من الید السفلی. طالب که هر څومره هم د دیني زدکړې وکړي، خو چې د بل په ډوډۍ را لوی شي بیا هغه غرور او عزت النفس نه ورته پاتېږي چې اصلن یې یو انسان باید ولري، له همدې وجې دوی د ټولنې، ملك، ماړه، تجار او نورو کسانو تر احسانانو لاندې وي چې د دین تعبیر و تفسیر یې هم ترې متاثره کېږي.

بېکاري:

د طالب العلمانو لویه برخه بې کاره وي. ما زموږ د سیمې طالبان لیدلي دي چې د کورنۍ مصارف یې وروښه ور کوي. زما یو د خاله زوی دی، پلار یې هم خپل کور ساتي او هم د زوی، ما یوه ورځ ورته وویل چې له پلار سره دې کومك شه؛ ویل یې څنګه؟ ما ورته ویل: که نور نه وي کور شه، هغه به په خلاصه پښه یو خوا ته ځي، باغ کار کړه، اوبه ورسره ولګوه، د کور مالونو ته واښه وکړه، که یو څوك مریض وي ډاکټر ته یې بوزه. ته نه مصارف راوړې نه په دې نورو چارو کې ورسره مرسته کوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی لوی کار ملايي ده، په کليو کې ملايي هم په زکات ور کول کېږي چې د کال ټول مصارف به بيا هم د ملا پر خپله کورنۍ وي، دا ملايي نو کله د هغه د کال شومه کېږي او کله په نيمايي کې خلاصه شي چې بيا يا ورور ته متحاج وي يا هم فقر کوي يا هم حتمن قرض اخلي.

کمزوري ظرفيت:

په وړيا زدکړو بيا په مدرسه کې داسې هنرونه کله زده کېږي چې هغوی ته په اينده ژوند کې په ښه ور شي. له دې امله يې لويه برخه کسان د ظرفيت له مخې خورا پر ځوړه وي. د دوی لويه برخه چې زموږ د سيمې ماته معلوم دي نو تدريس هم نه شي کولای. يوازې د يوه داسې جومات امامت ته جوړ وي چې په کال کې يوه ورځ نه تقرير وکړي او نه هم کومه خطبه لازمي وي. داسې مساجد به نو چېرې پيدا کېږي؟ دومره مساجد له کومه شي؟ د وينا هنر نه لري، تدريس نه شي کولای، کار وبار نه شي کولای او په چيشي يې وکړي؟ له خلکو سره تعامل هم ورته سخت وي؛ ځکه زياتره وخت يې په انزوا کې تېر کړی وي، په هيڅ ژبه نه پوهيږي، انگريزي يې نه وي زده، عربي سره مازې بلد وي، د قران کريم تلاوت لا ټول په سم ډول نه شي کولای، کمپيوټر باندې پوهېدل خو دومره گران ورته ښکاري لکه له ناسا سره چې کار کوي؛ تر دې ټولو ور هاخوا يې خپله خواره ژبه هم نه وي زدکړې چې ليک لوست ور باندې وکړي. په دغسې يوه حالت کې دوی ټولنې ته د خدمت لپاره وړاندې کېږي چې د ټولنې د خدمت پر ځای ټولنه مجبوره ده د دوی خدمت وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي حالت:

اقتصادي حالت یې د پام وړ خراب وي. ما مخکې وویل چې زیاتره یې له بې وزلو کورنیو سره اړه لري، له دې امله یې اقتصاد له پیله هم پر خوله پروت وي. مالي حالت بیا د انسان د ژوند له ټولو برخو سره تعلق لري، کله چې د یو چا مالي حالت خراب وي، نو ذهنن ناارامه وي، ظاهر یې سره ګډوډ وي، تمرکز نه لري، تر کار یې بې کاري خوښه وي، د بل جیب ته تمه کوي، د کار حوصله ورسره نه وي پاته، له ژونده تنګ کوي، خلکو د ژوند د نعمت او الهي پیرزوینې پر ځای د هغه د سختۍ او بدوالي خبرې زیاتې کوي چې هم خپله له ژونده تنګ معلومېږي او هم نور زړه توري کوي. زموږ د ملایانو لویه برخه له دنیا کرکه کوي، دوی د ټولو ګناهونو سر دنیا کڼي، اصلن دوی محروم دي، کله چې دوی په لاس کې شی ونه لري د خپل زړه د کاذب تسلیت لپاره هغو افکارو ته پنا وړي چې دنیا پکې غندل شوې ده او هغه کسان ورته ولیان ښکاري چې له دنیا یې مخ اړولی وي. که نه د انبیاء علیهم السلام تګلاره داسې نه ده، هغوی په ښارونو کې مبعوث شوي دي، د خلکو سره اوسېدلي دي، شتمن خلك یې دعوت کړي دي، د مالي نفقې فضایل یې ذکر کړي دي او قران کریم وایي: {رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ} [البقرة: ۲۰۱]

د زدکړو تسلسل:

د زدکړو مهال یې تسلسل هم ډېر خراب وي. ځکه دلته د یوه سیستم مدرسې او پوهنتونونه نه شته چې دوی له یوې درجې ووزي بلې درجې ته امتحان ور کړي او همداسې مخته ولاړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی زياتره درسونه پر خپل طبيعت وي، هر کتاب چې يې خوښ وي هغه وايي او کوم چې يې خوښ نه وي هغه ايله کړي همداسې تر اخيره.

زياتره وخت د مالي مشکلاتو له امله يا هم د کمزوري خوراکي نظام له وجې له يوه ځايه بل ځای ته کډې کوي، له يوې مدرسې بلې ته ځي ډېر وخت يې په سفرونو او رحلتونو کې تېر شي.

د زدکړو تسلسل هغه مهال سره پيوسته کېږي چې د يوه نظام تر چتر لاندې وي، کله چې نظام وجود ونه لري، هر کس د خپل طبيعت له مخې کتابونه لولي، دوی د زدکړو مهال نه پوهېږي چې اينده به کوم کتابونه ورته ګټور وي؟ دوی ته نه مهم کتابونه له نامهمو معلومېږي، نه د اړتيا وړ کتابونه په دقيق ډول ورته ښودل کېږي، له دې امله فارغ ملايان وي د عربي ګرامر يې نه وي زده، د قران له اصولو سره ناخبره وي، اصول الفقه او اصول الحديث ورته نااشنا وي، نوي جديد فقهي اصطلاحات او مسايل ورته بيخي د بل فن خبرې معلومېږي، په مجموع کې دوی هغه څه وايي چې زياتره برخې ته يې اوس ټولنه اړتيا نه لري، په ماضي کې پاته وي، خيال او تصور ور سره وي خو فعلن يې ژوند ته خاصه ګټه نه لري.

کله چې د زدکړو بهير يو لور ته سره پيوست نه وي، مخکې يې له وروسته سره ربط ونه لري، يو د بل تکميلونکی نه شي، تر يوه چتر لاندې نه وي، د معاشرې اړتياوې نه پوره کوي، لويه برخه يې پر خيال، تصور او ماضي ولاړه وي، نو دا زدکړې اصلن له لويه سره اړينې بيخي نه دي چې زموږ د زرګونو بلکې لکونو ځوانانو ژوندونه پکې خاورې کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ټولنې څخه دايمې خپگان:

د وينا مهال مې ملايان ليدلي دي چې له ټولنې څخه گيلې کوي، پر خلکو ور غوسه وي او تېره ژبه ورته کاروي. داسې ښکاري چې د خدای خاص مخلوق دی او دا نور خلك يې د دوی رحم و کرم ته ايله کړي وي. په داسې حال کې چې خدای خپل رسول ته هم وايي:

{ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ} [آل عمران: ١٥٩]

ژباړه: د الهي رحمت له امله ته دوی ته نرم يې، که ته بد اخلاقه او سخت زړی وای، نو دوی به حتمن ستا ملگري ايله کړې وای.

د رسول الله صلی الله عليه وسلم حديث بخاري نقل کړی دی چې وايي: يسروا و لاتعسروا، بشروا و لا تنفروا.

اساني کوئ، سختي مه کوئ، زېری ور کوئ کرکه مه خپروئ.

سخته ژبه پر خلکو تاثير نه لري، خلك د دې پر ځای چې هغوی ته مايل شي نفرت يې ځنې کېږي، سختي د مشکلاتو دوا نه ده، رسول الله ص وايي: خدای نرم دی او نرمي يې خوښه ده.مسلم

له ټولنې خپگان د هغوی لپاره په ژوند کې خورا زيات مشکلات را پيدا کوي، په مرضونو يې اخته کوي، ډپريشن ورته پيدا کوي، انزوا ته يې ټېله کوي، توند خويه اموخته کېږي، غوسه ژر ورځي، په تعامل کې مشکلات لري او په ټوله کې د بداخلاقۍ او بد خلقۍ لورته مايل کېږي چې دا د ديني طبقې لپاره ښه نه دي. نه په دې ډول دوی ديني پيغام خلکو ته سم رسولای شي او نه پر خلکو اثر کوي، بلکې په دې ډول دوی دين او شريعت ناسم معرفي کوي چې تر مثبتو نتايجو به يې منفي خورا زيات وي. لکه چې دا هر څه موږ اوس په سترگو وينو!

(c) ketabton.com: The Digital Library

حللار څه ده؟

څو کارونه حتمي دي چې د دې وضعیت مخه بدله کړي:

۱/ له نورو هیوادونو په دې برخه کې باید مثبت کارونه کاپي کړل شي، هغوی څنګه نظام ورته جوړ کړی، سیستم یې څنګه دی؟ څوک زدکړو ته جذبېږي او له پیله تر پایه یې میتود څنګه دی؟ که موږ په خپل شاوخوا کې هیوادونو ته فکر وکړو نو هغوی زموږ په شان کمزوری نظام نه لري، هلته طالب العلمان دومره خوار هم نه دي او نه دومره بې هنره دي چې یوازې تر ملایي او تدریس پوري یې یې ټول ژوند ور ټول وي.

۲/ د ماشومانو زدکړې دې د مدرسې او مکتب په نوم نه سره جلا کوي، بلکې لومړی دې ټول یو ځای زدکړې پیل کړي، کله چې هر څوک د تخصص مرتبې ته ورسېږي نو هر څوک دې خپله څانګه انتخاب کړي، شرعیات وایي که طب وایي، عمومي زدکړې به یې یوځای وي، هغه ابتدایي اړینې زدکړې به ټولو کړې وي، هغه لومړي هنرونه به ملا او غیر ملا زده وي، ظرفیتونه به یې ښه شي او د ټولنې له نورو اقشارو سره به یوځای اوسي چې د مدرسې او مکتب، یا په اصطلاح د طالب او مکتبي ترمنځ شته فاصله له منځه ولاړه شي.

۳/ د زدکړو مهال باید زده کونکي ځینې هغه کارونه په ښه کړي چې دوی ورسره دلچسپي لري. په کوم شرکت کې کار کول، د کمپیوټر په دوکان کې کار، له دوکانداري یا کاروبار سره اشنا کېدل، ساعت سازي زدکول یا هم په ژوند کې خورا زیات کارونه دي که یې څوک زده کول وغواړي؛ نو ورته غوره به هم وي او ژوند کې به یې ډېر په ښه هم ورشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ د زدکړو د جذب لپاره دې معیارونه معلوم شي، که څوک پر هغه معیار پوره وي، نو د لوړو زدکړو لپاره دې ومنل شي او که پر معیار پوره نه وي، نو د دنیوي هنرونو لپاره دې بل ځای قبول شي، خو د شریعت او دین یا له اجتماع سره اړیکه لرونکو څانگو ته دې نه ایله کوي.

۵/ د خطابت او امامت لپاره دې معیار وټاکل شي او دولت دې د یوه خاص میکانیزم له مخې دا کسان غوره کوي، ځکه دوی له اجتماع سره راسن په تماس کې دي او د دوی خبرې و عمل پر ټولنه مستقیم و نامستقیم اغېز لري، څوک چې دې منصب ته راځي حتمن باید نه یوازې دیني علوم یې په کامل ډول خلاص کړي وي، بلکې له ټولنپوهنې، تاریخ، نبوي سیرت او دې ته ورته نورو مهمو علمي څانگو سره هم رابطه ولري چې د مسایلو د بیان مهال د ټولنې حساسیتونه او اړتیاوې په نظر کې ونیسي، نه داسې چې په خپلو وعظونو ټولنې ته د گټې پر ځای تاوان زیات ورسوي.

۶/ د دیني تخصص لپاره دې یا دولت مدرسې جوړې کړي چې ټول نصاب دې د اړتیا له مخې ورته وټاکي، خصوصي مدرسې دې هم له دولت سره راجستر شي او د دولت جوړ نصاب دې په هغوی هم ومنل شي. که داسې نه کوي نو لکه د نورې نړۍ پوهنتونونه دې جوړ کړي او هلته دې همدا دیني تخصص ته څانگړې علمي څانگې وټاکي لکه د الازهر، مدینه یونیورسټي، ام القری پوهنتون، ریاض او داسې نور.

۲۱/۱۲/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروغجن او درواغ په ټولنه کې

له زیاتو کسانو مې دا متل ډېر ځله اورېدلی چې د دروغو منزل لنډ وي. دا مې هم اورېدلي چې وايي، دروغ دې شخصيت ته زيان رسوي او رښتيا دې باور پخوي. په اشعارو کې هم دروغ او درواغجن غندل شوي. شاعر وايي:

دروغجن سړی د عفوې لایق نه دی
په رښتیــــــــــنو باندې عفوه ده روا

مګر له دې متلونو سره زموږ په ټولنه کې خبره د دې برخلاف ده. زه چې څومره معلومات کوم، خلک پېژنم او مجلسونو کې ګډون کوم، نو تر حقيقت خوښونکي پر درواغجن او لاپو ډېر کسان را غونډ وي. تـر رښتيا ويونکي او رښتيا خوښونکي د درواغجنو خبرو ته خلکو ښه غوږ نيولی وي او د مجلس ګډونوال زياتره د هغه لور ته ګوري او ورته غوږ وي. زما په ګومان دا به يو حقيقت وي چې حقايق ويل ترخه وي او د ترخو هضمول بيا د هر چا کار نه دی. درواغ لکـه د هـر سـړي خيـال، دنګي مانۍ په جوړې کړه، خلکو ته ښه زېري ور کړه، خلک خوشـاله کړه، په مجلس کې په لويو خـبرو، ښـه وعـدو، سـترو زېـرو او لاپـو د خلکو زړونه لاس ته کړه او ځه خپل کار مخته وړه.

نه پوهېږم د نـورې دنيـا خلـک بـه هـم هغـه کسـان پـه لويـه پيمانـه خوښوي چې له حقيقته ځان کاږي او د دروغو په نړۍ کـې خلکـو تـه اسمان څکې مانۍ ښکاره کوي؟ کـه يـوازې مـوږ داسـې يـو؟ زمـوږ د ټولنې په ترکيب کې د هغو کسانو پله درنه ده چې تـر حقيقـي جهـان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروغو بې ثباته نړۍ ورته ښه ښکاري. له دې امله مو د عوامو تر څنګ لوستي کسان او ان مشهور چارواکي په دروغو عادت دي.

که په دې خبرو کې څوک را سره همنظری نه وي، نو فکر کوم دی د درواغو په ډولونو نه پوهېږي، یا خو پوهېږي، مګر یو شمېر ډولونه د درواغو له لیست څخه باسي. زموږ په ټولنه کې درواغجان په خورا ډېرو ډولونو هڅه کوي چې د حقیقت رڼه څېره د خپلو اوهامو د څادرونو په پلونو کې پټه کړي. دلته یو شمېر کسانو دروغو ته د رښتیا جامې ګنډي. دا جامې ما لیدلي دي. دین ته منسوب کسان په دیني رنګ رنګېدلو جامو کې خپل درواغ پټوي. زموږ خلک په ټوکو وایي چې کله ملا درواغ ووایي، نو دوی وایي: مبالغه مو وکړه او که امي درواغ ووایي، بیا ملا وایي، درواغ یې وویل. دا ځکه ویل شوي چې خلکو ته د ملایانو درواغ بربنډ شوي دي. خو دا چې دوی خپل ځان ته یو ډول دیني تقدس ور کړی، له دې امله نو خلک مخامخ برید نه شي پر کولای. له عامو کسان سره چې کېني، دوی هم په خپل ور ځنې ژوند کې له درواغو ځان نه شي خلاصولای. د دوی د درواغو خورا ډېر او دلچسپه میتودونه دي. یو شمېر کسان له حقیقت سره هلته او دلته د درواغو سپېروني ګډوي. دوی چې کله کیسه کوي، نو یو ځای د ځان په ګټه دروغو ته لار سمه کړي. بل ځای په غیر مستقیم ډول ځان ته کمپاین کوي، بیا د ځان ستاینې لپاره د حقیقي کیسې په یوه ګوښه کې کوښنی ځای درواغو ته خالي کړي. کله بیا نوري طریقې هم کاروي.

نور بیا د خدای بوزي بندګان چورلټ درواغ وایي. ما لیدلي دي. که ته یوه رښتنې دلچسپه کیسې وکړې چې د مجلس خلکو ته خورا په زړه پورې وي. نو دی سمدستي ستا کیسې ته ورته کیسې را پیل کړي، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت، ځای او کريکټر يې ور بدل کړي. دا نو د درواغو هغه بربنډ ډول دی. داسې کسان مې هم ښه ډېر ليدلي چې لاپو درواغجن وي. که دوکاندار وي، د سودا، د ده د مال د ښه کيفيت، د نورو د بد مال، له خلکو سره د ښې ګوزارې او داسې نورو په اړه عجيب درواغ کتار کړي، خو دا ډول چې ما څومره ليدلی دی، نو د لاپو په بانه دا درواغ ستا مخ ته بيانوي او فکر کوي چې مخاطب يې لکه يو ووړ بې عقل ماشوم د ده په باډسکو هيڅ نه پوهېږي او هر څه به رښتيا- رښتيا ورته ښکاري. له هر مسلک سره تړلي درواغجنان همداسې چمونه کوي.

ځينې بيا هر وخت درواغ نه وايي، خو کله ناکله ښه ګېر په خرڅوي. دوی نيمه د درواغو عادت لري. په ور ځنې ژوند کې دوی هڅه کوي چې درواغ ونه وايي. تر يو حده يې هڅه بريالۍ هم وي، اما عادت بيا هم عادت دی. انو ارو مرو د ورځې يو وخت موکه مومي او په دې توګه د خپل تمرين وخت او موکه له لاسه نه ور کوي.

د ټولنې يوه بله برخه کسان بيا د درواغو په څو داسې ډولونو اخته دي چې هر څوک يې دروغجنوالی نه‌شي ثابتولای. ما داسې کسان ليدلي دي. د مشاهدې خبرې دي. يو چا به لوړ پوړي چارواکي ته د ځان نږدې ثابتولو لپاره يوه داسې کيسه چې د ده تر مخ به شوې وه، مګر ده به رول نه پکې درلود، په داسې بڼه وړاندې کړه چې ځان ته به يې رول پکې ثابت کړ.

کله يو څوک کيسه کوي، مخاطبين د هر پوړ خلک وي؛ مګر د حقيقت را بر سېره کولو هيڅ مجال نه وي، نو دی په کيسه کې هڅه کوي چې خلکو ته د کيسې، يا بل وار د حال بيانولو، را پور ور کولو او نورو کې ځان هم مهم ثابت کړي. بيخي مشهور کسان په دې مرض

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخته دي او څو وارې مې تر مخ داسې څه شوي دي. حتا دې کسانو په مجلس کې شناخته ماخته ته سترګه هم وهلې چې چانس مې لـه لاسـه مه باسه. د خپل واک او صلاحیت ښودلو په خـاطر هـم خلـک دروغ وايي. يو څوک غواړي ځان چارواکو ته مهم ښکاره کړي، نو د مـوکې په موندلو هر وخت مزغن دروغ ورته ووايي. د دې برخلاف بيا داسې کسان شته چې عوامو ته دا فکر ور کوي چې دی چـارواکو تـه زيـات نژدې کس دی. د دې لپاره نو کله په مجلس کـې نـامعلوم نمـبر ډايـل کړي، کمپيوټر د نفي ځواب ور کړی، دی له ځانـه سره لـړ پـه لـوړ ږغ وايي، د پلانی صيب نمبر هم بند دی خدای دي خير کـړي. کلـه يـوه کيسه کوي چې دی يا حاضر يا نه حاضر، خو شته کسانو ته داسې ښيي چې انو پلاني ماته وويل، داسې وکړه، ما پلاني صيب ته داسې وويل، پلانی شی مې پلاني ته ور کړ يا ده له ما پلانی شی وغوښتی.

دروغ زموږ په ټولنه کې هم خورا ډېر ډولونه لري. زما په ګومـان پـه پرمختللې نړۍ کې به تر دې هم زيات او پيچلي ډولونه لري چې د هغه ډول دروغو ويلو چم به لا تر اوسه مـوږ نـه وي زده کـړی، کـه نـه لـه مسلماني سره دروغ ويل خو زموږ اوس يوه پيشه ګرځېدلې.

دا چې خلک ولې دروغ وايي؟ نو د دې لاملونه هم ډېر دي او هم پېچلي، خو له دې سره يې زه په دې ليکنه کې د يادولو هڅه نـه کـوم. ځکه اوس مې لا تر اړتيا زياتې ليکې کښلې دي، له دې امله بايد دلتـه د پای ټکی ور کړم. والسلام!

۲۸/ ډيسمبر/ ۲۰۱۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاذب شهرت؛ ګټه که تاوان؟

د کاذب شهرت غوښتونکي یوازې زموږ په ټولنه کې ژوند نه کـوي. بلکې د دې بېلګې په نورو ټولنو کې هم لیدل شوې دي.

کاذب شهرت دا معنا چې څنګه وي، هغسې ځان نه ښـکاره کـوي، بلکې تر خپل حقیقت د ښه تظاهر په داسې حال کې کوي چې اصـلاً هغه ډول نه وي. لکه: یو کس لیکوال دی، اما نوښتګر او مفکر لیکوال نه دی. مګر دی هڅه کوي چې د نورو لیکنې، وېناوې او ژباړې را پټې کړې او تر خپل نوم لاندې یې د دې لپاره نشر کړي چې خپل شـهرت زیات کړي او لوستونکي تر اغېز لاندې راولي.

دا پېښې مخکې هم کېدلې، خو د ټولنیزو رسنیو لـه رامنځتـه کېـدلو سره دا پېښې هم زیاتې شوې دي او هم یې کونکي ژر رسوا کېږي.

کاذب شهرت څکه ورته وایو چې کوم شی حقیقـت ونـه لـري، نـو ضرور به کاذب وي. دا چې یو څوک ځان په نوښتګر لیکـوال مشـهور کوي، خو هغسې نه وي، نو دا ځان ته کاذب شـهرت جلبـول دي. یـو څوک ځان په ښو اخلاقو معـرفي کـوي، خـو اصـلاً پـه خپـل کـور او ګاونډیانو کې په بد اخلاقه مشهور دی، نو دا کاذب شهرت دی.

ځینې بیا په فیسبوک کې کوښښ کوي چې ځان د بېوزلـو مـددګار ورښیي. وخت ناوخته له مسکینانو سره د ناستې ولاړې تصویرونه پورته کوي او ځان د هغو غمخوار معرفي کوي. دا په داسې حال کې چـې د هغوی د اصلي ربړې لپاره که یې په وس ډېر څه پوره هم وي، لکن که شخصي ګټه پکې ونه ویني؛ کار ورته نه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګڼ شمېر چاروکي شته چې ظاهرن د فساد و خیانت پر ضد چیغې وهي. ځوک بیا له کعبې شریفې سره خپل عسکونه اخلي او تر موږ یې را رسوي. نور بیا په نورو طریقو د کاذب شهرت د تر لاسه کولو هڅه کوي. کاذب شهرت له عباداتو تر معاملاتو، له اخلاقو تر سیاسته، له شخصي ژونده بیا تر ټولنیز ژونده زموږ په رګ- رګ کې ځای نیولی.

کاذب شهرت ډېر بد مرض دی چې زموږ په ټولنه کې ورځ تر بلې سرایت کوي. دا شهرت له ګټو سره تاوانونه هم لري. که یو لور ته انسان ته شهرت ور کوي، نو بل لورته انسان په لیکوالي، عباداتو، معاملاتو، مسوولیتونو او د ژوند په نورو مهمو برخو کې په دروا‌غو اخته کوي.

کاذب شهرت خلکو ته کاذب تسکین ور کوي. د دې لپاره چې یو ځوک پر خپلو ظرفیتونو کار وکړي، ظرفیت رالوړ کړي، هنرونه او کمالونه زد کړي او په حقیقي کار او زیار ځان ته د شهرت زمینه برابره کړي، د کاذب شهرت تږي د دې برخلاف لکه تږی چې په سراب پسې ځي، دوی هم د خپل ژوند لپاره همدا د کاذب شهرت لار غوره کړي. یعنې خلک د هنر له زدکړو، ظرفیتونو لوړولو، کمالونو زیاتولو او... څخه را ګرځوي.

د کاذب شهر تږي خلک لټ اموخته کوي. یو کس تر ښه زیار وروسته یوه تخلیقي لیکنه کوي، بل یې ترې پته کړي او د جملو په لږ تغییر یې په خپل نوم نشر- کړي. یو د یوې مسلې په اړه خپل فکر بیانوي، بل سمدلاسه را غوټه شي او د هغه فکر غلا کړي په خپل نوم یې خلکو ته وړاندې کړي.

یو ځوک ښه وړه جمله لیکي چې هم یو ترکیب خوندور وي او هم د محتوا له مخې د لوستونکو زړونو ته لار کوي. بل یې پته کړي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوونۍ، میاشت او یا څو میاشتي وروسته يې پر خپل وال کښېږدي او په هيڅ ډول نورو ته دا اشاره لا نه و رکوي چې دا بل کس جمله ده يا هم مې په خپلو الفاظو کې د بل فکر بيان کړی.

د کاذب شهرت بل زيان دا دی چې د نورو حقونه پکې تر پښولاندي کېږي. کار يو کوي او نوم د بل يادېږي. خولې يو توی کړي او رنګ د بل ښه کېږي. زحمتونه يوه تېر کړي وي او خلک بل ته شاباسونه ور کوي. انرژي د يوه کس مصرفېږي او بل چې د لټۍ ژوندی مثال وي، د هغه له کار او زيار څخه په ګټې اخيستنې د خپل ځان لپاره فرصتونه ګوري. ګټې تر لاسه کوي، نوم کوي، خلک يې عزت کوي، ټولنه کې يې دروند نوم يادېږي. دا ټول د بل د زيار نتيجه وي چې صله يې په ناسم او غير قانوني ډول بل کس وړي.

کاذب شهرت د شريعت له مخې ريا، د قانون له مخې ناروا، د انساني اخلاقو له مخې يو پربوتی کار او د ادب و فرهنګ په ډګر کې يوه غلا ده. د کاذب شهرت تر لاسه کول د وجدان وژل دي. له قانونه بغاوت دی. انساني شرم تر پښو لاندې کول دي. د بشري غيرت قتلول دي. په دنيا کې غلا و ريا ده او په اخرت کې رسوايي او د عذاب وړ کړنه ده.

۲۰۱۷/ ۱۲/ ۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

له علماؤ سره د ټولنې چلند

زموږ د ټولنې د عالمانو په اړه چې ما د حکومت له کسانو سره خبرې کړې دي که د ولس، هغوی زیاتره ګیلې ترې کوي. دوی فکر کوي چې یو لورته ظرفیتونه پکې کم دي، بل لور ته یې تولید زیات شوی دی، بیا هغه خدمت چې ور له غاړې دی هغه یې په سم ډول نه دی ادا کړی او بل خورا بې زغمه دي؛ یعنې له ټولنې او نظامونو سره په ګوزاره کې یې ډېری پاتې راغلي دي.

اما دا نیوکې به پر خپل ځای سمې وي، خو که عالمان د ټولنې او نظام په وړاندې مسوولیتونه لري، نو ټولنه او نظام یې هم د عالمانو په وړاندې لري. زموږ په جامعه کې چې د عالم کومه وظیفه ده، دا ولاکه یا د هغه له شان سره مناسبه ده یا د هغه له زدکړو سره سمون لري.

زموږ یو مشکل دادی چې کارونه مشخص نه دي. ملا ته مو دومره کارونه ور له غاړې کړي دي چې مزدور یې ولاکه وکړي. په دولتي ادارو کې مو تر اوسه همدا حال دی؛ کار مشخص شوی نه دی هر څوک د بل په کارو کې مداخله کوي او ټیټ پوړي کسان د زیاتو کارونو له امله ستړي وي او لوړپوړي مزې ورته کوي، ځکه لومړی ورځ دا نه شته چې ته د همدې کار لپاره یې خپل کار به کوي په نورو به کار نه لرې او نه به بل څوک په تا اضافه کار کوي. کله چې د حکومتي دندو دا حال وي، نو ټولنه خو تر حکومت هم غیرمنظمه ده، له دې امله نو هلته خورا زیاته بې نظمي ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د کلي ملا و ؛ لمونځ يې هم راکاوه، د ضرورت مهال يې وعظ هم کاوه، جنازې ته به هم ولاړ و، که به بل کلي کې فاتحه وه هم به تلی، د کلي پر فاتحه يا تعزيت به هم څو ورځې ناست و، د مريض پوښتنه به د هغه په اقتدا کې کېده، کور يې هم ور له غاړې و او په جومات کې به مو طالبان هم ورته ساتل چې درسونه ورته ووايي؛ له دې هر څه سره به مو د کلي ماشومان هم د ملايانو له غاړې وو چې په ابتدايي ديني چارو يې خبر کړي هغه به مجبورن طالب ته ور له غاړې کړي وو.

دا ټول کارونه يوه لور ته، له ملا سره به د کلي هغه کس هم خبره بنده کړې وه چې په کلي کې نه؛ په کور کې يې هم چا ولاکه خبرې ته اهميت ور کاوه؛ اما د مسجد په ملا به د هغه هم کار و، په چارو کې به يې لاسوهنه ور کوله او د هغه د کارونو په اړه به يې عامه مجالسو کې نظر ور کاوه چې دا څنګه ملا دی، هغه او د غه کارونه کوي؟!

ښه! دا کارونه ټول يوه انسان ته ور له غاړې شول، په مقابل کې ټولنه څه ور کوي؟

د کلي خلك د حاصلاتو پر وخت ملا ته زکات يا عشر ور کوي يا په واړه اختر کې سرسايه!

پوښتنه داده چې که زکات ملا ته د هغه په مزدوري کې ور کوي، نو خدای ته چيش ور کوي؟ که خدای ته زکات، عشر۔او سرسايه ور کوي، نو ملا ته يې چيش ځانګړي کول چې د هغه کار په وشي؟

خلکو زکات هم د خدای؟ لپاره ور کاوه او هم يې د ملا غاړه په خلاصوله؛ که ملا مسکين وي، نو له امامت پرته هم د دې مستحق دی، نو بيا يې له امامته پرته ولې نه ور کوي؟ که دا هر څه په امامت پوري اړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، بیا یې د خدای لپاره چیش ور کول هغه فرض زکات، عشر او واجبه سرسایه؟ په دې ځای کې خلکو تر اوسه دا نه ده مشخصه کړې چې د خدای لپاره ده که د ملا؟

دا مشکلات پر خپل ځای؛ بله خوا ټولنه په هغه ملا پسې ګرځي چې یا یې خپل وي، یا هم د دوی خبره ومني، خلك چې څه ورته وايي، هغه یې ومني او په پټو سترګو د کلي له مشر او خلکو سره پر لار ولاړ شي. نور دوی ته د ملا ظرفیت مهم نه دی، دوی ته دا مهمه نه ده چې ملا څومره په خپل مسلك کې تکړه دی؟ څومره پر سنت او فقه برابر موږ ته لمونځ را کوي؟ څومره سم احکام راته بیانوي؟ له هغه سره زموږ د دیني چارو او اخرت څومره فکر دی؟

کله چې یوه ټولنه په قصدي ډول له خپل هغه رهبر سره داسې عمل کوي چې تقدس یې هم مني، مقدسه چاره یې هم ور کړې وي او په ټوله کې دوی د هغه او د هغه د مسلك په وړاندې دومره بې تفاوته شي، نو بیا له ملا ولې ګیله وشي؟

عرضه د تقاضا موافق وي، ټولنه چې د هر ډول کیفیت توکي غواړي نو عرضه هم د هغه ډول کیفیت شیانو کېږي، زموږ ټولنه چې له ملا څخه کیفیت نه غواړي، کمظرفه او باظرفه ورته بې توپیره وي، نو دا که یو لورته د مسوولیتونو په اداینه او پېژندنه کې ستونزې ایجادوي، بله خوا پر تعلیمي ژوند باندې هم اغېزه کوي. یو څوك ډېر تکلیف کوي، بل څوك هغسې نه وي، کله چې فارغ شي، نو هغه کمظرفه ته په ټولنه کې ځای ور کول کېږي او هغه کوښښي هك حیران پاتېږي، کله چې په ټولنه کې د دیني علومو زده کوونکي دا حال ویني، هغوی چې د ژوند په ژورو او لوړو باندې لا سم نه پوهېږي تجربه یې نه شته، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

درسونو مهال کوښښ نه کوي؛ ځکه دوی په دې فکر وي چې که هر ډول فارغ شم په ټولنه کې دا ګنجایش شته چې ځای شم نو تکالیفو ته څه اړتیا ده؟

دا لړۍ پسې زیاتېږي، کله چې په بازار کې بې کیفیته توکي زیات شي، نو نرخونه یې هم رالوېږي او د هغه توکي ارزښت خپله د زیاتې بې کیفیته عرضې له امله را کمېږي.

د دیني فارغانو سره زموږ چلند خورا پر زړو معیارونو ولاړ دی. یو طرف ته دلته فقر دی، خلک په زامنو د دیني زدکړو تر څنګ نورې زدکړې او هنرونه نه زده کوي او دا کسان یوازې تر یوه مسلکه رامحدودېږي، همدا فقر بیا دې مسلک ته دز یاتو کسانو د راتلو سبب هم شوی دی چې لامل یې وړیا زدکړې دي. بل لور ته زموږ تعلیمي نصاب ډېر زوړ دی چې نویو بشریو غوښتنو ته پکې لازمه پاملرنه نه ده شوې. د علومو چټک پرمختګ د دې سبب شو چې د دې حوزې کسان شاته پاته شي، له اړتیا پرته ځینې تر وخت تېر اکسفایر نظري علوم ووایي چې نه په اخرت کې ورته ګټه لري او نه په دنیا کې هنر بلل کېږي چې مادي ګټه ځنې تر لاسه کړي.

په دې ډول دا غریبان خورا کمظرفه فارغېږي، یو لورته په ټولنه کې د ځان ځایولو لپاره اړ دي چې د خلکو غوښتنې ومني، په دې توګه خپل قشر ته زیان رسوي، ځکه حیثیت یې سپک شي او خلک بیا ټولو ته په هماغه نظر ګوري چې دوی تجربه کړی وي. بل لور زیات کسان وي چې د خدمت موکه ټولو ته نه پیدا کېږي، داسې هنرونه ورسره نه وي چې په نورو چارو کې ځانونه مصروف کړي او ځانته یو حلاله روزي پیدا کړي؛ دا زیاتوب که یوه لور ته د هغوی حیثیت ته صدمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسوي، نو بل لور ته د زیاتو مشکلاتو او جنجالونو سبب هم کېږي چې موږ یې په خپله ټولنه کې شاهدان یو؛ حتا په اوسني وخت کې دغسې کسانو ته ځینې استخباراتي کړی هم لاس ور کوي چې کار نه لري، نو هغوی د خپلو ګټو د خوندیتوب لپاره یوه مشغله ورته پیدا کوي او د هغوی د ګټو خوندیتوب بیا زموږ د ګټو په تخریب کې وي.

زموږ ټولنه د دیني فارغانو د منلو او جذب لپاره هیڅ معیار نه لري، که څه هم په نوره دنیا کې د دیني زدکړو لپاره پر معیار برابر مرکزونه وجود لري، هلته پلټېر شوي استادان تاکل شوي وي، د تعلیم مهال هر کال زده کونکي امتحان ور کوي چې د هغه په سند کې د هغه د ظرفیت ذکر کېږي او هر څوک یې له سنده هم ظرفیت معلومولای شي، بیا ټولنه د هغوی د منلو لپاره خپل معیارونه لري، که په هغه معیار پوره نه شي نو هر څومره که د دیني علوم فارغ وي او ځان خدمت ته وړاندې کړي، خو ټولنه یې نه مني، نو هغوی اړ دي چې د ټولنې پر معیارونو ځانونه برابر کړي، هغه شرایط حتمي په ځان کې پیدا کړي چې خلک یې په یوه دیني عالم کې وجود لازمي بولي.

همدا شان په نوره نړۍ کې دولت هم دې ستونزې ته متوجې شوی دی. هغوی خپل تعلیمي مرکزونه لري او له هغه ځایه فارغ کسان پر هغو شرایطو پوره وي چې دولت یې د خپلو ادارو لپاره یوه برخه کسان جذب کړي، دوی د خپل نصاب په چمتو کولو کې د دیني زدکړو ترڅنګ نورو هنرونو ته هم پام کړی وي چې د دیني فارغانو یوه برخه کسان دولت ته ځي، یوه برخه یې ټولنه جذبوي، یوه برخه یې خصوصي سکتور کې ځان ځایوي او یوه برخه یې خپله هم ځان ته کارونه پیدا کوي چې په دې ډول د دوی د بېکارۍ مخه نیول کېږي. یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهم شی د نورو هيوادونو په اړه دا هم دی چې هغوی تر تقاضا زيات توليد او عرضه نه کوي، هغوی خپله ټولنه ګوري، څومره چې د سروې ګانو له مخې تقاضا وي په هماغه اندازه عرضه کوي چې نه د هغوی حيثيت ورسره داغداره کيږي او نه د لوستي کسان بې کاره پاتېږي چې بيا په نه شي پر ټولنه ځان وپلوري يا هم پر ټولنه تحميل شي يا يې د بل هيواد استخباراتي کړۍ د ځان لپاره جذب کړي.

دا يوه لويه ستونزه ده؛ له دې ځايه زموږ ټولنې ته زيات مشکلات ور پېښ دي. دا خلک چې ديني زدکړې کوي، له انسانيت سره سره زموږ د ټولنې غړي دي، زموږ جامعه د يوې مذهبي ټولنې په توګه دې کسانو ته اړتيا هم لري، اما له دې ټولو حقيقتونو سره ولې له دوی سره داسې معامله کيږي؟ ولې يې مسلک ته په ښه سترګه نه کتل کيږي؟ ولې د هغوی لويه برخه بې کاره پاتېږي؟ ولې هغه مسووليتونه چې بايد ديني فارغانو يا عالمانو ترسره کړي وای، دلته يې زموږ مذهبي کسان نه کوي؟ دا مشکلات دي؛ په دې کې يوه برخه کې هم دولت تر يوه حده ملامت دی، هم ټولنه او هم خپله ديني عالمان. يوه دقيقه څېړنه کولای شي چې دا ستونزې او عوامل يې مشخص کړي، حلالرې ورته په ګوته کړي او دولت، ټولنه او عالمان يو بل ته په لاس ور کولو د دې ستونزو د ختمولو لپاره لاس په کار شي.

۲۰۱۹/اکتوبر/۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولې

کله چې په یوه شي نه پوهېږو، یا د یوه شي په اړه شک لرو یا هم غواړو د یوه شي په اړه خپل دریځ نور هم پیاوړی کړو؛ نو په اړه یې (ولې) وایو او پوښتنه کوو.

ولې په ژوند کې ډېر مهم دی. د مشهور یوناني فیلسوف سوکرات په اړه ویل کېږي چې هغه خلکو ته د شیانو په اړه پوښتنې پیدا کولې. د سینوهه په نوم چې کوم کتاب لیکل شوی په هغه کې کریکټر ته چې د فرعون ډاکټر دی همدا دنده ورکول شوې چې خلکو ته د هر شي په اړه همدا د ولې پوښتنه پیدا کړي.

پښتون شاعر هم د (ولې) په اړه یوه بیت کې وایي:

نور که د ښېګڼې وس دې نه رسي امجده
خلکو ته ذهنونو کې سوالونه اچوه

زموږ په ټولنه کې یوه لویه بدمرغي دا ده چې د ولې فرهنګ مو سم نه دی غوړېدلی. دلته ولې عیب بلل کېږي. یو کس فکر کوي چې د دې شي په اړه که ولې ووایم؛ نو نور به فکر وکړي چې زه ناپوه یم، کم علمه یم، په دې ساده شي لا نه پوهېږم، شخصیت ته به مې زیان ورسېږي.

په داسې حال کې چې څومره زه پوهېږم، زموږ ټولنه کې خلک بېخي د ساده شیانو په اړه نه پوهېږي. خو د ولې نه ویل هم د شخص په ځان کې دننه لاملونه لري او هم د یوه کس له شخصیته بهر. زموږ ټولنه هم داسې نه ده جوړه چې یو څوک په ښه جرات پوښتنه مطرح

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي او بل يې يا ښه ځواب ورکړي يا په لوی زړه ورته ووايي چې نه پوهېږم.

زموږ په ټولنه کې د ځينو شيانو په اړه خاموشي تحميلي ده. ځينې رواجونه، عادتونه، کارونه او... هم تپل شوي غونډې دي. زموږ په ټولنه کې بيخي ډېر شيان شته چې په اړه يې د ولې خبره مطرح کړو. اما نه مو ده کړې او يا نه شو کولای.

يو بل شی هم د ولې په ورکولو کې رول لري. په ټولنه کې شته جهالت هم ددې عامل بللای شو چې زياتره وګړي د زياتو شيانو په اړه ذهن کې پوښتنه پيدا نه کړي. که پوښتنه وهم کړي، نو ځواب دا وي چې ستا يې له دې سره څه؟ ته په دې نه پوهېږې! يا دې ته ورته نور نامناسب ځوابونه.

دا لوړ ځوابونه د خلکو جرات وژني. زموږ زياتره کورنۍ ماشومانو ته په مجلس کې د ګډون او خبرو حق نه ور کوي. کله چې يو څوک له ماشومتوبه همداسې بې (ولې) وروزل شي؛ نو په لويوالي کې هم پوښتونکی ذهنيت نه لري.

زموږ د کلتور ډېري برخې نن تر پوښتنې لاندې راځي. اما څوک جرات نه لري. يو ښه مثال يې دا تير ۴۰ کلن جنګ دی چې تر ننه يې څوك په اړه د ولې خبره نه شي مطرح کولای.

که ووايو چې ولې يوه پلا د روس خلاف د امريکا، عربو او پاکستان په مرسته او وسلو (په اصطلاح) جهاد روان و، چې نتيجه کې يې نظام خراب او ملت و وطن يې له پښو واچول. بيا طالب د مجاهد پر ضد وسله واخيسته اووه کاله يې د شر او فساد خلاف جهاد؟ وکړ؛ دا جنګ لا هم پای رسېدلی نه و، چې د امريکايانو راتګ ته مختلفو ډلو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

حزبونو او گوندونو لار جوړه کړه. له راتگ سره سم يې پر خلاف نن بیا د روس، چین، ایران، عربو او پاکستان په مرسته جهاد! روان دی.

دلته پوښتنه چا ته نه پیدا کیږي چې اخیر دا څه روان دي؟ ولې روان دي؟ د چا په گټه روان دي؟ اهداف پکې څه دي؟ زه چې څومره پخواني مجاهدین او اوسني طالبان پېژنم نو ۹۰ سلنه يې د جهاد له شرایطو، تعریف او تگلاري سره نااشنا دي.

اما عملن ولاړ دي نظام خرابوي، وطن ورانوي، خلك قتلوي او په هېواد کې د هر پرمختگ مخنیوی کوي. دلته په دا ۴۰ کاله نه ملت ته او نه مجاهد ته دا پوښتنه پیدا شوه چې اخیر دا جهاد خو به هم یوه نتیجه لري؟ دلته يې موږ ولې دا ۴۰ کاله نتیجه نه ده لیدلې یوازې د هېوادوالو وژنې روانې دي او ټول وطن مو کنډیکپر کړ؟

که موږ له وخته پوښتونکی ذهنیت در لودای؛ نو حزبونو، ملایانو، جهادیانو، طالبانو، توپکیانو، حکومتونو، زورواکو، جنایتکارانو، سیمه ییزو استخباراتو او نړۍ والو ترهگرو سازمانونو او دولتونو به دومره لوبې نه راباندې کولې. ولې پر مختگ ته لار برابروي. ذهنونه روښانه کوي. د شیانو عمق ته مو رسوي. خلك د بیان ازادي په ترلاسه کوي. لنډه دا چې ولې د انسان له ژوند سره تړلې ده. که ولې نه وي؛ هلته به ژوند جامد وي. ذهنونه به تیاره وي. نوښتونه به په ټپه ولاړ وي. انسان به له کړاو سره مخ وي. ټولنه به وروسته پاتې وي. پر ملت او ولس به یو څو زورواکي، مفسدین، جنایتکاران، مذهبي مافیا، شتمن، د نورو گوډاگیان او جاسوسان واك چلوي او په دوی کې به دومره څوك نه وي چې د روان حالت په اړه یوازې (ولې) ووایي.

۲۸/ ۲/ ۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبستان چې ما ولوست

په فیسبوک کې مې د دې کتاب د چاپ خبر ولید. زه ورته خوشاله سوم. کتابخانې ته ولاړم او له دې کتاب سره مې ځو نور هم د لوست لپاره انتخاب کړل. لومړی مې د ملا ضعیف کتاب مطالعه کړ. له سریزې بیا تر پایه مې نقدونه پر لرل، خو د ځینې نزاکتونو له امله مې اوس مناسب ونه ګڼل. بیا مې ادبستان ته مخه کړه. ما مخکې هم د اجمل ښکلي ادبي زاویې، د نړۍ ادب او د ژباړې په اړه لیکلې مقالې لوستې وې. په دې کتاب کې مې ځینې ځایونه په نښه کول چې ما له خپل لیدلوري پرې نقد در لود.

د کتاب پر سپینه ورکه، اخیر دا په نښه شوي ځایونه ښه ډېر شول او ما هم پر دې مطالبو د خپل نظر د اظهار لپاره یوه لیکنه غوره وبلله.

که څه هم اجمل ښکلی تکړه لیکوال دی. لیکنې یې زموږ لپاره غنیمت دي. له ادبستان او نورو کتابونو یې ما ډېر څه زده کړي دي. اما په دې کتاب کې یې ځینې ځایونه ما ته د نقد وړ ایسي. زه یې په دې لیکنه کې د کتاب له حوالو سره خپل نظر هم یو ځای لیکم. یا به واقعن استاد ښکلی تېروتی وي یا به زه خطا یم. که هغه تېروتی وي؛ نو اینده چاپ کې ممکن دا اصلاح کړي او که زه خطا وم نو لوستونکي به ما متوجې کړي.

په ۷ مخکې د سینوهه په اړه لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبیات له موږ سره د ژوند په پېژندولو کې مرسته کوي.چا چې سینوهه لوستی، تر بل هر هغه کس ژوند ښه پېژني، چې سینوهه یې نه دی لوستی.(ادبستان:۷)

دا به ومنو چې سینوهه تر یوه حده ښه کتاب دی. ما لوستی دی او د مطالعې پر وخت یې ځان تر پایه راندي وکوت. مگر په دومره زیاتوب نه ارزي. بیا که د لیکوال همدومره خوښ شوی وي، نو دا به د ده خپله شخصي تجربه وي، اما حتمي نه ده چې د لوستونکي نظر د ده په شان وي. لیکوال خپله پر شعرستان د نقدونو په لړ کې دا نقد هم کړی چې لیکوال(درمل) د خپل ذهنیت له کړکۍ لوستونکي ته هم کتلي. اما دلته یې خپله هم هغه کار کړی چې پر درمل یې له همدې امله نقد کړی و.

زه ډېری داسې کسان پېژنم چې د سینوهه نوم یې هم نه دی اورېدلی اما ژوند سم پېژني. موږ د ښه ډېرو تېر و انسانانو په اړه هم معلومات لرو چې سینوهه د هغوی په وخت کې لیکل شوی نه و، اما ژوند یې سم پېژندی. دا الفاظ زما په اند له مبالغې خالي نه دي. د استاد ښکلي په شان لیکوال باید داسې زیاتوب ونه کړي. که دوی هم له خپلو الفاظو او جملو سره پام ونه کړي او په کتاب کې لیکلې جملې یې له زیاتوب او مبالغې ډکې وي، نو له نورو کشرانو گیله نه شي کېدای ځکه هغوی یې له دې مشرانو لیکوالو زده کوي. د استاد په شان لیکوال باید په لیکنه کې له خپلو جملو سره دومره دقت وکړي چې تر خپله وسه یې هیڅ توری او جمله نه زیاتوب وي او نه زاید. اما په کتاب کې یې د داسې مثالونو لیدل موږ لږ ناهیلي کوي.

د ادبستان په ۱۰۵ مخکې لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که لیکنه راته تازه فکر رانه کړي او پر خپل ذهنیت مو شکمن نه کړي، مطلب دا چې په موږ کې یې مثبت بدلون نه دی راوستی او خپل مسوولیت یې نه دی تر سره کړی.

زه د استاد له دې پاراگراف سره موافق نه یم. ټوله پړه پر لیکنه او لیکوال ور اچول انصاف نه دی. ځینې وختونه لوستونکی داسې وي چې له لیکنې څخه هغه مطلب نه شي اخیستی چې لیکوال پکې ځای پر ځای کړی وي. ما داسې لوستونکي لیدلي چې له واضحو لیکنو یې هغه مطلب نه دی اخیستی چې لیکوال تر لوستونکو د هغه رسول غوښتل. دلته به ولې پړه پر لیکنه او لیکوال ور اړوو؟

لیکوال هغه مهال ملامت دی چې په لیکنه کې یې لوستونکي ته نوی فکر په سم ډول رسولی نه وي. لیکنه یې ستونزې ولري. نوی فکر پکې نه وي. که خبره د دې برخلاف وي، نو بیا لیکوال او لیکنې ته د ملامتیا گوته نه نیسو، بلکې لوستونکی دي لیکنه په دقت ولولي او هلته شته مطالب دي را برسېره کړي.

استاد ښکلی په ۱۰۷ مخکې لیکي:

رنسانس نویو ساینسي پر مختگونو ته لار جوړه کړه او ساینس په اروپایي ذهنیت کې ژور بدلون راووست. فلسفه یې تجربي مېتود ته راښکله او عقل پر ځای پر حواسو تکیه ډېره شوه.

دلته له دوو خبرو سره جوړ نه یم. ساینس یوازې په اروپایي ذهنیت کې بدلون نه دی راوستی، بلکې د نوري نړۍ ذهنیتونه یې ښه پوره بدل کړل. نو یوازې اروپایي ولې یاد شوي؟ صرف دومره به یې لیکلي وای چې ساینس په اذهانو کې ژور بدلون راووست، د یو ځای ذکر ته اړتیا نه وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله خبره دا چې که فلسفه تجربي مېتود خپل کړي، نو بيا د ساينس او فلسفې پولې سره ګډې نه شوې؟! موږ ساينس داسې تعريفوو چې پر تجربه ولاړ علم ساينس دی. د فلسفې په اړه وايو چې پر ماوراء الطبيعت بحث کوي يا که ووايم فلسفه يوازې عقلي دلايلو باندې اتکاء کوي تجربې ته چې خبره ورسېده، نو فلسفه پاته نه شوه؛ بلکې ساينسي مرحله شروع کېږي.

که د استاد ښکلي هدف دا وي چې فلسفه د خپلو ادعاوو د اثبات لپاره ځينې ساينسي مېتودونه کارولای شي، نو زه هم مشکل نه وينم. اما دلته ليکلې جمله بل څه افاده کوي. د ټولې فلسفې په اړه د تجربي مېتود خبره شوې ده چې د ساينس او فلسفې پولې پکې ماتې شوې.

يوه بله ستونزه له (عقل) توري سره د (د) نه شتون دی، چې جمله کې يې مشکل جوړ کړی دی. که استاد ښکلی ارادي داسې جمله ليکي، نو زما په اند ويلو کې مشکل پېښوي، نه پوهېږم دوی به يې هم ورسره لري که نه؛ خو زه ور سره ستونزه لرم. يا که ټايپي تېروتنه وي، نو يوازې دا يوه نه ده بلکې کتاب تر ۵۰ ځايه نورې تېروتنې هم لري چې اينده بايد اصلاح شي.

په همدې مخکې د تيورۍ په اړه ليکي:

د تيورۍ بنسټ پر فرضيې ولاړ دی. فرضيه چې کله په دلايلو ثابته شي، بيا ترې تيوري جوړه شي او په ټولنيزو علومو کې د يوه قانون په توګه ومنل شي.(ادبستان: ۱۰۷)

د تيورۍ په اړه د استاد له دې دريځ سره جوړ نه يم. ما داسې اورېدلي او ليدلي دي چې تيوري خپله ناثابت نظر ته وايي. ځکه خپله استاد په (۱۰۹) مخکې کاږي: نوی تيورسن پر زړو تيوريو باندې فکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي، ډېر څه ورته پکې ناسم ښکاره شي او پر بنسټ يې د څه منلو او د څه ردولو د مېتود له لارې د زړې تيورۍ پر بنسټ او مخالفت کې خپله نوې تيوري ورغوي.

دلته يې ويلي چې نوی تيوريسن د څه منلو او ردولو په مېتود بله تيوري رغوي. که تيوري يوځل په دلايلو ثابته شي او د قانون په توګه هم ومنله شي نو بيا يې ردوو ولې؟ ثابت شی خو بايد ومنل شي؟ دا دوې خبرې تر خپل منځ سره ټکر دي!

په ټولنيزو علومو کې د تيورۍ اصطلاح هم نوې ده. تيوري په ساينسي علومو کې استعمال لري اما ټولنيز علوم تر اوسه د تيوري په نوم کومه اصطلاح نه لري. دا هم د تامل وړ ځای دی.

يو بل ټکی د قانون ذکر دی. قانون خپل تعريف لري، هر ځای يې ذکر کول سم نه دي، دلته د قانون يادونه زما په اند سمه نه ده.

په (۱۰۸) مخکې د څېړنې او تيوري فرق بيانوي:

پر دې بنسټ موږ په علومو کې له دوه شيانو سره مخيږو، چې يوه ته څېړنه وايي او بل ته تيوري. يو څېړونکی او بل تيورسن.

البته په همدې مخکې تر يوه پاراګراف وروسته بيا داسې کاږي:

زموږ خو ان څېړنې هم له تکراري خبرو ډکې دي؛ نو چې څېړنې مو داسې نادقيقې او تکراري وي، د تيورۍ ايجاد څنګه ممکنېدای شي؟

که تيورۍ څېړنې ته اړتيا نه لري، نو بيا د اثبات دلايل ورته له کومه شي او د څېړنې په نه شتون کې د تيورۍ نه ايجاد ولې ناممکنيږي؟ ځکه څېړنه بېل شی ده او تيوري له څېړنې پرته ايجاديږي، نو يو تر بله يې سره تړلي ولې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۳۸) مخکې راغلي:

زموږ مورخانو چې له ادبیاتو استفاده نه ده کړې، دا تصور یې هم پر ذهن حاکم و، چې ادب ټول دورغ دي او تاریخ ټول رښتیا؛ خو چې څېر شو، خبره سرچپه ده. وایي، چې له تاریخه نېټې او د اشخاصو نومونه لرې کړې، ټول دروغ دي او په ادب کې چې کرکټرونه او نیټې په پام کې ونه نیسې ټول رښتیا دي. ادب د عامه ذهنیت ښکارندویي کوي او د تاریخ کار له عامه ذهنیت سره دی.

زما په اند دلته استاد ښکلي له تاریخ سره یو څه بې انصافي کړې ده. د تاریخ په اړه دومره منفي نظر لوستونکو ته ور کول هم ښه نه دي. لیکنه یو لیکوال د ځان لپاره نه کوي، بلکې لوستونکي یې په نظر کې وي. د استاد دا دریځ چې خبره سرچپه ده، یعنې تاریخ دروغ دي، زما په اند ناسمه ده. تاریخ کې درواغ ځای شوي دي اما په دومره لویه پیمانه هم نه دي چې که نیټې او د اشخاصو نومونه څنې وباسو نو یوازې دروغ به پاته شي. د تاریخ په اړه باید استاد ښکلی په ډېر دقت تللی وای. د لویو لیکوالو په ټولنه کې ښه ډېر پیروان هم وي، نو چې استاد د تاریخ په اړه دا دریځ خپلوي، د پیروانو به یې څه حال وي؟

یو لیکوال باید په لیکنه کې تر احساساتو لاندې را نه شي، که احساساتي هم شي، خوکنټرول یې باید له لاسه ور نه کړي. که مورخ د ادب په اړه ناسم دریځ لري، نو ایا ادیب به هم د تاریخ په اړه هغه دریځ خپلوي چې مورخ یې د ادب په اړه لري؟ دلته استاد ښکلي د مورخ دریځ غندلی خو خپله یې بیا د تاریخ په اړه بې انصافي کړې ده. موږ یو له افراطه را گرځو، خو خپله هم تر حد ور سره وزو.

په (۱۲۳) مخکې استاد لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پارسي، اردو (او پښتو) شاعرۍ کې ښـځه د معنـا پنځګـره فاعلـه سرلې ده نه، بلکې د لوی ستراس په اند یوه تېره هېره کلمه ده.

دلته په لومړۍ جمله زه بیخي نه پوهېږم. یا به زما کمزوري وي یا هم ممکنه ده د لیکوال ناسمه ژباړه وي. دا هم احتمال لـري چـې کمپـوزر غلطي کړې وي. ځکه زموږ کمپوزران هم په لیکنـو کـې ګـوتې وهـي. زموږ له لیکنو سره یو وخت همداسې معامله شوې وه.

د نورو کتابونو په پرتله دې کتاب کې ټایپي تېروتنې هم خورا زیاتې دي. پر شعرستان لیکنه کې یې یوازې ٦ واره د کتـاب شـمېرې ناسـمې لیکلې دي. کمپوزي غلطۍ کې تر ډېره لیکوال نه ملامتېږي خبره اداري ته متوجې وي. البته یادونه یې ځکه لازمه بولم چې اینده ایډیشن کـې یې باید له دې تېروتنو پاک کړي.

۲۰۱۸/ جنوري/ ۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر کتاب باور

په دې لیکنه کې د هغه باور په اړه خپل درېغ روښانه کوم چې موږ یې پر کتاب لرو. پر کتاب د باور په بحث کې د کتاب لیکوال، ژباړن، خپرندویه اداره او هم خپله د کتاب محتوا اړینه ده.

یوه ورځ د کندهار د اطلاعاتو او کلتور په ریاست کې ولاړ وم. یوه ملګري د ریاست له کتابتون څخه د (درې کیسې) په نوم یو کتاب را واخیست چې اکاډمیسن عبد الشکور رشاد ترجمه کړی و. ما پوښتنه ترې وکړه چې له کیسو سره مینه لرې؟ ده ویل، نه؛ البته دا کتاب رشاد صاحب ژباړلی؛ حتمن یو څه پکې شته.

استاد اسد الله غضنفر په خپل کتاب کلتور او ټولنه کې لیکلي چې فارسي ژبې ته ډېرې ژباړې کېږي اما ټولې یې د اعتبار وړ هم نه دي. که مشهورې ادارې او نومور ژباړن ترجمه کړې وي؛ خو ښه، که نه د فارسي هر کتاب او ورته شوې ژباړه هم د باور وړ نه وي.

داسې کسان مې لیدلي چې یو کتاب یې یوازې د لیکوال د نوم په لوستلو پیرلی دی. د ژباړن په اړه مې هم داسې ډېرې پېښې په یاد دي. د محتوا په لحاظ د کتاب رانیول خو عام رواج دی. ما یوازې هغه څوک نه دی لیدلی چې د یوې ادارې پر نشر کړو کتابونو یې دومره باور کړی وي چې یوازې د هغې ادارې چاپ کړی کتاب د ادارې د نوم په لیدلو رانیسي.

له لویه سره پر یوه لیکوال، ژباړن او اداره د لوستونکو باور هم تر ډېره حده د کتاب په محتوا پسې تړلی دی. که یو لیکوال په خپلو لیکنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې احتیاط وکړي، له باوري سرچینو ګټه واخلي او تر خپله وسه له کمزورۍ او د لوستونکو له نیوکو د ځان ساتنې کوښښ وکړي، نو لوستونکي د کتاب له مخې پر لیکوال باور کوي.

د ژباړن او ادارې مسله هم داسې ده. که ژباړن سم انتخاب وکړي، ژباړه یې روانه او د مفهوم لېږدونکې وي، نو لوستونکی باور پر کوي. اداره یوازې د باوري لیکوال او ژباړن کتابونه خپاره کړي. نو د لوستونکو زړونه لاس ته راوړلای شي.

زه پر دې بحث نه کوم چې لیکوال او ژباړن د کوم میتود په کارولو پر ځان د نورو باور ته لار هوارولای شي؟ ځکه په دې سره بحث ډېر اوږدېږي، زما له دې لیکنې یوازې هدف دا دی چې د کتاب په باوریتوب کې د لیکوال، ژباړن او ادارې ډېر رول دی.

نو له دې امله پر هر کتاب د لیکوال، ژباړن او ادارې نوم اړین دی. که یو کتاب نه د ادارې نوم ولري او نه د لیکوال او ژباړن، لوستونکی به یې بیخي په سختي وپېري. زما شخصي تجربه دا ده چې د کتاب په کره کولو کې له محتوا سره د دې درو واړو ونډه هم ډېره ده. ځکه ټول لوستونکي هم د محتوا له مخې پرېکړه نه شي کولای. داسې کسان هم شته چې یو کتاب د لیکوال د نوم له امله اخلي. ځکه هغه یې د خوښې لیکوال وي. څوک بیا د ژباړن له امله کتاب رانیسي او ځینې به یې د ادارې له امله. که څه هم اصلن د کتاب محتوا مهمه ده. خو له دې سره جوخت دا نور هم د اهمیت له مخې په دویم، درېیم او څلورم مقام کې ځای لري.

که په دیني برخه کې موږ د یو چا کتاب لولو او هغه په نصوصو استدلال هم کړی وي. خو بیا هم تعین یې اړین دی. لامل یې دا دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې که موږ د یو نا معلوم کس استدلال وینو دومره ژر مو باور نه پر کیږي لکه د هغه چا دلیل چې ور سره شناخته یو او د مسلک له مخې يې پېژنو چې دینپوه دی.

یو لیکوال داسې وي لکه یو کس چې په ټولنه کې ورو ورو فزیکي وده کوي، لیکوال هم لومړی څوک نه پیژني، باور پر یوه ناپېژندل شوي کس څنګه وکړي؟ که یو کس په خپله ټولنه کې خلکو ته زیان ونه رسوي، د ګټې کارونه وکړي، ارزښتونه وساتي او اجتماعي کارونو کې برخه واخلي، مذهبي، ملي او کلتوري ارزښتونو په اهمیت ځان پوه کړي او له اجتماعي ارزښتونو سره سم تګ وکړي، ټولنه سوکه سوکه پر هغه باور کوي او د وخت په تېرېدو د باور وړ شخص جوړېږي.

لیکوال هم؛ که په خپلو لیکنو کې دقت وکړي، له کمزورو نظرونو تېر شي، تلوار ونه کړي، د یوې خبرې اثبات یا رد، صحت یا سقامت ته يې عجله نه وي، بلکې تر ښې څېړنې وروسته یو لوری په دلیل او شواهدو خپلوي، انصاف يې د خپلو تقالیدو او تعصبونو قرباني کړی نه وي، حقه خبره ورته حقه وي او ناحقې ته پرتوګ نه ګنډي. د موضوع انتخاب، د دلایلو چاڼ، د لیکنې سلاسیت، اسانوالی او بامفهومه لیکنه د هغه شخصیت ته وده ور کوي او اعتبار يې د وخت په تېرېدو پخېږي او وروسته د یوه منل شوي کس په سترګه ورته کتل کیږي.

که لیکوال پر خپلو لیکنو زحمت وباسي، خلکو ته به يې لکه د ډوډۍ تیاره ګوله، کره او غوره مواد راوړي وي. د مواد انتخاب خورا ګران کار دی، ځکه یو خو کوټه له ناکوټه بېلول مشکل کار دی او بل هر انسان د خپل چاپېریال په محدوده کې بند هم وي، د هغه ځای اغېز حتمن وي او انسان د خپل محیط له اغېز څخه الوت نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولای، که هر څونه کوښښ وشي له دې تاثیره انسان تر اوس نه دی خلاص شوی، له دې امله نو هم د موادو په انتخاب کې ستونزې وي، چې له دې اغېزه سمو موادو ته ځان وباسي، تعصب یوې خوا ته ږدې او په یوه داسې وخت کې د نوي فکر اواز کوې چې در معلوم نه وي ټولنه به څنګه ردعمل ښيي، دا یو دروند کار دی چې همدا ریسک اخیستل په ټولنه کې یوه ورځ د یوه لیکوال او مفکر شخصیت یو ډول ارزول کېږي او بله ورځ بیا بل رقم.

په نړۍ کې د ټولو لیکوالو کتابونه نورو ژبو ته نه ترجمه کېږي او نه یې د بلې سیمې خلک لوست ته لېوال وي؛ بلکې ځینې کسان دي چې لیکنې یې هم په خپله ژبه کې مینه وال لري او هم د نورو ژبو لوستونکي ورسره مینه لري. دا ولې؟ ځکه دوی پر معیار پوره ختلي وي، لازمي نه ده چې د یوه لیکوال لیکنې دې د هر وخت لپاره معیاري وي، ممکن په خپل وخت کې ښې وي، خلکو ته فکر ور کړي او د یوه موثر شخصیت په توګه خلک ورته وګوري، خو د وخت تېرېدا ښايي د هغه د لیکنو اهمیت ته صدمه ورسوي، دا د انسانانو له تیوریو او کارنامو سره د زمان معامله ده چې د بشر تر ژونده به جاري وي، اما معیاري مو له دې امله وبللې چې په خپل وخت کې یې ټولنې ته کار ور کړی دی، د خلکو زړونه یې تر لاسه کړي وو او دا بې له زحمته ممکن نه دي.

د لیکوال شخصیت د هغه کتاب دی، ټول خلک لیکوال نه وي، خو کتاب یې وایي، له دې کتابه پر هغه باور کوي او یا یې ردوي. د هغه مینه وال کېږي یا یې نفرت څنې وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څومره چې د کتاب محتوا موثره وي؛ په هماغه اندازه د هغه شخصيت ورسره درنېږي، موثر بلل کېږي او خلك يې ليدلو، اورېدلو او لوستلو ته تلوسه لري.

تقريبن هر شي، البته ليکوالي بيا په ځانګړي ډول، د کيفيت ځای ده نه د کميت. يو کتاب وليکه، خو ښې وليکه، نه دا چې لس وليکې اما يوازې پاڼې يې توري کړې وي.

کتاب کې لکه هنداره د ليکوال شخصيت دغسې خلکو ته ور ښيي. د يوه متعصب ليکوال ليکنه له يوه منځلاري ليکوال څخه له ورايه معلومېږي؛ يو خوشك چې د مرچو پر بورۍ ناست وي، له هغه کس څخه يې ليکنه بيخي زيات توپير کوي چې د زغم نمونه وي؛ د يوه سرسري کس ليکل د يوه محقق له ليکو سره ښکاره فرقونه لري. کله چې موږ دا فرقونه درك کوو؛ تر څنګ يې د ليکوال پر شخصيت هم نظر ور کولای شو.

ښه کتاب، د ليکوال پر ښه شخصيت دلالت کوي، باوري کتاب د ليکوال باوريتوب زياتوي، د کتاب مينه وال د ليکوال مينه وال هم وي، البته په طنز يا سياسي ليکنو کې ممکن دغه معيار ونه پالل شي.

خوږې جملې د خواږه ليکوال له قلمه وزي، درنې کلمې چې د لوستوال زړه ته تېرېږي يو غمخور ليکوال يې ليکي چې د ټولنې غم ورسره وي او دا ليکنه يې د خپلو لوستونکو لپاره کړې وي. کله چې ليکوال خلکو ته وخت ور کوي، ليکنې کوي، مواد چمتو کوي، خلکو ته يې وړاندې کوي، په تحقيق او مطالعه اخته وي، هڅه کوي چې د خلکو باور ته زيان ونه رسېږي، نو په مقابل کې يې ټولنه هم هغه ته مينه ور کوي، باور پر کوي، ليکنې يې وايي او دا کس په فزيکي لحاظ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مړ هم شي نو نوم او کارنامې یې د خلکو په اذهانو کې ژوندۍ پاته وي.

د ښه لیکوال یو صفت دادی چې په ټولنه کې ورو ورو سر را پورته کړي، هغه کسان چې په یوه دم تر اسمانه ورسېږي او بل ځل په ځمکه پسې پیت وي، زیاتره یې د شهرت تږي وي چې همدې هدف ته د رسېدو لپاره له ادبي غلا او نورو ناسمو طریقو استفاده کوي، ځکه نو یوه ورځ ستوری وي او بله ورځ یې زوال. څوک چې په تدریج شخصیت جوړ کړي، هغه بیا په یوه ورځ د کلونو جوړ شوی خپل شخصیت په لغته نه وهي.

لیکوال له اوله ټکه داسې کارنامه نه کوي چې له امله یې د نړۍ وال شهرت خاوند شي، بلکې دا یا افسانې دي یا هم د شهرت تږي غله. لکه د پوځ سرتیری چې له لومړۍ ورځې د هاوان یا توپ ډز نه کوي، همدا شان لیکوال هم له بنیاده راشروع کېږي، لوړ ځي او وروستۍ نکتې ته رسېږي او هدف لاسته راوړي. یوه ورځ پورته بله ورځ کښته د باوري کسانو کړنې نه دي او نه باوري شخصیتونه داسې وي چې د ورځې په نرخ یې تلي، هغوی دوامداره کار کوي او دوامداره ځای په ټولنه کې لري.

۲۰۱۹/اکتوبر/۲۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داستاني نړۍ کې د افراطیت خام مواد

دا څو ورځې وړاندې مې له یوه ملګري څخه واورېدل چې د استاد اسد الله غضنفر نوی کتاب (څراغ) چاپېږي. زه ورته خوشاله شوم. د استاد لیکنې مې پر طبعه ښې لګېږي. ما یې کلتور او ټولنه هم دوه ځله لوستی او د نثر لیکلو هنر مې هم مخکې لا په شوق و ذوق مطالعه کړی و. دې پخوانو کتابو ته په کتو مې له څراغ څخه همداسې تمه درلوده لکه نوم چې یې دی. تر ډېره حده مې کتاب دا تمه را پوره هم کړه. خو داخل مې د استاد یوې غتې داسې لیکنې ته هم پام شو چې زه یې ذهنن ښه وځورولم. د لیکنې سرلیک و: د ویسا د لسمې کالیزې په پلمه.

تر دې سرلیک لاندې استاد کابو څلور مخه اوږده مقاله د ښاغلي زبیر شفیقي په اړه لیکلې ده. زه له زبیر شفیقي سره شخصن نه پېژنم او نه مې ور سره ورانه ده.خو یو شی چې له دې ښاغلي سره زه مخالف یم هغه د انتحار هغه ناولونه وو چې د ده په قلم پښتو شول او زموږ ډېری داسې ځوانان د دې ناولونو له برکته انتحار، جنګ او د نظام تخریب ته مخه کړه چې همدا د شفیقي صاحب ژباړلي کتابونه یې لوستي وو.

لومړی د خپل ځان په اړه یو څه لیکم. یو وخت چې ډېر وړوکی وم، په کور کې مې ټول ژمی د شفیقي صاحب وروستی مورچل، د غازي داستان او د ترورمی مسافر را کتل. لېږې لېږې اوښکې مې ورته توی کړې او په ډېره تیاره کې مې کتاب لوستی چې د سترګو په ناروغي

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې اخته کړم. له دې را پېښې ناروغي مې اخیر عینکو ته پنا یو وړه او تر اوسه هم عینکې استعمالوم. بل لور ته داسې افراطي شوم چې له هغه چا پرته بل څوک مسلمان راته نه ښکارېده چې پر خوله یا قلم یې د جهاد، اسلامي خلافت، له کفارو سره د ټکر، د پخواني برم یادونه، د هغه د احیا کولو هڅې او داسې نور نه وای. ښه مې په یاد دي چې تر دې اغېز لاندې مې یوه ورځ د افریقایي مسلمانانو په اړه له انجنیر عبد الله گل ریان صاحب څخه وپوښتل چې هغوی څنگه مسلمانان دي؟ زه یې پر مسلماني شکي وم. ځکه ما ټول هغه ډول غوښتل چې د شفیقي صاحب په ژباړل شوي داستانو کې را معرفي شوي وو. ریان صاحب تر اسویلۍ وروسته وویل: تاته که سم نه ښکاري موږ یې سم مسلمانان بولو. زه یې خړ کړم.

زه دا نن هم ډېری هغه کسان پېژنم چې د همدې کتابونو تر اثر لاندې راغلي او عملن زموږ په هیواد کې جنکېږي. داسې لیکوالان را معلوم دي چې همدې کتابونو افراطیت ته هڅولي او نن هم د اسلام هغه تعبیر وړاندې کوي چې حجازي په داستان کې بیان کړی. موږ په دې نه پوهېږو چې داستاني اسلام په حقیقي دنیا کې څنگه عملي کوو؟ داستان د اسلامي تعبیر د بیان ځای نه دی. ځکه هغه مهال چې دې داستانونو را مخه کړه موږ یو ډول نالوستي وو، لږ فیصدي مو د لوستو په کتار کې راتله.

له دې امله د حجازي داستانونو له موږ څخه د اسلام داسې ناخبره فدایان جوړ کړل چې تر سر خلاصولو مو سر بایللو ته زړه کېدی. استاد غصنفر یادونه کړې چې ده د حجازي داستانونه ژباړلي او پر پښتو ادب یې احسان کړی. مگر دا اړخ یې نه دی را سپړلی چې دې احسان له

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ څخه څومره قرباني وغوښته؟ موږ د دې احسان لا پوروړي یو او لا یې قرباني کېږو. زه دې ته حیران یم چې د استاد غضنفر غونډې یو لیکوال هم د مسلې یوه اړخ ته ګوري. که یو څوک د چا داسې خدمت وکړي چې تر ګټه یې زیان ورته زیات وي، نو ایا موږ به یې یوازې د ګټې اړخ ته پام کوو؟ یو څوک ښایي دا خبره هم وکړي چې د ده داستانونو خلک مطالعې ته وهڅول، لیکوالان یې کړل او زده کړو ته یې مخه کړه. زه هم دا منم. داسې کسان مې هم لیدلي دي چې د لوست سبب یې شوي، د زدکړو سبب یې شوي او ان لیکوالي ته به هم جګ شوي وي. اما هغه به څه کوو چې د دې کتاب له وجې انتحاري شوو؟ هغه به څه کوو چې د دې کتاب له وجې حقیقي ژوند بې معنا ورته ښکاري، د مسلمانانو په ماضي پسې مړ دی او یوازې په خیال کې ژوند کوي؟ هغه به څه کوو چې د دې داستان له امله نن د نړۍ والو استخباراتي شبکو منګولو ته ولوېدل او د نورو د ګټو لپاره د جهاد تر مقدس نوم لاندې د خیالي خلافت لپاره زموږ علمي کادرونه وژني؟ پوهنتون ورانوي، لیسه و مکتب بندوي، سړک تخریبوي، د نظام مقابله کوي او عامه تاسیسات د افراطیت په عینکو کې ورته کفر ښکاري؟ یوه مسله باید په مجرد ډوله ونه څېړو. یوازې ګټې نه دي. پر ښتنو یوازې د احسان خبره نه ده. ښتون د دې دومره دروند تاوان ور کړی چې که قسم وکړم شفیقي صاحب یې د سل کاله مثبت کردار په کولو هم ولاکه جبیره کړي.

جالبه دا ده چې استاد غضنفر یې د همدې کار ډېره ستاینه کړې ده. استاد ستا په شان له یوه لیکوال څخه مو په دې حالاتو کې داسې تمه نه وه. ایا تا فکر نه دی کړی چې د زبیر شفیقي صاحب ژباړل شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

داستانونه زموږ د هیواد پر روان جنګ د تیلو اچولو کار کوي؟ د افراطیت په پراخولو کې تر ټولو لوی لاس د همدې داستانونو دی. تاسو یادونه کړې چې دا کتابونه څو واري چاپ شوي. نو پوهېږې چې دومره ولې پلورل کېږي؟ ځکه چې تیل دي او د اور بلولو لپاره په کارېږي. د نظام تخریب ته خلك هڅوي له دې امله ورته لمن وهل کېږي. له مدنیته د تیښتې لارې پکې ستایل شوې، ځکه زموږ سنتي ټولنه له وخته همدې فکر ته اماده وه. نن دا خدمت نه دی او نه یې پر پښتنو احسان کړی چې موږ له ژونده مرګ ته بوزي. له نظامه مو بې نظامۍ ته وهڅوي. د مینې پر ځای مو انسانیت ته په زړه کې د کرکې تخم وکري. د حقیقي نړۍ د ژوند پر ځای خیالي دنیا راته ښایسته او هلته ژوند راته غوره وبریښوي. له نوې دنیا سره د ځان سمولو پر ځای موږ ماضي ته د ور ګرځېدو په سبق اموخته کړي. له خپل هیواد و ملت سره د مینې پر ځای مو په زړه کې د خیالي خلافت، تخیلي برم او ټول امت مینه ځای پر ځای کړي. زما په اند ټول انسانیت د مینې حق لري، امت یې هم لري، خو دا هر څه دې موږ له خپل وطن او ملت څخه لرې نه کړي. له حقیقت څخه مو دې خیال ته بونه زي، له ژونده مو دې مرګ ته وړاندې نه کړي، د حال و ایینده پر ځای دې موږ ماضي ته کش نه کړي.

دا نو پر پښتو ادب کوم ډول احسان دی چې پښتانه یې ورته انتحاریان کړل؟ قلموال یې ورته افراطیان کړل؟ خپلو خلکو ته د ګټې پر ځای د نورو ګټې ورته اولیت لري؟ د شفیقي صاحب له داستانه مو همدا زده کړي و. یوازې زه نه لسګونه نور هم پېژنم. د همدې کتابونو اغېز وو چې ما د استاد شپون د (سمڅې یاران) کتاب د فحشا خپرولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په جرم له کتابتونه وایست. دا خدمت ما ته څه ارزښت لري چې خپل استادان، لیکوالان او د پښتو خپل ناولونه مې تر پام بد راولي؟

استاد په دې لیکنه کې وايي چې شفیقي صاحب د بل هر ژورنالیست په نسبت ډېرې سریزې کښلې. له دې امله نو د دې ډګر استاد یاد شوی.

له استاد غضنفر څخه مې د داسې قضاوت هیله نه وه. که له استاده پوښتنه وکړم چې ایا د زبیر شفیقي ویسا ورځپاڼه تاسو نن ګورئ؟

که یې وینې، نو ایا دا نن یې په سریزه کې تاسو د محمد بن قاسم، ناهد، قتیبه بن مسلم، موسی بن نصیر، طارق بن زیاد او ... نومونه نه وینئ؟ دا سریزه موږ ته د دې نومونو په کتارولو، کوم پیغام را کوي؟ د نظام تر مثبتو کارونو منفي کارونو ته ډېر انعکاس ور کوي. په داسې حال کې چې تاسو په همدې کتاب کې یادونه کړې چې پر ټلویزونو منفي او د جنګ جګړو خبرونه زیات او مثبت یې کم دي چې د خلکو په ناارامولو کې غوښنه برخه لري. که په همدې تول د شفیقي صاحب ویسا ورځپاڼه وتلو، نو څومره به وزنداره وخېژي؟ په ویسا کې خو هره ورځ د هغه نظام تر مثبت منفي اړخونه ښه په تفصیل او ډراماټیکه توګه را اخیستل کېږي چې تاسو یې په همدې کتاب کې ننګه کوئ. هغه نظام چې تاسو پکې د ولسمشر فرهنګي مشاور یاست. په یوه کتاب کې مو دغسې دوه رنګه لیکنو ته سړی حیران شي؟ زه ستاسو نظر او شخصیت و علمیت ته په ډېر احترام او هم د شفیقي صاحب درانه شخصیت ته په پوره درنښت، دا پوښتنه له تاسو دواړو محترمو استادانو څخه کوم چې که یو لوستونکی د شفیقي صاحب په کتابونو خبر نه وي، ستاسو دا کتاب ولولي، نو د شفیقي صاحب د

(c) ketabton.com: The Digital Library

داستان ستاينې اغېز يې تر همدې کتابونو ورسوي، دا خالي ذهنه تانـد ځوان به کوم لورې ته بوزي؟ زما په فکر خو د همدې ليکنې اثـر بـه دا وي چې يو لوستونکی د شفيقي صاحب کتابونه لومړی پيدا کړي، بيا د هغو په اغېز به لومړی ذهنن تر حال ماضي خوند ور کـړي، تـر خپـل نظام به خلافت ورته ښه وايسي، تر ملـت بـه امـت ورتـه اهميـت پيـدا کړي، تر ارامي ناستې او خلکو ته تر خدمت به د داعش يا طالب ليکې ورته د خدمت مناسب ځايونه ښکاره شي او که نـور هـيڅ نـه وي، نـو مالي مرسته به يې هم د ځان خلاصونې لپاره يو غوره فرصت وبـولي او زمونږ د تخريب لپاره به زمونږ پيسې د هغه چا جيب ته ځي چې مـونږ تخريبوي او د دې لپاره به خـام مـواد زمـونږ درانـه قلمـوال او اسـتادان چمتو کوي. تاسو پوهېږئ په طالبي ليکو کې دې داستانونو ته ولې ښـه په خرپ کمپاين کېږي؟ ځکه هر څوک چې دا کتاب ولولي نـو ذهـنن يا طالب او يا داعشی ترې جوړېږي. نو دا د ترهګرو لپاره خام مواد دي چې درانه استاد شفيقي صاحب ژباړلي، تاسـو محـترم پـرې سـتايلی او مونږ غريبان يې تر لوستلو وروسته د سـبق پـه عمـلي کولـو لاس پـورې کوو.

تر دې وروسته چې تاسو مونږ ذهنن هغه سبق تـه جـوړ کـړو چـې د حجازي داستان يې را ښيي، نو مونږ اوس اړ يو چې د دې درس عملي ميدان ته هم ووزو. د درس د عملي کېدا مهال که تاسو، کار يا دفتر ته مو زيان ورسېدی نو خپه کېږئ به نه؛ ځکه ستاسو له کتابونو همدا فکر اخيستی او پر تاسو يې عملي کوو.

٢٠١٧/ اګست/٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چاپېریال اغېز

زه دلته پر طبیعي چاپېرال نه ږغېږم او نه یې هم د اغېزو په اړه بحث کوم؛ بلکې په انساني ټولنه کې چې د انسانانو د را ټولېدو محیط او چاپېریال کوم اغېز لري په دې اړه غواړم یو څو خبرې وکړم.

زه د داسې څه شاهد پاته شوی یم چې د یوې ټولنې کاري او فکري محیط پر هغو کسانو سوکه- سوکه خپل اغېز زیاتوي چې نوي دې محیط ته راغلي وي.

د یو ازاد فکر خاوند کس مې پېژندی، ښه فکر یې در لود، د قلم خاوند و؛ خو افراطیانو ته په نژدې کېدو یو وخت پوخ افراطي شو. یو بل د خام فکر ځوان تاند طالب مې پېژندی چې وسله والو د ځان لور ته جلب کړی و. یو مهال له هغه سره داسې کسان ملګري شول چې له دې خشونت او جنګونو یې ښه نه راتلل، دوه کاله وروسته هغه طالب مدرسه او توپک دواړه رخصت کړل او خپل کور ته راغی، د کورنۍ اقتصادي غوړېدا کې یې برخه هم واخیسته او ځینې کورسونه یې هم تعقیبول.

د پاخه عمر یوه کس راته کیسه کوله چې زموږ د سیمې یو هلك حکومت ونیوی، قضیه یې جرمي وه، خو له سیاسي بندیانو سره نژدې پاته شوی و، کله چې له زندانه خوشي شو نو پوخ طالب و او سمدستي د وسله والو لیکو ته ولاړ.

داسې نالوستي کسان مې لیدلي چې له ملایانو سره په ډېره ناسته پاسته داسې شوي چې پر ظاهري شکل، خبرو، عمل او ان تلو راتلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د ملايانو اغېز معلومېږي. داسې ملايان مې ليدلي چې لـه عوامـو خلکو سره يې اړيکې خورا پراخې وي، نو د ملاييتوب ځينـې خويونـه يې بدل شوي وي او بيخي د عوامو غوندې ساده پاده ژوند کوي.

په يوه کور کې دوه ورونه وي، يو يې په دنياوي کار کې فعال او بل يې لټ وي. دا ممکن نور عوامـل هـم ولـري خـو يـو مهـم يـې پکـې چاپېريال هم دی. که له فعالو، زيارکښـو او همتنـاکو کسـانو سره د چـا تګ راتګ وي، له هغو په اغېزمنېدو به حتمن د هغه په عمل کې بدلون راځي.

ما داسې کسان پېژندل چې ښه مزاج يې در لود، له خلکو او يـارانو سره يې ډېر بې زحمته ژوند کاوه، خو کله چې به له لـوړ پـوړو کسـانو سره په ناسته اخته شول، نو هلته واکمن چاپېريال ژر ور باندې اغېز وکړ او ورو- ورو يې په خويونو او چلند کې بدلون راغی ان چې ډېر نـژدې ملګري ورته پردي غوندې شول او اړيکې يې هم سړې شوې.

پښتانه متل کوي چې اوسې په خوی به د هغو شې، بل متل هم دی چې وايي، په درنو به درونډ او په سپکو به سپک شې. داسـې هـم ده، زموږ په وړاندې د دې ژوندي مثالونه شته. تاسو وګورئ چې د ټوکيـانو يوه ټېله ټولۍ وي، هغوی سره کېنې او ولاړېږي، که يـو کـس نـوی ور شي، نو لږ وروسته هغه هم د دوی په رنګ رنګيږي.

دا خبره يوازې تر انساني عاداتو پورې محدوده نه ده، بلکې طبيعي چاپېريال هم زموږ په وړاندې دی او مـوږ يـې طبيعي بدلونونـه ليـدلي دي. دا يو حقيقت بللای شو چې محيط د خلکـو پـر اخلاقـو، کړنـو، هڅو او شخصيت مثبت او منفي اغېـز کـوي. زه خپلـه پـه ځـان کـې د همداسې تغييراتو شاهد يم. زه يو مهال ډېر غوسه ناک وم، خو لـه نـرم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مزاجه ملګرو سره په یوځای کېدو مې سوکه – سوکه دا عادت بدل شو او اوس هغه ډول نه یم.

زموږ په ټولنه کې د زغم په پراخېدا او غوړېدا کې د فیسبوک رول جوت دی. دلته له هر کارونکي سره مختلف الفکره کسان ملګري وي، د یوې مسلې په اړه اړینه نه ده چې نور کسان دي هم له هغه سره یو رنګ فکر ولري. کله چې هغه د یوې مسلې په اړه یو ډول غبرګون ښکاروي، په ځواب کې یې د نورو له عکس العمل سره مخېږي. څو وخت به انسان غوسه شي، یو به بلاک کړي، بل به له ملګرۍ ایسته کړي، یو به خپه کړي او بل په زهیر. خو اخیر د خپل عمل اصلاح کولو ته متوجې کېږي او له تونده غبرګون څخه لږ سوړ او بیا ډېر سوړ ته را کښته کېږي.

که موږ په ټولنه کې د ځان لپاره هڅاند، فعال، زیارکښ، د ښه فکر خاوندان، مینه ناک، خواخوږي او زړسواند ملګري وټاکو، نو لرې نه ده چې پر نورو یې هم اغېز ژر ووینو. زموږ په ټولنو کې یو مشکل دا دی چې جمعي هڅې مو خورا کمې دي او له دې امله کم رنګې هم دي. دا ډېر بد کلتور دی، ځکه یو هڅاند او فعال ځوان چې له لرې د ټولنې یا ګوند نوم اوري، هغوی ته ور ګډېدا یې دزړه ارمان وي، خو کله چې مابینځ ته ورشي، بیا د هغوی له چاپېریاله په اغېزمنېدو یا فعالیت کم کړي، یا بد زړی شي او پوره مایوسي یې په مخه کړي، یا له ټولنې او ګونده په بیلېدا منفي خبرې پسې وکړي.

یو فعال او منظم ګوند یا ټولنه د یوې معاشرې لپاره ډېر ارزښت لري. ټولنه یا ګوند جامعې ته خلک وړاندې کوي. هغوی ته که یو غیر فعال کس ور شي، نو د دوی له کړنو متاثرېږي او په خپل اینده ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې فعالیت زیاتوي. ما په خپلو سترګو لیدلي چې د سمو درنو خلکو محیط ته یو د کمزورو خویونو کس ورغلی، د هغوی په څنګ کې د هغه بد په ښو بدل شوي. هر چاپېریال ته چې څوک ور شي، ډېر ژر له هغه محیط سره ځان عیاروي. خدای دې وکړي چې موږ دا اهمیت درک کړو او ور څخه د ګټې اخیستنې لپاره هغه چاپېریال رامنځته کړو چې معاشرې ته یې ګټه ورسېږي.

۸ /۴ /۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دین په وړاندې دسیسې د چا له لورې؟

زموږ د زیاتره مسلمانانو اوس ذهنیت داسې جوړ شوی چې زموږ د اکثرو ستونزو پړه د نورو پر اوږو ور غورځوي. دې ته د توطیې تیوري ویل کیږي. په دې توګه موږ یو خوا له مسوولیت ځخه تښتو، بل لور ته ځانونه مظلوم ښکاره کوو، چې نور له موږ سره ظلم کوي، زموږ حقونه یې تلف کړي او له ملامتیا ځان خلاصوو چې که له موږ سره بل داسې نه وای کړي، نو موږ به هغه او دغه کارونه کړې وای، البته نور مو کار ته نه ایله کوي.

نور ولې زموږ په وړاندې دسیسې جوړوي؟ ځواب یې دا ور کوي چې زموږ دین نه شي زغملای. دا هر څه هغوی زموږ د دین له امله راسره کوي اوهر وخت چې اسلام موجود وي هغوی به همداسې خپلې دسیسې جوړوي. خو دلته یوه پوښتنه دا ده چې همدې نامسلمانو خو دا اوس هم په میلیونونو مسلمانانو ته ځای ور کړی او هیڅ ډول لاسوهنه یې په دیني چارو کې نه کوي، نو بیا له موږ سره څه ستونزه لري چې دلته د دین په ورکولو پسې راځي؟ بله نکته دا ده چې زموږ همدې فکر موږ ته په ډېرو ځایونو کې زیان رسولی دی.

مثلن: موږ ټولې اړیکې له ځان پرته له هر چا سره دین محوره کوو، په داسې حال کې چې نه د اسلام حکم دا دی او نه رسول الله ص داسې تګلاره در لوده. رسول الله ص په خیبر کې له یهودو سره د ځمکو د کښت پر سره معامله وکړه. د اصحابو تجارتي قافلې روم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو هیوادونو ته تلې راتلې. د مکیانو د تجارتي قافلو لار یې هغه مهال هم بنده نه کړه چې له هغوی سره یې جنګونه کول.

له نورو کړکه مو په خټه کې ګډه شوه. موږ فکر کوو چې نور زموږ د ارزښتونو په وړاندې پلانونه جوړوي او موږ باید حتمن کرکه ځنې وکړو. دا کرکه اوس هغه اوج ته رسېدلې چې کنټرول یې بیخي سخت شوی دی. که څوک له دوی سره په همکاري تورن شو، نو وژل کېږي، د هغوی په وژل په هر ډول غدر او دوکه تر سره کېږي او داسې نور کارونه ترې پیدا شول چې په اسلام کې هم روا نه دي؛ مګر زموږ کرکې دا هر څه په موږ وکړل.

تر ټولو بده پایله یې د دین تر پوښښ لاندې هغو اقتصادي، سیاسي او فرهنګي جنګونو ته د مسلمانانو ور دانګل وو چې لا اوس هم روان دي او مسلمانانو و اسلام ته یې د وړې ګټې پر ځای ستر تاوانونه ورسول. د مسلمانانو ځمکې پکې وباېلل شوې، خلک یې پکې له لاسه ور کړل، اقتصادي زیانونه ورته ورسېدل، له اخلاقي زوال سره مخ شول، فرهنګ یې د نورو تر برید لاندې راغی او مسلمانانو ته تر هر ارزښت مهم ارزښت دین یې ور سره بدنام کړ. ځکه په جنګي حالاتو کې هغه څه وشول چې نه یې اسلام اجازه ور کوي او نه یې انساني وجدان، خو له بده مرغه چې زموږ مسلمانانو د بل په دښمنۍ کې داسې کړنې وکړې چې بل ته د زیان پر ځای یې خپل ارزښت پکې بدنام کړ.

دا نن هم نامسلمانو دومره زیان اسلام ته نه دی رسولی لکه خپله اسلام ته منسوبې ډلې چې یې ور اړوي. د اسلام سلګونه ډوله تفسیر، په زرګونو ډلې پکې جوړول، دین د سیاست میدان ته راوستل او له دې ارزښت څخه د واک ساتنې او سیاست کولو لپاره ګټه اخیستل، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمان په لاس د مسلمان وژل، د ځینو مسلمانانو له لورې د نورو تکفیرول، د مسلمانانو په هیوادونو کې د شته نظامونو خلاف د نیابتي جنګ لپاره د اسلام له نوم څخه په سوء استفادې وسله پورته کول او داسې نور هغه کارونه دي چې اسلام یې نن نړۍ ته د سخت دریځي، جامد، له نورو د کرکې کونکي او افراطي دین په توګه ور پېژندلی دی.

هر کار ته د توتیې د تیوري له نظره کتل سم کار نه دی. دا سمه ده چې ځینې کړۍ به د اسلام خلاف پلانونه چمتو کوي، خو ټول کارونه، پلانونه او جنګونه د اسلام خلاف نه وي. جنګونه یوازې د دین یا ادیانو له امله نه رامنځته کېږي، بلکې تر شا ګڼ لاملونه لري، مګر موږ بس همدا یوه کړکۍ لرو چې هرې پدیدې ته تر همدې یوه سر ورباسو او هر څه ته تر همدې یوه سوري ور ګورو.

نن که نامسلمان ته یو څوک د اسلام دعوت ور کوي او هغه پوښتنه وکړي چې زه کوم مسلمان سم؟ شیعه که سني، حنفي که شافعي، مالکي که حنبلي، ناصبي که خارجي، وهابي که صوفي، بریلوي که دیوبندي او سلګونه نورې ډلې ټپلې؟! په دې وخت کې به د یوه مسلمان ځواب څه وي؟

که ورته وایي چې یوازې مسلمان شه، نور هیڅ نوم ځان ته مه غوره کوه، لکه ذاکر نایک چې همدا توصیه کوي، نو بیا هم د نورو مسلمانانو تر نیوکو لاندې وي. او دا خبره به یوه داسې انسان ته چې د اسلام په اړه بیخي کم معلومات لري څومره د قناعت وړ وي؟ ځکه هغه فکر کوي چې دا نور هم مسلمانان دي، یو هم د اسلام له اساسي اصولو او ارکانو څخه منکر نه دي، نو بیا زما او د هغه په اسلام کې څه توپیر شته؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا پوښتنه هم ورته پیدا کېږي چې ټول پر اساسي شیانو، لکـه: قـران کریم، حدیث، رسول، قیامت، عبادت، بیا ژونـد، حساب و کتاب، جنت و دوزخ، ثواب و عذاب، ښه نو بیا یو بـل سره وژني ولـې او پـر سلگونو ډلو د وېشلو لامل یې څه دی؟ په دې صورت کې نو دې کس ته قناعت ور کول داسې دي لکه پـه رڼـا ورځ چـې د اسـمان سـتوري شماري.

ښه! دا یاد هر څه اوس موږ اسـلام تـه خـدمت کـړی کـه مـو زیـان ورسولی؟ د اسلام د نفاذ په نوم مسلمانان نن هم وژل کېږي او هغه ډلې هم تر خپل منځ سره وژني چې دواړه د اسلام نفاذ غواړي؟! د دې کار گټه د چا ده او زیان یې چا ته اوړي؟ زموږ اعمالو خپله د اسلام روښانه څېره پیکه کړه. نوره نړۍ د اسلام پیغام ته نه گوري، بلکې هغوی زمـوږ د اعمالو له مخې فکر پر کوي او له همدې زاویې فیصله پر کوي. دوی به لازمن دا فکر کوي چې که اسلام ښه پیغام در لودای نو تر ټولـو ښـه خلك به په نړۍ کې مسلمانان وای، وطنونه به یې ارام وای، ژوند به یې خوندي وای، له هر ډول بدو به بې ازاره او د هر ژوي له ازاره بـه لـرې وای. مگر بدبختانه چې په هر ناولي ډنډ کـې مسـلمان ور سره لوېـدلی وي او هر کس خپل کار ته د اسلام نوم ور کوي چې د اسلام نـوم یـې سخت ور سره بدنام کړ.

د هغو کسانو خبره رښتیا ده چې وایي، یوه ایډیالوژي په خپل ذات کې هغه ډول نه وي، لکه پیروان چې یې په خپل عمل او تعبیر نورو ته ور ښکاره کوي. لنډ او ژوندی مثال یـې د اسـلام او مسـلمان دی چـې څومره تفاوت سره لري؟ اسلام د سولې او امن دین او مسلمان د جنگ او جگړې انسان، اسلام د مینې او رحمت دیـن او مسـلمان د کرکـې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازار رسونې کس. اسلام د انساني کرامت د رعایت امر کوي، مسلمان د هر انسان وينه توی کړه او خپله يې دا امر مات کړ. اسلام کې هر عابد او عبادتخانه په هر حال کې خوندي ده، مسلمان له مسجده رانيولې بيا تر کليسا او مندر پورې د ټولو معابدو احترام له منځه يووړی او هر عابد يې په هر څومره بې وسي او گوښه توب کې قتل کړ.

موږ بايد د نورو تر دسيسو مخکې د خپل ځان د خدمت او زيان کچه معلومه کړو. ايا موږ خدمت ډېر ورته کړی او که مو زيان زيات ور اړولی؟ که زموږ محاسبه دا معلومه کړي چې مسلمان تر بل هر چا د اسلام ښکلي پيغام ته زيان ډېر رسولی، بيا نو د بل پر ځای موږ خپله ملامت يو او خپل ځان اصلاح د بلې هرې دسيسې تر مخنيوي اسلام ته گټوره تماميږي. محاسبه بايد له ځانه ور پيل کړو. دا هم د فکر وړ نکته ده چې اسلام يوازينی دين په نړۍ کې نه دی، نو بيا نوره نړۍ ولې يوازې د اسلام خلاف دسيسې جوړوي او نور اديان يې ايله کړي؟ که موږ پر دې دوو نکتو فکر وکړ ان شاء الله تر ډېره حده به خپل ځان ته متوجې شو او بيا به هغه اعمال نه کوو چې د اسلام د پيغام خلاف وي او د هماغو له امله بيا نوره نړۍ له مسلمان سره دښمني وکړي، نه له اسلام سره او موږ يې داسې تفسير کړو چې گواکې دا کار د اسلام خلاف روان دی.

نن سعودي او ايران د نورو په لمسون يو د بل خلاف ولاړ دي؟ ايا دا کار يې د اسلام په گټه دی که په زيان؟ پاکستان د افغانستان خلاف دا ۴۰ کاله کيږي نيابتي جنگ مخته وړي، د دې زيان به اسلام ته کم رسيږي؟ ايا دا بل تر سره کوي که موږ خپله د اسلام په جامه کې دا کړنې کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پاک په قران کریم کې دا اصل بیانوي چې که یو قوم د خپل ځان حالت په خپله بدل نه کړي، خدای یې هم تر هغو د بدلولو تکل نه کوي. له دې ښکاري چې بل ته د ملامتیا تر ګوتې نیونې دا د اصلاح، پرمختګ او ښیګڼې لار ده چې لومړی خپل اعمال اصلاح کړو، د ځان د بساینې کوښښ وکړو او د نورو د دسیسو ښکار نه شو.

په مسلمانه نړۍ کې مالیزیا او اندونیزیا هم اسلامي هیوادونه دي او د غیر مسلمانې نړۍ سره د هر ډول اړیکو له درلودلو سره هم ارام دي او هم یې اسلام ته خدمت کړی. هغوی هیڅ داسې عمل نه دی کړی چې نوره نړۍ هغه د اسلام د بدنامولو لپاره کار ځنې واخلي. له دې ښکاري چې هره دسیسه زموږ په هڅو ناکامېږي او زموږ په کوښښونو مخته ځي. که موږ د خپل دین بدنامي او ورکېدل ونغواړو د نړۍ هیڅ طاقت یې نه شي ختمولای او که موږ دې اعمالو ته دوام ورکړو نو ډېر ژر به مسلمانان هم له اسلام څخه زړه توري کړو، نو نامسلمان خو به اسلام ته د راتلو پر ځای لعنتونه راباندې وایي. د ټولو ارزښتونو د ساتنې په وړاندې زموږ مسوولیت لومړی له خپله ځانه پیل کېږي. که موږ غواړو چې ډول ارزښتونه مو خوندي کړو لومړی به ځان اصلاح کوو او بل ته به د دسیسې جوړونې او بیا د کامیابي چانس نه ورکوو. په اوسنۍ نړۍ کې بس همدا یوه تګلاره د بریا چانس لري.

۱۹/ ۵/ ۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طلوع افغان د ۹۷ کلیزې په پلمه

زه په دې لیکنه کې ښایي د طلوع افغان ورځپاڼې تاریخي مسیر ته ونه گرځم. د دې ورځپاڼې اهمیت، قدامت او له تاریخي سیر سره تړلیو مسلو ته یې ممکن نور مشران استادان ډېره څه ولیکي. زه دلته د طلوع افغان او زموږ د اوسني مسوولیت په اړه لنډې خبرې لرم.

د استاد معصوم هوتک په وینا چې طلوع افغان اخبار په هیواد کې لومړی اخبار و چې ټول پښتو چاپېده. د دې اخبار په ځلولو او چلولو کې زموږ درنو استادانو ډېرې خواری کښلي دي. د لوی استاد علامه حبیبي غوندې لیکوالو په تېر کې ورته خدمت کړی او لوی استاد د دې اخبار د مدیر په حیث دنده هم مخته وړې ده.

ما یې پخوانی گڼې نه دي لیدلې. خو د استاد معصوم هوتک له مقالې راته ښکاره شوه چې دې اخبار د هیواد او په تېره د کندهار په کچه ډېر ذهنونه روښانه کړي دي. د هغې مقالې په اخیر کې مې د استاد دا وړاندیز خوښ شو چې د دې اخبار د مدیرانو د ژوندلیك په اړه یې کړی و. که د طلوع افغان په هره گڼه کې د یوه مدیر ژوندلیك یې خپور شي او بیا وروسته په کتابي بڼه د همدې ریاست له لورې چاپ شي دا به یې ډېر ستر کار شوی وي. هیله ده چې اداره دې وړاندیز ته پام وکړي.

څه موده مخکې چې په زه په کندهار کې وم نو کله ناکله به مې دا اخبار کتی، زړه مې ورته خوړل کېده؛ ځکه زیاتره لیکنې یې کاپي کولې، تولیدي لیکنې پکې بیخي کمې وې، کیفیت یې هم ډېر بد

(c) ketabton.com: The Digital Library

خونده و. موږ هغه مهال هم د دې اخبار په اړه ږغیدلي وو او اوس هم ځینې مهم ټکي در سره شریکوم:

د اخبار چې اوس اونیزه شوی دی، لیکنې یې باید ټولې تولیدي، د ښې محتوا لرونکي، د اذهانو روښانونکي، له حالاتو سره مناسبي او د هیواد و ملت په ګټه وي. که څه هم اوس د ټولنیزو رسنیو په دور کې ښایي ځینې کسان د اخبار پر مهموالي ټینګار خوښ نه کړي، اما زما په نظر اوس هم مهم دی.

زموږ په ټولنه کې د مطالعې کلتور لږ پیکه دی، که نه په نورو ټولنو کې اخبار خپل لوستونکي او لیکوال لري. ځانګړي کالمونه ورته لیکل کیږي او د نړۍ له ګوټ ګوټ څخه جالبې خپلو لوستونکو ته وړاندې کوي. په اخبار کې اوس خبرونه دومره مهم نه دي لکه نور کالمونه. ځکه په خبرونو اوس خلك ډېر ژر خبریږي، که څه هم خبرونه باید پکې وي او ځای یې باید نورو مطالبو ته ایله نه شي، خو پر تولیدي کالمونو او مقالو هم باید ډېر کار وشي.

نن که یو اخبار یا اونیزه لوستونکي پیدا کوي، نو په ښو لیکنو او نوي فکر و طرز یې مومي. په لیکنو کې زړه کلېشيي بڼه خپلول هم د لوستونکو په زړه ماتولو کې رول ادا کوي. تر وسه باید هڅه وشي چې نوي مطالب، نوی میتود، نوی فکر اونوی ډیزاین وړاندې کړي.

د دې ډول چاپي رسنیو یوه ښیګڼه دا ده چې تاریخ ته پاتېږي. هر وخت یې د کتلو او تر لاسه کولو امکانات موجود وي. که نن لس سلنه کسان کار ترې واخلي ممکن سبا یې ګراف تر نن لوړ شي. له دې امله هم باید د دې ډول رسنیو کیفیت او کمیت دواړه په نظر کې ونیول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسنۍ د يوې ټولنې نمايدگي کوي. که هر ډول يې رسنۍ وي په هماغه ډول به يې ټولنه هم وي. يو کار چې د ټولنې روشنفکران او قلموال يې د همدې رسنيو له لارې کولای شي هغه دا دی چې که هر څومره اقليت وي، په ټولنه کې وينبتيا، سمون او بدلون ته لار هوارولای شي.

زموږ د ټولو ليکوالو او په ځانګړي ډول د دې حوزې د ځوانو ليکوالو مسووليت ته چې طلوع افغان اونيزه په کيفي لحاظ هغه ځای ته ورسوي چې ټولنه زدکړه ځنې وکړي، د خلکو د اذهانو په تنوير کې رول ادا کړي، د يوې واقعي رسنۍ رښتنی رول ولوبي. دا کار يوازې په موږ کېدای شي چې همت وکړو او د خپلې حوزې پښتو اونيزې ته ليکنې وکړو، د سمون لپاره يې نظرونه ور کړو، له نورو ژبو ترجمې ورته وکړو او د لوست لپاره يې هم خپله وخت ور کړو او هم له دې لارې د مطالعې د فرهنګ په عامولو کې ګټه واخلو.

دا اونيزه کولای شي چې ځوانان وروزي، ځوانان د ليکوالۍ فن ته وهڅوي، د خپلو ليکلو خاميو ته يې متوجې کړي، له دې څخه ليکنې زدکړي، د مقالې ليکلو چم ترې واخلي. که موږ د خلکو زدکړه، د اذهانو روښانتيا، د ځوان نسل سمه روزنه، د مطالعې د فرهنګ غوړېدا، زموږ د کلتوري سمون چټکتيا، نورو او تاريخ ته د خپل وخت د يوه ښه کلتور يو غوره استازی پرېږدو، نو نن لازمه ده چې دا اونيزه د کيفيت او کميت له مخې غني کړو. تر خلکو يې ورسو، د لوست لپاره يې زمينه برابره کړو، ليکنې ورته را غونډې کړو او داسې يوې مرحلې ته يې ورسوو چې نور ليکوال خپله را جذب کړي او هغوی له دې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اغېزمنېدو دا د ځان مسوولیت وبولي چې طلوع افغان ته خپلې مقالې، نظرونه، مشورې، نقدونه او ستاینې را ولېږي.

دا کار ټول په موږ پورې اړه لري. که همت وکړو نو ډېر څه ممکن دي او په ډېر لنډ وخت کې ممکن دي. د اخبار د کاپي فسټ مهال به زه شرمېدم چې ولې په بسته جنوب غرب حوزه یو اخبار په سم ډول نه شو چاپولای؟

که دا اونیزه د دومره شاعرانو، لیکوالو، نقادانو، نظروالو، عالمانو او ژباړونکو په شتون کې همداسې بې کیفیته پاته شي، نو زموږ لپاره ډېر شرم په کار دی. په اونۍ کې د یوې مقالې لیکل یا تر جمه کول، یو شعر ورته لیکل، یو نظر ور کول، د نړۍ له مهمو پېښو د ځینو معلومات یې ورته برابرول، د ورزش له نړۍ لنډ په زړه پورې معلومات ورته لېږل نه ګران کار دی او نه هیڅ بانه د دې مسوولیت مخه نیسي.

لکه زموږ مشرانو چې د اخبار په ښه چلولو هغه په لوړو سترګو تر موږ را رسولی دی، موږ باندې اینده نسل او اوسنی نسل دواړه حق لري چې هغوی ته یې تر پخوا په لاښه توګه ور ورسوو. دا مسوولیت زموږ د هر یوه له غاړې دی. د ټولنې هر وګړی چې نور یې هیڅ په وس پوره نه وي، د اونیزې لوست خو به کولای شي، تر یو چا خو به یې رسولای شي، یو نظر خو به ور کولای شي، که نور هیڅ نه وي، نو د ټوکو او طنزونو برخې ته خو یوه ټوکه یا طنز حتا هغه هم وړاندې کولای شي چې الف ته ډانګ وایي خو د اونیزې خبریال یا بل همکار ته یې شفاهي ویلای شي. نو راځئ خپل مسوولیت لومړی وپېژنو، بیا یې د ځان، ټولنې، هیواد او تاریخ په پار ادا هم کړو.

۲/ ۷/ ۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

نقد څه دی او منتقد څوک دی؟

نقد و انتقاد که څه هم تر خپل منځ مفهومي توپیر ارو مرو لري، اما تر یوه حده اوس پر یوه ځای کارېږي. منقد، منتقد او ناقد هم لکه د یوه باب چې وي داسې استعمالېږي. د یوه شي ښه او بد بېلولو ته نقد وایي، زرو ته له دې امله نقود ویل کېدل چې نقد(د خالص او ناخالص زرو بېلوالي) ته به وړاندې کېدل، د همدې کار لپاره پخوا یوه ډېره کارېده چې محک به یې بلله او د زرو کاروباریانو به نقود له هغې سره مښل چې سوچه والی یې ورته معلوم شي.

په ادبي نقد کې هم د یوه اثر سوچه والی له نا سوچه والي بېلېږي چې د هغه اثر ارزښت او قیمت معلوم کاندي.

د یوې عربي مقالې لیکوال شیرین احمد په خپله مقاله تعریف النقد کې کاږي چې د لغت له مخې نقد له دراهمو د اوسپینې جلاوالي ته ویل کېږي او د پلټنې و کشف په معنا هم راځي. دی لیکي چې اصطلاحن د یوه ادبي اثر تر لیکلو وروسته د هغه داسې ارزول دي چې ښه و ناښه یې سره بېل شي او د ټاکلو معیارونو له مخې یې مرتبه معلومه او هغه کټګورۍ ورته وټاکله شي چې دا اثر ورسره د مرتبې له پلوه مشابهت ولري. شیرین احمد خپله مقاله کې د دوکتور بلیل عبد الکریم تعریف النقد کتاب د ریفرینس په توګه یاد کړی دی چې په (۲۰۱۲/۳/ ۲)کې چاپ شوی دی.

په یوه عربي سایټ کې د النقد- تعریفه-اهدافه-شروطه- مقاله کې د نقد لغوي معنا او تعریف داسې وړاندې کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

النقد في اللغه : هو بيان اوجه الحسن او العيب في شيء من الاشياء التي يطلع عليها الشخص.

اما تعريفه ادبيا : فهو دراسة النصوص الأدبية من الناحية الادبية ليتم بذلك الكشف عما بها من الجمال والإبداع فنأخذ به، أو العيوب والخلل ليتم إجتنابها وعدم الوقوع فيها وتصحيحها ليعتدل بذلك النص الأدبي .

ژباړه: یوکس د یوه شي هغه ښېګڼې او بدګڼې چې دی پرې پوهېدلی په ښه ډول بیان کړي نو همدا د لغت له مخې نقد دی. او ادبي تعریف یې دادی چې له ادبي اړخه د ادبي متونو داسې ارزونه ده چې ښکلا او ابتکار یې ښکاره شي او موږ یې پیروي وکړو، کمزروی و نیمګړتیاوې یې هم واضحې شي چې نور ځانونه ترې وساتي او ادبي متن د سمون لپاره تصحیح شي.

په عربي کتابونو او مقالو کې ما ولیدل چې دوی نقد؛ قدیم(پخواني)او حدیث(اوسني)ته وېشلی دی. له دې معلومېږي چې نقد یوه قدیمه اصطلاح ده چې د زمانې په هر پړاو کې به یې حتمن نوي او بېل میتودونه خپل کړي وي. په پاس یاده شوې مقاله کې لیکوال د حسان بن ثابت پر قصیده د یوه عرب ناقد نابغه نقد راوړی دی چې د نقد مخینه په ثابتوي. د مثال لپاره یې یو بیت راوړی دی:

لنا الجفنات الغر يلمعن في الضحى-واسيافنا يقطرن من نجدة دما

زموږ روڼه پوښونه دي چې په سهار کې ځلیږي او تورې مو له غیرته وینې څڅوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نابغه پرې خورا خوندور نقد کړی دی، په دې پاس بیت کې یې یو لنډکی مثال دی. د حسان (اسیافنا یقطرن) په اړه یې ویلي دي چې د اسیافنا پر ځای باید سیوفنا وای، ځکه لومړۍ کلیمه د جمعې قلتې ده او دویمه د جمعې کثرتې، همدا شان یې ویلي د (یقطرن) پر ځای باید یجرین ویل شوي وای، ځکه یجرین د وینو روانوالی او د مړو زیاتوالی ښيي چې د حسان هدف په دواړو ځایونو (اسیاف او یقطرن) کې د تورو او وینو زیاتوالی وو؛ مگر په کومو کلیمو چې حسان د ثابتولو هڅه کړې ده هغه رښتیا هم نیمگړې ده، ځکه جمعه قلته پر لږو دلالت کوي او دلته کثرتې ته اړتیا وه، همداشان یقطرن د څڅولو معنا ور کوي چې د وینو یا مړو زیاتوب نه شي ښودلای.

د یادې مقالې لیکوال وایي چې تر میلاد مخکې یونانیانو فني او ادبي نقدونه در لودل چې د (Kritikos) لفظ هغه مهال پر فن او ادب د حکم ور کولو په معنا و. بیا د ۱۵۹۵ پر مهال ایټالیا کې د (Critica) کلیمه ظاهره شوه چې فرانسې د اوولسمې پېړۍ په لومړیو کې ډېره وکاروله. په اتلسه پېړۍ کې د نقد مفهوم ډېر پراخ شو او د هر عمل د ښه او ناښه په اړه نقد وکارېدی او د محمد کریم کواز له وینا سره سم په شلمه پېړۍ کې نقد حدیث په عربي ټاټوبي کې هم استعمال وموند.(۱)

د نقد کلتور:

که مونږ غواړو چې په ټولنه کې مو د نقد کلتور وغوړېږي، نو لازمه ده چې لاندې ټکي به په نظر کې ساتو:

۱/ له نقده به هدف د چارو سمون وي؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲/ د مینې یا کینې له احساساتو به ځان ساتي یوه طرفه پرېکړه یا خواخوږي به نه کوي؛

۳/ د اصلاح لپاره به وړاندیزونه یا مناسبه حللار په ګوته کوي؛

۴/ د استدلال چمتو کول او سند و لاسوند موندل؛

۵/ د ارزیابي مهال به خپل برداشتونه پرېکنده نه ګڼي، ځکه انسان د تېروتنې مجال هر وخت لري؛ خپل ځان او نقد به هم نقد او ارزیابي کوي؛

٦/ ځانګړي مثبتو او منفي اړخونو ته به یې بشپړه پاملرنه کوي؛

۷/ پر ټولنه حاکم رواجونو ته به خیال کوي، د لیکوال تګلارې ته به پام کوي چې څومره د دود تابع شوې ده او څومره یې بغاوت ترې کړی دی؟؛

۸/ او د نقد په روش به ښه پوره خبرتیا لري؛

۹/ نقد به واضح او روښانه وي، مبهم، مغلق او پېچلی به نه وي، چې د پوهېدا لپاره یې بل مفسر ته اړتیا پیدا شي؛

۱۰/ نقد به ایډیالوژیک نه وي، په دې معنا چې منتقد به وار له مخه له ځان سره پرېکړه نه وي کړې، چې د خپلې ایدیالوژۍ له مخې یو اثر ناسم وبولي.

دا ټکي یوازې مو د نقد کلتور د پیاوړتیا په خاطر ولیکل او که خبره نه اوږدېدای ځینې نور ټکي هم شته چې باید یاد شي اما دا مقاله یې د ذکر کولو توان نه لري. که یو منتقد دې ټکو ته پام وکړي، نو نقد به یې د ټولنې په ګټه وي، سالم نقد ټولنې ته فایدې لري او د خلکو له نقده بد نه کېږي، بلکې د یوه ګټور شي په سترګه ورته ګوري چې د هر چا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر هر کار یې اهـل او وړ کـس کـولای شي او دا یـې پـه ټولنـه کـې د غوړېدا لامل کېږي.

نقد کول د ټولنې په ګټه تمامېږي له دې امله په پرمختللیو ټولنو کـې نقد ډېر وي او هغوی د نقد کلتور منلی دی او د یوه ارزښت په سـترګه ورته ګوري. اما وروسته پاته او جامده ټولنه کې نقد ډېر کم کېږي او د خلکو احساسات ور سره ملګري وي. زموږ په ټولنه کې د خلکـو لـوی نومونه هم د نقد مخـه نیسيـ ځکـه خلـك فکـر کـوي چـې دا د هغـه سپکاوی دی یا هم تر هغه بل څوك ښه نه پوهېږي له دې امله پر یـوه مشهور شخص نقد یا هم پر یوه کتاب نقد کول ځینې وختونه د خلکـو د منزوي کېدو سبب هم کېږي. د نقد منلو لپاره هم ځینې لاندې ټکـي مهم دي چې د نقد مهال باید پام ورته وشي:

۱/ د خپل ځان او اثر په اړه له منفي احساساتو او یوطرفه فکر څخه ځان ساتل؛

۲/ د نقد مهال د نورو رایو ته نظر کول؛

۳/ د خپلې سیلقې او لیدلوري خلاف د نظرونو زغمل؛

۴/ له نقد څخه نه ډار؛

۵/ د کار مهال تېروتنه طبیعي ګڼل؛

٦/ پر خپل نظر بیا فکر کولو ته چمتوالی در لودل؛

۷/ د سنتي او متحجرو افکارو خلاف له نویو زاویو فکر کـول او لـه بشري افکارو پخواني ګردونه څنډل؛

دې نکتو ته پام کول د نقد منلو کلتور پیاوړی کوي، هر ناقد بایـد د نقد مهال د دې خیال وساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

منتقد څوک دی؟

هغه څوك چې د نقد پر لازمونو روشو برلاسی وي هغه منتقد بلل کیږي. د برلاسی لپاره یې ځینې موارد شته چې هغه باید ځانګړی پام ورته وکړي؛ لکه:

۱/ د سالم نقد پر روش پوره برلاسي؛

۲/ هغه ځانګړنې او مشخصات به ورته معلوم وي چې په نقد کې ورته اړتیا وي؛

۳/ د ارزیابۍ مهال له کتابه د لیکوال مطلوب هغه مفهوم را ایستل چې یو عام لوستونکی یې نه شي اخیستلای؛

۴/ نورو ممکنه اراؤ ته پاملرنه کول چې شونې ده د متن په تګلاره او د لیکوال په فکر کې وي؛

۵/ منتقد باید د نوي فکر خاوند وي، یعنې له نوې زاویې به ورته ګوري.

دا پنځه هغه عناصر دي چې د منتقد کار او دنده د نقد په اړه مشخصوي. د نقد په اړه لوی مشکل یکطرفه نقد دی، ځینې کسان چې د نقد مفهوم یې سم نه وي درک کړی، نو د نقد مهال ځان بې پرې نه شي ساتلای او مسله ځنې یوه لور ته کږه شي.

د هرې موضوع په اړه چې څوك نقد کوي، باید په هغه فن کې متخصص وي، ځکه هر څوك نه شي کولای چې د یوه داسې فن مهمې نکتې را وباسې چې هغه کس ور سره د تخصص تر درجې بلدتیا نه لري او نه هم لوستونکي د هغه چا خبرو ته ډېره توجو کوي چې تر مهمو ټکو یې پر هسې عامه ځایونو خپل وخت ضایع کړی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نقد لپاره د یوې لیکنې داسې کتل لازمي دي چې ټول اړخونه په نظر کې ونیول شي. د لیکنې په پیغام ځان پوه کړي، دا وګوري چې لیکوال خپله خبره په سم ډول رسولې ده که نه؟ په لیکنه کې نوموړی څومره د خپلو همعصره یا هم پخوانو تر اغېز لاندې دی؟ که ناقد په موضوع کې د تخصص تر کچې پوهه ونه لري، نو په دې ټولو اړخونو یې ځان نه شي پوه کولای او کله چې دا لومړي ګامونه څوك سم وانه خلي، نو بیا وروسته ګامونه خو بیخي سم نه شي اخیستای. ځکه موږ ټینګار کوو چې نقد اسانه کار نه دی او هر څوك ناقد نه شي کېدای، دویم دا چې نقد یوازې عیب بیانول هم نه دي؛ بلکې ښه او بد دواړه به بیانېږي له دې امله نو هر شی پوره دقت غواړي او دقت یې یوازې مسلکي شخص کولای شي.

د نقد ډولونه:

۱/ تاریخي نقد، دا نوعه خپله دوه ډولونو ته وېشل کېږي: الف: داخلي نقد، ب: خارجي نقد.

د نقد په دې ډول کې د اسنادو، سرچینو او تاریخي متونو له نقد سره تړاو لري، دوه ډوله پوښتنې پکې مطرح کېږي:

یو) سند، سرچینه یا هم کتاب څومره اصلي و واقعي دی او جعلي نه دی؟ دا سوال له داخلي نقد سره تړاو لري.

دوه) سند یا سرچینه تر کومې اندازې حقیقت بیانوي؟ په دې ځای د سند د واقعیت یا جعلیت پوښتنه مطرح نه ده، سوال دادی چې څومره له واقعیت څخه سمه پرده پورته کوي؟ مثلن: که د یو تاریخي کتاب چې سید رضا ته یې نسبت کېږي او د عاشورا په اړه یې لیکلی دی، ارزیابي کړو، نو دا دوه سواله پیدا کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: ايا واقعن هم دا کتاب د سيد رضا دی، يا دا سند جعلي دی؟

ب: که ثابته شوه چې سند اصلي دی، بيا دا پوښتنه کېږي چې سيد رضا د عاشورا له پېښې باوري و سهي روايت کړی دی او که يې تاريخي حقايق تحريف کړي دي؟

۲/ فني نقد چې صوري نقد او محتوايي نقد ته وېشل کېږي.

په صوري نقد کې د جملو پر شکل، جوړښت، اوډنې او د ژبې د ميزان او اصولو پر رعايتولو بحث کېږي. د نقد په همدې نوعه کې منطقي اصولو ته هم پام کېږي چې د قياس مهال سمه نتيجه گيري وکړي، دې ته بايد متوجې وي چې له خاصو مقدماتو يوازې خاصه پايله اخيستی شي؛ ځکه نو استدلالي ترکيب د منطقي گړدود د اصولو تابع وي.

۳/ اخلاقي نقد: په اخلاقي نقد کې د کتاب مطالب د اخلاقو په تله تلل کېږي، يعنې دې ته کتل کېږي چې دې مطالبو د ټولنې اخلاقي چوکاټونه څومره په پام کې نيولي دي او کوم ځايونه يې سرغړونه ځنې کړې ده؟ د ودې او ښه والي سبب يې کېږي او که بالعکس په ټولنه کې د اخلاقي موازينو د تزلزل لامل دي؟.

۴/ اجتماعي نقد: په اجتماعي نقد کې دوه موضوعاتو ته پاملرنه کېږي:

الف: د کتاب تاليف تر کومې اندازې له ټولنيزو شرايطو متاثر دی او په څنگه شرايطو کې ليکل شوی دی؟

ب: دا کتاب ټولنې ته څه پيغام لري او تر کومه حده اغېزناک دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵/ د روان شناسي نقد: په دې نقد کې د ليکوال باطني يا داخلي احوال ارزيابي کېږي، د کتاب په تدوين کې د هغه وړتيا، ذوق، تخيل او د ترکيب قدرت تر رازيابي لاندې نيول کېږي.

۶/ توصيفي نقد(طبيعي): دا نقد چې د طبيعي علومو پر روښونو متکي دی د طبيعي نقد نوم هم ور کول کېږي. دلته د مقدار او اعدادو په وسيله طبقه بندي کېږي، مبهم ځايونه يې واضح کېږي.

۷/ تطبيقي نقد: په دې ډول کې تر ارزيابي لاندې کتاب له نورو کتابونو سره چې پخوا يا نور ځايونه ليکل شوي حتا که په نورو ژبو هم وي پرتله کېږي او له دې زاويې نقد هم ور باندې کوي. له دې ډول نقد څخه د درسي کتابونو په اړه ډېر کار اخيستل کېږي چې د نورو ژبو يا ځايونو له کتابونو سره يې پرتله کړي او د نقد وړ ځايونه يې هغو کتابونو ته په کتو نقد کړي.

د نقد دوه نور ډولنه هم بيان شوي دي:

۱/تاثيري نقد:

دلته منتقد د منل شويو معيارونو او اصولو له مخې نقد نه کوي، بلکې د خپل شخصي ميل او خواهشاتو پر بنا نقد کوي، منتقد په قانع کوونکو دلايلو پسې نه ځي او نه کولای شي چې لوستونکي قانع کړي، ځکه هغه له لومړي سره معيارونه له پامه اچولي وي، هغه بيخي سطحي روان وي او يوازې خپل زړه تشول غواړي. د نقد دا نوعه پخوا ډېره وه اما چې علومو وده وکړه د دې ګراف هم ور سره راکم شو. خو د نوچکيانو، متعصبو او هغه څوک چې شخصي عقدې کې سړوي شمار اوس هم کم نه دی او دوی بيا هم دا ډول سطحي نقدونه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲/ موضوعي نقد:

دا نقد له څېړنې او پلټنې سرچینه اخلي. ناقد خپل معین منهج نیولی وي او د هغو قواعدو پیروي کوي چې علماؤ پرې اتفاق کړی وي، په یوه وخت کې د خپل ذوق، عقل، فني او خپلې وړتیا پر بنسټ پرېکړه کوي او خپل ځانګړي میلان ته نه تسلیمېږي. خپله ادعا په دلایلو اوبراهینو ثابتوي او نقد یې مفصل او علتونه یې بیانوي. ناقد ادبي اثر ګوري، ټول اجزا یې تر نظر تېروي، ښه او کمزوري ځایونه په ګوته کوي، پر هر ځای باندې د دلیل له مخې حکم کوي بیا له جزي احکامو عامو ته راځي چې ادبي اثر پرې متکي وي او د نقد دا نوعه خورا زیات علم او معلوماتو ته اړتیا لري چې ناقد په ښه دقت تحلیل کړي او له لیکوال سره مناقشه وکړي. همدارار باید تجربه ناکه ذوق ولري چې ښه او بد سره تفکیک کړي، فني وړتیا ولري چې له قواعدو سره سم یې پرتله وکړي، په دې نوعه کې د نقادانو نقدونه سره مشابه او نژدې وي او تر منځ یې بیخي کم اختلاف مونږدل کېدای شي او هغه هم د ذوقونو له امله ممکن وي.(۲)

د کتاب د نقد په اړه مطرح کېدونکې پوښتنې:

۱/ دا کوم کتاب دی؟

۲/ د څه لپاره دی؟ کوم اهداف را نغاړي؟

۳/ د چا لپاره دی؟

۴/ دا کتاب په کومو شرایطو کې لیکل شوی دی؟

۵/ د کتاب لیکوال څوک دی؟ د هغه احوال، افکار او روحیات څنګه دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶/ په کتاب کې د څومره معتبرو حقیقتونو په اړه بحث شوی دی او څومره علمي وزن لري؟

۷/ په کتاب کې د ژبې اصول تر لازمي بریده مرعات شوي دي؟

۸/ دې کتاب څه اغېزې در لودې؟

۹/ خلکو کتاب څومره خوښ کړی دی؟

۱۰/ ایا په کتاب کې نوي او ځانګړي څه هم شته؟

۱۱/ د کتاب مطالب تر کومه حده سره هماهنګه دي؟

۱۲/ د کتاب عنوانونه څومره له خپلو مطالبو سره اړیکه لري او څومره پرې منطبق کېږي؟

۱۳/ کتاب د روزمره ژوند د مسایلو په حل کې څومره مرسته کوي؟

۱۴/ تر کومه بریده په کتاب کې د پېژندل شویو غوره معیارونو پیروي شوې ده؟

۱۵/ کتاب له اخلاقي اصولو او معیارونو سره څومره سرخوري؟ ایا په کتاب کې نااخلاقي نکتې هم شته؟

د منتقد شرطونه:

منتقد باید دا لاندې ځانګړنې ولري:

۱/ د نقد وړتیا: منتقد که د نقد وړتیا ولري، نو کولای شي چې هر شی په سمه پیمانه تول کړي، د هر کار غوره له ناغورو څخه بېل کړي.

۲/ علمي وړتیا: منتقد به هغه کارونه نقدوي چې د هغه د تخصص په ساحه کوي، د خپل تخصص په برخه کې هغه کولای شي په پوره باور یوه رایه ور کړي.

۳/ عدالت او انصاف: د منتقد خبرې به پوره شفافې او له خواهشاتو و تعصب څخه لرې وې، یعني هغه به د علمي قواعدو په رڼا کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحليل او تفسير کوي، خپل شخصي- ميلان او عواطف به پکې نه ځايوي، نه به بې ځايه د چا ستاينه کوي او نه به هم د يو چا ارزښت کموي.

۴/ ادب رعايتول: په نقد کې به نورو ته اذيت ور کول هدف نه وي په داسې الفاظو چې له ادبي چوکاټه بهر وي، فکر به نقدېږي نه دا چې مخالفانو ته اذيت په ورسول شي حتا که هغوی خطا هم وي.(۳)

۲۰۱۸/ ۱۲/ ۳

سرچينې:

۱) (البلاغة والنقد المصطلح النشأة التجديد مخ: ۵۸)

۲) (مفهوم النقد وانواعه، د اسماعيل سعد، له مرسی الباحثين العرب ويبپاڼې).

۳) (د شيرين احمد له مقالې[تعريف النقد])

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوښیار انسانان څېړې دي؟

چې کوچنی وم، له ملایانو به مې اورېدل چې انسان اشرف المخلوقات دی. کله چې لږ را لوی شوم، کتابونه مې لوستل، راډیو مې اورېده، مجلې مې کتلې او له لوستو کسانو سره به بانډارو کې شریکېدم؛ بیا به مو د انسان د پوهې، خدمتونو، استعداد، ځانګړتیاوو، عدالت، ښو خویونو، شرافت او دې ته ورته نورو ښو صفاتو خبرې اورېدې، لوستې او کتلې مو. زموږ چاپېریال داسې و چې د (ولې) کلیمه پکې چا نه کاروله، دا ټولې خبرې مو لیدلې/اورېدلې؛ خو د انسان په لاس روان وحشت ته مو نه کتل، د انسان په لاسونو چې د انسان تاریخ خراب شوی، هغه ته مو پام نه کاوه، هغه ظلمونه چې یوازې انسان پر انسان کړي دي، دې ته مو فکر لا نه کېده، چې انسان که دا ټول ښه صفات لري، نو دا کارونه چا کړي دي؟ د دې کارونو د کولو مهال د انسان هغه لوړ ښه خویونه چېرته ورک وي؟

انسان چې د ټیکنالوجي په ډګر کې څومره هم پرمختګ کوي، هغونه خپل ځان ته د ابدي زوال کنده کیندي. د انساني پرمختګونو په ترځ کې د دوو نړۍ والو جنګونو پر مهال چې څومره انسانان ووژل شوو، ممکن تر ټیکنالوجي مخکې په سلو کلونو کې هم دومره لوی تعداد نه وي وژل شوي، دا هوښیاري ده که د ځان تباهي؟

انسانان کمپنۍ جوړوي چې نورو انسانانو ته سهولتونه پیدا کړي، خو په دې کمپنۍ کې مزدور انسان به هیڅ ډول سهولت نه لري، د کمپنۍ د مالك له لورې به تر ظلم لاندې وي، تنخا به یې پر وخت نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کوله کېږي، په داسې حال کې چې دا شتمن به د دې کسانو په مالي حالت خبر وي؛ البته د دې پر ځای چې مرسته ورسره وکړي، نـور يـې هم زبېښي. دلته د انسان هغه ښه خويونه او صفات چا له انسانه کښـلي وي؟ او د کمپنۍ اصلي موخه هم د خپل ځان شتمني زيـاتول دي، نـه اصلاً خدمت.

دا اوس په نړۍ کې له لس سلنه کسانو سره دومره سرمايه شته چې د نړۍ نور پنځوس سلنه کسان يې نه لري او حتا په دنيا کې ځينې انسانان له لوږې او تندې مري، د مرض پيسې نه لري، سر پنا نه لـري، د شـپې تېر لپاره يې د سمندر ماهيان خوري، خو شتمن انسان د خپلې دنيا کمه برخـه هـم د دې انسـانانو د ژغـورل کېـدا لپـاره ونـه لګولـه؛ دې تـه د هوښيارۍ نوم مناسب دی او که...؟

په نړۍ کې نن لوی کاروبار د وسلو او قاچـاقو دی، مـوږ لـه رسـنيو څخه اورو چې د نړۍ کمزوري هيوادونه سترو قدرتونو پـه جنـګ سره اچولي چې خپلې وسلې پر خرڅې کړي او په مفته کې د هغو هيوادونو له هر ډول سرچينو اسفتاده وکړي، دا وسلې د چا لپاره جوړېږي؟ انسان يې د انسان د وژلو او نابودۍ لپاره نه جوړوي؟ د همدې اسلحو له امله انسان او ځمکنۍ کرې ته څومره زيان رسېږي؟ يوځـل يـې د جوړېـدا مهال دودونو اسمان پر سر اخيستی وي، بيـا د اسـتعمال مهـال د هـوا د خرابېدا او ګرمېدا سبب کيږي چې دا يې په اوږده مهال کې ستر خطر دی؛ اما فعلاً يې انسان ته زيان دادی چې وژني يـې، پـه دې تجـارت کې ځينـې انسـانان ګټـه کـوي او لـوی شـمېر يـې قربـاني وي، دلتـه د هوښيارۍ څرکونه چېرې معلومېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان د خپل ځان د چاغېدا لپاره د ځمکې پر سر او نس کې ټول شته کاروي، له دې وجې د ځمکې حالت ورځ تر بلې خرابېږي، د هوا خرابي او ګرمېدا به اخیر د انسان د نابودۍ سبب کېږي، مګر انسان له دې حقیقته غافل هر وخت د خپل جیب فکر کوي چې لږ یې نور هم وپړسوي؛ د ځنګلونو ورځ په ورځ کمی دا خطر نور هم زیاتوي او د انسانانو زیاتوب هم ستونزې ایجادوي، اما دا هر څه د انسان وړاندوینه ده خو بالمقابل یې داسې کارونه کوي لکه هیڅ چې نه پوهېږي!

زموږ په وطن کې ټول خلك پوهېږي چې اوبه کمېږي، کاریزونه وچېږي، چینې ختمې شوې، خلك باوړۍ ته مجبور شول، بارانونه دا څو کلونه کم وو؛ تر دې هر څه وروسته بیا هم خلك اوبه بې ځایه کاروي، باوړۍ ټوله ورځ چالانده وي او اوبه یې ضایع کېږي، بندونه نه تړل کېږي، سیندونه مو نورو هیوادونو ته بهېږي، ځنګلونه پرلپسې پسې ربېل کېږي او جنګ هم په شدت روان دی چې دا ټولې کړنې مو هم په تدریجي او هم سمدستي هلاکوي، لاکن موږ یې په افتخار کوو؛ ایا په دې ټولو کارونو کې د هوښیارۍ کوم څرك هم معلومېږي؟!

په مجموع کې انسان له لوږې ډارېږي، د همدې لپاره تل هڅاند وي، شخړې او ناغېړۍ هم د اقتصاد له امله راپیدا کېږي؛ اما که انسان د هغه نیمایي مصارف چې د جنګ، برلاسي او خیالي دښمنیو لپاره یې کوي، د انسان د مړولو په خاطر وکړي دا ټول مشکلات به حل وي او له تدریجي و سمدستي بدمرغیو به یې ځانونه خوندي کړي وي؛ انسان ولې د اسانه لارې پر ځای سخته لار غوره کړې ده؟ دا د هوښیارۍ پرېکړه ده که ...؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاچاق کول د انسانانو لپاره د هلاکت سبب کېږي، د نشيي مـوادو کرل، خرڅول، په کمپنیو کې له خامو موادو څخه يې د استعمال لپـاره مخدره مواده چمتو کول، د انسان مالي او فزیکي نقصان دی، دا گـرده کارونه د غوڅ اکثریت په تاوان دی او د یوې وړې کتلې پـه گټـه، دا د انسانانو هوښیاري ده که...؟

د یوه هیواد له بل سره دښمني، پر یوه هیواد د بل بندیزونه، لـه یـوه هیواد سره د بل جنگ، دا هر څه د انسانیت په تاوان دي، یوه بله نکتـه دا هم ده چې د هیوادونو په دښمني کې ټول ملت د بل ملت په وړاندې کینه نه لري او نه دښمني ورسره کـوي، اقتصـادي بندیزونـه هـم د ټـول ملت غوښتنه نه وي، دښمني یوازې د سیاستوالو ترمنځ وي، خو کړېږي څنې ټول ملت، دا هوښیاري ده که بل نوم ورته مناسب دی؟

حکومتي ادارو کې دومره لویه بیروکراسي چا جوړه کړې ده، خلکو د خدمت پر ځای ستونزې چا ایجاد کړې دي، رشـوتونو تـه لارې چـا جوړې کړې دي، گراني څوک جوړوي او قیمتونه ولې لوړېږي؟ دا هر څه د یوې وړې ډلې له لورې کېږي، دا هوښیار کسان کوي او که...؟

له دین څخه چا د چا لپاره دام جوړ کړی دی؟ ولې یې د شریعت او دین متن داسې تعبیر کړی دی چې د انسان لپاره د گټې پر ځای د زیان سبب کېږي؟ له یوه دین څخه دومره ډلې را پیدا کول، ترمنځ یې داسې اختلافات پیدا کول چې د انسانانو د وژلو سبب کېږي، نفرتونـه را پیـدا شي، له یوه بل څخه یې بد وشي، کینې او بغضونه یې ترمنځ ډېـر شي، دا د هوښیار خلکو کار دی که...؟

د مارکس او اینگلز له هغې علمـي اقتصـادي نظریـې څخـه داسـې عملي و علمي انگېرنه ولې واخیستل شوه چې د لکونو بلکې د میلیونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانانو ککرۍ یې د پلې کېدا لپاره ورغړېدې؟ ایا هغه مارکس چې د همدې نظریې د وړاندې کولو لپاره یې ډېرې سختۍ وزغملې، خپل نازك اولادونه یې قرباني کړل، خپل ژوند یې وقف کړ، هغه غوښتل چې د ده نظریه دې انسان ته د ګټې پر ځای د زیان، د مینې پر ځای د کینې، د نژدې کېدا پر ځای د لرې کېدا، د حق رسونې پر ځای د حق اخیستنې سبب شي؟ دې کار ته د هوښیارو انسانانو نوم ور کولای شو که...؟

۲۰۱۹م

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دولتي کې ادارو له پښتو سره د پښتنو چلند

زما پلار جان کابو د سلو کالو دی، په شاهي دوره کې يې دوه کاله عسکري هم کړې ده، موږ ته به يې کله ناکله د خپلې عسکرۍ د وخت کيسې کولې. ده به د هغه وخت د ځينو پېښو تاريخ هم ياد و، ويل به يې: په څلور او څلوېښت کې دا پېښه وه، زه په دوه او څلوېښت کې ولاړم او په څلور او څلوېښت کې بيا راغلم همداسې نور تاريخونه.

زه د خپل ژوندی په هغه پړاو کې چې لا په کلي کې وم، په دې نه پوهېدم چې پلار مې ولې په فارسي تاريخونه يادوي؟ زه کشر وم ځکه نه پوهېدم، مگر اوس موږ پوهېږو چې ادارو کې هر څه فارسي وو له دې امله يې عامو عسکرو هم فارسي ويله. بيا به مو يو مهال د کلي له ملا څخه خط نوشته کاوه. هغه به د خط په لومړي سر کې راته وليکل: دعا و سلام ازجانب فلان... موږ به هم په دې ډول بيا وروسته پښتو خط نه ليکی، پر خپلو کتابونو به مو ليکلي ول چې اين کتاب در ملکيت فلانی است دعوه ديگر کس نامنظور است. همداسې به مو پر خوله پښتو خو په قلم فارسي ليکله او په دې چاپېريال کې را لوی شوو.

کله چې پاکستان ته ولاړم نو هلته بيا پښتنو له خپلې ژبې سره مينه نه درلوده، بلکې اردو يې ليکله. د اردو ورځپاڼه يې لوسته، کتابونه يې اردو کتل، اردو ژبې راډيو به يې اورېده او د اردو ژبې ټلويزيون به يې ليدی.

د ملايانو له جملې هم ډېر کم کسان وو چې پښتو يې لوسته يا ليکله، هغوی زياتره عربي کتابونه لوستل، تر عربي ور هاخوا يې فارسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اردو کتل، پښتو ته د چا پام نه و. حتا په کوټه کې زما یو ملګری چې تر دولسمه یې په شخصي کورس کې هلکانو ته په پښتو ژبه د فزیـک، بیالوژي، ریاضي او... زدکړې ور کولې، له هغه یوه پښتانه سوال کـړی وو چې تا دا شیان په پښتو کې زدکړي دي؟ هغه ورته ویل: وو؛ شاګرد ډېر حیران شوی و چې پښتو کې نو کله دا شیان وو او څنګه یې زدکړي دي؟

تر دې وخت را وروسته چې کله دولتي ادارو ته راغلی یم، یا څومره معلومات څنې لرم نو تر ۹۰ سـلنې پښـتانه فـارسي لیکـي، مکتـوب یـې فارسي وي، وړاندیز په فارسي کوي، احکام پـه فـارسي نوشـته کـوي، نوټ په فارسي اخلي او که حتا په مجلس کې یـو فـارسي ژبـی ناسـت وي، نو نهه پښتانه ټول په فارسي سره ګډوي.

یوه ورځ په موټر کې ناست وم، یوه کس کرایه ټولوله؛ زما تر څنګ ناست سړي ته وایي: کرایه تان بیته! هغه په پښتو ځواب ور کړ. بل ځل بیا په فارسي ورته ورغږېده. پښتون په ښه لوړ اواز ورته وویل چې پښتون سړی یې، زه پښتو درسره وایم ته بیا فارسي ته مخه کړې. هغه بل کـس ډېر وشرمېد او هیڅ یې هم ونه ویل. زما په ګومان دا په دولتي ادارو کې د اوسېدو اثر دی چې یو پښتون یې ترې اخلي.

له ماسره په یوه اداره کې تر نورو قومونو پښتانه زیـات دي، خـو تـر پښتو لیکلو فارسي بیخي ډېره ده، لامل یې دادی چې خپله پښـتانه هـم فارسي لیکي. یو خـو هغـه زاړه مـامورین وو چـې هـر څـه یـې کلیشـه زدکړي وو او له هغو زده احکامو یا مکتوب یا وړاندیز پرته یې نور څه نه شوای لیکلای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو دلته وينم چې په لسو کې اووه کسان يې نوي تعليم يافته ځوانان دي، هر فورم چې واخلې ټول په فارسي ليکلی وي، ښه ځوان پښتون به ورته ناست وي، له تا سره په پښتو روغبړ کوي، کله چې د يوه شي راپور ورته وړاندې کوې، نو په قلم به ورقه له فارسي درته ډکه کړي. يا هم له کمپيوټره چې پرنټ درته وکړي، ټوله يې فارسي ليکلې وي.

زه د پاکستان له وخته پښتنو ته متوجې يم چې کله به پښتون دوکاندار ته اردو ژبی راغی نو اردو يې ور سره ويله، کله چې به هزاره ورته راغی بيا به يې فارسي ورته ويله او له پښتون سره به په خپله پښتو رږغېدی. خو زه کراچي او کوټه کې له زياتو اردو ژبو سره مخ شوی يم، هر يوه به خپله ژبه ويله. هغوی زما له امله خپله ژبه نه پرېښوده، که به زه په پښتو ورته رږغېدم هم هغوی اردو ويله، دا اوس چې زه کابل کې له فارسي ژبي سره مخېږم، نو که پښتو وايم که فارسي هغه راته خپله فارسي وايي. حتا د شمالي او غربي افغانستان پښتنو خو بيخي پښتو هېره کړې ده. زه يو مهال هرات کې وم، له يوه مومند پښتون څخه مې سرای کرايه کړی وو. هغه يوه ورځ ماته ويل: ما هم پښتانه يم، خو وس زياته ياد نه لرم، زما مور زده دي. دا مو د پښتنو حال دی. بل طرفته په کندهار و کلات کې له خورا زياته وخته تاجيکان پراته دي، هغوی په خپل منځ کې اوس هم په فارسي خبرې سره کوي، مگر د هغه ځای د اوسېدنې له وجې يې پښتو هم زدکړې ده.

زموږ د ولسمشر په خبرو کې هم تر پښتو فارسي زياته وي، د شاهي دورې شاه او وزيرانو خو په فارسي خبرې کولې او پښتو يې تر روغبړ هاخوا نه ويله. حتا شاه امان الله خان ته هم ستر پښتون فخر افغان پاچا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان ویلي وو چې ته پښتون یې فارسي خبرې کوې؟ تر دې پېغور وروسته امان الله خان بیا پښتو هم زدکړه.

زموږ یو لورته دا کمزوري ده چې په پښتو کې مو علمي مواد کم دي، له دې امله خلك د پښتو زدکولو هڅه نه کوي، بله کمزوري مو داده چې موږ خپلې ژبې ته وفادار نه پاتېږو، که یو د بلې ژبې کس له څلورو پښتنو سره وي، نو هغه ټول تر خپل منځ هم فارسي سره وایي. زه د فارسي سره تعصب نه کوم، فارسي ژبي ته نه وایم چې ته ولې په فارسي مکتوب، وړاندیز، نوټ او احکام لیکې، مگر پښتون ته څه ور پېښه ده چې د پښتو پر ځای یې په فارسي ژبه لیکي؟

خپلې ژبې ته د خپلو خلکو متوجې کول تعصب نه دی، هغه د پاچاخان خبره چې هر څوك خپله ژبه ورکه کړي، ورکېږي او چا ته چې خپله ژبه سپکه شي، سپکېږي، زموږ ژبه په موږ ښایسته کېږي، که یې زه نه وایم نو څوك به پیدا شي چې زما ژبې ته خدمت وکړي؟ که زه د خپلې ژبې په ویلو شرم وکړم، نو بل به لا نورو ته د پېغور ښه ځای پیدا کړي چې که بل وخت بل کس ویله نو دوی به ورته وایي چې ته متعصب یې ځکه پلاني پښتون له موږ سره پښتو نه ویله نه یې لیکله نو ته ولې داسې کوې؟

که اردو ژبی په خپله ژبه د لیکلو او ویلو حق لري، فارسي ژبی یې لري، نو دا حق له ما چا وړی دی؟ زه ولې د خپل مور و پلار په ژبه خپرې شرم وگڼم؟ نور یې ولې تعصب وبولي؟ پښتون که فارسي ژبې ښځه وکړې، نو دی هم کور فارسي وایي او راتلونکی نسل یې یوازې په فارسي پوهېږي. دا یوه اونۍ مخکې د یوه ملا کور ته ورغلم. له موږ سره یې پښتو ویله خو له اولاد سره به فارسي ږغېدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هم له خپل ځان سره بې وفايي ده، هم له مورنۍ ژبې سره، هم له قوم سره. که څوک خپلې ژبې ته وفادار پاته نه شي نو بلې ته به څه وکړي؟ که په چاکې د خپلې ژبې او خپل قوم ته د خدمت همت نه وي، نو بل ته څه خدمتونه وکړي؟ زه د یوه پښتون په صفت هغه مهال زيات خپه کېږم چې يو پښتون راته د فارسي وړانديز راکړي، يا پر وړانديز راته فارسي احکام وليکي، يا هم نوټ په فارسي نيسي- ځينې پښتانه مې داسې هم ليدلي دي چې په پښتو بيخي سم سهي ليکل نه شي کولای، مگر د فارسي قلم يې خورا تيز چلېږي. دا کار نور خورا زيات شو، پښتانه ليکوال او د پښتو خدمت کوونکي بايد خپله پښتانه دې نيمگړتيا ته متوجې کړي، تر څو به موږ د بل په ژبه ليکل کوو؟ بلې ژبې ته به خدمت کوو؟ خپله ژبه کې به يو مکتوب نه شو ليکلای، خو د بل په ژبه به لويې پيپړې ليکو؟ دا په داسې حال کې چې هغوی را څخه خوشاله هم نه دي او که دې درې خبرې پښتو درې فارسي وکړې، نو د متعصب تور هم درباندې پورې کوي،ښه! په دې صورت کې اړتيا چيشي ده چې د خپلې ژبه قلم واړوم او د بل په ژبه ليکل ور کړم؟

په دې هيله چې پښتو هم يوه ورځ د علم او دفتر ژبه شي او نه يوازې پښتانه يې په ليکلو وياړ وکړي، بلکې نور لرکي هم د فارسي په شان پښتو ته هم پاملرنه وکړي، که يې يومخيزه استعمال نه کړي د فارسي په نسبت له استعماله خو يې ډډه ونه کړي.

۲۹/۱/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نشيانو په اړه د حکومت مسووليت

په هيواد کې د بې بندوباره نشيي توکو توليد د دې سبب شو چې د سلگونو نشيانو شمېر ورځ تر بلې زيات شي او اوس خو بيخي درې ميليونه کسان په نشو اخته دي. دا را پورونه ځورونکي دي او په ښارونو کې چې د نشيانو دا بده ورځ انسانويني، نو سخت ځوريږي.

نشه د انسان لپاره وژونکې ده. پوهان وايي، نه يوازې دا چې له نشې څخه خپله مستقيمن هغه په نشه روږد کس ته زيان رسيږي، بلکې تاوان يې په ټولنه کې شته نورو انسانانو ته هم رسيږي. له دې امله نشه په شريعت کې منعه شوې ده. اخلاقيات او انساني نارمل وجدان يې ښه نه بولي او د قانون له مخې هم يو ناسم عمل دی.

نشه انساني ټولنې ته يوازې د صحت په برخه کې زيان نه رسوي؛ بلکې په لويه کچه مالي تاوان هم ورته رسيږي. د نشيي توکو اخيستل، هر وخت ناروغ کېدل او بيا يې د درملنې مصارف، په ټولنه کې غلاوې، اخلاقي فساد او له کورونو د شيانو تښتول، د بې کارۍ گراف لوړېدل، په ښارونو کې د شپې له لورې د خلکو شکول او په موټرو کې د جيبونو وهل او... يې ټول د مالي او اقتصادي اړخ زيانونه دي چې موږ يې شاهدان يو او هره ورځ يې وينو.

تر دې هم ور هاخوا د نظافت نه مرعاتول د نشيانو يو بل ستر زيان دی چې جامعې ته يې رسوي او موږ يې بيا هم له بده مرغه شاهدان يو. نشيان نه خپله ځانونه پاکوي او نه د ځای يا سړک پاکي ته پام کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی چې هر ځای اوسي هلته چټلي وي، مردارخورګي وي، د نظافت هیڅ څرك نه لګېږي.

ټولنې ته د نشیانو تر ټولو ستر زیان بیا دا دی چې سم وګړي په نشه اخته کوي او د شپې له لورې خلك شکوي او که يې د جیب شیان ور نه کړل، نو په برچه/چاقو يې وهي. دا څو ورځې مخکې د کابل په حضوري چمن کې پولیسو له شاوخوا ۱۵ نشیانو برچې را وایستې او دا ټول د شپې مهال د شکونو لپاره کاروي. پولیسو ویل چې بیخي ډېر واري له دوی څخه خلك په شکایت ورغلي اود شکونې خبر يې ور کړی.

په ښارونو کې چې نشیان اوسي د نورو کسانو د جلب او تمایل سبب طبیعي خبره ده چې کېږي. ولې سلګونه نشیان نن میلیونه شول؟ همدا لامل دی چې کله په ټولنه کې هر څوك حضور ولري، ځان ته د ټولنې يوه کتله ضرور ور جذبوي. ما د کابل په حضوري چمن کې په سترګو ولیدل چې نوي ځوانان راغلل او له نشیانو سره به ناست ول. يو کس مې ولید چې له يوه نشيي څخه يې د دیرش(۳۰) افغانۍ په مقابل کې یوازې د شیشې دوه دوده غوښتل. د لیسې زدکونکي ورته راغلي ول، لغړزني هلکان ور سره ول، د کورنۍ او اولادونو کسان يې په منځ کې ول. يو داسې هلك يې هم ترمنځ و چې پوست يې د سپین کاغذ په شان سپین و، عمر يې د ۱۷ او ۱۸ کلونو ترمنځ و، نوی په نشه اخته شوی و او د ورځې له مخې به نشیانو ته راتلی.

نشیان د ټولنې يوه برخه وه او اوس هم دي. حکومت چې د ټولنې هر قشرـ ته په خدمت مکلف دی د نشیانو په وړاندې هم ځینې مسوولیتونه لري. په نورو ټولنو کې د هغوی لپاره روغتون جوړ شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي او ډاکټران يې وړيا درملنه کوي. هغه کېږي چې روږدي کس بېرته خپل عادي او نارمل ژوند ته راستون کړي. زموږ په هيواد کې که حکومت د نورو ټولنو په شان کار نه شي ورته کولای، د سترو زيانونو د مخنيوي په خاطر خو دومره کولای شي چې د ښار له عمومي واټونو يې ټول کړي او په يوه ځانګړي ځای کې يې ايله کړي.

په دې ډول به يې د ښار نظافت هم ساتلی وي، د خلکو د جذب مخه به يې نيولې وي، د جيب وهونې او د لارو پر سر د خلکو د لټونې مخه به يې ډب کړې وي. په دې توګه به هغه کسان چې دلته په ښارونو کې نشيي توکي پلوري د هغوی کار ته هم زيان رسېدلی وای او دا تجارت به يې ايله کړی وای. په هيواد کې د نشيي توکو زيات کر و کښت به هم ور سره کم شوی وای او خلکو به د دې پر ځای نور ګټور توکي کرلای.

له ټولنې د نشيانو په ګوښه کولو کې هم د حکومت ګټه وه او هم د ولس. د ولس بازار به خوندي وای، سړک، کوڅې او پارکونه به يې پاک وای، د جامعې نور غړي به يې له دې ناروغۍ ساتل شوي وای. حکومت ته به يې احصايه اسانه وای، د فساد، غلا، شکونې، اخلاقي بيماريو مخه به يې ژر نيولې وای، په ټولنه کې به اخير د نشيانو ګراف را کم شوی وای، مصارف به يې ډېر نه کېدای. د نشيانو مړه کسان به يو ځای وای او خاورو ته سپار ل به يې ورته اسانه شوي وای. اوس خو د ښار له مختلفو کونجيانو هره ورځ د نشيانو مړي را غونډېږي او بيا په ګڼو موټرو کې هديرو ته وړل کېږي.

پر حکومت هم عام ولس، هم نشيان او هم د حکومت خپله عمله دا حق لري چې د نشيانو په وړاندې د اوس په شان بې تفاوته پاتـه نـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي. ولس ته يې مالي، فزيکي او رواني تاوان رسېږي. نشيان هم انسانان دي او د خدمت حق لري. د حکومت دستگاه غړي د دوی له لاسه ستړي دي، غلاوي کوي، خلك شکوي، جيبونه وهي، چټلي جوړوي، هره ورځ يې لسگونه کسان مړه وي او دوی يې را غونډوي. که يې سره يو ځای کړي، هم به يې ولس ته زيان نه رسېږي، نور انسانان به له دې مرض څخه وساتل شي او د حکومت عمله به هم د اوس په شان ستړې او ستومانه نه وي.

ځينې نوي کسان يې په درملنه رغېدای شي، حکومت مسووليت لري چې د هغوی غم وخوري. د نورو کسانو د ورتگ يې مخه ونيسي. په ټولنه کې د ناروا کاروبارو ريښې وباسي. د نشيي توکو د مخ پر زياتېدونکي توليد د مصرف مرکزونه ور ختم کړي. په دې توگه يې توليد خپله کمېږي. د گندگيو، چټليو او مرداريو ښارونه او لويې لارې پاکې وساتي.

بدمرغي دا ده چې نشيان خپله د ځان لپاره حقونه نه سي غوښتای، ولس بې تفاوته دی دا زيان يې سم يا نه دی درك کړی او يا يې همداسې بې تفاوته پاته کېدل خوښ دي. حکومت هم په خپله دستگاه کې داسې کسانو ته ځای ور کړی چې د مسووليت سم احساس نه کوي. دا کار يې هم د ټولنې حق دی وربانديي او هم د نشيانو او هم خپله د حکومت دعملې. مگر له بده مرغه چې دې لور ته نه ولس پام وکړ، نه حکومت ورته توجو وکړه او نه نړۍ والو د بشر د حقونو مدافعينو وربانديې فشار راووړ چې موږ يې له دې مشکل څخه خلاص کړي وای.

۲/۵/۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه برخه:

د اجماع په اړه زما نظر

د اجماع لغوي معنا یوځای کېدل دي او په اصطلاح کې تر رسول الله ﷺ وروسته پر یوه دیني کار د امت د اهل نظر او اهل ذکر علماؤ اتفاق دی چې څو ټکي یې غواړم دلته په اړه ولیکم:

اول: زما په نظر د اکثریت علماؤ اتفاق د اجماع معنا لري، ځکه نو که کمه فیصده کسان یې مخالف هم پاته شي اجماع ته زیان نه شي رسولای، ځکه د امت د ټولو اهل ذکر علماؤ اتفا پخوا امکان نه در لود اوس وخت یې هم نه لري اما که شونی هم شي، بیا هم اړین نه دی له دې امله چې اوس د ملي هویتونو په سیوري کې ملي اجماع اړینه وي نه د امت، نو د امت د ټولو علماؤ اتفاق به نن هم ډېر سخت کار وي.

دوه: په اجماع کې د اهل ذکر او اهل فن خلکو نظر اړین دی نه د هر عالم یا مجتهد، خصوصن په اوس وخت کې؛ ځکه د علومو او څېړنو ساحه دومره پراخه شوې ده چې په ټولو برخو کې یو کس ته مشکله ده چې د هغه نظر دې له علمي او تخصصي-اړخه دومره د اهمیت وړ شي چې په اجماع کې دې د هغه نظر اخیستل ضروري وګڼل شي.

درې: په اجماع کې د هغې سیمې د علماؤ اتفاق اړین دی، لامل یې دادی چې هغوی د زمان، مکان او قوم و سیمې غوښتنې په نظر کې نیسي او مسایلو ته ځواب وایي، له دوی پرته د بلې سیمې علماء دغه ټول شرایط نه شي پوره کولای نو ځکه یې په اجماع رامنځته کولو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظر هم د اهمیت وړ نه دی. امام شافعي رحمه الله چې کله عـراق کـې و، یو ډول مسایل یې حل کول، بیا چې مصر ته ولاړ نو د ډېرو مسایلو په اړه یې نظر بدل شو، ځکه هلته یې د خلکو او سیمې غوښـتنې بېلـې ولیدې چې نظر یې هم ورسره تفاوت وکړ.

څلور: اجماع حلت او حرمت نه ټاکي، حلال او حرام تعینول د قران او سنت کار دی، له الله او رسول ماسیوا هیڅوک هم د حل او حرام پـه اړه د نظر ورکولو حق نه لري، یوازې الله او رسول یې په دې برخه کې د تشریع حق لري؛ بناءن اجماع یوازې پر هغو مصـلحتي چـارو بانـدې کېږي چې په قران او سنت کې یې یادونه نه وي شوې، یا هم مصلحت وجود ولري او هم له قران یا سنت څخه د هغې مسلې لپاره د اسـتدلال یوه سرچینه وجود ولري، لکه د نیکـه او انـا لپـاره پـه میـراث کـې حـق ټاکل، که څه هم له پلار او مور څخه د هغوی لپاره استدلال سهي هـم دی اما د قران کریم پر تعبیر اتفاق نظر هم د اجـماع یـوه ګټـه ده چـې اختلاف له منځه وړي او له قرانه یو واحد قراءت امت ته وړاندې کوي. په دغسې مواردو کې اجماع شوې ده او اوس هم اجماع کېږي.

پنځم: اجماع باید اوس په ملي کچه شي، یوازې پر هغو مواردو دې د اسلامي نړۍ په کچه اجماع وشي چې له ټولې اسلامی نړۍ سره کـار لـري یـا هـم څـو هیوادونـه پکـې ښـکیل وي؛ ځکـه د ملیتونـو تـرمنځ لومړیتوبونه سره جلا دي، نو د ګڼو هیوادونو د پوهانو اجماع سـختوي، البته هغه موارد چې ټول پکې ښکیل وي د اړتیا له امله کولای شي چې د ښکیلو هیوادونو علماء یوه اتفاق ته ورسېږي. اما که د اسلامي نړۍ په کچه داسې یوه اداره جوړه شي چې د اسلامی نـړۍ ټـول علـماء پکـې غونډ او د هر هیواد مربـوط مسـایل د هغـه ځـای علـماء لـومړی ورتـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تشریح او د زمان، مکان او ملي غوښتنې ورته وړاندې کړي بیا پر شوې پرېکړه د هغوی نظر وغواړي نو د امت اجماع هم شونې ده، خـو اوس چې داسې اداره نه شته، نو ملي اجماع به ښه وي.

۱۳/۴/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صدقاتو ګټور میتود

صدقات د ټولنې د رفاه په خاطر شریعت رامنځته کړي دي. د قران کریم په وینا چې مالونه په ټولنه کې دور وخوري او له خاصې ډلې سره پاته نه شي. د زکات هغه میتود چې اوس زموږ په ټولنه کې رواج دی د قران کریم هغه موخې نه شي پوره کولای چې د هغو لپاره قران کریم صدقات فرض کړي دي.

صدقات د اړو کسانو لپاره دي، دا که مسافر وي یا هم مقیم. په شریعت کې هر هغه کار چې د ثواب په نیت کیږي باید خالص د الهي رضا لپاره تر سره شي.(۱) مګر د صدقاتو په مسله کې اوس دلته خبره سرچپه شوې ده. زموږ خلك فرضن یو لك افغانۍ صدقه داسې ادا کوي چې لس یا پنځلسو اړو کسانو ته یې ور کوي. یو کس چې اړ وي، کورنۍ یې ور له غاړې وي، د کال په یوه میاشت کې به هغه په لس یا تر دې هم په کمو افغانیو څه وکړي؟ دا یې د یوې میاشتې د کور مصرف هم نه کیږي، کاروبار خو پر لویه لار پریږده.

شتمن ولې داسې کوي؟ ایا دوی د زړسوي له مخې داسې کوي که بل هدف لري؟ د شتمنو موخه بیا ځان ته د زیاتو کسانو اړ کول، هر وخت د ده جیب ته کتل، له ده سره په ټول کال کې د همدې لسو زرو افغانیو لپاره غوړه مالي کول او که هغه هر وخت د یوه کار غوښتنه ځنې وکړه دوی یې باید تر سره کړي ځکه له دې کس څخه د صدقې هیله لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته څو بدۍ پيښېږي. د شتمن نيت د الهي رضا لپاره نه دی چې دا ستره گنا ده. مال يې لگېږي خو د اخرت په ورځ به دا کس د خپل مال په مصرف ازُرده وي. د اړو کسانو اړتياوې نه شي پوره کولای او هغوی تر زکات وروسته هم اړ پاتېږي او د ژوند تر پايه همداسې وي. د يوه انسان له اړتيا ناوړه گټه ډېر بد اخلاقي جرم دی چې شتمن يې دلته هر کال تر سره کوي. د خپل زکات په لس زره افغانۍ يو کس د ټول عمر لپاره روږدول، هغه کس يو لور ته مفتخور اموخته کوي، نفسيات يې کوټل کېږي او دا چاره په ډېری انسانانو کې د سوال او فقر کولو باعث جوړېږي چې ټولنې ته د گټې پر ځای زيان رسوي.

بايد صدقات موږ د رسول الله ص پر طريقه ادا کړو. دا اوس دود ميتود په نبوي عصر کې نه و. د رسول الله ص په وخت کې به صدقات رسول الله ص ته ور کول کېدل. حتا له يمن او بحرين څخه به يوه صحابي د صدقې او خيرات مالونه مدينې ته راوړل او بيا به رسول الله بې وزلو ته ور کول. رسول الله په خپله ټولنه کې هم ديني مشر و او هم سياسي. له ده سره د خپلې ټولنې د فقيرانو ليست وو او همده ته له لرې ځايونو ميلمانه راتلل. هغه پوهېده چې څوک اړ دي او دا مال پر کوم ځای ولگوم. لاندې به يې څو بېلگې را واخلم:

معاذ بن جبل رض رسول الله ص يمن ته لېږي او د شرعي احکامو په اړه توصيه ور ته کوي او د صدقې داسې لارښوونه ورته کوي:

فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ (۲)

ژباړه: نو دوی خبر کړه چې الله پر دوی صدقه فرض کړې ده، د دوی له شتمنو به اخيستل کېږي او فقيرانو ته به يې ور کول کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې حديث کې عمومي لارښوونه ده چې د دوی له شتمنو به اخيستل کېږي، له دې معلومېږي چې بل به يې ترې تسليموي او فقيرانو ته به يې هم يو څوک ور کوي. هغه مهال به دا کار د رسول الله ص له لورې ټاکل شوي عامل کاوه او ګايه به يې دا مالونه مدينې ته هم وړل چې د هغه ځای فقيرانو ته به رسول الله ص خپله ور کول.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ، قَالَ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ فُلاَنٍ»، فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ، فَقَالَ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى». (۳)

ژباړه: عبد الله بن ابي اوفی رض ويل: رسول الله ص ته چې به هر قوم خپله صدقه راوړه، ده به ورته ويل: الهي د پلاني پر کورنۍ رحمت وکړه. نو زما پلار خپله صدقه ورته راوړه، ده وويل: الهي د ابو اوفی پر کورنۍ رحمت وکړه.

عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «اسْتَعْمَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلاً مِنَ الأَسْدِ عَلَى صَدَقَاتِ بَنِي سُلَيْمٍ، يُدْعَى ابْنَ اللُّتْبِيَّةِ فَلَمَّا جَاءَ حَاسَبَهُ». (۴)

ژباړه: ابو حيمدي الساعدي ويل: رسول الله ص د اسد قبيلې يو کس د بني سليم قبيلې پر صدقاتو وګوماره، هغه کس ابن اللتبيه بلل کېده، کله چې راغی، رسول الله ص ورسره حساب وکړ.

له دې روايت څخه هم ثابتېږي چې د رسول الله ص په دور کې خلکو پر خپل سر صدقات نه ور کول، بلکې د رسول الله ص له لوري ټاکل شوی کس به راټلی او مالونه به يې ټول کړل، د کار تر پای ته رسېدا وروسته به رسول الله ص ور سره حساب هم کاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُمَرَ عَلَى الصَّدَقَةِ، فَقِيلَ: مَنَعَ ابْنُ جَمِيلٍ، وَخَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، وَالْعَبَّاسُ عَمُّ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. (۵)

ژباړه: ابوهريره رض ويل: رسول الله ص عمر فاروق رض د صدقې پر را ټولونې وګوماره. بيا رسول الله ص ته وويل شول چې ابن جميل، خالد بن وليد او د رسول الله ص تره عباس رض صدقه نه ده ور کړې.

له دې روايت څخه جوتيږي چې رسول الله ص له خلکو صدقات ټولول او وېش يې د امير کار و.

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: جَاءَ نَاسٌ مِنَ الْأَعْرَابِ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: إِنَّ نَاسًا مِنَ الْمُصَدِّقِينَ يَأْتُونَنَا فَيَظْلِمُونَنَا، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَرْضُوا مُصَدِّقِيكُمْ». (٦)

ژباړه: جرير بن عبد الله رض ويل: کوچيان رسول الله ص ته راغلل وې ويل: بېشکه ځينې صدقات ټولونکي موږ ته راځي او ظلم را سره کوي. رسول الله ص ورته وويل: د خپلو صدقاتو ټولونکي مو راضي کړئ.

که د احاديثو په ذخيره کې يو څوک په دې ډول رواياتو پسې لټه وکړي نو بسته کتاب به ترې چمتو کړي. رسول الله ص معاذ بن جبل رض ته هم عمومي لارښوونه وکړه چې له تاسو به صدقات اخيستل کيږي او هم يې په خپل ټول مدني ژوند کې د صدقاتو اخيستلو طريقه دا ډول وه چې عامل به راتلی او هغه به له خلکو صدقات ټولول.

د حکومت له لورې که اوس هم يوه اداره د دې لپاره جوړه شي چې صدقات واخلي او بيا يې د ملت و ولس پر اساسي اړتياوو ولګوي زما په اند تر دې متفرقه صدقات ور کونکو به په څو وجو ښه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خلکو نیت به پاک وي، ځکه دلته د خپل صدقې په ور کړه له یو چا څخه د هغه د مجبوریت په خاطر ناسمه ګټه نـه اخیسـتل کېـږي. د ټول هیواد په کچه صدقات میلیونـه افغـانۍ کېـږي چـې کـه دا د یـوې شفافې ادارې له لورې د ولس پر بې وزلو او فقیرو کسانو وویشل شي او د سم کاروبار زمینه ورته مساعده شي، نو د فقر د ګراف په کمولـو کـې به یو مهم او غوره ګام وي. د صـدقاتو ادارینـه بـه هغـه ډول شي لکـه د رسول الله ص په دور کې چې مسلمانانو ادا کاوه. حکومت په ډېـر ښـه ډول پوهېږي چې د کوم ځای خلک څومره اړتیا لري، له دې صـدقاتو څخه به د هغوی د لاس نیوي لپاره ګټور کار اخلي چې پـایلې بـه یـې ملت او حکومت دواړو ته ډېري ښې وي.

د صدقاتو لپاره دغه ډول میکانیزم جوړول نه یوازې دا چې شریعت کې مخینه لري، بلکې نن زموږ د ملت یوه اشده اړتیا هم ده. یو اړ کس ته دومره مال ور کول شي چې هغه د خپل کور لپاره د کار او روزګار له لارې حلاله ګوله پیدا کړي، نو ایا هغه به بیا د فقر له وجـې کـوم جـرم وکړي؟ دا میکانیزم کولای شي چـې د فقـر ګـراف کـم کـړي، د غـلاو مخنیوی وکړي، خلکو ته کاري فرصتونه ایجاد کړي، د بې کارۍ درجه ورسره ټیټه شي، د مسلمانانو صدقات د خپل مصرف اصـل ځـای تـه ورسېږي، په جامعه کې د ټولنیزو بدیو مخه ور سره نیـول کېـږي. دا یـو غوره اپشن دی چـې کـه دولـت کـار تـرې واخـلي او پـه دې اړه عامـه پوهاوی رامنځته کړي، نو زما په باور د جنګونو او اداري فساد په کمولو کې هم مهم رول ادار کولای شي.

د دې ادارې کارونه باید دومره شفاف وي چې ملت تـه یـې پـه اړه هیڅ شک او شکایت پیدا نـه شي. د ټولـو راغلیـو مـالونو احصـایه بـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

انلاین کیږي او ملت ته به په ډاگه کیږي چې دا کال دومره مالونه له دې لارې تر لاسه شوي او د هیواد په هره برخه کې مو دومره بې وزلي او اړ کسان په نظر کې نیولي دي چې هر یـوه کـس تـه بـه پـه متوسـط ډول هومره مال ور کول کیږي چې هغه د خپلې کورنۍ لپاره کار په وکړي او حلاله روزي په وگټي. دومره تعلیمي مرکزونه په جوړوو، دومره پلان به جوړیږي، دومره مساجد، له دې لارې به د ټولنې لپاره هـر خیریـه کـار کیږي، چې ډېر مهم به یې د نوي نسل د تعلیم او هنر په گېنه سـمبالول وي.

د دې میکانیزم جواز په قران کریم ثابت دی(۷) او روایـات یـې مـا پاس ذکر کړل. تر رسول الله ص وروسته نه یوازې راشده خلفاؤ لـه دې میتود څخه کار اخیست(۸) بلکـې امویـانو او عباسـیانو هـم دا تگـلاره مخته وړه، له دې امله د هغه وخت په فقهي کتابونو کې پر دې موضوع ځانگړې بحثونه شوي دي.

صدقات په ټولنه کې د بې وزلو د لاس نیوي په خاطر مشروع شوي دي، نو د صدقې هره طریقه یا میتود چې پـه ټولنـه کـې د غریبـو لپـاره گټوره تماميږي هغه باید د وخت حاکمان پلي کړي او په په دې شرعي اپشن بې وزلانو ته گټه ورسوي. شتمن مسلمانان هم پـر نـورو د رحـم، زړسوي او مهربانۍ له مخې باید خپل صدقات د دولت هغې ادارې ته وسپاري چې د همدې ستر کار د مخته وړلو په پار رامنځته کیږي او په دې سره به یې په دنیا کې د خپلو صدقو په وسیله د څو غریبو سم او پر ځای لاس نیوی کړی وي او هم به یې خپل اخرت د ځـان لپـاره ښـاد کړی وي.

۲۰۱۸م

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچيني:

(۱)سورت الدهر: ۹)

(۲)صحيح البخاري، كتاب الزكاة، باب اخذ الصدقة من الاغنياء و ترد علي الفقراء حيث كانوا: ۱۴۹٦)

(۳)صحيح البخاري، كتاب الزكاة، باب صلاة الامام و دعائه لصاحب المال: ۱۴۹۷)

(۴)صحيح البخاري، كتاب الزكاة باب قوله تعالى (والعاملين عليها): ۱۵۰۰)

(۵)صحيح مسلم، كتاب الزكاة، باب في تقديم الزكاة ومنعها: ۹۸۳)

(٦)صحيح مسلم، كتاب الزكاة، باب في ارضاء السعادة: ۹۸۹)

(۷)سورت التوبه: ٦۰)

(۸)الردة مع نبذة من فتوح العراق وذكر المثنى بن حارثة، ذكر ارتداد اهل حضرموت: ۱/ ۱٦۹، د محمد بن عمر الواقدي ليكنه، د يحيى الجبوري په تحقيق او د دار الغرب الاسلامي بيروت چاپ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زياتو ملايانو د توليد ستونزه او د مدرسو نيمګړې نصاب

دا يـو روښـانه حقيقـت دی چـې د هـر زمـان و مکـان غوښـتنې او اړتياوې له بل وخت او ځای سره توپير لري. همدې حقيقت ته په کتو نوره نړۍ د خپلـو تعليمـي مرکزونـو پـه نصاب کـې هـر وخـت لازمـي بدلونونه راولي او کوښښ کوي چې نصـاب يـې د وخـت غوښـتنو تـه ځواب ووايي او د دوی شته اړتياوې په پوره شي.

د نوې عصري ټيکنالوجي په مټ اوس پرمختګ او بدلونونه په نوره نړۍ کې خورا تېز شـوي دي، نـو دا اړتيـا تـر بـل هـر وخـت نـن ډېـره احساسېږي. همدا وجه ده چې په غربي دنيا کې تقريبن هـر کـال نـوي مضامين نصاب ته اضافه کوي او پـه دې نـژدې پاکسـتان کـې هـم هـر څلور و پنځه کالـه پـس د نصـاب پـه کتـابونو او مضـامينو کـې بـدلون راوستل کېږي.

ما د کراچي په مدرسو کې زدکړې کړې دي. زه چې کله د کوټې له مدرسې څخه کراچي ته ولاړم، نو د هغوی نصـاب او د تـدريس نـوي ميتود ته هغه مهال ډېر زيات حيران شوم. هلته په مدرسو کې هـره ورځ حاضري وي، دلته نه شته، هلته به زده کوونکي د کتاب عبارت لـوستی استاد ته لوستی چې استاد ډاډه شي شاګرد يې ماښام کتاب کتلی دی او عربي عبارت په ښه پوره اطمينان ويلای شي. دلته دا کار چا پيژندی هم نه. هلته طالب په يوه مدرسه کې داخله اخلي او بيا په يوه خاص صنف کې ناست وې بېلابېل استادان د تدريس لپاره ورته ځي راځي. مګـر د کوټې په هغو سيمو کې چې افغانانو زدکړې کې کولې، خبره بـرعکس

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه. طالب به ټوله ورځ په سړکانو په تاخته وو چې هلته او دلته پر تړه ناستو استادانو ته پر وخت رسيدگي وکړي. کله به د تدريس په مابينځ کې شاګرد راغی استاد ورکتل هم نه چې ته څوک يې، ولې ناوخته راغلې او څه دې زده کړي دي؟

د کراچي په مدرسو کې په عربي او اردو دواړو ژبو تدريس کېده چې له شاګردانو سره د عربي په ښه زدکړه کې يې ډېره مرسته کوله، مگر په کوټه کې د حديثو د استاد هم په خوله دوه توري عربي نه وه زده. د عربي ژبې په اړتيا يو څوک هله ښه پوهېږي چې ديني درسونه يې لوستي وي او بيا اړ شي چې په همدې برخه کې کار وکړي. هغه پوهېږي چې د ديني عالم لپاره د عربي ژبې زدکړه څومره اړينه ده. مگر زموږ د ملايانو په سلو کې د يوه کس ممکن زده وي.

هغوی نصاب ته نوي کتابونه اضافه کړي وو، له لومړۍ درجې بيا تر اتمې درجې يې په ټولو درجو کې نوي او د وخت له غوښتنو سره سم کتابونه زيات کړي وو، خو دلته لا هم د سونو کلونو مخکې نصاب لوستل کېده. د هغوی په نصاب کې د ټولنيزو مسلو هغه کتابونه داخل دي چې نوي ليکل شوي، د نبوي احاديثو ترڅنګ ځينې عربي متلونه هم پکې ځای پر ځای شوي او زده کوونکی په ټولنه کې ښو اخلاقو او غوره تعامل ته رابولي. زموږ د مدرسو په نصاب کې تر ننه دې شي ته اړتيا هم نه ده احساس شوې.

د هغوی په مدرسو کې نظم او ډسپلين ته ډېر پام کېږي، د وخت پوره پابندي وي، د زده کوونکو ترمنځ اختلاط نه وي او د لويو درجو طالبانو بېل اطاقونه لري او د کښته درجو دا ځنې بېل وي. استادان يې هر وخت څارنه کوي په مناسب وخت کې لازمې لارښوونې ورته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ مدرسې لومړی ټاکلی نصاب نه لري، یوه مدرسه کې به شل استادان کېناستل، طالبانو په خپل کتابونه خپله انتخاب کړل او بیا به یې استادان هم د خپل انتخاب له مخې ټاکل. شاګرد په دې وخت کې نه پوهېږي چې کوم کتاب د هغه له سویې سره سم دی او کوم ترې لوړ دی؟ د استادانو په انتخاب کې هم شاګرد خطاوزي او د یوه سم استادان انتخاب ورته بیخي ګران کار دی. همدا وجه وه چې زموږ د مدرسو شاګران د هغوی په نسبت ډېر ټیټ سویه ول، نظم یې نه مرعاتوه، د وخت پابندي یې نه در لوده، له امتحانه یې بدوړل، غیرحاضرۍ یې زیاتې کولې، اخلاق یې ډېر ټیټ ول، په کوټه کې د حویلو طالبانو څو وارې پر وړو خبرو په چړو سره ووهل او بیا د پاکستان په تاڼو کې بندیان ول، چې د پاکستاني ملایانو په توسط به راخوشي کېدل.

لنډه دا چې زموږ د مدرسو نصاب دومره نیمګړی دی چې نه د معنویاتو له اړخه چندان موثر ثابت شوی او نه د مادیاتو. زموږ نصاب نه د هغوی روحي اړخ قوي کولای شي او نه یې په داسې هنر او کمال نازوي چې اینده ژوند کې د مادیاتو اړخ په پیاوړی کړی. د هغوی له مدرسې فارغ کس به هم په حکومت کې دنده تر لاسه کوله او هم به د مدرسو په برخه کې ژر جذبېدی، هم یې له شخصي ـ شرکتونو سره په مختلفو برخو کې کار کولای شوای، مګر زموږ د مدرسې فارغ یوازې زرې ته ناست وي او د کلي ملایي یې تر ټوله لویه دنده وي. له مدرسې څخه اخیستی سند یې نه حکومت مني او نه خصوصي شرکت کې کار په موندلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغـوی د مدرسـې فـارغ پـه حسـاب پـوهيږي، زمـوږ دا نـه پـرېږي پوهيږي. هغـوی لـه پيلـه دينـي زدکـړې نـه پـه کـوي، بلکـې حسـاب، انګليسي، اردو ژبه، د عربي ژبې په اردو ژبه ليکل شوی ګرامـر، ځينـې ټولنيزې او اخلاقي لارښوونې، په اردو ژبه د املا و انشا ځينې مضـامين او... ورته وايي، خو موږ له لومړۍ ورځې قدوري او د فتوا کتابونـه ور شروع کړو او په يوه کال کې طالب ته ځان تر ټولنه لوړ معلوميږي او تر خپلې سويې ډيري لوړې او اوچتې فتواوي هم ور کوي.

د هغوی مدرسو به يوه خاصه دار الافتاء در لـوده او دې دار الافتـاء کې به د فتوا متخصص کسان ناست ول، که د مدرسې طالب ته پوښتنه پيدا کېده يا عوام الناس ته، دلته به راتلل او خپله پوښتنه يې پـه ليکلـې يا شفاهي توګه ور کوله، هغوی سوال ليکی او بيا يې په ليکې بڼه فتـوا ور کوله، پر دې فتوا به د هغوی ځانګړې ټاپه او د مشر مفتي لاسـليک وو او دې به خلکو ته يو ډول باور ور کاوه. حوالې او له شرعي سرچينو څخه نقل شوي نصوص به پکې ځای پر ځای شوي وو. خو زمـوږ پـه مدرسو کې هر طالب ځان مفتي احساسوه او پـه خـاص ډول د کفـر او اسلام په فتواوو کې هر يوه يو بنډل فتواوې په جيب کـې لـه ځـان سره ګرځولې. دا ځکه چې موږ ته د فتـوا د اهلـت او پـر ځـای ور کـونکې اهميت نه معلومېده، هغوی ته خپلو استادانو دا روښانه کړې وه چې فتوا څوک ور کوي، که هر سړی فتوا ور کړي تاوان بـه يـې څـه وي، کـوم اصول لري چې بايد دوه کاله ځانکړي ولوستل شي، که د خلکـو اړتيـا وي، نو هغه خاص ځای کې د فتوا اهل کسان ناست دي له هغوی دې فتوا طلب شي. هر استاد يې په هر شي ځان پوه نه بالـه. کـه بـه پوښـتنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترې وشوه نو دار الافتاء ته يې رهبري کولې او دا يې يو ډول مسووليت هم باله چې خلک په دې حساسو او اساسو مسلو پوه کړي.

خو له دې هر څه سره د پاکستان مدرسې هم د نورې نړۍ په نسبت پر هغه معيار پوره نه خېژي چې هغوی ورته ټاکلی يا نن ورته اړتيا ده. مگر زموږ د مدرسو نصاب د پاکستان د مدرسو له نصاب سره په هيڅ صورت د پرتلې وړ نه دی. دلته اصلن له نننی عصر سره سم د نصاب په نوم يو شی بيخي نه شته. دې اوسني گڼوډو کتابونو ته د يوه نصاب نوم ور کول د نصاب له نوم سره بې انصافي ده. هغه کتابونه چې لس کاله وخت در ضايع کړي، خو په اخير کې دې نه په معنوي پانگه کې د پام وړ زياتوب را شي نه په مادي، نو دې کتابونو ته انسان د څه شي نوم ور کړي؟ زموږ فارغين له ملايي پرته بل هيڅ هنر نه زده کوي او يوازې په مسجد کې ملا وي او زموږ د مدرسو په شان يوه مدرس کې به د ځينو پخوانيو کتابونو استاد. خلاص! بده خو يې لا دا چې نه له ټولنې سره په تعامل پوهېږي او نه له دولت سره په ژبه، دې کار د هغوی ژوند ډېر تريخ کړی او يو ډول انزوا ته يې ټېل وهلي دي.

يو بل مهم ټکی دلته دا هم دی چې له زموږ له بې بندوباره مدرسو او نصاب څخه هر کال خورا په لويه کچه طالبان فارغېږي. زموږ هيواد د دومره لويې فيصدي فارغانو ته اړتيا نه لري، بلکې دا لويه شمېره ور باندې بوج ده. سيمه مو جنگ ځپلې، کارونه پکې کم دي، وچکالي هر کال پسې زياتېږي، ظرفيتونه دومره ټيټ او وضعه داسې خرابه ده چې په هيواد کې له شته معادنو او د اوبو له طبيعي زيرمو څخه استفاده نه شو کولای، گران قيمته بوټي او ډبرې مو بل را څخه وړي، دولت مو تر اوسه پر پښو سم نه دی متکي شوی، د هيواد اقتصادي حالت مو ښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـه دی او ورځ تـر بلـې خرابېـږي. پـه دا ډول شرایطـو کـې لـه بیخـي کمزوري نصاب څخه تر اړتیا د زیاتو ملایانو فارغول هیواد او ملت ته د خدمت پر ځای جفا ده. ځکه د هغـوی لـوی تعـداد کسـان پـه سـخته بېکاري او غربت کـې شـپې و ورځـې تېـروي، د محرومـو مدرسـو لـه چاپېریاله راوتلي د محرومې ټولنې بېکاره او غربت ځپلي کسان به هغه مهال څه احساس کوي چې تر لس کاله زدکړو وروسـته د یـوې ګـولې ډوډۍ په پیدا کولو پسې یې نفس وخېژي؟!

د پاکستان په مدرسو کې هم تر یوه حده د افراطیت تدریس کېـږي او زموږ د افغانانو په بې بندوباره مدرسو کې نـو د افراطیـت د تـدریس اوج دی. کله چې دا مدرسې له دې کمـزوري نصـاب څخـه یوڅـوک ټولنې ته عرضه کوي او هغه په ټولنه کې حاکم فقر او غربتویني، نـو په ډېره اساني د سیمې استخباراتو ته په ګیر ورځي او د ډېر کم شي پـه بدل کې د خپل هیواد ملي منافعو پر ضد له دې محرومو او فقر ځپلو او بې روزګاره ملایانو و طالبـانو څخـه د خپـل ملـت او هیـواد پـر ضـد د سیمې استخباراتي کړۍ کار اخلي. دا نو خدمت نه دی، بلکې د هیواد پر ضد د یوه لښکر چمتو کول دي چې د نورو نیابتي جنګ په نـه څـه زموږ په خاروه کې پر مخ یوسي.

د مدرسو دا زوړ نصاب او تر اړتیا د زیاتو ملایانو فارغېدل نـن هـم په یوه لوی سرخوږي اوښتي او که دا کار همداسې دوام وکړي، نو یـو لوی بحران به وزېږي. دا روان بهیر هم زموږ د ملت، وطن او نظـام پـه زیان دی او هم خپله د دې ملایانو او طالبانو په تاوان دی. ما پاکسـتان کې د پاکستاني ملایانو او طالبانو ښه ژوند، دندې او پاک کورنه لیدلي دي. مګر زموږ طالبانو د هغوی ژوند په خـوب هـم نـه دی لیـدلی. پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې حال کې چې نن د ټېنکنالوجۍ د سریع پر مختګ په مټ زموږ طالبانو د هغوی له هستوګنځایونو، مدرسو او کارونو څخه خبرېږي، دوی هم انسانان دي او ټول هغه څه يې زړه غواړي چې نوره نړۍ کې يې د ديني مدرسو طالبانو او استادان لري. له دې امله زموږ ملايانو د نورو په مقابل کې د کمترۍ احساس کوي، محرومیت او فقر له وخته لا ښه ټکولي دي، بې کاري او په ټولنه کې منزویتوب يې نور هم عقدې ور پرسوي او په ډېره اسانه د نورو دام کې لوېږي چې بیا يې تر مرګه هم دا له ماشومتوبه را پاللي عقدې نه سړېږي او د یوه لوی ناورین لپاره بـه پیلامه شي چې وروسته به يې مهاروول زموږ د ملت او نظام له وسه وتلې چاره شي.

په دې اړه نن اقدام په کار دی، ژر په کار دی، پر ځای په کار دی او لومړی باید د دې ستونزې ریښې په سم ډول درک شي ا و بیا یـې د مخنیوي او ترې د خلاصون پر سمو او بدیلو لارو چارو فکر وشي. که اوس دا فرض کار ایله کړو، نو بیا به لاسونه سره مروړو خو هیڅ به مو له لاسه نه کیږي او اوبه به تر ورخ را څخه تېرې وي.

هیله ده په دې اړه دولت او هغه بنسټونه د مسوولیت احساس وکړي چې په دې ستونزه پوهېږي او ژر تر ژره د عملي ګام پورتـه کولو اړتیـا هم احساس کړي.

۲۰۱۸/سپټمبر/ ۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر عبادت او عبادت ځایونو د کورونا اغېز

په نړۍ کې د کرونا وبا له شدت سره ځینې داسې پرېکړې حکومتونو وکړې چې وړاندې یې چا فکر نه کاوه او نه یې په دې ډول مخینه درلوده. د سعودي عربستان حکومت حرمین وتړل، ټول خارجي زیارت کوونکي یې خپل هیواد ته له ورتلو منعه کړل او دا احتمال هم شته چې دا کال به حج هم لغوه کړي. له دې سره جوخت د نړۍ په ګوټ ګوټ کې د مساجدو په اړه هم فیصلې وشوې چې د وبا تر کمېدو یا ورکېدو دې بند شي یا دې هم بیخي کم کسان د لمانځه لپاره ورته حاضرېږي چې د نړۍ په مسلمانو هیوادونو کې دولتونو په چټکۍ د دې لپاره ګامونه واخیستل چې لنډ مثال یې پاکستان او سعودي عرب دي. ان پاکستان د یوه مذهبي ملا مولوي عبد العزیر خلاف کیس ثبت کړی دی چې هغه د حکومت له اوامرو سرغړونه کړې ده او د وبا په دې موجوده حال کې یې خلکو ته جومات کې خطبه ویلې او لمونځ یې ور کړی دی. په دې اړه پښتو بي بي سي د ۱۹/۴/۲۰۲۰ تاریخ په ماښامنۍ خپرونه کې راپور هم درلود.

خو زموږ په هیواد کې له نورو هیوادونو سره توپیر دادی چې مذهبي کسان د مسجد بندولو یا د لمونځ کونکو راکمولو ته چمتو نه دي، له دې سره چې حکومت بازارونه او د کاروبار مارکیټونه و هتې تړلي دي، مدرسې، پوهنتونونه او مکاتب ټول رخصت دي خو د پنځه وخته لمانځه مهال جوماتونه تر پخوا دوه درې چنده ډک وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایا په دې ډول شرایطو کې شریعت اجازه ور کوي چې خلك کور لمونځ وکړي، یا هم کم کسان جومات ته ولاړ شي؟

دین خدای د انسانانو د سهولت او اسانۍ لپاره رالیږلی دی، قران کریم هم وایي:

{وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ} [الحج: ۷۸]

ژباړه: الله پر تاسو په دین کې سختي نه ده لازمي کړې.

دې ته ورته یو حدیث هم دی:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ، وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ.(۱)

ژباړه: ابو هریره رض ویل چې رسول الله ص وویل: دین اسانه دی او هر څوك چې ځان ته دین سختوي اخیر ترې لاس مینځي.

دا د دین هغه عمومي روح دی چې ټول احکام یې د اسانۍ دي او هیڅ د بشر تر طاقت لوړ شی یې پر انسانانو نه دی فرض کړی، له دې وجې قران کریم وایي:

{لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا} [البقرة: ۲۳۳]

ژباړه: نفس یوازې په خپل وس مکلف دی.

د قران کریم یو هدایت دا هم دی چې د سختۍ په حال کې حرام شیان هم حلال شوي دي، الهي قول دی:

{إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ}.
[البقرة: ۱۷۳]

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: پر تاسو مړژگه، ویني، د خنزیر غوښه او هغه شی چې د غیـر الله ناره پر شوې وي حرام دي؛ خو که څوك اړ شو نه نافرمانه وي او نه تر اړتیا زیاتوب کوي پر هغه هیڅ گنا نـه شـته یقینـن الله ډېربخښـونکی مهربانه دی.

له دې ته ورته ایاتونو فقهاؤ هم داسې یوه قاعده استنباط کړې ده:
الْمَشَقَّةُ تَجْلُبُ التَّيْسِيرَ. الضَّرَرُ يُزَال.(۲)

ژباړه: ، له سختي سره اسانې شته او د ضرر(زیان) به مخنیوی کیږي.

دا دوې قاعدې دي چې له دې پاس ایـت یـا دې تـه ورتـه ایـاتونو څخه استنباط شوې دي، نو همدې اصل ته په کتو وبا یو ضروت دی، سـختي و مشـقت دی، زیـان و ضرر دی، بایـد مخنیـوی یـې وشي، محنیوی یې له دوا سره دا هم دی چې د رش او گڼې گوڼې له ځـایونو ډډه وشي، یو هم له هغو څخه مساجد دي، تعلیمي مرکزونه دي، بازار دی، اداري دي، حج و عمره ده، نو د ضرورت له مخـې دا کارونـه نـه یوازې دا چې جواز لري بلکې د انسانیت د بچاو لپـاره اړیـن دي چـې حکومتونه یې په زور وکړي.

ان رسو ل الله ص هغه کس لا مسجد ته له راتلو منعه کړی وو چـې وږه یا پیاز به یې خوړلی وو:

أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَـلَّى اللهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ قَـالَ: «مَنْ أَكَلَ ثُومًا أَوْ بَصَلاً فَلْيَعْتَزِلْنَا، أَوْ لِيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنَا، وَلْيَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ».(۳)

ژباړه: جابر ویل رسول الله وویل: که چا وږه یا پیاز خـوړلی وي نـو موږ او زموږ مساجدو ته دې نه راځي او په خپل کور کې دې اوسي.

په یوه روایت کې دي:
حَتَّى يَذْهَبَ رِيحُهَا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر هغو دې په کور کې وي چې بوی یې ورک شي.

له دې روایته په ډاګه معلومېږي چې که انسانانو ته دې تکلیف رساوه، نو په هیڅ صورت اجتماع او عباداتو کې ګډون نه شي کولای ان رسول الله له خپله لمانځه خلك منعه کول په داسې حال کې چې د رسول الله اصحابو به هغه کسان منافقان بلل چې د رسو ل الله په وخت کې به د هغه په امامت جمعې ته نه حاضرېدل، نو په دې وخت کې هم رسول الله د وږې، پیاز یا بل بوین شي په خوړلو خلك له مسجده منعه کړي دي، په داسې حال کې چې له دې ټولو یادو شیانو مرض نه پیدا کېږي بلکې یوازې بوی کوي چې د نورو د اذیت سبب کېږي، مګر اوس د وبا په وخت کې نورو انسانانو ته د مرګ او زیان خطر موجود دی چې د شرعي اصولو له مخې یې باید تر ممکنه حده مخه ونیوله شي دا که د مسجد بندول وي یا هم د لمونځ کوونکو کمول، ټول د شرعي اصولو او متونو له مخې مباح کار دی چې د زیان د مخنیوي په خاطر کله د وجوب درجې هم رسېږي.

اوس چې وبا په نړۍ کې سخت بد وضعیت رامنځته کړی دی، نو د ټول انسانیت ته د ور پېښ خطر له وجې که مساجد تړل کېږي، یا تعلیمي مرکزونه، حرمین بندېږي یا هم عمره و حج دا کال ځنډول کېږي، پروا نه لري، بلکې د شریعت له مخې د مخنیوي لپاره ټولې ممکنه لارې چارې لازمې دي چې وشي. دا وبا که په هر هیواد کې پاته شي او ختمه نه شي نو که په ټوله نړۍ کې یې وجود ورک هم شي د بیا خپرېدو امکانات یې خورا زیات دي، له دې امله نو لازمه ده چې تر وسه هڅه وشي چې د ډېرې خپرېدو چانس ور نه کول شي. هغه کسان چې وایي مسلمان نه وژني، یا هم وایي، د عبادت مهال یې د خپرېدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

امکان نه شته ناسمه خبره کوي، که تاریخ ته وګورو نو د اصحابو په زمانه کې هم وبا راغلې ده چې په زرګونه اصحاب يې وژلي دي، د طبابت له مخې يې مساجد یا دې ته ورته بند ځایونه د وبا د خبرېدو تر ټولو خوندي او ښه ځایونه دي، نو د سلګونو کسانو په راټولېدو سره د وبا د نشر امکان نور هم ډېرېږي.

که له هر کس سر د خپل ځان، کورنۍ، خپلوانو، هیوادوالو، مسلمانانو او ټول انسانیت غم وي، باید د ډاکټرانو او حکومت سپارښتنې ومني او د دې وبا په وخت کې ټول عباداتو په کور کې یوازې یا له د کور له غړو سره په جمعه وکړي چې د خدای له درباره به هغه ثواب ور کول کیږي لکه دوی چې پخوا جومات کې د جمعې لمونځ کاوه.

۱۹/۴/۲۰۲۰

سرچینې:

۱) (بخاري، کتاب الایمان، باب الدین یسر ح: ۳۹)

۲) الموسوعة الفقهية الكويتية (۲/ ۳۸۰)

۳) (سنن ابي دواؤد کتاب الاطعمه باب في اکل الثوم ح: ۳۸۲۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ونو ګټې

ونې او نباتات د اوکسیجن په چمتو کولو کې مهم رول لري. ونې سوځل شوی ګاز (کاربن) ځان ته کشوي او په بدل کې يې د انسان لپاره تازه نااستعمال شوی ګاز (اوکسیجن) چمتو کوي. همدارنګه ونې د هوا په صفا کولو کې جوت نقش لري.

د ونو ګټې یوازې د انسان لپاره هم نه دي؛ بلکې له حیوانه تر مرغانو يې ټولو ته فايدې رسېږي. حیوان هم ګېډه ځنې مړوي او هم يې سیوری کاروي. مرغه هم ځاله کې جوړوي او هم خوراك ترې کوي. انسان له دې پاس کارو ماسیوا د سون لپاره لرګي، د کور لپاره تیران، دستك او ښاخلې او همداسې نور کارونه هم ترې اخلي. په انساني ژوند کې د ونو ګټو ته په کتو شرعي نصوصو کې يې هم یادونه راغلې ده چې ځینې يې دا دي:

د مسند احمد حدیث: عَنْ أُمِّ مُبَشِّرٍ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ غَرَسَ غَرْسًا، أَوْ زَرَعَ زَرْعًا، فَأَكَلَ مِنْهُ إِنْسَانٌ، أَوْ سَبُعٌ، أَوْ دَابَّةٌ، أَوْ طَيْرٌ، فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ ".(۱)

ژباړه: ام مبشر ویل چې رسو الله وویل: که چا نهال کېښود یا يې کښت وکړ، بیا که انسان، یا ځناور، یا حیوان یا هم مرغه خوراك ترې وکړ؛ د هغه لپاره صدقه ده.

د مسلم حدیث: عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا إِلَّا كَانَ مَا أُكِلَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةً،

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَمَا سُرِقَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ مِنْهُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا أَكَلَتِ الطَّيْرُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ، وَلَا يَرْزَؤُهُ أَحَدٌ إِلَّا كَانَ لَهُ صَدَقَةٌ».(۲)

ژباړه: جابر رض ويل چې رسول الله وويل: هيڅ مسلمان نهال نه ږدي مګر چې هر څه ځنې خوړل کيږي هغه يې صدقه ده، څه چې ترې غلا کيږي هغه يې صدقه ده، څه چې ځناور ترې خوري؛ دا يې صدقه ده، څه چې مرغان ترې خوري هغه يې صدقه ده او هيڅوک کمول نه ترې کوي مګر د ده لپاره به صدقه وي.

د بخاري حديث: عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا، أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ، إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ»».(۳)

ژباړه: انس بن مالک رض روايت کړی چې رسول الله ويل: هر مسلمان چې ونه ږدي يا هم کښت کړي که بيا انسان يا مرغه او يا حيوان ترې خوراک وکړي؛ نو ده ته به هغه صدقه وي.

- د ونو او ځنګلونو ګټې

ځنګلونه نه يوازي د انساني ژوند لپاره اړين دي، بلکې د حيواناتو د پايښت، زياتوب او خونديتوب لپاره هم ډېر ګټور دي. د ونو له يو شمېر موادو څخه طب پوهان په طبي درملنو کې هم کار اخلي. ونې د سون توکي راکوي او د وادنيو په جوړولو کې هم له ونو ګټه اخلو.

ونې او ځنګلونه د سيمې د هوا په بدلون کې هم مهمه ونډه لري. د ونو له پاڼو د اوبو بخارات هوا ته وزي؛ نو په هوا کې د لندوالي او نمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تناسب ساتي او هوا نه خوشکېږي. همدا بخارات چې لوړ ولاړ شي، نو د وريځو په جوړولو کې مرسته کوي، د باران امکان زیاتوي او پوهان وايي چې ونې وريځې خپل لور ته راکشوي.

که په یوه سیمه کې ونې او ځنګلونه نه وي، نو د باران تېزي اوبه ځمکه ور سره وړي، غارې او لښتي په کې جوړوي او له دې سره جوخت په ځمکه کې له موجودو غذايي موادو څخه هم ځمکه بې برخې کوي. خو که ونې موجودې وي، نو د سیلابي اوبو په وړاندې د ونو ریښې ځمکه ټینګوي او د همدې ریښو او ځنګل په برکت د اوبو یاغي څپې مهارېږي، خلك یې له شره خوندي کېږي او اوبه په ځمکه کې جذبېږي. سیلاب ځمکه نه خرابوي او تر بارانو وروسته تېز بادونه هم ځمکې ته زیان نه رسوي. ځکه ځمکه د ریښو په وسیله ټینګه وي، پر سر یې زرغونه واښه شنه وي او تر ډېره حده د باران لندوالی په ځمکه کې پاتېږي چې د وښو په را زرغونو کې لویه مرسته کوي. دې ګټو ته په کتو نو پوهان توصیه کوي چې که هر ځای ونې پرېکړل شي، باید پر ځای یې نوري ونې ولګولې شي. ځکه ونې د انساني ژوند هغه اړین توکي چمتو کوي چې انسان په ژوندی دی. ونې سوځل شوی ګاز(کاربن) اخلي او په اکسیجن یې بدلوي. پوهان وايي، یوه پنځه کلنه ونه د (۲۵) کسانو اکسیجن تولیدوي.

ځنګلونه پر غرونو، غونډیو او ځنګلي علاقو شوې واوري ژر ویلېدو ته نه پرېږدي. ځمکه لنده ساتي. د هوا له بادېدو، د سیلاب له وړلو او غارونو څخه یې خوندي ساتي. د ځنګلي حیواناتو د خوندیتوب، زیاتوب، خوراك، اوسېدنې او... ځای دی. د تختو په جوړولو، د سون د توکو په زیاتولو، د تعمیر او ودانۍ په کارونو کې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونو او درختو ګڼه اخیسته کېږي. له دې ټولو فایدو او ګټو سره ونې او ځنګلونه طبیعي مناظر دي چې پر انساني فطرت ښه لګېږي. انسان د باغونو، ونو اوځنګلونو په لیدلو د خوښۍ احساس کوي. کله چې یو ځای خسته شي او په خپل چاپیریال کې د دیغت احساس وکړي؛ نو د باغ یا ځنګل لور ته وزي او هلته خپله خستګي او ذهني ستوماني لرې کوي او د طبیعي منظرو په لیدلو خپل نارمل حالت ته راګرزي. ډاکټران د عصبي ناروغیو مریضانو ته توصیه کوي چې باغونو او د ونو لور ته ووزي او خپل طبیعت نارمل وساتي.

۳۰/٦/۲۰۲۰

سرچینې:

۱) (مسند احمد، حدیث ام مبشر امراة زید بن حارثة ح: **۲۷۰۴۳**)
۲) (مسلم کتاب المساقاة باب فضل الغرس والزرع ح: **۱۵۵۲**)
۳) (بخاري کتاب المزارعة باب فضل الزرع والغرس اذا اکل منه ح: **۲۳۲۰**)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دين او شريعت تر منځ توپير

د دين او شريعت په سرچينو او نصوصو کې دې ټکي ته اشاره شوې ده چې دين او شريعت سره بېل شيان دي. د انسانانو لپاره په راغليو نصوصو کې بيا- بيا بدلون، د زماني او ټولني له بدلېدا سره د احکامو تغيير، د يوه ايت په بل منسوخېدا، د پخواني پر ځای د نوی حکم راتګ، د يو شي په اړه لومړی يو اوبيا دوه اپشنه ورکول او داسې نور موارد هغه څه دي چې موږ د دې دوو جلا شيانو توپير ته متوجې کوي.

په قران کې کريم د يو شمېر نبيانو او رسولانو تر ذکر وروسته الله تعالی وايي: {وَإِنَّ هَـذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ} [المؤمنون: ٥٢]. دلته امت د دين په معنا راغلی چې دين ترې هدف دی. نو الله تبارك وتعالی وايي چې دين مو سره يو دی او زه مو رب يم. مګر د شريعت په اړه يو ځای لولو: {لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا} [المائدة: ٤٨]. تاسو ته مختلف شريعتونه او تګلارې دي. له دې جوتېږي چې دين يو دی او شريعت بېل.

له دې امله نو د دين په اړه وايي: { إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ} [آل عمران: ١٩]. د الله په خوا کې دين يوازې اسلام دی. بيا وايي: {وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ} [آل عمران: ٨٥]

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چا د اسلام له دین پرته د بل لټه وکړه نو ځنې وبه نه منل شي او په اخرت کې به له تاوانیانو وي.

له دې جملو او الفاظو موږ پوهیږو چې په مجموع کې دین عبادات او باورونه دي چې د کیفیت او کمیت له بدلیدا سره د هر نبي او رسول په زمانه کې وو او امر په شوی دی. موږ دیـن لـه دې املـه عبـادات او باورونه بولو چې د زمانې او ټولنې بدلیـدا مـو دې تـه اړبـاسي او هـم د ځینو قراني ایاتونو غوښتنه زما په اند داسې ده. قران پاک کې یـو ځـای لولو:

{مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا}

[البقرة: ١٠٦].

موږ یو ایت نه منسوخوو او نه یې هیروو مګر تر هغه غوره او یا مثل یې راوړو.

دا ایت ژور غور او فکر غواړي. دلته ولـې ویـل شـوي چـې ځینـې ایاتونه منسوخ یا بیخي له منځه وړو؟ بیا تر منسوخ شـوي ایـت یـا هـم ایاتونو غوره څه معنا او مثل د چا راوړي؟

نسخه له دې امله رامنځته کیږي چې د وخت تیریدا هر مهال د یـوه حکم غوښتنه نه کوي. د زمانې تیریدا بیلـې غوښـتنې کـوي او شریعـت هم دا لار خلاصه ایله کړې. د ټولنو بدلون هم د دې تقاضا کوي چـې احکام یې له نورو څخه مخالف وي. ځکه خو دیني او شرعي متـون د هرې ټولنې په ژبه، اصطلاح، استعارو، تشبیهاتو او له ژبې و کلتور سره تړلو هغو شیانو باندې راڅرخي چې خلکو تـه د فهـم او درک وړ وي. که عربو ته د پښتنو د اصطلاحاتو یادونه وکړي او زموږ په شان استعاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تشبيهات ورته ذکر کړي، نو هغوی ته د فهم وړ نه دي او نه به په پوه شي.

د غوره والي او مثل معنا دا ده چې نوی حکم تر مخکني ګټور، اسانه او يا هم په ثواب او ادا کولو کې د هغه پخواني په شان وي. خو دا چې د ټولنې يا وخت تېرېدا له امله پخوانی حکم تغيير شوی، نو دا نوی حکم هم د هغه په شان ادا کېږي يا تر هغه هم تخفيف پکې راغلی.

د عباداتو او باورونو کميت او کيفيت هم د شريعت برخه ده له دې امله نو په محمدي او موسوي شريعتونو کې توپير سره لري. د عيسويانو او مسلمانانو روژه د کميت او کيفيت له مخې فرق سره کوي. لمونځ يې همداسې دی. قران پاک يو ځای وايي:

{وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ}. (الحديد: ۲۷)

موږ د عيسی د پيروانو په زړونو کې نرمي او رحمت ځای پر ځای کړ او ګوښه والی چې دوی رامنځته کړی و، موږ نه وو پر لازم کړی.

عيسويانو خدای ته د نژدېوالي په خاطر يوازيتوب غوره کاوه او هلته به يې عبادت کاوه چې خدای د هغه يادونه کړې ده او دا هم وايي چې موږ دا طريقه نه وه ايجاد کړې، بلکې د دوی خپل ابتکار و. دا که هغوی ته هر څومره د عبادت يو ډول و، زموږ په شريعت کې نه شته.

نو ثابته شوه چې په عباداتو کې کميت او کيفت د شريعت برخه ده چې بدلون موندلای شي. فرضن پر يو چا د روژې زمانه اوږدېږي، نو کولای شي چې د فديې له اېشن څخه کار واخلي. قران پاک وايي:

{وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ}. [البقرة: ۱۸۴]

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هغه کسان چې روژه په تکليف نيسي د يوه مسکين د خوراك فديه ده.

دلته په ډاګه شوې چې د روژې لپاره يو اپشن دا دی چې وې نيسي او که روژه نه وي نوبيا صدقه دويم اپشن دی. د عقيدې کيفيت هم د شريعت برخه ده. له دې امله نو د خدای د صفاتو، قيامت، حساب و کتاب او دې ته ورته نورو شيانو په اړه د په اسلام کې دننه هم او له مسلمانانو پرته د نورو شرايعو ترمنځ هم اختلاف موجود دی، مګر په مجموع کې ټول پر خدای، حساب، قيامت او... باور لري.

له عباداتو او باورونو پرته نور احکام ټول د شريعت برخه ده او د بدلون او تغيير امکان يې هيڅ وخت نه شي ردېدای. درې طلاقه يو ځای ور کول د عمر فاروق په زمانه کې درې وبلل شول. که نه تر دې مخکې يو طلاق و. دا ځکه چې طلاق اصلي موخه نه ده؛ بلکې يوه وسيله ده. له زنا د مخنيوي لپاره نکاح روا شوېده، خو انساني ټولنه کې جنجالونه او شخړې پېښيږي، د دې لپاره چې يو انسان پر بل تېری ونه کړي، نو د طلاق اپشن رامنځته شوی چې انسانان يې د خپل وخت له غوښتنو سره سم عيارولای شي.

له ځانه د دفاع لپاره جهاد روا شوی دی چې هغه مهال د تورې او اسانو په وسيله کېدی. مګر نن اس، توره، نېزه، غشی، منجنيق او د هغه وخت نور وسايل نه کاريږي، بلکې نوې ټيکنالوجي استعماليږي. ځکه هدف له ځانه دفاع ده نه وسايل، له دې امله نو پرون په توره دفاع ممکنه وه او نن په نوي وسايلو.

د رسول الله ص په زمانه کې د واړه اختر سرسايه په خورما، اوربشو، پنير او کشمشو يا نورو خوراکي توکو ور کوله کېده، مګر د وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتني ته په کتو امام ابو حنیفه رحمه الله دینار او درهم(یا اوس کرنسۍ) ته اجازه ور کړه او دا يې ډېر پر ځای ګام اخیستی.

د حج و عمرې لپاره حاجیانو ته د هر لوري میقات ټاکل شوی، مګر نن میقات اعتبار نه لري او نه چا ته معلومېږي. له دې امله نو حاجیان په هوايي ډګر کې لا احرام تړي.

قران کریم کې د هجرت یادونه شوې ده او رسول الله ص هجرت هم کړی و. خو رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپله دا اعلان وکړ چې د مکې تر فتحې وروسته (فرض) هجرت نه شته،(لاهجرة بعد الفتح) ځکه هجرت یو موقتي حکم و چې یوازې د رسول الله ص په زمانه کې د مکې تر فتحې پوري و. څه وخت چې مکه فتحه شوه، نو د دې حکم فرضیت يې ختم کړ او د هجرت امر هم یوازې له مکې شوی و. په حبشه، حضرموت، یمامه، عراق او نورو سیمو کې مسلمانان اوسېدل او رسول الله ص هیڅکله هم د هجرت امر نه دی ور ته کړی.

په قران کریم کې د اهل کتابو په اړه د جزیې امر راغلی دی. رسول الله ص د قران په هدف پوهېده، له دې امله يې دا امر د خپلو وخت له یو شمېر خاصو اهل کتابو پرته بل ځای نه دی عملي کړی. که نه جګړې يې له عربي مشرکینو سره هم وکړې، خو دا امر نه قران د هغوی په اړه کړی او نه يې تر نزول وروسته رسول الله ص د هغوی په اړه دا تګلاره غوره کړې.

د مکې تر فتحې وروسته رسول الله ص عائشې رض ته وویل چې که ستا قوم نوی نه وای مسلمان شوی، نو ما به مکه په هغه ډول جوړه کړې وای چې ابراهیم علیه السلام اول جوړه کړې وه. تر رسول الله ص

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکې سيلاب د کعبې خونه ورانه کړه. عربو هڅه وکړه چې له روا لارو په تر لاسه شوېو پيسو يې جوړه کړي؛ مگر پيسې ور کمې شوې او حطيم يې له خونې بهر کړ. د فتحې په ورځ رسول الله ص دا کار ځکه ونه کړ چې اصل هدف د انسانانو وحدت، د خدای لور ته رجوع او په يوه موخه عبادت و. دا چې رسول الله ص اساسي هدف ته رسېدلی و، له دې امله يې نو د کعبې په خونه چې اصلن يوه وسيله ده، کار ونه کړ او پر خپل حال يې ايله کړه. عبد الله بن زبير بيا د عائشې رض د حديث له مخې سمه جوړه کړه، مگر حجاج بن يوسف بيا په خپل دور کې بېرته د عربو په شان جوړه کړه.

که تر دې هر څه را تېرو شو، نو د اوس وخت حقايق مو هم دې ته متوجې کوي چې دين او شريعت سره جلا کړو. عبادات او باورونه اوږدمهالي او نور احکام لنډ مهالي، تغيير منونکي او د بدلون وړ وگڼو. دا نن وگورئ چې د يو انسان تر مرگ وروسته د فاتحې يا تعزيت طريقې د مسلمانانو په ټولنو کې څومره سره بېلي دي؟ زما په گومان هدف انسانانو ته تسليت ور کول دي، دا که په هره طريقه وي، زما په اند هيڅ پروانه لري. ځکه هر سړی د خپلې ټولنې په هغه طريقه خوشالېږي چې ده ته معرفي او ښه ور سره اشنا وي. که نااشنا طريقه وي، کېدای شي درنه ور باندې تمامه شي.

د لمانځه په طريقه کې اختلاف شته. د حج په ادا کولو کې اختلاف دی. زکات، اودس، غسل، سزاوې او نور هم د اختلاف ښکار دي. زما په فکر د سلفي لمونځ په حنفي پسې روا دی، د شيعه دا په سني پسې سهي دی او د هر مسلمان لمونځ له بل سره روا دی، ځکه هدف عبادت دی پر کيفيت يې اوس ډېر سخت کار دی. د تعبيرونو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفسيرونو او فهمونو اختلاف هم د دې سبب کيږي چې احکام تغيير کړي.

د عبادت مفهوم که زموږ تر مروج مفهوم يو څه پراخ ونيول شي، نو ستونزه تر ډېره حليږي، لمونځ عبادت دی، دا چې له غلا منعه شوې ده، د خدای په منعه ځان منعه کول، هم عبادت دی، که يو څوک د غلا موکه پيدا کړي، له دې امله يې ونه کړي چې خدای منعه ځنې کړې ده، ثواب ورته لري، سود همداسې، زنا په دغه ډول.

نو له عبادت څخه يوازې لمونځ، روژه او حج هدف نه دي، هغه ثابت احکام او مستقل ارزښتونه چې قران کريم په واضحو اياتونو او ثابتو نبوي سنتو ثابت دي، هغه د دين برخه دي او د تل لپاره به پر خپل حال پاته وي.

زموږ د پوهنتون دورې يو استاد و، هغه به ويل چې د شريعت ټول احکام هم موقت نه وي، بلکې په شريعت کې ځينې احکام له ثوابتو څخه دي، نو که غلا، زنا، سود او نورو شيان د شريعت برخه هم شي، د دغه استاد د دريځ له مخې بيا هم په تلپاتې حرامو او ممنوعاتو کې داخل دي.

يو شمېر کسان فکر کوي چې په واضحو نصوصو ثابت احکام تغيير نه کوي، مگر بل خوا بيا مؤلفة القلوب په قران کې ذکر شوي دي چې صدقه ور کول ورته روا دي، خو دوی اوس وخت له دې حکمه ايستلي دي او فکر کوي چې دا حکم يوازې د اسلام تر شروع پوري و، وروسته نه عملي کيږي. اصلن د احکامو نوعيت ته کتل لازمي دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دين او شريعت، هر حکم خو بايد په نص ثابت وي، څوك يې له ځان نه شي ور کولای.

که د احکامو نوعيت ته وکتل شي، په خپله معلومېږي، چې يا د موقتو احکامو سره تړاو لري يا هم له ثوابتو سره.

د غلامانو په اړه هم قران کريم کې اياتونه راغلي دي او هم حديثونه پر شته، اما دا چې نن غلامان نه شته، دا ښه کار دی، هغه اياتونه چې د غلام ازادولو يادونه يې کړې ده، د شريعت برخه دي او نن يې د عمل دور تېر شوی دی.

يوه برخه احکام بيا دوه اړخونه لري، کله په يوه عمل کېږي او کله بيا په بل، نو هر اړخ خپل وخت او محل لري، چې د خپل محل په راتلو بيا عمل په کېږي، دا احکام هم پر خپل حال پاتېږي، نه د منسوخ په ډله کې شاملېږي او نه له منځه ځي.

په هر حال دا يوه مهمه موضوع ده، هيله ده چې اوس وخت پوهان دې ته ځانګړې پاملرنه وکړي او د دين و شريعت پولې په ډېر روښانه ډول يو له بل سره بېلې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولاء او براء

ولاء د لغت له مخې دوستي او مينې ته وايي، لسان العرب تر (موالاة) لاندې همدا ترجمه کړې ده. المولی بيا په خورا زياتو معناؤ کارېږي چې زياتره وخت د مرسته کوونکي او دوست لپاره کار شوی دی. ولاية په زور سره د نسب، نصرت او ازادي(عتق) په معنا دی. نو موالاة د معاداة(دښمنۍ) او ولې د عدو(دښمن) ضد دي. ولي د نژدېکت او موالاة بيا د متابعت(پيروي) لپاره هم استعمالېږي. تولي کله د مخ اړولو په معنا وي او کله د پيروي، قران کريم کې دي(وان تتولوا يستبدل قوما غيرکم) بل ځای وايي: (ومن يتولهم منکم فانه منهم) په لومړي ايت کې د مخ اړولو معنا ور کوي او په دويم کې د پيروي او مرستې.(۱)

ابن الاعرابي د براء په اړه ويلي چې د خلاصون، پاکي، لريوالي او ډار په معنا دی. براء او بریء په يوه معنا دي.(۲)

د دې دواړو اصطلاحاتو په اړه شرعي يا اصطلاحي تعريف کې پخوا ډېر عموميت شوی دی. که اوس هم د افراطي ډلو تعريفونه وکتل شي نو ترې معلومېږي چې د قران کريم له دې اصطلاحاتو سره يې ظلم کړی دی او تر خپل هغه مفهوم يې ډېر عموميت ور کړی چې د قران په ايت کې له کوم سياق و سباق سره راغلي دي.

زه په دې ليکنه کې د نوروپخوانو يا اوسنيو افراطيانو تعريف نه را اخلم، لومړی د قران کريم يو ايت را اخلم او هغه ايت د دې دواړو سم شرعي تعريف وړاندې کړی دی چې وروسته يې تشريح کوم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُواْ يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّوُرِ وَالَّذِينَ كَفَرُواْ أَوْلِيَآؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ (البقره: ۲۵۷)

ژباړه: الله د هغو کسانو دوست دی چې ایمان یې راوړی، له تاریکیو یې رڼا ته باسي او هغو چې انکار یې کړی دی، د طاغوت دوستان دي چې له رڼا یې تیارې ته بیایي.

له دې ایت څخه په ډېره اساني د ولاء او براء تعریف معلومولای شو. قران کریم دلته مومنان د الله دوستان او کافران د طاغوت ولیان ګڼلي دي. له دې ښکاري چې په قران کریم کې هر ځای د ولاء یا براء یادونه کوي، نو دیني او مذهبي دوستي یې هدف وي. قران کریم اصلن د لغت پوهنې کتاب نه دی چې د الفاظو پر معنا یا تعریف خبرې وکړي، خو د اصطلاحاتو له کاروني او سیاق و سباق څخه یې موږ تعریف معلومولای شو.

قران کریم یو بل ځای هم د دې وضاحت کړی دی:

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ () إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَى إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (الممتحنة: ۸، ۹)

ژباړه: چا چې له تاسو سره د دین پر سر جنګ نه وي کړی او نه یې له خپلو سیمو پسې اخیستي یاست، الله مو له دې نه منعه کوي چې نیکي او انصاف ور سره وکړئ؛ بېشکه الله انصاف کوونکي خوښوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلکې د هغه چا له دوستي مو الله بندوي، چې له تاسو سره يې د دين پر سر جنګ کړی وي، تاسو يې له خپلو سيمو شړلي ياست، ستاسو پر ايستلو يې کومک کړی وي او که چا له دوی سره دوستي وکړه، نو هغوی ظالمان دي.

په دې ايت کې دا په ډاګه شوه چې څوک له مسلمان سره د دين پر سر شخړه کوي، نو هغه د دوستۍ وړ نه دی، ځکه په اسلام کې اصل دادی چې (لا اکراه في الدين) نو څوک چې دې اصل ته درناوی نه لري، هغه ګواکې اسلامي او انساني ارزښتونه نه شي پالـلای، له دې امله د مسلمانانو د دوستۍ وړ هم نه دی. مګر بل پلو هغه کسان چې دا کار يې نه وي کړی، د هغوی له نيکي او انصافه الله تعالی منعه نه ده کړې؛ بلکې مسلمانان يې دې ته هڅولي دي چې نيکي او انصاف وکړي، ځکه د الله همداکسان خوښ دي.

رسول الله په مدينه کې له يهودو سره تړون وکړ چې موږ و تاسو به سره حليفان يو، مسلمانان او يهود يې يو سياسي ائتلاف بللی دی او له مدينې د دفاع په خاطر يې له يهودو سره سياسي او دنيوي دوستي در لوده، د يهودو په بازارونو کې مسلمانانو پېر و پلور کاوه او د ځينو مسلمانانو تجارتي کاروانونه د روم او فارس تر ولکې لاندې سيمو ته تلل، چې د رسول الله ص په ټوله لس کلنه نظامي سياسي رهبرۍ کې هغه له دې څخه منعه نه ده کړې او له ځينو عربي قبايلو سره چې يې د تجارت راکړه ور کړه بنده کړې وه، هغه هم د دين پر سره د شخړې له امله يو مجبوريت و، چې مکيان د دې ډلې په لومړي کتار کې ولاړ ول. اما کله چې هغوی د مسلمانانو له لاسه رسول الله ص ته شکايت وکړ چې زموږ د تجارت لار د بنوحنيفه قبيلې يو مشر ـ ثمامه بن اثال

(c) ketabton.com: The Digital Library

رض بنده کړې؛ نو رسول الله ص هغه ته امر وکړ چې لار خلاصه کړه، ځکه زه خلك له لوږې نه وژنم. د بخاري پـه کتـاب المغـازي او فـتح الباري کې يې پوره تفصيل راغلی دی.

د ولاء او براء په اړه يو حديث هم ډېر راوړل کيږي چې خلـك لـه هغه څخه هم ناسم فهم اخلي، حديث دادی:

«مَنْ أَحَبَّ فِي اللَّهِ، وَأَبْغَضَ فِي اللَّهِ، وَأَعْطَـى لِلَّهِ، وَمَنَـعَ لِلَّهِ فَقَـدِ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ».(۳)

ژباړه: که چا مينه او کينه دواړه دالله لپاره وکړل، ور کړه او منعـه يـې هم د الله له کبله وي، نو هغه ايمان بشپړ کړ.

دا او دې ته ورته روايات هم واضح دي زموږ له پورته تشريـح سره يوډول ضديت نه لري. ځکه د الله لپاره مينه او کينه هم په ديـن پـوري تړلې وي، همداراز ور کړه او منعه هم. پـه دې خـاطر چـې الله د ديـن راليږونکی دی، ديني چارې راښيي، نو موږ چې د الله له امله له يو چـا سره دوستي يا دښمني کوو حتمي خبره ده چې هغوی به پر دين راسره شخړه کوي که نه په دنيوي امورو کې خو هيڅ ځای الله امر نه دی کړی چې له چا سره دوستي او له چا سره دښمني وکړو؟

د الله لپاره هر څه يوازې تر دين پوري محدود دي؛ ځکه الله دينـي لارښود دی، لومړی شارع دی، ديني چوکاټونـه او حـدود هغـه ټـاکلي دي، له دې امله به د خدای لپاره خپګان او خوشالي د هغه د ديـن پـر سر وي، نه د هغه څه پر سر چې الله يې په اړه هيڅ نه دي ويلي. له دې ښکاره معلوميږي چې دين د سياسي، اقتصادي، کلتوري او نورو دنيوي چارو په اړه هيڅ نه دي ويلي، بلکې په دين کې اړينه ده چې په دينـي چوکاټ کې دننه به د هغه لارښووني عملي کيږي، له دې امله که څوک

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپه کېدل خپه دې شي او کـه څـوک خوشـالېدل خـوښ دې شي. د همدې دين د پياوړتيا لپاره ور کړه د الله لپاره ور کړه او د دين د دفاع په خاطر يې بندول هم د الله لپاره دي.

د ولاء او براء تعريف داسې کول چې له نامسلمانو سره ټولي دنيوي اړيکې بايد پرېکړل شي، نه کوم ديني بنسټ لـري او نـه يـې ځمکنـي واقعيتونه مني. رسول الله ص په خپـل وخـت کـې د مـدينې لـه يهـودو نيولې بيا د فـارس تـر اورپرسـتانو او د ورم تـر اهـل کتـابو لـه ټولـو سره اړيکې ساتلې وې، د مسلمانانو تجارتي قافلې همدې سترو نامسـلمانو امپراتوريو ته تلې راتلې او د رسول الله ص د مرگ مهال هم د هغه زغره د يوه يهود سره گرو وه، د خيبر ځمکې يې يهودو ته د يـو معـاملې لـه مخې ور کړې وې او داسې نور مثالونه. قران کريم هم يادونه کوي چې که مسلمان له تاسو مسلمانانو د دين پر سر مرسته طلب کړي، نـو تاسـو به مرسته ور سره کوئ، اما نه د هغه قوم پـر خـلاف چـې لـه تاسـو سره تړون ولري.(النساء: ۹۰، ۹۲، الانفال: ۷۲)

زما په اند له مکيانو او يهودو سره د جنگ مهال ځينې احکام رسول الله ص د سياست او د وخت د غوښتنې له امله هم ور کړي چې په دې ډول يې د خپلو پيروانو تـرمنځ لـه دښـمنه نفـرت پيـداکاوه او د هغـوی اتحاد هم په دې ډول مضبوط کېدی. د جنگ مهال د يوه بريالي مشر- يوه ځانگړنه داده چې د خپلو کسانو ترمنځ دښمن بدنام کړي او هغوی بايد سخت نفرت څنې وکړي، په دې ډول نـه دښـمن تـه د نژدېکـت، همکارۍ او جاسوسۍ هڅه کوي او په دې سره خپل منځي اتحاد هـم ساتل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مکيانو او يهودو سره د جنګ مهال همدا د حالاتو غوښتنه وه، جګړه ييز حالات يو ډول احکام لري او د امن وخت بل رقم، د سختۍ مهال يو ډول اوامر وي او د سوکالۍ پر وخت تغيير کوي، د ضعف حالت بيا د قووت له حالت سره په ډېرو شيانو کې توپير کوي.

له دې امله د ولاء او براء يوازې يو تعريف چې هغه هم د قران او سنت پر نصوصو او اصولو برابر نه وي، نه معقول کار دی او نه يې د وخت غوښتنې ايجابوي. نن اړتيا ده چې موږ ځينې فقهي اصطلاحات له نوي سره تعريف کړو، ځينې فقهي قواعد د وخت له حالاتو سره سم اپډيټ کړو او ځينې بيا نوي رامنځته کړو. په دې ډول موږ کولای شو چې د دين د سم فهم لپاره لار اواره کړو او هغه ناسم پوهاوی چې اوس موجود دی، تر ممکنه بريده به يې ګراف را کم شي.

د پخوانيو تعريفونو يوه ستونزه دا هم وه چې د يوه کس له لوري کېدل، هلته داسې يوه اداره موجوده نه وه چې د يوې قاعدې يا تعريف ټول اړخونه وسنجوي او بيا يې په اړه پرېکړه وکړي، بلکې د يوه کس د هڅو محصول دی چې ګوره په خپل وخت کې به يې سمه نتيجه ور کړې وي که نه؟ اما اوس حالات بدل شوي دي، هغه تعبيرونه چې له دينه پخوا يوه کس يا يوې وړې ډلې کړي، دي نن زموږ غوښتنې نه پوره کوي، ځکه هغوی خپله د اوس له وخت له انکشافاتو خبر نه ول، دا مسلې ورته معلومې نه وې، زموږ د وخت له غوښتنو په هيڅ صورت هغوی نه وو خبر، له دې امله يې حللار هم نه ده ټاکلې.

د همدې لپاره بايد نن هڅې وشي او د يوې مستقلې ادارې له لورې وشي چې د نورو علومو ماهر پوهان يې هم غړيتوب ولري، څو يې د جانبي عوارضو په اړه هم فکر او سنجش وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰۱۸/ ۱۰/ ۲۸

سرچيني:

۱) (لسان العرب د ابن منظور: ۳/ ۹۸۵- ۹۸۶، القاموس المحيط مخ: ۲۹۴)

۲) (لسان العرب: ۱/ ۱۸۳، القاموس المحيط: ۱/ ۸)

۳) (المعجم الاوسط باب الميم باب من اسمه مسلمة ح: ۹۰۸۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمن او مقاتل

عربي کې دښمن ته عدو وايي، د شيطان په اړه ګڼ ځايونه الله تعالی ويلي دي چې داستاسو ښکاره دښمن (عدو) دی. او مقاتل خپله عربي توری دی چې موږ ورته جنګيالی يا جګړه مار وايو.

قران کريم دا دوه اصطلاحات بېل- بېل کارولي دي چې موږ ته هم په کار ده تفکيك يې وکړو. عدو عام دی چې په عموم کې يې د دښمن پر ټولو ډولونو اطلاق کيږي اما مقاتل پکې خاص شوی دی چې له عمومي دښمنه يې احکام هم فرق کوي. دواړو ته په يوه سترګه کتل يا يې په لوی لاس توپير ته نه متوجې کېدل هم له قراني مفاهيمو سره ظلم دی او هم له انسانيت سره.

قران کريم د دښمن په اړه يوځای وايي:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ. (فصلت: ۳۴)

ژباړه: نيکي او بدي سره مساوي نه دي، د بدي ځواب ښېګنه کړه، نو ته چې له چا سره ته دښمني لرې، هغه به دي ټينګ دوست شي.

دلته موږ وينو چې د دښمن د بدي په مقابل کې يې د نيکي امر کړی دی، له دې ښکاري چې د عمومي دښمن احکام د مقاتل له احکامو څخه بېل دي. ځکه د مقاتل په اړه يو ځای وايي:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ. (البقره: ۱۹۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجنګېږئ چې له تاسو سره جنګ کوي، او تېری مه کوئ يقينن الله تېريګر نه خوښوي.

دلته مو وليدل چې له جنګيالي سره د جنګ امر کوي، څوک چې له موږ سره جنګ پيلوي موږ يې هم له ځانو د دفاع په پار جنګ ته هڅولي يو. مګر له دښمن سره يې هيڅ کله هم د مقاتلې امر نه دی راکړی، له دې معلومېږي چې مقاتل بايد له دښمنه بېل کړل شي.

د افراطيانو يو ستونزه همدا ده چې د قران کريم اصطلاحاتو ته يې خپله د قران په رڼا کې نه دي کتلي. دوی دې ټکي ته نه دي متوجې شوي چې قران کريم ولې د عدو لپاره يو ډول احکام ور کړي او د مقاتل په مقابل کې يې بل ډول؟

له ديني مفاهيمو سره سرسري چلند څو زيانه لري: يو؛ د دين د بدنامۍ سبب کېږي، دوه؛ موږ ته د مشکلاتو پيدا کېدو لامل کېږي، درې؛ او د اخرت د خرابۍ وېره هم ور سره مله ده.

د ديني و شرعي مفاهيمو د تشريح لپاره اړينه ده چې ټول نصوص وکتل شي، بيا له موضوع سره تړلي اياتونه و احاديث ټول يو د بل په څنګ کې د دې لپاره راوړل شي چې يو داسې فهم ترې واخيستل شي چې نه د اسلام له کلي پيغام سره ټکر ولري او نه مسلمانانو ته په خپلو روزمره چارو کې ستونزې ايجاد کړي. ځکه دين د انساني سوکالۍ لپاره راغلی، کله چې يو تعبير د سوکالي پر ځای ستونزې ايجادوي، نو حتمي په بشري تعبير کې نيمګړتيا موجوده ده چې بايد نور پوهان يې درک او حللار ورته پيدا کړي.

دين له انسانه د نفرت امر نه دی کړی، بلکې له بدي يې د نفرت امر کړی دی؛ ځکه دين الهي رحمت دی او پيغمبر د انسانانو لپاره رحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغلی دی، نو که د نفرت حکم وکړي، هغه کلي پیغام یې تـر پوښـتنې لاندې راځي. د رسول الله ص په یوه حدیث کې دي:

وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ أَنْ أَنْقَذَهُ اللهُ مِنْهُ، كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ فِي النَّارِ .(۱)

ژباړه: په اور کې د لوېدو په شان دا هم بده ګڼـي چـې لـه کفـره تـر الهي نجات وروسته بیرته کفر ته ور وګرځي.

دلته مو ولیدل چې اصلن کفر بـد شـی دی، یـو مسـلمان کفـر تـه ورګرځېدل بد بولي، کافر د همدې بد فعل له امله غنـدل شـوی دی. د یوه عالم دا خبره مې پر زړه ولګېده چې که هر څوک د خپل دین پیغام نن په مینه او محبت خلکو ته وړاندې کړي، نو هغه به بریالی وي، موږ ته په کار ده چې خپل زاړه تعریفونه نوي کړو، شرعـي مفـاهیمو تـه لـه سره کتنه وکړو، د وخت لـه غوښـتنو سره سـم ضـوابط جـوړ کـړو او د تجدید دین فلسفه په دې ډول را تازه کړو چې د زمان، مکان او محیط له غوښتنو سره دیني تعبیر هم عیار او هماهنګ کړل شي.

۲۰۱۸م

سرچینه:

۱) مسلم کتاب الایمان باب بیان خصال من اتصف بهن وجد حلاوة الایمان ح: ٦٧)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څو عربي اصطلاحاتو پېژندنه

د قراني وينا له مخې چې هر قوم ته رسول د هغو په ژبه ورځي، څو خلکو ته خپل پيغام په ښه ډول ورسوي.(ابراهيم: ۴) رسول د هغه قوم اصطلاحات کاروي. د هغو له استعارو څخه کار اخلي. د هغوی په شان حقيقت و مجاز ته مخه کوي. د خپل قوم متلونه په مجلس او ينا کې يادوي. لنډه دا چې د قوم په ژبه د خدای پيغام خلکو ته رسوي، نور هر څه د قوم په شان دي. ژبه، کلتور، اصطلاحات، بيان، مثالونه، حقيقت و مجاز، استعارې، تشبيهات او له ژبې سره تړلي نور ډېر څه.

قران خپل همدې اصل ته په کتو د عربو او ور سره پرتو اهل کتابو يو شمېر اصطلاحات راوړي. البته د ځانګړو فکري مکتبونو پلويانو له دې پرته چې د قران اصل ته پام وکړي، دا اصطلاحات په خپله ګټه وکارول او د هغو خلاف يې ترې کار واخيست چې د دوی مخالفت يې کاوه.

مشرك، اهل کتاب، اميان يا امي، غافل، ام القری او... هغه اصطلاحات دي چې عربو ، د ابراهيمي دين پيروانو او ورته څېرمه اهل کتابو يو بل ته کارول، نو قران همدې اصطلاحاتو ته په خپله غېږ کې ځای ور کړی او په هغو مواردو کې يې ياد کړي چې ورته اړتيا وه.

د ابراهيمي دين پيروانو هغو کسانو ته مشرکين ويل چې بتانو ته يې عقيده در لوده. د رسول الله ص تر راتلو وروسته چې دې کسانو خپله تګلاره پسې واخيسته او د رسول دعوت ته يې مثبت ځواب ور نه کړ، نو قران هم د تېرو احنافو(د ابراهيمي دين پيروان) اصطلاح ورته وکاروله

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دا یوازي په هغه صورت کې له شرعي اړخه د استعمال جواز لري چې پر خلکو اتمام حجت وشي. قران پاک د سورت غافر په (۸۳، ۸۴، ۸۵) نمبر ایاتونو کې دا اصل روښانه کړی چې د رسول تر اتمام حجت وروسته یو څوک مشرک او کافر بلل کېږي او د عذاب مستحق دی.

له دې پرته د نورو لپاره د دې الفاظو کارونه نه د دین له مخې جواز لري، نه عقل او فطرت دا مني چې د یو انسان له قانع کولو، پوښتنو ته د سم ځواب له ویلو او شکونو له رفعه کولو پرته دي هغه کافر، مشرک او د اخروي عذاب مستحق وبلل شي.

قران یوازې خاص قوم مشرکین بللي. د اهل کتابو لپاره یې د منکر (کافر) اصطلاح کار کړې، مگر غالبن مشرک یې یوازې مکیانو ته ویلي. ځکه د هغه ځای احنافو دا لفظ د قران تر نزول مخکې هم د بتانو پیروانو ته کاراوه او وړاندې لا یوه اصطلاح وه. همدې ته په کتو قران هم د هغوی لپاره د مشرک الفاظ کارول او له دې پرته یې نورو ته مشرکین نه ویل.

له رسولانو څخه د مخالفت ځانگړې ترټنې هر قوم ته ور کول شوې. اهل کتابو ته د همدې مخالفت لپاره ځانگړی دا حکم نازل شوی چې که یې د الله او رسول سره مخالفت ته دوام ور کړ او له دینه یې مخ واړاوه، نو جزیه دي پر ولگوله شي. دا حکم یوازې د رسول تر ژونده و، ځکه دا سرزنش و او یوازې هغه اهل کتاب یې وړ ول چې اتمام حجت پر شوی وو. قومونو ته د سرزنش دا امرونه یوازې تر هغه وخته خاص وي او لامل یې هر ځای له نصوصو ښکاري چې د رسول مخالفت او مقابله وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نړۍ کې یوازې یهود او نصارا د اسماني دین او کتاب دعوه نه لري، بلکې نور قومونه هم شته چې د اسماني دین او کتاب دعوه کوي. یوازې دا دعوه هم نه ده بلکې له اسلام، یهودیت او عیسویت سره مشترك ټکي هم لري، مثلن: د الله وجود، وحدانیت، قیامت، د شرك حرمت، د رسولانو راتګ، د خدای پیغام او داسې نور.

که مشرك د مکیانو اصطلاح نه کړو او اهل کتاب هم د هغوی خپله اصطلاح ونه ګڼو، نو یو شمېر سختې پوښتنې را پورته کېږي. لکه: له عیسایانو او یهودو ماسیوا نور څوك اهل کتاب دي؟ ایا د صابي مذهب پیروان اهل کتاب دي؟ مجوسیان اهل کتاب دي؟ په داسې حال کې چې قران وایي هر امت ته مو رسول لېږلی.(النحل: ۳۶) که هر امت ته رسول لېږل شوی وي، نو ښایي ځینې نور اهل مذاهب هم دغه دعوه وکړي چې موږ هم اهل کتاب یو او کتاب مو اسماني دی. مکیان د ابراهیمي دین پیران ګڼل کېدل، دوی هم دا دعوه کوله. پر ابراهیم علیه السلام صحیفې نازلې شوې، نو مکیانو هم اهل کتاب دي، ولې په دې نوم نه دي یاد شوي او د نکاح جواز یې ولې نه دی ور کړی؟

امي یا امیان هم د عربو یوه اصطلاح وه چې اهل کتابو عربو ته دا نوم ور کړی و. د امي معنا ته که پام وکړو نو د قران له هغې معنا سره اړخ نه لګوي چې عرب یې امیان بللي. ځکه امي، ام(مور) ته منسوب دی او هغه حالت ښیي چې د انسان هیڅ نه وي زده، معنا نالوستی. که په همدې معنا امي واخلو بیا خلو د عربو له حالت سره اړخ نه لګوي. ځکه په عربو کې زرونه کسان وو چې لیك لوست یې کولای شوای او په خط پوهېدل. احادیث او د دوی د تاریخ کتابونه ټول د دې شاهدي ور کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو بیا امي څه معنا؟ امي د اهل کتابو له لوری عربو ته ویل کېدل او هدف یې دا وو چې موږ کتاب لرو، پرلپسې را ته نبیان راغلي او د دین تجدید مو شوی، مګر تاسو له دې څخه محروم یاست. عرب د ابراهیم علیه السلام په دین ول چې د اهل کتابو تر دین ډېر پخوانی او لرغونی دین و. تر دې وروسته نه بیا بل نبي ورته راغلی و او نه کوم کتاب. نو د اهل کتابو دا نوم ور سره لګېدی چې تاسو زموږ په نسبت امیان یاست. ګواکې امي عربو ته یوازې د اهل کتابو په مقابل کې ویل کېدل، نه دا چې هغوی له کتاب، لیک لوست او نړۍ سره نااشنا ول.

غافل د لغت له مخې ناخبره ته وایي. قران څو ځایه عربو ته د غافلین لفظ استعمال کړی. یوه پوښتنه دا ده چې له څه شي غافل؟ خبره صافه ده چې له دینه غافل. مګر دا پوښتنه رامنځه ته کېږي چې عرب کله له دینه غافل ول؟ د ابراهیمي دین دعوه یې کوله. د لمانځه، حج، زکات او نورو عباداتو شاهدي یې خپله قران ور کړې نو بیا څنګه غافل ول؟

زما په اند عرب نسبي غافل دي. د اهل کتابو په شان یو شمېر نبیان او د تورات، انجیل او زبور په شان کتابونه نه دي ور ته راغلي او په خپله ژبه یې ځانګړی رسول نه در لود، له دې امله نو د نژدې اهل کتابو په پرتله غافل بلل شوي. که نه عربو هم دین در لود، هم یې خدای پېژندی او هم یې پر اخرت باور در لود. لکن له دې دین، عقیدې او اعمالو سره یې ځینې له ځانه جوړ شیان ور دننه کړې ول چې د اصلاح لپاره یې محمد رسول الله علیه السلام ورته راغی.

همدې ټکي ته د عربو هم ور پام و، ځکه به یې نو کله ناکله د اهل کتابو له علماؤ د یو شمېر مسلو په اړه پوښتنې هم کولې. اهل کتابو دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته هم د غافلين نوم ور کاوه او هم يې اميان بلل. دا هر څه يې له خپل ځان سره د پرتلې له امله ورته ويل. که نه عرب هم دينپاله وو او هم يې ليک و لوست زده وو. په مقابل کې يې قران کريم اهل کتاب اهل ذکر ياد کړي دي، ورته وايي: که تاسو نه پوهېدلئ، نو لـه اهـل ذکـر څخـه پوښتنه وکړئ. (نحل: ۴۳، انبياء: ۷)

قران د مکې لپاره د ام القرى نوم غوره کړی دی. لـه دې نـوم څخـه ځينو کسانو دا فکر اخيستی چې په لومړي ځل د ځمکې غوړېدا له دې ځای څخه شروع شوې. ځينو بيا ويلي چې د ځمکې مرکز همدا مکـه ښار دی او داسې نورې دعوې. خو که دې ته فکر وکړو چې مکه ولې قران ام القرى بللې؟ دا په داسې حال کې چې لـه عربـو ماسـيوا د نـورو دينونو پيروانو د الهي عبادت پر ځای کعبې ته مخ نه کاوه. نو په داسې حال کې د مکې ښار ته ام القرى ويل له دې پرته بله توجيه نه لري چې دا د عربو يو لرغونی نوم و چې مکې ته يې کاروه او د تقدس په سترګه يې ورته کتل. قران چې د عربو په ژبه نازلېده نو لازمي خبره ده چـې د هغوی اصطلاحاتو ته به يې پام کاوه او په هغه ژبه به نازلېده چې عربـو ته شناخته او هره ورځ په هغه ژبه له يو بل سره رږغېدل.

عربو مکې ته دا نوم کاراوه او قران هم دا نوم ورتـه غـوره کـړی. نـه قران دا دعوه کړې چې د ځمکې مرکز ده او نه يې ويلي چې د ځمکې خپرېدا له دې ځايه شوې. دا بېل موضوعات دي او قران يو ديني کتاب دی له دې موضوعاتو سره يې کار نه شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعوت؛ څنګه، چاته او د چا دنده؟

دعوت هم عربي کلیمه ده چې موږ پښتو کې ورته بلنه وایو. د قران کریم په استناد د نبیانو او رسولانو اصلي دنده الهي لارې ته د انسانیت رابلل وه. خو بشري هڅې تل نیمګړتیاوې لري، له دې امله د نبیانو پیروانو کله ناکله کلي یا اصیل پیغام نه وي درک کړی او په جزي شیانو پوري دومره ومښلي چې اصلي پیغام پکې ورک شي.

که موږ د مسلمانانو تاریخ ته وګورو، یا د رسول الله ص په اړه لیکل شویو کتابونو ته پام وکړو، نو زما د پاس خبرې تایید به تقریبن ډېر کسان را سره وکړي. موږ د رسول الله د ۲۳ کاله دعوت په اړه دومره کتابونه نه دي لیکلي، لکه د هغه د لس کلنې تحمیلي جګړې په اړه چې لیکل شوي دي.

د دین او شریعت اساسي هدف دا نه وي چې خلک دښمنۍ ته وپاروي او ترمنځ یې د داسې اختلافاتو بسنټ کښېږدي چې د بشریت په زیان وي؛ ځکه دین د سوکالۍ او بشري ګټې لپاره نازل شوی دی، نو که هر څوک د بشر ضد کار ځنې اخلي یا هم نفرت، اختلاف او وژنو ته لار په جوړوي، دا کار یې د دین له اساسي پیغام سره ټکر دی، په دې سره هغه دین ته دومره زیان رسوي چې دښمن یې هم نه ورته رسوي.

د نبیانو او رسولانو د اصلي تګلارې امر امت ته هم شوی دی، قران کریم وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

{وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ} [آل عمران: ۱۰۴]

ژباړه: او ارو مرو دې له تاسو يوه ډله وي چې خير ته بلنه كوي، په معروف امر وكړي، له بدو منعه او همدا كسان بريالي دي.

د دعوت او بلنې لپاره هر مهال ته دا امر متوجې دی چې هيڅكله به له دې اړين كار څخه امت نه غافله كېږي، د نبيانو و رسولانو اصلي مسووليت هم دعوت و، له دې امله امت ته امر كېږي چې له تاسو دې هم ارو مرو يوه ډله وي چې دا اړين او له ارزښته ډك كار مخته يوسي.

د دعوت تګلاره او هغه كسان چې دعوت به ورته كېږي د قران په دې ايت كې ورته اشاره شوې:

{ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ} [النحل: ۱۲۵]

ژباړه: ستا د رب لارې ته په حكمت، غوره نصيحت بلنه كوه او له دوی سره ډېر ښه ډول مجادله وكړه. بېشكه ستا رب پر هغه چا ښه علم لري چې دده لارې ګمراه دي او دی په هدايت شويو هم پوره علم لري.

په دې ځای كې معلومه شوه چې دعوت په ښه طريقه وي، حكمت دادی چې له وخت او چاپېريال سره مناسب انسان خپل دعوت وړاندې كړي، د مخاطب ذهنيت ته پام كول او د هغه وخت، ځای و فرهنګ حساسيتونه و غوښتې په نظر كې ساتل حكمت دی، دا د اسلامي دعوت تګلاره ده چې هر انسان به په خپل وخت كې ورته پام كوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعوت هغه چا ته کېږي چې منکر وي او ستا سره د دعـوت پـه اړه اختلاف ولري، هغوی در سره بحث کـوي، نـه يـې منـي، حتـا ممکـن ستوغې خبرې وکړي، مگر د شريعت تگلاره داده چې تر ټولو پـه ښـه طريقه به مجادله او بحث کېـږي ددې لپـاره چـې دعـوت اغېـز وکـړي لازمه ده چې د هغوی ستوغې خبرې وزغمل شي.

زموږ مسووليت د خدای پيغام د هغه تر مخلوقه رسول دي، هغه موږ امر کړي يو چې په ښو الفاظو او سمه طريقه يې ورسو څو خلك عقده وانخلي او دعوت په ښه سم ډول تر هغوی ورسېږي، د خدای په خپل مخلوق خوا بدېږي له دې امله امر کوي چـې زمـا لـه بنـدگانو سره نـرم چلند کوئ، مومن هم د خدای بنده دی او منکر هم، خـدای يـوه ډلـه په دې امر کړي چې زما پيغام هغوی ته ورسوه نور اضافه کاري به نه ور سره کېږي له دې امله اړينه ده چې زموږ د ناسم عمل په وجه د خدای بندگان د هغه له دين څخـه لـرې نـه کـړو؛ د حسـاب و کتـاب مسـله د خدای خپل کار دی چې موږ يې نه يو مکلف کړي، له دې املـه هغـه ويلي چې زه په تاسـو او دوی دواړو علـم لـرم لـه هغـوی سره د انکـار حساب کوي او له موږ سره د دعوت په اړه.

پاته سوه يوه پوښتنه چې دعوت د چا دنده ده؟

دا پوښتنه ډېره مهمه ده او د قران دعوت بايد هغه څوك وکړي چې د قران له بيان شوي معيار سره سم وي. قران کريم وايي:

{ فَـاعْلَمْ أَنَّـهُ لَا إِلَـهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْـتَغْفِرْ لِـذَنْبِكَ وَلِلْمُـؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ}. [محمد: ۱۹]

ژباړه: نو پوه شه چې له الله پرته بل معبود نه شته او د خپلې او د نر و ښځينه مومنانو گنا ته بخښنه غواړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل ځای وايي:

{فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ} [النحل: ۳۴]

ژباړه: نو که تاسو نه پوهېدئ له پوهانو پوښتنه وکړئ.

د قران کریم له دې دوو ایاتونو ثابته شوه چې دعوت د هغه چا کار دی چې په دین پوه وي، قران یې زده وي او د رسولانو مسوولیت یې درك کړی وي. تر ایمان مخکې به علم لري، ځکه په ایمان که څوك پوه نه وي نو څه فایده ورته لري؟ تر استغفار مخکې به د هغه په اړه علم لري که نه ولې یې غواړي؟

دویم شی زړسوی، شفقت او مهرباني ده، که یو څوك له انسانیت سره مینه لري او خلکو ته احترام لري، نو هغه یې د ښېګڼې کار کوي. قران وايي:

{فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لاَنْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ}. [آل عمران: ۱۵۹]

ژباړه: د الهي رحمت له امله ته دوی ته نرم یې، که ته بد اخلاقه او سخت زړی وای، نو دوی به دې له شاوخوا تللي وای، دوی ته بخښنه کوه، استغفار ورته غواړه او په چارو کې مشوره ور سره کوه.

دعوت په مینه او مهرباني کېږي، که یوڅوك دعوت کوي، خو تر نرمښت سختي ډېره پکې کوي، نو د ګټې پر ځای به زیان ډېر وکړي. تر دې دعوت یې نه دعوت ښه دی، باید لومړی د بلنې اسلامي تګلاره زده کړي وروسته دې کار ته ملاوتړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اجرت او مزدورۍ په مقابل کې به يې نه کوي، بلکې دا به خپل انساني او وجداني وظيفه بولي او د انسانيت د خير و ګټې لپاره به د الهي رضا په نيت دا کار کوي. قران وايي:

{أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ } [الطور: ۴۰، القلم: ۴۶]

ژباړه: او که ته له دوی د مزدوري غوښتنه کوې چې دوی ته يې زيان درونډ تماميږي.

له دې ايت څخه معلومېږي چې رسول پر خپل دعوت له خلکو اجرت نه اخيستی، له دې امله هغه څوک چې همدا دنده مخته وړي، د مزدورۍ هيله به نه کوي، که څوک ور سره مرسته کوي د هغوی خپل کار دی، مګر دوی به خپله دنده پوره کوي او د الهي رضا و بشريت د خير په نيت به دا کار په بشپړه وفاداري مخته وړي.

غوره اخلاق، زيات صبر، د خلکو د خطاګانو بخښل، ځان ستړی کول، د انسانانو د چارو سمون ته پام کول او ځينې نور صفات دي چې مبلغين به يې په ځان کې لومړی پيدا کوي او بيا به خپله دا لويه وظيفه پر غاړه اخلي.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۲۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنګ اسباب او شرایط

زه دلته د هر جنګ په اړه بحث نه کوم. هدف مې هغه جنګ دی چې ديني ایډیالوژیکه صبغه ولري. زموږ دین موږ تـه د جنګـي اقـدام اجازه نه ده راکړې، بلکې دلته د دين ټولې چارې سوله ییزې بلل شوې دي، د قران کريم هدايت دی:

{قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ () يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَـنِ اتَّبَـعَ رِضْوَانَهُ سُـبُلَ السَّـلَامِ وَيُخْـرِجُهُمْ مِـنَ الظُّلُـمَاتِ إِلَى النُّـورِ بِإِذْنِـهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ} [المائدة: ۱۵، ۱٦]

ژباړه: یقینن تاسو ته د الله له خوا نـور او څرګنـد کتـاب راغلـی دی چې په دې سره د الهي رضا پيروان د سـلامتيا لارو تـه هـدايتوي او پـه خپله خوښه يې له تيارو د رڼا لور ته بيايي او دی هغوی نېغې لارې تـه برابروي.

قران دلته د دين او شريعت ټولو لارو ته چې يـو مسـلمان عمـل پـه کوي او الله ورته هدايت کړی وي، د سـلامتيا لارې وويـل، تـر دومـره وضاحت وروسته هيڅوک نه شي کـولای چې جنـګ د ديـن اسـاسي غوښتنه معرفي کړي، بلکې جنګ د انسان په ژوند کې يوه بـده پديـده ده چې کله ناکله په عارضي ډول پيښېږي. قران د جنګ لپـاره دا اصـل بيان کړی دی:

وَقَـاتِلُوا فِي سَـبِيلِ اللَّهِ الَّـذِينَ يُقَـاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَـدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (البقره: ۱۹۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجګېږئ چې له تاسو سره جنګ کوي او تیری مه کوئ بېشکه الله تېریګر نه خوښوي.

دا د جنګ په اړه عمومي اصل دی، له جنګ سره تړلي نصوص به ټول پر همدې اصل تلل کېږي او د دغه اصل په رڼا کې به تعبیر او تفسیرېږي. ځکه د قران ځینې احکام محکم دي چې یو قاطع او باوري قانون بیانوي څو د شک او شبهې ځای پکې پاته نه شي لکه همدا ایت، نور بیا د همدې فرعې دي چې اصل ته په ردېدا سم واضح مفهوم ور کوي.

په لوړو دوو ایاتونو کې دوه واضح پیغامونه بیان شول، یو د اسلام د سوله ییزتیا په اړه دی او بل د جنګ قانون دی چې موږ به تیری نه کوو ځکه الله تېریګر نه خوښوي، دینپالان یوازې له ځانه د دفاع حق لري. د وژلو یا جنګ په اړه چې هر څومره ایاتونه راغلي د همدې پاس ایت په رڼا کې داسې تعبیر و تفسیر ترې را وزي چې نه له عقل سره ټکر دی او نه له قران سره، له دې امله باید دا اصل په پام کې وساتل شي. عمومي پیغام سوله او د بشریت ګټه ده اسلام د همدې لپاره راغلی دی او د همدې لپاره باید ترې کار واخیستل شي که اړتیا شوه له ځان د دفاع حق هر انسان لري.

یعنې په شریعت کې انکار یا کفر د جنګ سبب نه دی، بلکې سبب یې پر نورو تېری دی، مسلمان هغه وخت جنګ پیلوي چې بل تیری پر وکړي.

اما د همدې جنګ لپاره بیا شرایط هم شته چې قران یا سنت کې ذکر شوي دي، مثلن: دومره وس به لري چې دښمن ترې سترګه وکړي، لکه {وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ} [الأنفال: ٦٠]کې چې د همدې خبرې یادونه شوې ده. یو امیر به وي، لکه چې رسول الله ص په خپل وخت کې یوازینی امیر و، خپلواکه سرپنا به لري، لکه مدینه چې د رسـول الله او اصـحابو وه. کـه نامسلمان هم په دې جنګ کې داخلیږي نو باید د یوه تعهد او تړون له مخې وي، لکه رسول الله ص چې د مدینې له یهودو سره د میثاق مدینه په نوم د سیاسي ائتلاف یو تړون کړی و. د جنګ په اړه به د سیمې لـه مسلمانانو او اوسېدونکو سره سـلا و مشـوره شـوې وي او د هغـوی پـه غوښتنه به دا کار کیږي (الشوری: ۳۸) همداشان به یې مسلمانانو ته ګټه رسیږي نه دا چې تر بدو یې بدتر کړي، که په یوه جنګ کې دا شرایط پوره شي او اسباب یې هماغه وي چې موږ لوړ بیان کړل، نو بیا جنـګ جواز لري، که نه هسې بانې د جنګ مجوز نـه دي چـې د خلکـو ارام ژوند ور تنګ کړي او تر بدو بدتر ور په برخه کړي.

۲۴ /۱۱/۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمومیت او خصوصیت

هغه احکام چې د وخت، مکان او ټولنې غوښتنې يې د تغيير تقاضا نه کوي هغه همداسې عمومي پاتېږي. ديني احکام د عمومي احکامو په کټګورۍ کې راځي. مثلن: پر خدای ایمان راوړل یا ټول نبیان حق بلل، پر اخرت باور در لودل یا هم تر مرګ وروسته پر حساب و کتاب ایمان راوړل، د قطعي اوامرو او نواهي لیست، د لمانځنې برخه، نه د وخت له غوښتنو سره ټکر راوړي نه مکان د دې د تغییر تقاضا کوي او نه هیڅ کلتور و فرهنګ دې ته بدلون ور کوي.

دا ديني برخه ده او د دين لارښوونې عمومي وي، په اسماني اديانو کې يوه لويه برخه احکام هغه دي چې د انسانانو له ژوند او ورځنيو مسايلو سره تړلي وي. دا د شريعت برخه ده چې هر وخت يې د بدلېدا، تغييرېدا او بيخي ختمېدا احتمال وجود لري او خپله شرعي احکام همدا معنا لري چې لنډمهالي او خصوصي وي، يعنې په يوه زمانه کې کار ور کوي خو بله زمانه کې خلکو ته سختېږي، يو مکان يې د اداينې لپاره مناسب وي، بل کې بيا نه کېږي او يوه ټولنه يې غواړي، خو بله ټولنه بيا د بل ډول احکامو غوښتونکې وي.

د عمومیت او خصوصیت په موضوع پوهېدل له موږ سره د زیاتو مشکلاتو په حل کې مرسته کوي. نړۍ بدلېږي او غوښتنې له بدلېدا سره زیاتېږي هم؛ په دې صورت کې موږ ته په کار ده چې اسماني احکام پر دوو برخو تقسیم کړو. دین او شریعت، لکه څنګه چې قران کریم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېل یاد کړي موږ يې هم سره بېل کړو او تر منځ يې د بېلوالي واضـحې کرښې وکاږو.

د خصوص په برخه کې ځینې احکام یوازې د انبیاؤ ځانګړنـه وي، ځینې د ټولنې برخه وي، ځینې کلتوري بڼه لري، ځینې یوازې پـه یـوه زمانه او خاص ځای کې را مطرح کېږي او داسې هم شته چې د ټولنـو پرمختګ او د ټیکنالوجۍ را پیدا کېدا له کاره اچولي دي.

که موږ د دې احکامو په اړه فکر وکړو نو ژوندي مثالونه به يې پیـدا کړو. دلته به موږ ته د ځینو ایاتونو تفسیر او پرې پوهېدا هـم اسـانه شي لکه د دین د تکمیل موضوع چې قران یاده کړې ده، خو شریعت يې نه دی یاد کړی. هغه استدلال چې د نړۍ د هر وخت هر ډول مسـایل پـه قران کې شته او حل يې هم وړاندې کړی، ناسم فکر دی، نن زمانه کې په هیڅ صورت د تطبیق وړ نه دی او خلك یو ډول شـکمن هـم شي، که موږ د احکامو دا توپیر بیان کړو خپله دا مشکلات حلېږي.

یو بل مهم ټکی دا هم دی چې ټولنه مو بیا د هر ډول تحول او تغییر لپاره ذهنن چمتو وي، د دین په نوم به د پرمختګ خنډ نه جـوړېږي او د هر پر مختګ مخه به له دین سره د ټکر په نوم نه نیسي. که زوړ تعبیر موږ سم ونیسو او د تعمیل کوښښ يې وکړو، نـو یـو لـور تـه خـو هـیڅ امکان نه لري؛ ځکه ځمکني شرایط هیڅ ورته جـوړ نـه دي او دویمـه نکته داده چې د ګټې پر ځای زیان لري. اسلامي نـړۍ د همـدې زاړه تعبیر له امله په مشکلاتو کې را ګېر ده. زاړه تعبیرونـه بایـد نـه وي، هـر وخت او مکان نوی لوښـی دی چې نـوې غوښـتنې يـې نـوي احکـام غواړي او دا یوه دنیوي چاره ده چې تر ډېـره لـه اسـماني احکـامو سره تړاو هم نه لري، نو د دې لپاره لازمه ده چې نوي قوانین جوړي شي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه قوانین د خدای د احکامو مقابل ونه بلل شي، ځکه د خدای احکام د یوه شي په اړه دي او دا د بل شي، هغه تر یوه خاصه وخته، مکانه او ټولنې ځانګړي دي او دا د بل وخت، ځای او ټولنې غوښتنه ده، هغه له ثواب و عذاب سره تړلي مسایل دي چې یوازې دیني یا شرعي صبغه لري خو دا د دنیا مسایل دي چې ثواب و عذاب ور سره کار نه لري.

له لویه سره دا دوه بېل موضوعات دي چې باید تفکیک یې وشي، نه دې د قانون په جوړولو مسلمانان کافران ګڼل کېږي، ځکه د وخت غوښتنه ده او نه دې د دنیوي مسلو هرې برخې ته شرعي و دیني احکام ور ننباسي، چې په لوی لاس خپل ځانونه او نور انسانان په مشکلاتو اخته کړي.

دینونه یا شرایع د انسانیت د ګټې لپاره دي، که یوه تعبیر ګټه نه کوله انسانان یې باید په هر وخت کې تبدیل کړي، ځکه د شریعت یا دین له عمومي اساسي پیغام سره سمون نه لري او تغییر یې حتمي دی، دا مهم اصل دی چې په هر وخت کې د تطبیق وړ دی او په قران و سنت کې د دې لپاره خورا زیات دلایل هم وجود لري.

د دې مسلې په اړه زه د دین او شریعت توپیر تر سرلیک لاندې هم ږغېدلی یم چې هلته یې دلایل او مثالونه هم کتلای شئ او هم د پیغام د لومړي ټوک په دغه «پر شرعي تعبیر د زمان، مکان او کلتور اغېز» مقاله کې له مثالونو سره بحث پر شوی دی.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۲٦

(c) ketabton.com: The Digital Library

له شرعي متنه د اجتهاد حق څوک لري؟

په دې برخه کې څو ټکي اړین دي چې لومړی پکې د اجتهاد تعریف دی، تر هغو وروسته چې اجتهاد وپېژندل شي، بیا یې پر دې اړخ رڼا باید ولوېږي چې څوک د اجتهاد حق لري او ولې یې لري؟ ایا اوس هم لکه د تېر وخت د مسائلو د حل لپاره د یوه مجتهد اجتهاد کفایت کوي او که په دې اړه باید زړه تګلاره تبدیل شي، تر دې ښه بدیلونه ورته ومونډل شي، چې هغه د یوې کمېټې له لارې مسائلو ته ځواب ویل دي، چې نن په ډېر ښه ډول دا کار ممکن هم دی؟ لومړی یې تعریف ته راځم:

الإجتهاد فِي اللُّغَة مَأْخُوذ من الْجهد بِفَتْح الْجِيم وَضمّهَا وَهُوَ الْمَشَقَّة والإجتهاد والتجاهد بذل الوسع والمجهود والتجاهد بذل الوسع كالإجتهاد وعَلى هَذَا يُقَال اجْتهد فِي الْأَمر أَي بذل وَسعه وطاقته فِي طلبه ليبلغ إِلَى نهايته سَوَاء كَانَ هَذَا الْأَمر من الْأُمُور الحسية كالمشي وَالْعَمَل أَو الْأُمُور المعنوية كاستخراج حكم أَو نظرية عقلية أَو شَرْعِيَّة أَو لغوية فَيُقَال بذل طاقته ووسعه فِي تَحْقِيق أَمر من الْأُمُور الَّتِي تَسْتَلْزِم كلفة أَو مشقة فَقَط وَلَا يُقَال اجْتهد فِي حمل قلم أَو كِتَابَة سطر أَو سطور عَمَّا لَيْسَ فِيهِ مشقة.(۱)

ژباړه: اجتهاد په لغت کې له جهد نه اخیستل شوی دی چې د جیم په زور یا پېښ مشقت ته وایي، اجتهاد او تجاهد د وس او هغه څه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په وس يې پوره وي کارول دي، تجاهد هم لکه اجتهاد د وس کارول دي، له دې امله ويل کېږي چې (اجتهد في الأمر) يعنې خپل وس او توان يې د هغه په طلب کې مصرف کړ ځو يې وروستۍ پايلې ته ورسېږي دغه چاره که له حسي امورو سره اړه لري لکه تګ او کار يا له معنوي امورو سره تعلق ولري لکه د حکم او رايې استخراج هغه که عقلي وي، يا شرعي يا هم لغوي، نو پر همدې اساس ويل کېږي چې هغه خپل وس او توان د هغې چارې په را برسيرولو کې ولګاوه چې تکليف او مشقت ورته حتمي و، يوازې په همدې برخه کې، داسې نه ويل کېږي د قلم په وړلو، يا يوې ليکې يا ځو ليکو په ليکلو کې چې اصلن مشقت نه لري، خپل وس مصرف کړ.

الإجتهاد هُوَ استفراغ الوسع وبذل المجهود فِي طلب الحكم الشَّرْعِيّ عقليا كَانَ أَو نقليا قَطْعِيا كَانَ أَو ظنيا على وَجه يحس من النَّفس الْعَجز عَن الْمَزِيد عَلَيْهِ. (۲)

ژباړه: اجتهاد معنا په خپل ټول توان د يوه معقول شرعي حکم چې که قطعي وي يا ظني، را ايستل دي، ان پر دې حکم د زياتوب توان به په ځان کې نه ويني.

اجتهاد په لغوي معنا کې هم د خپل وس کارونې ته ويل کېږي او اصطلاح کې هم د لغوي معنا په رعايتولو کمې زياتونې پر شوې دي، له دې ښکاري چې ځوک په دې لار کې د وس کارونې توان نه لري، لکه هغه ځوک چې په عربي ژبه نه پوهېږي، هغه ځوک چې شرعي متونو په معنا نه پوهېږي، هغه ځوک چې د شريعت مقاصد، مفاهيم او موخې نه شي تشخيصولای او په دې لار کې نور هغه اړين ټکي چې د وس له کارونې سره په يو ډول نه يو ډول تعلق پيدا کوي، هغوی له لويه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د اجتهاد كولو ظرفيت نه لري، په ناحقه دې د خلكو وخت نـه ور ضايع كوي او نه دې په ناحقه فتواؤ خلك كمراهی ته ټيله كـوي چـې هم ځانونه په خراب كړي او هم د نورو دنيا و اخرت ور تبا كړي.

حَقِيقَة الإجتهاد على مَا يفهم من كَلَام الْعلمَاء استفراغ الْجهـد فِي إِدْرَاك الْأَحْكَام الشَّرْعِيَّة الفرعية من أدلتها التفصيلية. (۳)

ژباړه: د اجتهاد حقيقت د علماؤ لـه وينـاؤ داسـې فهمېږي چـې د شريعت له تفصيلي دلايلو د يوې شرعـي فرعـي مسـلې د ادراک لپـاره خپل ټول توان مصرفول دي.

والاجْتِهادُ: بَذْلُ الوُسْعِ فِي بُلُوغِ الغَرَضِ. (۴)

ژباړه: هدف ته په رسېدو كې له ټوله توانه كار اخيستل اجتهاد دی.

تر دې ځايه د اجتهاد پر تعريف خبره وه، زما په اند اوس به واضحه شوې وي چې اجتهاد د لغت او اصطلاح له مخې پوهان څه ته كاروي؟ تر دې وروسته بحث بايد پر دې وكړو چې مجتهد څوك كېدلای شي؟ د دې لپاره كوم شرايط شته؟ كه وي هغه په عقلي او نقلي تـول څـومره پوره دي؟ راځو همدې بحث ته:

د اجتهاد لپاره هغه اړين شرايط چـې فقهـاؤ ورتـه تعين كـړي دي، ځينو يې زيات ښودلي او نورو كم، د ځينو شرايطو يادونه بـه يـې دلتـه وكړم:

إِن شُرُوط الإجتهاد الَّتِي قررها الأصوليون فِيهَا بعض الِاخْتِلَاف من حَيْثُ الزِّيَادَة وَالنُّقْصَان وَيُمكـن لنـا أَن نقسـم هَـذِه الشُّرُوط قسمَيْنِ حَتَّى يحتويـا كـل مَـا ذكـر فِيهَـا بالإيجـاز الْقسـم الأول الشُّرُوط الْعَامَّة شُرُوط التَّكْلِيف وَهِي ۱ الْإِسْلَام ۲ الْبلُوغ ۳ الْعقـل

(c) ketabton.com: The Digital Library

الْقسم الثَّانِي الشُّرُوط التأهيلية وَهِي تتنوع إِلَى نَوْعَيْنِ الأول الشُّرُوط الأساسية وَهِي ١ معرفَة الْكتاب ٢ معرفَة السّنة ٣ معرفَة اللُّغَة ٤ معرفَة أصُول الْفِقْه ٥ معرفَة مَوَاضِع الْإِجْمَاع الثَّانِي الشُّرُوط التكميلية وَهِي ١ معرفَة الْبَرَاءَة الْأَصْلِيَّة ٢ معرفَة مَقَاصِد الشَّرِيعَة٣ - معرفَة الْقَوَاعِد الْكُلية ٤ معرفَة مَوَاضِع الْخلاف ٥ الْعلم بِالْعرْفِ الْجَارِي فِي الْبَلَد ٦ معرفَة الْمنطق ٧ عَدَالَة الْمُجْتَهد وصلاحه ٨ حسن الطَّرِيقَة وسلامة المسلك ٩ الْوَرع والعفة ١٠ رصانة الْفِكر وجودة الملاحظة ١١ الإفتقار إِلَى الله تَعَالَى والتوجه إِلَيْهِ بِالدُّعَاءِ ١٢ ثقته بِنَفسِهِ وَشَهَادَة النَّاس لَهُ بالأهلية ١٣ مُوَافقَة عمله مُقْتَضى قَوْله. (٥)

ژباړه: د اجتهاد هغه شرطونه چې اصولينو مقرر کړي، د زياتوب او کمي له اړخه يو څه اختلاف پکې شته، شونې ده چې موږ يې دوو کټګوريو ته تقسيم کړو، څو دواړه برخو کې هغه څه په لنډ ډول راونغاړل شي چې په اړه يې ويل شوي، لومړی ډول يې عام شرطونه دي د تکليف يا مکلفيت شرطونه بلل کيږي، لکه: ۱- اسلام، ۲- بلوغ، ۳- عقل، دويم قسم شرطونه يې د اجتهاد د اهل جوړنې دي چې دا بيا هم دوه ډوله لري، لومړی ډول يې اساسي شرطونه دي، لکه: ۱- د قران کريم معرفت، ۲- د سنتو معرفت، ۳- د عربي ژبې معرفت، ۴- د فقهي اصولو پېژندګلوي، ۵- د هغو مسائلو پيژندنه چې اجماع پر شوې وي، دويم ډول شرطونه د لومړي بشپړونکي دي، لکه: ۱- د براءت ذمه معرفت، ۲- د شريعت د مقاصدو پيژندنه، ۳- د کلي قواعدو پيژندنه، ۴-

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اختلافي ځايونو معرفت، ۵- په ښار کې د شته عرف په اړه پوهاوی، ۶- د منطق (فن) معرفت، ۷- د مجتهد عدالت او غوراوی، ۸- غوره طريقه او بهتر مسلك، ۹- تقوا او پاك لمني، ۱۰- پياوړی فکر او دقت نظر، ۱۱- الله تعالى ته اړتيا احساسول او هغه ته دعا کول، ۱۲- پر خپل ځان باور او پر اجتهادي وړتيا يې د خلکو شاهدي، ۱۳- عمل يې بايد د وينا د غوښتنې پر اساس وي.

په دې شرايطو کې که غور وشي، بيخي پر ځای شرايط او د عقل و نقل له مخې ډېر مهم هم دي. اسلام، بلوغ او عقل خو د مکلفيت دورې ته لا اړين دي، نو اجتهاد ته خو تر لمر روښانه ده چې ضروري دي، د قران کريم، سنتو، عربي ژبې او فقهي اصولو پېژندنه ځکه اړينه ده چې له دې پرته اجتهاد ممکن نه دی، هغه مسايل چې اجماع پر شوې وي؛ ځکه بايد وپېژندل شي چې څوك اجماع حجت بولي لکه اهل سنت والجماعت نو د اجماع له مخالفته به ځان وساتي له دې امله بايد د اهل سنت والجماعت مجتهد دغه موارد وپېژني، براءت ذمه بايد ځکه وپيژني چې له دې سره د احکامو تعلق دی، د شريعت مقاصد بايد مجتهد ته معلوم وي، که داسې ونه کړي، نو په خپل اجتهاد کې به سترې غلطۍ وکړي چې د شريعت عمومي روح ته به زيان ورسوي، کلي قواعد بايد وپېژندل شي چې په جزئياتو کې د هغو حق تر پښو لاندې نه شي، اختلافي او نااختلافي ځايونه بايد ورته معلوم وي، په هغه ځای کې شوی اجتهاد بايد وپېژني، که اړتيا شوه خپله هم د اجتهاد لار غوره کړي، که د اختلاف ځای درك نه شي کړای، نو د اجتهاد درجې ته هم نه رسېږي، د هيواد او ښار عرف ډېر مهم دی، د ځينو شرعي مسلو لوری او مسير همدا کلتور او عرف ټاکي، له دې امله

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید د خپل ښار او هیواد له عرف سره بلدتیا ولري، د منطق علم یو مهال ډېر اړین بلل کېده، ځکه یې د مجتهد په شرایطو کې راوړی البته له هغو کتابونو پرته چې د دغه فن اصطلاحات یې په خلاص متن راوړي که د هغو پوهاوي ته اړین وبلل شي ، خو سهي ده؛ اما له دې پرته فکر نه کوم چې د یوه مجتهد لپاره دې هماغه پخواني منطق اړین وي، د دې پر ځای اوسنی فلسفه، تاریخ، ټولنپوهنه او ځینې جدید علوم که لازمي شي، ښه به وي. مجتهد باید عادل او نیک انسان وي، که داسې نه وي په اجتهاد کې ممکن له انصاف او حق څرګندولو ډډه وکړي، خلکو ته د خیر او خواخوږی له مخې به له انصافه ډکه تګلاره او د غوره مسلك بنسټ ږدي، تقوا او عفت د خلکو د باور لپاره اړین دي او هم د هغه دیانت لپاره، که څوك تقوا ونه لري، هغه ممکن په لوی لاس د شریعت مسایل په خپلو ناسمو اجتهادونو د ریخشند کړي، ځکه باید مجتهد تقوا ولري او هم عفت، د ښه او تېز فکر خاوند وي، که روغ فکر او ژور لید ونه لري، د مسایلو عمق ته نه شي متوجې کېدلای، له دې امله باید دقت نظر ولري او د مسایلو ګڼ اړخونه ورڅخه پټ پاته نه شي، الله تعالی ته اړتیا احساسول انسان له تکبر او بې ځایه غرور څخه ساتي، که څوك متکبر وي، هغه ته ممکن د خپل ځان او د هغه د اجتهاد په نسبت نوور علماء او د هغوی هڅې کمې وبریښي او هیڅ وخت له خپلې ناسمې خبرې د پر شا کېدلو تابیا ونه لري، غرور او تکبر انسان پر خپل مسلك او خپل دریځ که څه هم ناسم وي، درېدلو او ثابت قدمی ته هڅوي چې د یوه مجتهد له شان سره نه ښايي، پر ځان باور په هر شي کې اړین دی، که یو څوك د کمترۍ په احساس اخته وي، هغه بیا دومره ستر کار ته اوږه هم نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کولای، نو لومړی باید مجتهد ډاډه شي چې زه د دې کار اهل يم او سر ترې ايستلای شي، له دې سره د هغه کار ته په کتو باید خلك هم ډاډه ور کړي، د مسايلو په حل کې رجوع ورته وکړي او دا شاهدي ور کړي چې هغه په خپلو هڅو د هغوی ستونزو ته ځواب ويلای شي، څو د هغه حوصله زياته شي، د خپل کار پر اهميت ډاډه شي او عملن يې ووينې چې ټولنې ته يې ګټه رسېږي، که د عمل او ينا ترمنځ تضاد پيدا شي، بيا د خلکو باور هم کمېږي او دا کار يې له تقوا سره هم ټکر دی، قران کريم دا خبره واضحه کړې ده چې په خپله وينا عمل نه کول د الله په نزد لويه ګنا ده، نو که مجتهد خپله دا کار کوي، هغه نه يوازې د خلکو باور ته زيان رسوي؛ بلکې د تقوا او پرهيزګارۍ له ليسته وزي چې د يوه مجتهد په توګه به په ټولنه کې ځای ونه لري.

اجتهاد ولې بايد وشي؟ په ټولنه کې څه وخت اجتهاد ته اړتيا پيدا کېږي او که ونه شي نو څه به پېښ شي؟

د اجتهاد د اهميت په اړه پوهان وايي:

إِن الإجتهاد فِي الْإِسْلَام أقوى دَلِيل على أَن ديننَا الحنيف هُوَ الدّين الشَّامِل الخالد الوحيد الَّذِي يُسَايِر ركب الحضارة الإنسانية عبر العصور والأجيال ويرحب بِكُل التغيرات الطارئة والمشاكل الناجمة من تجدّد الظروف والمصالح على اخْتِلَاف المجتمعات الإنسانية فِي مَشَارِق الأَرْض وَمَغَارِبهَا ويعرض لَهَا حلولا مُنَاسبَة فِي ضوء الْأَحْكَام الْكُلية وَالْأُصُول الثَّابِتَة من الْكتاب وَالسّنة. (٦)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: په اسلامي دين کې اجتهاد هغه پياوړی دليل دی چې زموږ حنيف دين هر زمان ته شامل او يوازينی هغه تل پاتی دين ښيي چې د انساني تمدن له کاروان سره يې په هره زمانه او هر نسل کې هممهالـه سفر کړی دی، هر ډول ناڅاپي تغيراتو او د حالاتو له نوي کيدا يـا هـم په ختيځ و لويديځ کې د انساني ټولنو د اختلاف لـه املـه چې کـومې ستونزې رادبره کيږي، هغو ټولو ته هرکلی وايي او د کلي احکامو او لـه کتاب و سنت څخه د ثابتو اصولو په رڼا کې مناسب حل ورته وړانـدې کوي.

ياد کتاب ليکي:

إِن مسَائِل الْعَصْر تتجـد ووقـائع الْوُجُـود لَا تَنْحَصِرـ ونصـوص الْكتـاب وَالسّـنة محصـورة محـدودة فَكَـانَ الإجتهـاد فِي الْأُمُـور المستحدثة حَاجَة إسلامية ملحة لمسايرة ركـب الْحَيَـاة الإنسـانية تَلْبِيَة لهَذِهِ الْحَاجة قد قَامَ الصَّحَابَة رَضِي الله عَـنْهُم وَمـن بعـدهمْ من التَّابِعين وأتباعهم وأئمـة الْإِسْلَام وفقهـاء الْأمـة بالإجتهـاد فِي الْمسَائِل المسـتجدة فِي عصـورهم وَصَـارَ الإجتهـاد منحـة ربانيـة مستمرة يتمتع بهَا الْمُسلمُونَ بجهود الْمُجْتَهـدين الْأَكفـاء فِي كـل زمَان وَمَكَان وَلم تكن خَاصَّة بعصر دون عصر وبمصرـ دون مصرـ حَتَّى يفهم ونعوذ بِاللَّه تَعَالَى أَن رَحْمَة الله عز وَجل صَـارَت عقيمـة بعد ذَلِك وانقطعت عَن الْعلمَاء الْمُتَأَخِّرين المتـأهلين وَلَا شـكّ أَن هَـذَا الإعتقـاد بإنتهـاء الإجتهـاد والمجتهـدين تحجـر رَحْمَـة الله الواسعة وَحكم على قدره وقضائه بِدُونِ علم يشـبه بصـيحة فِي وَاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَنفخ فِي رماد أَمَام قَول الله عز وَجل {وَآخَرين مِنْهُم لما يلْحقُوا بهم وَهُوَ الْعَزِيز الْحَكِيم ذَلِك فضل الله يؤتيه من يَشَاء وَالله ذُو الْفضل الْعَظِيم} الْجُمُعَة: ۳۲.

ژباړه: د زماني مسلې نوې کېږي او د پېښو وجود معلوم تعداد نه لري، د قران کريم او احاديثو نصوص محصور او محدود دي، نو په نوې چارو کې اجتهاد يوه اړينه اسلامي اړتيا وه چې د انساني ژوند قافله ورسره روانه پاتې شي، همدې اړتيا ته په کتو اصحابو رضي الله عنهم، تر دوی وروسته تابعينو، اتباع تابعينو، اسلامي امامانو او د امت فقهاؤ ټولو په خپلو وختونو کې د نويو مسايلو لپاره اجتهادونه کړي دي، اجتهاد يوه تل پاتې الهي لورينه ده چې مسلمانان په هره زمانه او مکان کې د وړ مجتهدينو له اجتهاده په استفادې ور نه گټه واخلي، دا الهي پيرزوينه په يوه خاصه زمانه پسې ځانگړې نه ده او نه هم تر يوه خاص ښار پوري، چې بله زمانه او ښار کې به نه شي کېدلای، په دې کې شک نه شته چې د اجتهاد او مجتهدينو د ختم باور د پراخ الهي رحمت رابندول او د هغه پر قدر و فيصلې له علم پرته حکم دی چې د دې الهي قول په وړاندې په يوه دره کې د نارې يا هم ريگو ته د ور پوکلو حيثيت لري چې وايي: او له دوی پرته ځينې نور دي چې دوی نه دي ورسره مخ شوي، دی غالب د حکمت خاوند دی، دغه الهي پيرزوينه ده چې الله يې غواړي هغه ته يې ور کوي او الله د سترې پيرزوينې خاوند دی.

وَعَن أنس بن مَالك رَضِي الله عَنهُ أَن النَّبِي صلى الله عَلَيْهِ وَسلم قَالَ مثل أمتِي مثل الْمَطَر لَا يدرى أَوله خير أم آخِره، هَذَا

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَلَا يسوغ لأحد أَن يَدعِي أَن الْأَئِمَّة الْمُجْتَهدين الْمُتَقَدِّمين استوعبوا كل مَا هُوَ كَائِن إِلَى يَوْم الْقِيَامَة لِأَن اسْتِيعَاب مَا كَانَ وَمَا يكون من صِفَات الله عز وَجل الَّتِي لَا يُشَارِكهُ فِيهَا أحد غَيره. (٧)

ژباړه: او له انس بن مالک رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وویل: زما د امت مثال د باران په شان دی چې د اول او اخير د خير په اړه یې څوك نه پوهېږي، له دې وجې باید هیڅوك دا ادعا ونه کړي چې تېرو مجتهدینو تر قیامته ټولو پېښېدونکو مسایلو ته ځواب ور کړی؛ ځکه د تېرو او راتلونکو پېښو علمي احاطه له هغو الهي صفاتو څخه ده چې هیڅوك له الله تعالی سره په دې صفت کې شریک نه دي.

د پېښو په اړه هیڅوك حد نه شي ټاکلای چې دومره به وي، اما د شریعت متون په خاص شمېر او تعداد کې را محدود شوي دي، که د اجتهاد دروازه خلاصه نه شي، نو د مسایلو ځواب ویل به ګران شي، خلك به له ستونزو سره مخ شي، ژوند به ودرېږي او د بشري ټولنو له تېز او په لنډ وخت کې له تغییر منونکي کاروان څخه به دینپالان پاته شي، د وخت غوښتنو ته به ځواب نه شي ور کولای او بالاخره به بشر مجبور شي چې د دین کمبله ور ټوله کړي؛ د دې لپاره چې دین او شریعت پر خپل ځای پاته شي، خلکو ته د سرخوږي پر ځای د هغوی د ستونزو درمل شي، باید د اجتهاد لار پرانیسې وي.

اجتهاد نن هم باید لکه د پخوا په شان د یوه فرد کار او مسوولیت وي، که نن حالات داسې شوي دي چې دغې تګلارې ته بدلون ور کړل شي؟ د اجتهاد په اړه د یوه فرد هڅې ډېرې بریالۍ دي او که د یوې ډلې او کمېټې؟ زما په اند ډله هره وخته تر فرد مصؤنه وي، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتهاد په اړه هم جمعي هڅې تر فردي هغو ګټورې دي، ځکه په فردي کې د خطا امکان زیات وي او جمعي هڅې که څه هم له خطا پاکې نه شي بلل کېدلای، اما نسبتن تر فردي هڅو ښې ګڼل کېدلای شي، همدې نکتې ته په یوه حدیث کې هم اشاره شوې ده:

عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا».(۸)

ژباړه: له ابو موسی الاشعري رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وویل: یو مومن د بل مومن لپاره ودانۍ حیثیت لري چې یوه برخه یې بله ټینګوي.

دا بیخي بهترین مثال دی، د یوه مجتهد کمزوري بل ورته په ګوته کوي او هغه ترې تېرېږي، که یوه خطا کړې وه بل یې ورته په ګوته کوي او هغه خپله خطا پرېږدي، د تېرو امامانو له خطاګانو سره وروسته مجتهدینو همداسې وکړل یا هم د هغوی د عصر فتواوې چې د دوی له عصر سره یې سمون نه در لود، علماؤ همداسې چلند ورسره وکړ، ځکه اجتهاد په غیر منصوصې مسلو کې کېږي چې وخت ناوخته تغییر هم کوي او له یوې زمانې بلې ته د زیات تغییر امکان لري، حتا په یوه زمانه کې د ټولنو په تغییر دغه مسایل تغییر کوي چې ښه مثال یې د امام شافعي رحمه الله قدیم او جدید مذهب دی چې اول یې په عراق او دویم یې په مصر کې پنځولی دی. په قدیم مذهب کې هغه د یوه شي په اړه یو ډول نظر ور کړی دی او د جدید مذهب له مخې یې بل ډول حکم پر کړی دی، دا ځکه چې د ټولنې غوښتنې یې په نظر کې نیولې دي او د هغو تقاضا همدا وه چې حکم ته تغییر ور کړي. پوهان یې په اړه وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وأن الاجتهاد الجماعي يجعل الثقة أكبر في الأمور التي تم التوصل إليها في الفتاوى والأحكام، سواء في نفس المجتهد، أم في نفس القارئ، أو المستفتي. وذلك لأن رأي الجماعة أقرب إلى الصواب من رأي الفرد، مهما كان الفرد قد بلغ ونبغ في العلم، فعندما تجتمع العقول، وتلتقي الأفكار، ويكثر النقاش، قد تبرز أشياء لم يكن أحد ليحسب لها حساب، وقد تتغير الفتوى من أجل بعض المناقشات. (۹)

ژباړه: جمعي اجتهاد د هغو چارو د فتوا او احکامو په اړه چې پرېکړه پرې شوې وي ډېر زيات باور رامنځته کوي، دا باور که د مجتهد په اړه وي، يا د لوستونکي يا هم د پوښتونکي. دا ځکه چې د يوې ډلې رايه د فرد تر رايې که څه هم ډېر زيات علم يې کړی وي، حق ته نژدې وي؛ نو کله چې ګڼ عقلونه سره يوځای شي، بېلابېل افکار سره کېوزي، مناقشه زياته شي، داسې څه را برسېره کېږي چې هيڅوا به يې په اړه فکر لا نه وو کړی، او کله د ځينو مناقشو له امله فتوا ته تغيير ور کول کېږي.

كما أن التحديات والنوازل، وكثرة الأمور المستجدة، وظهور القضايا المعقدة في هذا الزمان، والتي تحتاج إلى شرح مفصل من أهل الاختصاص الثقات، والتي قد ينتج عنها تفرعات كثيرة جدا في القضية الواحدة، تؤكد ضرورة الاجتهاد الجماعي، ويتحتم على المجتهدين أن يجتمعوا ليقولوا كلمتهم الجماعية، التي تخدم مصلحة الإسلام، والتي تكون بعيدة عن أي مؤثرات خارجية.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ومما يزيد من أهمية الاجتهاد الجماعي في هذا العصر، وجود جماعات إسلامية كثيرة، وكثرت النزاعات حتى وصل الخلاف في بعض الأحيان، أن تختلف الجماعات في أصول الدين، وفي صلب العقيدة، فلا بد من وجود العلماء الكبار الذين تثق بهم الأمة ليفضوا هذا النزاع، ويعيدوا الأمة إلى الدين الحق الذي يريده الله ورسوله. (١٠)

ژباړه: نن سبا چېلنجونه، پېښې، نوي امور او ډېرې پېچلې قضيې رامنځته کېږي چې د باوري متخصصو کسانو له لوري بايد په مفصل ډول تشريح شي، داسې قضيې چې ممکن د يوې قضيې ګڼ بعدونه را برسيره کړل شي چې دا نور هم د جمعي اجتهاد پر اړتيا ډېر ټينګار کوي، مجتهدينو ته په کار ده چې يوځای شي څو يې خبره د يوې ډلې شي چې د اسلامي مصلحت لپاره اړينه ده او همداشان به د جماعت دريځ له هر ډول خارجي اغېز څخه لرې ساتل شوی وي.

د ګڼو اسلامي ډلو او هغو اختلافاتو وجود چې ځينې وختونه دغه ډلې د دين او عقيدې په اصولو کې شخړو ته اړباسي، هم يې نن سبا د جمعي اجتهاد اهميت ډېر کړی دی؛ په دې وخت کې د داسې سترو عالمانو شتون حتمي دی چې امت پرې باور وکړي، هغوی دغه اختلاف ختم کړي او امت هغه حق دين ته را وګرځوي چې الله او د هغه رسول يې غواړي.

دا بيخي روښانه خبره ده چې د يوه کس په نسبت ډېر کسان ښه پرېکړه کولای شي، ځکه نو الله تعالی د دغه امت يو صفت د چارو په اړه د مشورې هم ياد کړی دی، شورا يې ډېر بهترين اصل دی، که د

(c) ketabton.com: The Digital Library

واک او قدرت په چارو کې مشوره اړینه وي، نو د علم او دین په اړه بیخي اړینه ده، ځکه دا مسایل پر اجتماعي او فردي ژوند اغېز لري، نو که ناسمه فتوا ور کړل شي، ممکن د خلکو ژوند ناحقه ډېر متاثر کړي، د دې لپاره اړینه ده چې د مسایلو په ور کړه کې له ډېر احتیاط څخه کار واخیستل شي چې تر یوه مجتهد دغه کار یوه ډله ډېر ښه کولای شي.

نن یوازې هغه مسایل هم نه دي چې صرف دیني بعد ولري، له دیني او شرعي بعد سره اقتصادي، طبي، سیاسي، نظامي، کلتوري، تاریخي، ټولنیز او داسې نور بعدونه هم لري، له دې امله یو کس دې ټولو بعدونو ته نه نظر کولای شي او نه دومره علم څوک لري چې پر دې ټولو ابعادو دې ژور نظر وکړي چې ور کړې فتوا یې په یوه برخه کې هم ټولنې ته ستونزې او حساسیتونو را ولاړ نه کړي. د دې لپاره چې ټولنه هم ارامه وي، له دین سره د خلکو د تنفر او فاصلې اخیستلو سبب هم نه شي، اړین ده چې د فتوا چارې یوه داسې ډله مخته یوسي چې له دیني عالمانو نیولې بیا د یادو برخو تر تخصصي کسانو پورې ټول پکې برخه ولري او د فتوا تر ور کړې مخکې د دې ټولو کسانو نظرونه په داسې فضا کې واخیستل شي چې بشپړه د بیان ازادي او د انساني حقوقو درناوی موجود وي، هر کس خپله رایه د خپلو علمي، منطقي او معقولو دلایلو په رڼا کې وړاندې کړي، چې ممکن همدغه مناقشات د ځینو فتواؤ مسیر بدل کړي.

۲۹/۵/۲۰۲۱

سرچینې:

۱) (إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲) (إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۸)
۳) عقد الجيد في أحكام الاجتهاد والتقليد (ص: ۳)
۴) مقام الرشاد بين التقليد والاجتهاد (ص: ۲۱)
۵) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۸- ۱۰)
٦) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۱۱)
۷) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۱۱- ۱۲)
۸)مسلم: ۲۵۸۵.
۹) المجامع الفقهية وأثرها في الاجتهاد المعاصر (ص: ۱۷)
۱۰) (المجامع الفقهية وأثرها في الاجتهاد المعاصر (ص: ۱۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عباداتو کې شته پیغامونو ته نه پاملرنه

عبادات له دې سره چې د الله لپاره دي، ثواب لري، د زړه سکون او روحي ډاډ پکې شته، ځینې مهم پیغامونه د انساني ټولنې او ژوند لپاره هم لري، چې هغو ته یې له بده مرغه مسلمانانو توجو نه ده کړې.

د لمانځه په صف کې دې نژدې سره درېږي، چې د یوه پښه له بـل سره ولګېږي او اوږه یې له اوږې سره ولګېږي(۱)، په دې توګه بـه هـم صف منظم و برابر شي او هم به هغه حکمت تر لاسه شي چې پـه دې کې نغښتی دی. د نژدې درېدلو یو حکمت د مسلمانانو ترمنځ مینه پیدا کول دي، د هغوی زړونه سره نژدې کـول دي، ځکـه څـوك چـې سره خپه وي هغه نژدې نه درېږي، حتمن هڅه کوي چې یو څه ځنې جـلا ودرېږي، خو حدیث امر کړی دی چې نژدې ودرېږي، نو پـه دې سره یو بل ته نژدېکت پیدا کېږي او ترمنځ یې د مینې سبب کېږي.

اما که زړونه سره بېل وي، خو پښې سره نـژدې وي، نـو بیـا اسـاسي پیغام نه دی تر لاسه شوی، ځکه د دین د راتلو اساسي هدف لـه بـدې ورځې خلك سمې ته راوستل دي، نو که د انسانانو د ښې ورځې سبب نه شي، معلومه خبره ده چې اساسي هدف ورك دی او خلك یـې پـه موندلو نه دي بریالي شوي.

د وږي، پیاز او ګندنې د بوی تر ورکېدا له مسجد څخه منعـه هـم د دې لپاره وه چې نورو انسانانو ته له دې بوی څخه په عبادت او عبادت خانه کې اذیت ونه رسېږي، زموږ خلك اوس د وږې پر ځای نسـوار،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چرس، هېروپین، پان او دې ته ورته نور شیان کاروي چې تر گندنې او پیاز یې بد بوی ځي.

د موټرو مستري د کار په جامو کې جومات ته راځي چې هم مسجد گنده کوي، هم یې بوی ځي او هـم ورسره د نـژدې ولاړ کـس جـامې خرابوي، دا یې وړه نه خوړلې، خـو تـر اوړه یـې ډېـر زیـان جومـات، خلکو او د هغوی جاموته ورساوه.

پنځه وخته اودس کول، که جنب وي، غسـل کـول، هـر وار خولـه پاکول، پزه پاکول، مـخ مینځـل، لاسـونه او پښـې مینځـل، پـر سر لاس تېرول، د غوږونو پاکي، دا بیا انسان ته د ښه باډسـپلینه اوسـېدلو، پـاکې خیال ساتلو، د خولې بوی نه تلو، په مجلس کې په پزه گوتې نه وهلـو، د پښو له بوی څخه خلاصون، د خیرن غوږ پر ځای پاك غوږ ساتلو او د نامنظمو ویښتانو پر ځای د منظمو ویښتانو جوړولو پیغام راکوي، خو له بده مرغه چې څوك ډېر لمنځونه کوي، اودسونه کوي، هغه تر نورو په دې شیانو کې ډېر بې پروا وي او هیڅ خیال یې نه ساتي.

د پنځه وخته لمونځ، په کال کې پر معلوم وخت روژه، هـر لمانځـه لپاره ټاکلی وخت، د حج معین شوی وخت مسلمان ته په خپـل ژونـد کې د منظم اوسېدنې پیغام ور کوي، یو مسلمان باید په خپل ژوند کـې د هر کار لپاره مهال وېش ولري، د هغه دین ده ته مهال وېش ور کـړی دی، د لمانځه لپاره وختونه، د روژې لپاره وخت، د حج لپاره وخت، د اعتکاف لپاره وخت او ځای، د کاروبار په لین کې ځینې کارونه حـرام او نور بیا روا، د یوه شي پر بل مخته کول، لکه اودس تر لمونځ، دا هر یو یې بېل بېل پیغام لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهال وېش موږ ته راښيي، د وخت او زمان غوښتنو ته پام کول را په ګوته کوي، ځينې کارونه چې د انسان په ګټه وي هغه کول او له بېهوده کارونو د ځان ساتنې پيغام را کوي، د لومړيتوب په اهميت مو پوه کوي.

عبادت ته د پاکې جامې، پيغام دادی چې له حرامو به هم ځان ساتي، په روژه کې له ښځو، څښاک او خوراکه منعه همدا پيغام لري چې د بل مال به نه خوري، له غيبت او کنځلو منعه همدا را ښيي چې خلکو ته بايد په ژبه او لاس زيان ونه رسول شي، پر پاک ځای دربېدل، دا په ګوته کوي چې د بل ځمکه به نه غصب کېږي، پر همدې غصب ځمکه لمونځ نه روا کېږي، ځکه لمونځ پاکي غواړي او دا ځای پاک نه دی. د استنجا هدف دادی چې انسان به خپل دواړه فرجونه له حرامو کارونو ساتي، يوازې دا کار چې له بولو يې پاک کړه، پر پيغام بايد بسنه ونه شي، عمق ته يې بايد ورسېږو، قران کريم يادونه کړې ده چې صلات له فحشا او بدو کارونو منعه کوي (عنکبوت: ۴۵)، همدا راته ښيي چې نه يوازې بايد له بولو پاک وي، بلکې له حرامو کارونو به بايد وساتل شي. که د الله په امر يو کس خپل فرج له بولو پاکوي، نو د الله په امر يې بايد له حرامو کارونو هم وساتي.

د صدقاتو ور کولو، سرسايې ادراينه، خيراتونه او نور همدا پيغام لري چې د ټولنې يوه برخه تر پښو لاندې کول غير انساني کار دی، هغوی ته لاس ور کړئ را پورته يې کړئ، په ستونزو کې مرسته ورسره وکړئ، مالي مشکلات يې حل کړئ چې هغوی هم ستاسو په شان شي او دا دولت د يوې ډلې په لاس کې پاته نه شي چې د ټولنې لپاره بدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغېزې لري، دا رنګه له بیت المال څخه د ټولنې بې وزلانو ته باید مرستې وویشل شي (حشر: ۷).

د انسان وقار او شرف د ساتنې لپاره شریعت مسلمان ته لار ښوونې کړې دي، که له یوې ښځې سره مخ شي، باید خپل وقار په سپي سپي کتلو تر پښو لاندې نه کړي، سترګې دې ټیټې کړي، دا حکم نه یوازې نر ته دی، بلکې میرمنې ته هم دی، هغه هم باید شرافت او وقار وساتي، حتا که لمانځه ته ورتګ وي، هم باید په ځغاسته ور نه شي، په دې سره هغه خپل وقار د خلکو په سترګو کې ختموي، لمانځه ته باید ډېر ارام ور شي، په بې ځایه درز و دروز او هله هوله دې خپل وقار تر پوښتنې لاندې نه راولي.(۲)

له بل کس سره دې مخامختیا ښه په ورین تندي وي، د ټولنې له خلکو سره دې ښې خبرې کوي (بقره:۸۳)، په ټولنه کې یو انسان هم د یو چا زوی وي، د بل چا پلار وي، د بل کس ورور وي، د بل ګاونډی وي، له بل سره په سفر ملګری وي، د نورو بیا قریب وي، نو له دې امله باید یو د بل احترام وساتل شي، له مور و پلار سره ښه کول، له خپلوانو سره، له یتیمانو سره، له مسکینانو سره، له قریب ګاونډي سره، له هر ډول همسایه سره، د لارې له ملګري سره، له مسافر سره، له مزدورانو سره ښه کول د دین امر دی (نساء: ۳۶) که لمونځ کول او روژه نیول د الله امر وي، خلك يې له همدې وجې کوي، نو دا پاس ټول هم د الله امرونه دي، باید د لمانځه په شان يې خیال وساتل شي، ډېر د افسوس ځای دی چې مسلمانان پر لمانځه سر ور کوي، خو خپلوي نه ساتي، د همسایه خیال نه ساتي، په موټر کې در سره ناست کس په سګریټ او نسوارو خپل د څنګ ملګري او د ټولو موټر کسانو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

تکلیف رسوي، د ټولنې بې وزله او بې وسه طبقه تر پښو لاندې کوي او حقوق يې نه ور کول کېږي، زموږ اخلاق انساني او شرعي نه دي، موږ د هغه چا احترام کوو چې یا تر موږ په زر او زور کې بالا وي یا هم نـه احترام يې په ټولنه کې راته پیغور ګرځي؛ له دې پرته د بـل چـا احـترام کول، ښه په ورين تندي ورسره روغبړ کول، زموږ د پښتنو عادت نه دي او نه د دې لپاره زموږ په تعلیمي نصاب کـې يـو څـه شـته او نـه زمـوږ ويناوال دې لور ته پام کوي.

له دې سره چې په دین او شریعت کې پر نظافت ډېر ټینګـار شـوی دی، هر لمانځه ته د پاکي امر دی، د مسواك امر راغلی دی، د جامې د پاکۍ او ځای د طهارت امر راغلی دی، خو بیا هم د پښتنو کوڅې، د کور مخ، د دوکان مخ، له کور او دوکان سره شته لښتي یا چړۍ، موټر، موټرسایکل، ګوټ، څپلۍ، خپل کور، د اوسېدنې خونه، د څښـاك او خوراك لوښي به خیرن وي، له دې ښکاري چې د دین اساسي پیغام نه موږ ته رسول شوی دی او نه يې موږ د پوهېدنې هڅه کړې ده.

شریعـت کـې د اودس لپـاره د يـو وار مینځلـو او درې واره مینځلـو جواز راغلی دی، که د بدن غړي پاك وي، نو يو وار مینځل هم کفایت کوي او که خیرن وي، په دوړو وي، خولې شوي وي، بیا دوه یـا درې واره ومینځل شي، خو تر دې اضافه نه، که اړتیا وه په صابون یا شـامپو دې ومینځي، حتا که د ویالې پر غاړه ناست وي، لا به هم تر درې واره اضافه مینځل نه کوي. دا يې له اسرافه د مخنیوي لپاره ورته ویـلي دي، نو يو څوك چې د اودس په اوبو کې اسراف باید ونه کړي، هغه باید له اوبو او د ژوند لپاره له بل هر اړين شي سره څومره احتیاط وکړي؟ مګر زموږ خلکو د اوبو يو اینچ پیـپ کـوڅې تـه را ایستلی وي، مـوټر پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینځي. دا فکر نه ورسره پیدا کېږي چې موټر په کمو اوبـو هـم مینځـل کېږي، نو دومره اوبه ولې باید ضایع شي؟

په قران کریم کې د خوراک او څښاک تر بیـان وروسـته الله وایـي اسراف مـه کوئ(انعـام: ۱۴۱، اعـراف: ۳۱)، خـو زمـوږ د واده ولیمـه، خیـرات او میلمستیاوې خوراکي توکي پر امبار خورځوي. جالبـه داده چې پـه اسـلامي هیوادونو کې داسې یوه اداره نه شته چې اضافه خوارکي توکي یـې تـر اړمنـو کسانو رسوي، خو په غیر اسلامي هیوادونو کې شته. کـه رښـتیا ووایـم نـو پـه اسـلامي هیوادونـو کـې بایـد مسـکنت ختم شـوی وای، ځکـه د صـدقاتو، سرسایې، خیرات، میراث، خپلوانو ته ور کړه، مهر، د لانبېدو په ورځ ور کـړه او داسې نورو ور کړو ترڅنګ د مسلمانانو چارواکو ته امر شوی دی چې لـه بې وزلانو سره له بیت الماله مرسته وکړئ چې د ټولنې طبقـاتي سیسـتم ختم شي، یوه ډله بله تر پښو لاندې نه کـړي، شـتمنه طبقـه د ټـولنې د سرخـوږي سبب نه شي، له دې ټولو سره باید په اسلامي هیوادونو کې مسکنت او فقر له منځه تللی وای، خو له بده مرغه چې له منځه نه دی تللی، بلکې غیر اسلامي هیوادونه له اسلامي هیوادونو سره مرسته کـوي چـې د هغـوی د فقیرانـو لاس نیوی وکړي او هلته شته د فقر ګراف را کم کړي.

له دې ښکاري چې زموږ ټولنه څومره د دین له اساسي پیغامونو لرې شوې ده، څومره یې یوازې شکلیات را ټینګ کړي دي او له ماهیته یې ناخبره دي.

۱۱/۴/۲۰۲۲

سرچینه:

۱)بخاري، کتاب الاذان، باب الزاق المنکب بالمنکب...ح: ۷۲۵)

(۲)بخاري، کتاب الاذان، باب لا یسعی الی الصلاة مستعجلا، ولیقم بالسکینة والوقار،ح: ٦۳۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قران کریم د ترجمې او تفسیر وړ کسان

د قران کریم د ترجمې لپاره باید وړ کسان را مخته شي، قران د اسلام اساسي کتاب دی، ناسمه ترجمه او تفسیر یې ګڼې ستونزې را ټوکوي. له بده مرغه چې په افغانستان او پاکستان کې ډېر داسې کسان دغه کار کوي چې نه یې قران کریم په سم ډول درک کړی دی، نه یې عربي ژبه زده ده، نه د اسلامي عمومي او خصوصي احکام پېژني، نه اصول او فروع سره جلا کولای شي او نه هم د دین او شریعت پولې بېلولای شي.

نااهل کسان که دې چارې ته لاس ور واچوي، ټولنې او حکومتونو ته ډېر سرخوږی جوړولای شي، ځکه د قران کریم احکام له ټولنې سره مستقیمه اړیکه لري، که یو مفسر یې ناسم تفسیر کړي، له ټولنې سره یې ټکر کړي، د حکومت او د وخت د نظام خلاف یې له قران کریم څخه د بغاوت تفسیرونه ور کړل، نو یوه ارامه ټولنه به تشنج ته ټېله کړي.

د تفسیر لپاره ځیني مهم اصول ما د دې لړۍ په مخکې کړۍ کې تشریحي کړي دي، دلته یې یوازې پر زیان خبرې کوم چې څوک په عربیت نه پوهېږي، له بلاغي علوم سره اشنا نه وي، ګرامر یې نه د خپلې ژبې زده وي او نه د عربي، په حقیقت و مجاز یې شک نه وي، تمثیل یې ورته حقیقت ښکاري، اخروي مسایل یې دنیوي کړي وي، د خدای کارونه یې انسان ته خاص کړي وي، د انسان کار یې خدای ته ور کړی وي، له قران کریم څخه یې دا فهمولې وي چې د الله او رسول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني واکونه موږ هم لرو، له قرانه يې دا زده کړې وي چې په ټولنه کې ډلې او فرقې جوړې کړي، نفرت خپور کړي، خلك سره خپه کړي، هر کس يې ځان ته تګلارې وټاکي چې مخالفت يې د هغې ډلې له مفکورې سره سم د کفر معادل وي.

دا د ټولنې لپاره ناسور دی، ټولنه به تر هغه وخته له دې ناسور څخه کړيږي چې هوښيار او پوه کسان ددې ستونزې د حل لپاره له مناسبو حللارو سره را وړاندې نه شي. د حکومتونو مسووليت دی چې له ديني چارو سره تړلې ادارې يې دغه فرصت نااهلو کسانو ته ور نه کړي او په ټولنه کې دې خلا ته مناسب کسان ومومي او د ټولنې دا اړتيا پوره کړي، د ستونزو په حل کولو ټولنه له ناسور څخه خلاصه کړي.

دلته نه يوازې د الله له کتاب سره ظلم کيږي، بلکې له ټولنې، الهي مخلوق، حکومت، افرادو، ډلو او قومونو سره هم کيږي. دوی نه د الله کتاب په پيغام سم خبر شوي دي او نه يې د فهمولو سمه هڅه کړې ده، نه د قران په ژبه پوهېدلي دي، نه يې خپله زده ده، ترجمه يې داسې وي لکه په ختو کې چې مزل کوي، احکام يې د ټولنې، زمان او مکان له قيد څخه وتلي وي، د دې پر ځای چې ټولنې ته په خير تمام شي، شر ورته پيښوي، د نظام د پښو ټينګولو پر ځای يې پښې کاږي، د خلکو د اتحاد پر ځای بې اتفاقي جوړوي، قوم ته د ګټې پر ځای تاوان راوړي، د الله په کتاب ډلې جوړوي، يوه يې بله کافره بولي، حکومتونه کافر ګڼي، د ټولنې د کاروبار مخه نيسي، هر څه سود ورته ښکاري، خو په زيارت کې منجور ته ور کول کېدونکي پسونه، غواوې، پيسې بيا پروا نه لري، هغه نه سود دی، نه حرام دی، نه بدعت دی، راډيو بدعت وه، ټيلفون حرام و، ټلويزيون حرام و، عکس ناروا و، ټولنيزې رسنۍ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کفارو مشابهت و، پتلون د کافر لباس و، ټایي کافره شوې وه، مکتب د کفر مرکز و، بانک د سود په نوم د حرمت ټاپه وخوړه او د دې ورته ډېر نور کارونه چې یوازې یې ټولنې ته سرخوړی جوړ کړی دی، حکومت یې له چېلنجونو سره مخ کړی دی او خلک یې د خدای پر ځای مخلوق ته روان کړي، کعبې ته تللې لار یې ورکه کړې ترکستان یې په مخه کړی، په دې توگه یې هم ځان بې لارې کړی او هم ټولنه.

قران کریم د دې لپاره تفسیرېږي چې د خپلو مسلکونو موقف په ثابت کړي، د قران کریم یو ثابت ایت داسې تاویلېږي چې له یوه کمزوري، خبر واحد حدیث سره یې تطبیق پیدا کړي، د قران کریم تفسیر خپله قران کې نه کتل کېږي، ان پر قران کریم زیاتوب د کمزورو روایاتو او پوهانو د خبرو په وسیله لا کېږي، دغه به څه ډول تفسیر وي؟ که د الله کتاب دومره کمزوری شي چې واضح ایت یې د یوه حدیث لپاره تاویل شي، د عالم قول په ثابت شي، د خپل موقف لپاره پکې وکتل شي چې تاییدونکي مواد څنې چاڼ شي، دا به له کتاب الله سره انصاف وي او که د هغه په حق کې سراسر ظلم؟!

قران کریم باید په قران تفسیر شي، تصریف ایات د قران تر ټولو غوره تفسیر دی، که نه په عربي محاوره کې د دې لپاره غوره مثالونه شته چې د قران کریم په متن زموږ سر را خلاص کړي، قران کریم باید داسې وکتل شي چې هغه څه وایي، بس حق وگڼل شي، د خپل مذهب، موقف او وختي له جوړ شوي ذهنیت سره یې د برابرولو هڅه د قران کریم په حق کې ظلم دی، دا باید په هیڅ توگه ونه شي.

۱۸/۴/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسیار نکاح او شرعي حکم يې

لیکوال: محمد عدنان القماز

ژباړه: زبیر افغان

مسیار نکاح د نورو مشهورو نکاحي تړونو په شان یو تړون دی، چې د نکاح ټولو شرطونه پکې پوره وي. مثلن: د مېړه و ماینې وجود، له دې سره تړلي داسې شرعي موانع به نه وي چې د نکاح صحت ته زیان رسوي، میرمن به ولي لري، عادل شاهدان به موجود وي، د قاضي په مخکې به تړون کېږي، یعنې د بل تړون په شان پوره باوري کېږي. د شکل له مخې سل په سلو کې سهي دی. مګر د موضوع له مخې له نورو سره توپیر لري؛ ځکه میرمن دلته تر خپلو ځینو حقونو تېرېږي، لکه: نفقه، سرپنا او له دې سره د مېړه شپې تېرول.

دکتور یوسف قرضاوي يې په اړه وایي: دا هم شرعي نکاح ده، له عادي نکاح سره دا توپیر لري چې میرمن تر ځینو هغو حقونو تېرېږي چې پر مېړه يې لري.

شرعي حکم يې:

که د نکاح شرطونه پکې پوره شي د مسیار نکاح روا ده. د نکاح دا نوعه له پخوا څخه وه، یوه مېړه به خپلې هغې میرمنې ته چې میلان به يې ورته در لود، ویل: ستا او د بلې میرمنې مساوي حقوق نه شم در کولای، لکه: نفقه، سرپنا او د شپې ورتګ. کله به مېړه دا شرط کړه چې یوازې د ورځې به ورځي شپه نه ور سره تېروي. میرمنې هم په دې کې تر خپلو حقونو تېرې شوې دي، ممکنه ده چې خپل مال ولري،

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرپنا يې وي؛ ځکه يې له مېړه نه غواړي. کـه يـې د ورځـې پـر راتلـو توافق سره وکړ يا هم پر دې سره سلا شول چې د بلې ميرمنې په نسبت دې ته کمې شپې ور کوي، پروا نه لري.

له دې سره چې په مسيار نکاح کې ميـرمن تـر خپلـو ځينـو حقونـو تېرېږي، خو بيا هم حرام نه شي ګڼل کېداى، ځينـو علـماؤ لـه حرمـت پرته بد ځنې وړي دي؛ اما د شرطونو او ارکانو د بشپړتيا له وجې بيا هم جواز لري.

عوامل يې:

۱ــ د ولورونو (مهرونو) جګېدا.

۲ــ د ځوانو (پېغلو) نجونو زياتوب.

۳ــ د طلاق ډېرېدل.

۴ــ په نرانو کې تر يوې ميرمنې له زيـاتو سره د متعې (موقتـه نکـاح) کولو ميلان.

۵ــ د دويمې ميرمنې په اړه د لومړۍ نه رضايت، لـه خپلـې لـومړۍ ميرمنې ډار او د کور خرابي هم، مېړه دې ته اړ کړي چې له ميرمنـې پـه پټه نکاح وکړي.

تاوانونه يې:

دا نکاح هم يو ډول د متعې لور ته ځي، ځکه نر له يوې ميرمنې بلې ته ځي او ميرمن هم ممکن داسې وکړي.

له حقيقي مفهومه نکاح وزي، ځکه مېړه و مانيه بايد کـورنۍ جـوړه کړي، ترمنځ يې دوستي او مينه موجوده وي او تل پاتې يوځايي سرپنـا ځاى ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې مېړه په کور کې نه وي، د مايني چلند هم تغيير کوي، کېدای شي داسې کار وکړي، چې ځان يا ټولنې ته زيان ورسوي.

په دې اړه فتوا:

شيخ عبد العزيز بن باز رح د مسيار نکاح ته جواز ور کړی. له ده پوښتنه وشوه چې که يو څوك دويمه ميرمن په نکاح کړي، خو هغه د خپل پلار کره اوسي او مېړه يې په بېلابېلو وختونو کې هغې ته ورځي، دا څنگه ده؟ ده ځواب ور کړ: که د شرعي نکاح شرطونه کې پوره شي، پروا نه لري. لکه: د ولي او مېړه و مايني رضايت، د عادلو شاهدان وجود، له موانعو څخه د مېړه او مايني سلامتيا. ځکه رسول الله ص ويل: (احق ما أوفيتم من الشروط ان توفوا به ما استحللتم به الفروج) يعني په کومو شرطونو چې مو ځانو ته ميرمنې روا کړې هغه بايد پوره کړئ. بل ځای يې ويلي: المسلمون على شروطهم. مسلمانان خپل شرطونه پوره کوي. که مېړه و ماينه پر دې موافق شي چې ښځه به د پلار کره پاتېږي يا هم د هغې وخت ورځ ده نه شپه يا هم خاصې ورځې يا شپې، هيڅ پروا نه لري خو په دې شرط چې نکاح به پټه نه وي.

د جواز دلايل يې:

۱)په مسيار نکاح کې د نکارح ټول شرطونه او ارکان پوره کېږي. ايجاب و قبول، د طرفينو رضايت، د ولي وجود، مهر او شاهدان.

۲)په حديث کې راغلي چې سودې رض خپله ورځ ام مومنين عايشې ته ور کړې وه، نو رسول الله ص په خپل تقسيم اوقات کې د عايشې رض لپاره دوې ورځې ټاکلې وې، يوه يې د عايشې رض خپله او بله يې د سودې رض ورځ وه. رواه البخاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له حديث څخه د استدال ډول: کله چې سودې بنت زمعه رض خپله ورځ عايشې رض ته ور کوي او رسول الله ص هم دا مني، دا په زبات رسيږي چې ميرمن کولای شي خپل هغه حق ساقط کړي چې شارع ورته ټاکلی، لکه نفقه او د شپې د مېړه ورتگ. که جواز يې نه وای؛ نو رسول الله ص ولې له سودې رض څخه د عايشې رض په گټه د ورځې تريدل ومنل؟

۳)د مسيار په نکاح کې ډېر مصالح شته. د ميرمنې فطري غريزه اشباع کوي، کله د اولاد په نعمت هم نازوله کيږي، هغه پېغلې چې له نکاح بې برخې شوې وي، يا مطلقې يا هم کونډې ميرمنې،(د دوی شمېر خورا زيات دی) په دې ډول يې شمېر راکمېږي. هغه نر خپله پاکي په ساتلای شي چې د بل ډول واده مصارف نه شي پرېکولای.

۲۰۱۸م

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشوره(جرګه) په اسلام کې

د انسانانو په تاريخ کې جرګې ښه اوږده مخينه لري، دا که زموږ د پښتنو تاريخ وي يا هم د نورو قومونو. تر اسلام مخکې عربو د جرګو لپاره د دار الندوه په نوم يوځای در لود چې هلته به يې د مهمو ټولنيزو، ديني، اقتصادي او سياسي مسلو په اړه مشرانو بحثونه کول.

اسلام نه يوازې دا اصل همداسې وساته؛ بلکې الله تبارك وتعالى په قران پاك کې د مسلمانانو يو صفت همدا وباله چې د مهمو خپلمنځي چارو په اړه خپلمنځي مشورې کوي(وامرهم شورى بينهم) [الشورى: ۳۸] همداراز قران کريم رسول الله ص ته امر وکړ چې په چارو کې له اصحابو سره مشوره کوه.(وشاورهم فى الامر) [ال عمران: ۱۵۹]

رسول الله ص هم په دې امر عمل کاوه او د مهمو چارو په اړه يې له اصحابو سره مشورې کولې. کله چې د احد غزا ته مشرکانو تيارى کاوه او رسول الله ص يې په اړه خبر شو، نو له اصحابو سره يې مشوره وکړه چې زموږ دفاعي اقدام به څه وي؟ تر مشورې وروسته يې د وتلو پرېکړه وکړه، بخاري په کتاب المغازي کې په دې اړه مهم لاسوندونه راوړي دي.

همداشان د خندق د غزا په اړه مشهور روايت دى چې رسول الله ص د خبر له تر لاسه کولو وروسته د مشرانو اصحابو يوه جرګه وغوښته او په دې اړه يې مشوره ځني طلب کړه. مشهور صحابي سلمان فارسي رض پيغمبر عليه السلام ته د خندق کښلو مشوره ور کړه چې له همدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

امله دا غزا د خندق په نوم یاده شوه. بخاري شریف په کتاب المغازي د خندق د غزا تر سرلیک لاندې یې په اړه احادیث راوړي دي.

پر همدې اصولو باندې مسلمانانو د تاریخ په اوږدو کې عمل کاوه او زموږ د پښتنو په تاریخ کې تر اسلام مخکې هم موږ جرګې او مرکې درلودلې او د ډېرو مهمو پرېکړو په اړه زموږ ولسونو له ډېر لرغوني دور څخه مشورتي جرګې درلودې. د انسانانو په اجتماعي ژوند کې دا ډېر مهم پرمختګ دی، په دې ډول انسانان د وینې تویولو مخه نیسي- جنګ ختموي، پخوا به همدې جرګو د اجتماعي ژوند لپاره ځینې اصول غوره کول چې په سیمه ییزه کچه به یې د قانون حیثت در لود او خلکو ترې سرغړونه نه شوای کولای، د اسلام له راتلو سره هغو ملتونو ته چې مسلمانان شول، جرګې له تاریخي او کلتوري بعدونو سره دیني جنبه هم پیدا کړه چې د خلکو په عقیدو او ایمانو کې یې ځای وموند.

زموږ د هیواد په مهمو مسلو کې هر وخت واکمنو د ولس استازي راغوښتي او د ډېرو مهمو چارو په اړه یې د ولس رایه غوښتې ده، لکه څنګه چې دولت پر ولس باور کړی دی او د چارو په اړه یې د هغوی مشورو او پرېکړو ته لبیک ویلی دی، همدارنګه ولسونو هم هر مهال د دولت غوښتنې ته لبیک ویلی او په سختو حالاتو کې تل د خپل نظام تر څنګ درېدلي او د هر هغه چا په وړاندې یې یو صف جوړ کړی چې زموږ ملت او وطن یې ګواښلي دي.

د وخت په تېرېدو ځینې ارزښتونه خپل ځای نورو ته ایله کوي یا هم شکل یې بدلیږي. مشوره یو شرعي، کلتوري او تاریخي ارزښت دی، خو حتمي نه ده چې زموږ د هیواد اوسنی جرګه دې په همدې بڼه نوره هم وغزیږي. دا خبره سمه ده چې جرګه زموږ په تاریخ او کلتور

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ډېر مهم ځای لري، شريعت مو هم په دې امر کړی دی، له دې هر څه سره به ښوك د مشورې له ارزښت څخه انکار نه کوي، خو بيا هم په خپله پښتوانۍ بنه د جرګې ایله کول، د مهمو سياسي، ټولنيزو او اقتصادي چارو لپاره يې دايرول، ارزښت لري، خو که د دې يو بل بديل وړاندې شي هغه ممکن تر دې ډېر موثر واقع شي چې د جرګې يو پر مختللی شکل به يې وګڼو.

که د سياست په برخه کې د جرګې ځای انتخابات ونيسي، د ټولنيزو او اقتصادي مسلو په برخه کې که د وخت واکمن د پوهانو په مټ تر يو لړ مهمو اصولي پړاونو وروسته قوانين جوړ کړي، دا به د اوس وخت لپاره د ملت په ګټه وي، فيصله به په لنډ وخت کې کېږي، د وخت له شرايطو سره به سمون لري، په کمو مصارفو به دا هدف تر لاسه کېږي او ګڼې نورې ګټې.

په اوسنۍ جرګه کې ځینې نيمګړتياوې شته چې د انتخاباتو په نسبت د اوس وخت لپاره لويې بلل کېږي، که څه هم دا کمۍ يې پخوا هم در لودې، اما هغه وخت يې دومره ښه بديل نه وو وړاندې شوی، اوس چې د يوه حکومت د مشروعيت لپاره جرګه وړاندېز کېږي، تر دې دا ښه خبره ده چې انتخابات يې شرط وګڼل شي، دا به هم يوه حکومت ته ملي مشروعيت ور کړي او هم به له نړۍ وال مشروعيت څخه برخمن شي.

پخوا جرګه او شورا په يوه بڼه وه، د اوس وخت لپاره که د حکومت د مشروعيت لپاره جرګه يادېږي، نو ښه بديل يې انتخابات دي، چې هر حکومت د ولس په رايه وټاکل شي هغه دې مشروع وګڼل شي، د شورا پر ځای پارلمان دی چې د ولس استازي پکې وي، هغوی هم قوانين

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړوي، تصویب يې کوي، پر حکومت څارنه کوي، دغه بڼه يې تر پخوانۍ ډېره ګټوره ده.

کاش موږ پوه شو چې ارزښتونه هغه وخت ارزښت لري چې ټولنې ته په ګټه وي، ټولنيز قراردادونه پر همدې بنياد رامنځته کېږي، که دغه معيار يې له منځه ولاړ شي، نو د هر ارزښت خپل اهميت له منځه ځي. ځينې تغيير ته اړتيا لري، نور بيا بديل غواړي، يو څه يې وخت او مکان په مرګ محکوم کړي وي، حتمي به مري ځای به يې نور نيسي، داسې هم کيدلای شي چې يوازې نوم دې بدل شي، يو څه کم دې په شکل کې تغيير راشي، خو اصل هدف او د ولس رايه دواړه پکې تر لاسه شي، نو که انسان په دې پوه شي، ممکن د ډېرى ستونزو حل په همدې توګه را پيدا او ټولنې ته را پيدا شوي مشکلات له منځه ولاړ شي.

۲۸/۴/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د اسلام له نظره او په هیواد کې یې د تحقق لارې چارې

الحمد لله وکفی والصلاة والسلام علی رسوله المجتبی، اما بعد!

په دې کې شک نه شته چې سوله تر جنګ غوره او سوله ییز ژوند تر جګړه ییز ژوند بهتر دی، په دې اړه نه یوازې عقلي دلایل خورا زیات دي؛ بلکې د قران کریم او مبارکو احادیثو دلایل هم کم نه دي. قران کریم د مومنانو ترمنځ جنګ ته په (وان طائفتان من المؤمنين) اشاره کړې ده چې هدف یې د جنګ استثنائي ښودل دي، ځکه د اسلام له نظره مسلمان ته عمومن د امن پیغام ور کول کیږي، مسلمان ته د نوم په غوراوي کې هم دا تلقین ور کول شوی چې ته د سولې استازی یې او د سولې پیغام باید ولېږدوې. د خدای پاک السلام نوم هم پر سوله دلالت کوي او هر پیغمبر ته د مسلمانۍ امر هم ددې یوه ښه بېلګه ده چې رسولان د سولې مبلغین وو. قران کریم یو بل ځای هم یادونه کړې ده چې جنګ به مسلمان نه پیلوي، بلکې مسلمان ته یوازې د دفاع اجازه شته: (وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) [البقره: ۱۹۰]

یعنې د الله په لار کې له هغو سره وجنګیږئ چې هغوی له تاسو سره جنګ کوي او تاسو تېری مه کوئ بېشکه الله تېریګر نه خوښوي.

له دې هم معلومه شوه چې قتال یوازې استثنائي صورت دی او په هغه وخت کې جواز پیدا کوي چې مسلمان دفاع ته اړ شي. د سولې د ښه والي او فضلیت په اړه د قران کریم ایاتونه نور کم نه دي او عمومن له مسلمانانو څخه پټ هم نه دي؛ ځکه نو زه نور بحث نه پر کوم یوازې یو حدیث یې د فضیلت په اړه رااخلم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلَ مِنْ دَرجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلاَةِ وَالصَّدَقَةِ، قَالُوا: بَلَى، قَالَ: صَلاَحُ ذَاتِ البَيْنِ، فَإِنَّ فَسَادَ ذَاتِ البَيْنِ هِيَ الحَالِقَةُ)(۱)

ایا تر روژې، لمانځه او صدقې افضل کار در ونه ښیم؟ دوی وویل: ولې نه! ده وویل: د خلکو ترمنځ اصلاح کول، ځکه خپل منځي فساد يې دين له منځه وړي.

دا طبيعي خبره ده چې د سولې تر دومره فضيلت وروسته هر انسان سوله ییز ژوند ته اړتیا لري او حتا هر ژوی، خو موږ افغانان چې نسلونه مو په جنګونو کې رالوی شوي دي، تر بل هر چا سولې ته زیاته اړتیا لرو. په هیواد کې د سولې لپاره خوشبینتیا زیاته وه، اما د طالبانو خپلسری زور د دې سبب شو چې د سولې فرصت له لاسه ووزي، په زور د یوه نظام پر ځای د بل راوستل، د دې سبب کېږي چې خشونت او زورزياتي ته لار پرانیستل شي. پر یوه ډله زور اچول د دې سبب کېږي چې بله ډله عکس العمل وښيي، که زور شوی وي، زور به ورسره کېږي او که جنګ شوی وي جنګ به ورسره کېږي.

زموږ د ملت بدبختي داده چې له واکه يې یوه ډله ایسته کېږي، بله چې پر راشي، د بخښنې او له شخصي- انتقامونو د تېریدلو پر ځای خشونت کوي، انتقامونه اخلي، خلک وژني، چور و فساد ته مخه کړي، ملت ته په واک کې سهم نه ور کوي، د تېر نظام غړي په ګڼو پلمو ځورول کېږي، له واکه محرومېږي، کډوالۍ ته مجبورېږي، کاروبارونه يې زیان وي، کورنۍ يې په بد وضعیت کې وي، دا ټول حالات د دې سبب کېږي د سوله ییز ژوند پر ځای خلک خشونت امیزه ژوند ته مخه کړي، د سولې ځای جنګ ونیسي، سم لور ته د تلو پر ځای حالات ناسم لور ته ولاړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په یوه ملت کې د ګڼو ژبو، مذهبونو، سمتونو، قومونو او ادیانو خلک وي، د دې لپاره باید د ټولو خیال وساتل شي، په واک کې سهم ور کول شي، د هغوی لومړیتونه وارزول شي، حکومت کار پر وکړي، قومي، ژبني، مذهبي، سمتي او دیني چارې د دې سبب نه شي چې ملت سره بېل شي، خلک یو له بل سره په شخړه شي، د ملت د ټوټې کېدلو سبب شي، د سترو ملي مسایلو پر ځای حکومت او ولس دواړه په قومي، سمتي او ژبنیو وړو خبرو اخته شي.

موږ باید نور دا زده کړو چې متنوعي افکار، قومونه، مذهبونه، دینونه، ژبې او... د شخړې سبب نه کېږي او نه یې باید کړو، د انتقام پر ځای بخښنه ډېره ګټوره ده، تر تنګنظري زغم او تحمل ډېرې ښې پایلې لري، د یوه نظام پایښت زموږ د ټولو په ګټه دی، خو که یې موږ له لویه سره بنیادونه کمزورې کښېږدو، په خپلو اعمالو یې ولړزو، بیا به دا نظام څنګه پایښت وکړي؟ زموږ د هر نظام چارواکي باید د خپلو شخصي- مذهبي او ګوندي ګټو پر ځای ملي ګټې په نظر کې ونیسي- په دې توګه به هم نظام وچلېږي، هم به ملت او وطن له بدبختیو وساتل شي، شرعي، ملي، تاریخي او کلتوري ارزښتونه به د پایماله کېدلو پر ځای خوندي کړي، اما که هر څه د دې برخلاف وشي، بیا به نه سوله راشي، نه به نظام وچلېږي، نه به ارزښتونه خوندي شي، نه به ټولنه تنوع ته پاته شي او ملت به د اجتماع پر ځای سره وپاشل شي.

۲۸/۴/۲۰۲۱

سرچینه:

۱)ابوداؤد، کتاب الادب، باب في اصلاح ذات البین: ۴۹۱۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علماؤ له وژلو ترهگر څه تر لاسه کوي؟

څو ورځې وړاندې د علماؤ شورا خبر ور کړ چې په تېرو ۱۵ کلونو کې ترهگرو د نظام ملاتړي ۱۰۰۰ کسه علماء شهيدان کړي دي. دا په داسې حال کې چې په دې تېره روژه کې د مولي ريحان او مولوي کامه وال ارقام هم پر ور زيات شول.

موږ بايد دا پوښتنه را مطرح کړو چې ترهگر ولې علماء وژني او اصلن له دې څخه څه ترلاسه کوي؟

که د جنگ جهت، شعارونه او د دوی ادعا شوي اهدافو ته فکر وکړو، نو پوهېږو چې د علماؤ له وژلو د هغوی څو اهداف دي:

۱/ په هيواد کې شته جنگ يو نيابتي جنگ دی، د دې جنگ تر شا چې کوم هيوادونه لاس لري هغوی زموږ د هيواد هر هغه قشر- چې د هغو هيوادونو له اړتيا مو خلاصوي، وهي؛ څو زموږ هيوادوال د زيات وخت لپاره د هغوی محتاج پاته شي. د افغان نوموتو علماؤ له وژلو يو هدف دادی چې دلته د هغو علماؤ تشه احساس شي چې زموږ ټولنه ورته اړتيا لري او موږ اړ شو چې د دې تشې د ډکولو لپاره دوی ته رجوع وکړو.

۲/ زموږ هغه نظامونه چې د هيواد، ملت او ملي گټو لپاره لږ يا ډېر کار کوي، هغه د گاونډيو نه دي خوښ. د دې لپاره دا جنگ روان دی او تر بېلابېلو نومونو لاندې زمينه سازي ورته کېږي. د همدې نظام تر چتر لاندې چې هر څوک را ټولېږي، هغوی د ترهگرو په اند د وژلو وړ دي؛ علماء بيا ځکه مهم دي چې د دوی موجوديت د نظام

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشروعیت قوي کوي، ترهګر کوښښ کوي چې د یوې نیابتي جګړې د غزولو لپاره له نظامه مشروعیت وتروړي او بیا یې پر ضد د ولس په منځ کې ځانو ته ځای پیدا کړي او خپلو لیکو ته خلك جذب کړي.

۳/ ترهګرو د خپل جنګ لپاره یو دیني و مقدس پوښ جوړ کړی او تر دې نوم لاندې خپل ټول اعمال توجیه کوي. دا چې زموږ ولس په دې میدان کې زیاته پوهه نه لري، ترهګر په اساني کولای شي چې د ناسم استدلال په کولو پر ولس خپلې خبرې او اعمال تېر کړي او د هغوی یوه لویه کتله له ځانو سره مل کړي. نو کله چې د دین یو عالم رامخته کېږي او د هغوی له څېرې نقاب پورته کوي، ولس ته یې اصلي موخې ور ښیي، د شریعت او د دوی ترمنځ فاصله په ګوته کوي او ملت د هغوی له دام څخه را باسي، نو حتمي خبره ده چې ترهګر به عکس العمل ښیي. د یوه مخالف نظروال په وړاندې ردعمل څو ډوله کېدای شي، مثلن: ډیالوګ کولای شي، په رد کې یې کتابونه لیکلای شي، د ولس په وړاندې یې مخامخ مناظرې ته رابللای شي او نور... اما که د مخالف په وړاندې یو چا په هر ډګر کې خپله ماتې حتمي بلله، بیا نو له وژنې پرته بله لار هغوی نهویني او همدا تګلاره به د ځان په اړه ګټوره بولي، ترهګر نن همدې پایلې ته رسېدلی دي. هغوی د علماؤ په وړاندې د استدلال او ډیالوګ میدان بایللی دی، د قلم او علم په میدان کې هغوی پاته دي، له دې امله یې یوازې زور او توپک ته پنا وړې ده، نو که یې هر څوك د اهدافو په وړاندې خنډ کېدل، هغوی به له منځه وړي او علماء چې په دې برخه کې تر نورو ښه کردار ادا کولای شي، له دې امله به تر ټولو لومړی هدف وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ په افغاني ټولنه کې علماء ښه ډېر اغېز لري. د علماؤ همدې رول ته په کتو هغوی هغه چاته انګېزه ور کوي چې د ترهګرو د نیابتي جنګ په وړاندې درېږي. د علماؤ ږغ پر افغانانو زیات تاثیر لري، هغه علماء چې د وطن او ملت ساتنې لپاره د خپلو امنیتي دفاعي ځواکونو په څنګ کې درېږي، روحیه ور کوي او له خپله وطنه دفاع د شریعت له مخې یو مشروع عمل بولي، ترهګر یې د خپلو موخو په وړاندې تر ډېرو نورو مخالفو کسانو د ځانو لپاره زیات خطر بولي. له همدې امله په تېرو ۱۵ کلونو کې د علماؤ له وژلو مخ نه اړوي او د ټولو جنګي اصولو خلاف یې د علماؤ پر وژلو اقدام کړی او هیڅ ډول افغاني کلتور، شرعي اخلاق و اصول او نړۍ وال قوانین یې په پام کې نه دي نیولي او دوی فکر کوي چې د دوی هدف وسیله توجیه کوي، نو همدې اصل ته په کتو یې خپل هدف ته د لاس رسي په خاطر هر ډول وسایل وکارول.

۵/ د علماؤ له وژلو د هغوی بل هدف دادی چې د خپل ځان په وړاندې د علماؤ مخالفت ختم کړي، څوک شهیدان کړي، څوک زخمي، څوک له وطنه فرار ته مجبور کړي او نور په زور دې ته اړ کړي چې د هغوی له مخالفته لاس واخلي او دوی په اساني خپلو موخو ته ځانونه ورسوي.

۶/ د افغان نظام د ملاتړو علماؤ وژل او کمېدل په ټولنه کې دا فرصت رامنځته کوي چې خلک د ترهګرو د علماؤ لور ته توجو وکړي او د هغوی اغېز سوکه-سوکه پر پراخېدو شې. په دې ډول هغوی خپلو اهدافو ته ځانونه نژدې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷/ په افغاني رنګ د رنګېدلو علماؤ وژل د دین پوهانو یوه لویه تشه رامنځته کوي، د ډکولو لپاره یې یا د ترهګرو ملاتړي مدعي دین پوهان رامخ ته کېږي یا هم د دیني علومو زدکونکي د علم لپاره خارج ته ځي. په دواړو حالاتو کې د هغوی ګټه ده. که خارج ته ولاړ شي له هغه لورې یو داسې فکر راوړي چې په یوه بله ټولنه کې تولید شوی وي، د هغوی د اړتیا له مخې پیدا شوی وي او د هغې ټولنې د کلتور رنګ یې اخیستی وي، کله چې زموږ ټولنې ته راځي نو په ټولنه کې د منلو خاص چانس نه لري او د ټولنې و یوې ډلې علماؤ ترمنځ فاصله رامنځته کېږي او دا اختلاف د زماني په تېرېدو پراخېږي چې یو مهال په وسله وال خشونت هم بدلېدای شي. لکه دا نن داعشي او دیوبندي افکار چې یو له بل سره ښکر په ښکر دي. دا خو یې یو لوری دی، که بیا داسې وشي چې د علماؤ تشه د ترهګرو ملاتړي پوهان ډکه کړي نو هغوی په لوی لاس د ماشومانو اذهانو ته ترهګریز افکار ور انسټالوي چې دا زموږ د ټولنې لپاره د یوه خطرناک اینده پیغام راکوي او دا حالت د ترهګرو او مغرضو ګاونډیانو په ګټه دی.

دا واقعن یو بد وضعیت دی، د افغان دولت او ولس لپاره څه اړین دي چې باید وې کړي؟

په دې باب څو کاورنه مهم دي، که وشي؛ ممکن ښې پایلې ولري:

اول: په هیواد کې د افغاني دیني فکر د تولید لپاره باید دولت او ملت همدلته دیني مرکزونه جوړ کړي، هغه علماء زیات کړي چې د افغانانو له اړتیا سره سم دیني فکر تولید کړي او زموږ لپاره د مشکلاتو سبب نه شي؛ بلکې ستونزې مو حل کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم: د ديني مرکزونو لپاره د يوه داسې نصاب جوړول چې د اوس له غوښتنو سره برابر وي. دينپوهان بايد يوازې تر امامته او صرف ديني چارو محدود نه وي؛ ځکه د هغوی محدودېدل هغوی تـه اقتصـادي زيان لري او په فقر کې ژوند هغوی د مختلفو کړيو په دام کې غورځي چې هم زموږ په تاوان دی او هـم د ديـن. ددې لپـاره اړينـه ده چـې د ديني علومو زده کونکی نور هنرونه هم زدکړي، څـو د ژونـد پـه اوږدو کې که د ديني مراکزو له خوا جذب نه شي هم هغه له ټولنې ځان پردی احساس نه کړي او په نورو هنرونو وکـولای شي ځـان تـه مشـغله پيـدا کړي، چې هم ځان پر ټولنه بوج احساس نه کړي او هم ټولنـه لـه هغـه څخه ستومانه نه شي او کله چې هغه کار ولري، لـه اقتصـادي وضـعيته خوشاله وي؛ نو د مخربو کړيو په دام کې له لوېـدو هـم ځـان سـاتلای شي.

درې: ملت او دولت دواړه دې حالن د هغو دينپوهانو ساتنه وکـړي چې د دې خاورې، د دې ملت او نظام د حفاظت لپاره يـې غـږ کـړی دی، له دوی سره اوږه په اوږه درېدلي دي او د نورو مخربو کړيو بلنې يې په کلکه نه يوازې منلې نه دي؛ بلکې په مقابل کې يې درېدلي دي، په دې ډول به ولس او دولت څو کارونه کړي وي: خپل ملاتړي علماء به يې ساتلي وي، د ولس باور به خوندي کړي، د نورو علماؤ د را پيدا کېدو چانس زياتېږي، د ترهګرو ملاتړي ملايان د ولـس پـه مـنځ کـې ځای نه شي موندلای، د ولس ځوانان به مو زيات نه بې لارې کېـږي، مخربې کړی به د اوس په کچه زيات تخريبي فعاليتونه نه شي کولای او ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

هره انساني غمیزه فاجعه ده، خو د پوهانو او علماؤ وژل بیا لویه فاجعه ده. هیله مو داده چې د علماؤ د ساتنې او رول لور ته توجو زیاته شي او په اینده کې یې تر ډېره حده مخه ونیول شې چې د مړه کېدونکو کسانو په شمېر کموالی راشي او وور-ورو دا لړۍ بیخي صفر شي.

۱۵/۶/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګي ډلې ولې خپلې څېرې بدلوي؟

د روسانو خلاف جنګ کې چې نـږدې لـس کالـه یـې دوام وکـړ، مجاهدینو؟ په خپله ټوله جهـادي دوره کـې دغـه ډول بریدونـه نـه دي کړي، لکه اوس چې یې جنګي ډلې کوي. د روسانو تر وتلـو وروسـته چې مجاهدین بریالي شول، نو د واک پر سر یې هغه ډول وحشتونه تر خپل منځ سره وکړل چې په تېره لس کلنه جهادي دوره کـې یــې نـه وو کړي. تر دې وروسته چې طالبانو حرکت پیل کړ، نو دوی او مجاهدینو یو د بل خلاف هغه څه وکړل چې مخکې نه وو شوي.

تر هغه وروسته چې طالبي نظام ړنګ شو او پر ځای یې نـوې اداره رامنځته شوه؛ طالبانو یې پر ضد حرکت پیل کړ. په لومړیو کې که بـه د طالبانو په بریدونو کې لږ هم ملکي کسانو ته مرګ ژوبله اوښتې وه، نـو طالبانو به چورلټ انکار کاوه چې دا کار د دوی جنګیالیو نه دی کړی. ورو- ورو جنـګ سـختېده او د ملکیـانو تلفـات هـم ورسره زیاتېـدل، طالبانو له تعرضي بریدونو بمي بریـدونو، خـانمرګي حملـو او ډلـه ییـز ځانمرګو بریدونو ته خپل جګړه ییز تکتیکونه بدلول چې په نتیجه کـې یې د هر تکتیک تر ایجاد وروسـته د ملکیـانو مـرګ ژوبلـه هـم ورسره زیاته شوې ده.

په تېرو دوو یا درو کلونو کې جنګ دومره خونړی شوی دی چې د یوه عسکر له وژلو سره جنګي ډلو لس ان شل تر دې هم اضافي ملکي کسان وژلي دي. په تېرو اتلسو کلونـو کـې د جنـګ قـوانین او جنګـي اخلاق په دا ډول تر پښو لاندې شول چې په تېره دوره کې یې مثال نـه شي وړاندې کیدای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طالبانو او داعش په نوم اسـلامي جهـادي ډلـو خپلـو موخـو تـه د رسیدو لپاره له هیڅ وسیلې ډډه ونه کړه او هیڅ ارزښت یې هم پرېښود چې د خپلو موخو لپاره یې استفاده نه وي ورڅخه کړې. طالبانو مسجد کې انفجار وکړ، جنازه یې په نښه کړه، په لنګوټه کې یې ماین ځای پـر ځای کړ، د ښځو جامې او حجاب یې استعمال کـړل، واده یـې خپلـې خوښۍ ته پرېنښود، ورا یې په غمونو واړوله، نـاوې او زوم یـې ووژل، قران کریم کې یې بم کېښود، د خلکو ترمنځ یـې پـر یـوه کـس بانـدې ځانمرګي وکړ، لوبو ته یـې بمونـه خښ کـړل، د مکتـب ماشـومان یـې شهیدان کړل، پوهنتون یې وران کـړ، علـماء یـې ووژل، خبریـالان یـې ذبح کړل، په بازارونو کې یې انفجارات وکړل، منبر او محـراب یـې پـه وینو ولړل، د جومې د لمانځه مهال یې پر عبادت ولاړ کسان ووژل، په روژه کې یې قتلونه وکړل، خلک یـې لـه محکمـې پرتـه ووژل، د یـوه بانکي کارډ پر سر یې خلک د موچې په تار ذبح کړل، په یوه تش تور یې خلک له ژونده محروم کړل، د عسکر د کورنۍ ښځې او کورنۍ یې د مرګ په خوب بیدې کړې، لکه د هلمند د دادو قومندان کورنۍ، تـر خپل منځ یې جنګونه وکړل، د طالب او حزب اسلامي ترمنځ د قـدرت پر سر جنګونو کې دوی او عوام دواړه قتل شول، له داعش سره خونړي جنګونه وشول، د مړو انسانانو په سرونو پوټبال وشو، غوږونـه لـه معلـم څخـه پـرې شـول، نجـوني پـه جنـګ کـې اسـتعمال شـوې، ماشـومان وکارېدل، حتا لیوني انسانانو ته یې په غوټـو کـې بمونـه ور کـړل او پـه ریموټ یې هغه مهال منفجر کړل چې عسکرو تـه بـه نـژدې شـول، تـر داسې حاله چې حیوانات یې هم د ځانمرګي بریدونو لپـاره وکارېـدل. لنډه دا چې هیڅ ډول قوانین او ارزښتونه پاته نه شول چې جنګـي ډلـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ته احترام ولري او د هغه شي د نوم په اخیستلو دوی ته هغه شفیع کړي او د یو ډول نه یو ډول رحم و ترحم غوښتنه یو انسان ترې وکړي.

طالبانو او داعش ټولې عامه المنفعه پروژې او تاسیسات په ډېر بربنډ ډول د خپلو موخو لپاره وکارول او د هرې هغې پروژې په وړاندې یې خنډونه ایجاد کړل چې دوی ته پکې سهم نه وو ور کول شوی. دوی د دین، وطن او ملت تر نوم لاندې نه یوازې خپلې شخصي گټې خوندي کړې، بلکې د نورو هیوادونو استخباراتي کړیو ته یې هم پریمانه خدمات وکړل. د اوبو بندونه ورانول، د برق ستنې الوزول، پلونه و پلچکان انفجارول، په بازارونو کې ځانمرگي کول، په لویو لارو کې بمونه ښخول، د لارو پر سر خلك په ویره اخته کول، خلك تښتول، د لارو پر سر له موټرو او مسافرو پیسې اخیستل، د دولت او خارجیانو د کمپنیو په نوم د شخصي خلکو موټر او مالونه د پیسو لپاره را گرځول، د یوې کمپنۍ یا شرکت له لورې دوی ته د دې لپاره پیسې ور کول چې د ده شرکت ناکامه کړي او زموږ هغه په هر ځای کې خوشي کړل شي، دا او دې ته ورته نور موارد ټول هغه څه دي چې نه قوانین ورته جواز ور کوي اونه انساني اخلاق.

اما جنگ لومړی دې ارزښتونو او اصولو ته په خورا درنښت را پیل شي، خو د وخت په تېرېدا داسې مرحلې ته ورسېږي چې بیا هیڅ ډول اخلاق او ارزښتونه پکې نه خوندي کېږي او په لوی لاس دا هر څه تر پښو لاندې کړل شي.

طالبانو د ۲۰۱۹ کال سپټمبر د میاشتې په پروان، کابل، ننگرهار او زابل کې هغه بریدونه په جگه غاړه ومنل چې لسگونو ملکي کسانو ته پکې مرگ ژوبله اوښتې وه. همدا شان د داعش وسله والې ډلې د کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

په یوه سالون/هال کې د واده برید په نره توره ومانه چې تر ۹۲ ملکي کسان پکې مړه او تر سل زیات کسان پکې ژوبل شول.

له انساني تجربو او د جنګ و وحشت له تاریخونو څخه دا په ډاګه کېږي چې هره جنګي مرحله لومړۍ دومره وحشي نه وي لکه وروسته چې وحشت او بربریت ته مخه کړي، ځکه انسان چې په هر ډول محاول او چاپېریال کې واوسي هماغه بڼه اخلي. د تېرې دورې مجاهدین چې وروسته یې تر خپل منځ او بیا له طالبانو سره وحشتونه وکړل، همدا شان اوس طالبان او داعشیان چې هم له دولت سره اخته دي او هم تر خپل منځ سره ښکېل دي هغه جنګي جنایتونه کوي چې د انسان ژبه یې له بیانه او قلم یې له لیکلو هم ستومانه کېږي او هم ورته عاجز دي. مثلن: په زابل کې پر یوه ملکي روغتون داسې ځانمرګی برید چې لسګونه انسانان یې په خوب کې ووژل او تر سل پورې کسان یې زخمیان کړل، خو له دې سره طالبانو په ډېر ډاډ دا پړه ومنله او ادعا یې وکړه چې دولت ته یې زیان رسولی دی. په داسې حال کې چې ټول ملت نارې وهي ملکي کسان دي، خو طالب بیا هم په ډېر جرأت وایي چې نه دولت ته مو زیان رسولی دی.

زموږ د دې خبرو هدف دادی چې جنګ، جنګ زیږوي، هغه انسان چې خپل نیمایي ژوند په جنګ کې تېر کړي، ممکن تر هغه انسان لږ عاطفي وی چې ټول ژوند یې په جنګ کې تېر شوی وي. هغه څوك چې لوی جنګ ته ورشي، شونې ده تر هغه چا لږ رحم په زړه کې ولري چې له ماشومتوبه یې همدا کار و کسب پاته شوی وي.

زموږ په هیواد کې د جنګ دا څپه تر دې هم خونړۍ کېدای شي، که یو کال نور هم پر واوړي، نو د نن جنګ به خلك ورته کم بولي، دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن وحشتونه به د خلکو هېر شي، اود جنګي ډلو زاړه مشران چې مړه کېږي ځای يې نوي کسان نيسي چې تر خپلو اسلافو په څو چنده سخت زړي او د وينو تږي وي، له دې امله بايد له افغان ملت او دولت سره نړۍ واله ټولنه د انسانيت په خاطر دا همکاري وکړي چې جنګ بند کړي او جنګي ډلې په ډيالوګ يا هم زور سوله ييز ژوند ته وهڅوي.

۲۰۱۹/اګست/ ۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه

شريعت هغو اعمالو ته چې په کولو يې خلك امر کړي دي خپل چوکاټونه ټاکلي دي، مثلن: لمونځ يو فردي عمل دی، شريعت ټول پيروان په امر کړي دي، خو د اداينې لپاره يې ګڼ شرايط وضع کړي دي چې د هغو په نه رعايت کولو لمونځ د شريعت له مخې نه سهي کيږي. وخت، د الهي رضا نيت، قبله پيژندل، طهارت، د مکان پاکي او... که دا هر يو يې پوره نه شي لمونځ صحت نه لري.

جهاد د لمانځه برخلاف يو ټولنيز عمل دی، کله چې شريعت د يوه فردي عمل لپاره خپل شرطونه بيانوي او يو چوکاټ ورته تعيينوي نو د يوه ټولنير عمل لپاره خو حتمن تر هغه سخت شرايط وضع کوي.

زه دلته د شرايطو په اړه خبره نه کوم، يوازې د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه را اخلم چې د شريعت له مخې څوك حق لري د جهاد اعلان وکړي؟ په همدې اړه د څينو مشهورو فقهاؤ نظرونه په لاندې ډول دي:

په الموسوعة الفقهية الكويتية کې د جهاد د اعلان په اړه وايي:

إِذَا اسْتَنْفَرَ الإِْمَامُ قَوْمًا لَزِمَهُمُ النَّفِيرُ مَعَهُ إِلاَّ مَنْ لَهُ عُذْرٌ قَاطِعٌ؛ لِقَوْل اللَّهِ تَعَالَى: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيل لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيل اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الأَْرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الآْخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الآْخِرَةِ إِلاَّ قَلِيلٌ}.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَقَال النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لاَ هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا وَذَلِكَ لأَنَّ أَمْرَ الْجِهَادِ مَوْكُولٌ إِلَى الإِمَامِ وَاجْتِهَادِهِ، وَيَلْزَمُ الرَّعِيَّةَ طَاعَتُهُ فِيمَا يَرَاهُ مِنْ ذَلِكَ.(۱)

ژباړه: که امام له خلکو وتل وغوښتل نو دوی به ضرور ورسره وزي، مگر هغه څوک چې ښکاره عذر ولري ځکه الهي وینا ده: اې مومنانو! کله چې تاسو ته وویل شي د الله په لار کې ووزئ نو په تاسو څه شوي چې ځمکې ته ځانونه کشوئ، ایا د اخرت په مقابل کې د دنیا په ژوند راضي یئ؟ د اخرت په مقابل کې د دنیاوي ژوند گټه ډېره کمه ده!

او رسول الله صلی الله علیه وسلم ویلي: د مکې تر فتحې وروسته هجرت نه شته مگر جهاد او نیت(به باقي وي) او که د وتلو غوښتنه در څخه وشوه نو ووزئ، دا ځکه چې د جهاد د اعلان امر تر امام او اجتهاده تړلی دی او په هغه څه کې چې امام یې مناسب گڼي پر ولس یې اطاعت لازمي دی.

یاد کتاب په همدې بحث کې دې لاندې کتابونو ته حوالې ورکړې دي:

حاشية الدسوقي ۲ / ۱۷۵، وجواهر الإكليل ۱ / ۲۵۲، والمغني ۸ / ۳۵۲، والمحلى ۷ / ۲۹۱.

همدا شان الموسوعة الفقهية الميسرة في فقه الكتاب والسنة المطهرة د جهاد په بحث کې کاږي:

إذا استنفَر الإمام قوماً لزِمهم النفير معه.(۲)

ژباړه: که امام له خلکو وتل وغوښتل نو دوی به له هغه سره یوځای وزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وهبة بن مصطفى الزحيلي په خپل كتاب الفقه السلامي و ادلته كې ليكي:

إذا استنفر الإمام قوماً، لزمهم النفير معه، لقول الله تعالى:{يا أيها الذين آمنوا ما لكم إذا قيل لكم انفروا في سبيل الله اثّاقلتم إلى الأرض} [التوبة:۳۸/ ۹] وللحديث المتفق عليه: «إذا استنفرتم فانفروا». وهذا الحكم المذكور في فرضية الجهاد باتفاق الفقهاء.(۳)

ژباړه: كه امام له خلكو وتل وغوښتل نو له هغه سره وتل پر لازم دي، ځكه الهي وينا ده: اې مومنانو! په تاسو څه شوي چې كله درڅخه وغوښتل شي د الله په لار كې ووزئ تاسو ځمكې ته ځانونه كشوئ؟ او په متفق عليه حديث كې دي: كه د وتلو طلب در څخه وشو، ووزئ، او د جهاد د فرضيت په بحث كې پر دې ياد حكم د ټولو فقهاؤ اتفاق دی.

د دې كتاب ليكوال لاندې كتابونو ته د دې عبارت په اخير كې حواله ور كړې ده:

البدائع: المرجع السابق: ص ۹۸، تبيين الحقائق: ۲۴۱/ ۳، فتح القدير: ۲۷۸/ ٤، الدر المختار: ۲۳۹/ ۳، آثار الحرب: ص ۸۷.

د قران كريم له پاس ايت او د رسول الله له هغه حديثه چې لوړ ذكر شوی و، داسې معلومېږي چې د جهاد اعلان د يوه برحاله نظام چاره ده چې له دې پرته په شريعت كې هيڅ اساس نه لري. رسول الله صلى الله عليه وسلم په مكه كې تر مدينې زيات وخت تېر كړی دی، خلك يې شهيدان شوي دي، هجرت ته اړ شوي دي، اصحابو د اقدام اجازه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترې وغوښته؛ مګر دا چې دوی هلته نظام نه در لود، د افرادو یا ډلو په شان یې د جهاد اعلان نه کاوه ځکه په دې صورت کې یې تر ګټه تاوان زیات و.

جهاد یو مشروع عمل دی، له خپله حقه د دفاع لپاره اجازه ور کول شوې ده، اما که په عملي کېدا یې دین ته تر ګټې زیان زیات وي، بیا به نه عملي کېږي. د رسول الله ص له تګلارې او د قران کریم له واضحو ایاتونو څخه معلومېږي چې جهاد ډلې او افراد په خپل سر نه شي کولای، نه یوه ډله او فرد د خپل دښمن په مقابل کې هغه ډول تصمیم نیولای شي لکه یو نظام چې یې نیسي. جهاد ظاهرن یو تخریبي عمل دی، خو اهداف یې تر شا سپېڅلي وي، نو که افراد لاس په پورې کړي هغه اضرار چې د خپل مقاومت مهال یې ټولنې ته اړوي، بیا یې جبرانولای نه شي او په عیني حال کې ډلې اړې دي چې له نورو دولتونو مرسته تر لاسه کړي، په داسې حال کې چې دلته انډول نه شته، یوه ډله که له برحاله نظامه مرسته غواړي، نو په ټرون کې به دوه درې چنده به نظاموالو ته په ګټه قایلېږي او د هغوی غوښتنې او ګټې به تامینوي، بیا به هغوی ته د مرستې لاس ور کوي؛ نو دا بل تاوان شو چې یوه مستقل هیواد ته د نورو دولتونو لاسونه را اوږدوي، همدا شان پر خپلو افرادو کنټرول نه شي ساتلای، ځکه دوی له بېلابېلو هیوادونو سره اړیکې ساتي او هغه هیوادونه خپله هڅه کوي چې د دوی ترمنځ خپل اعتمادي کسان پیدا کړي، دوی یو موټی ایله نه کړي، دوی کې داسې کسان را پیدا کړي چې هر وخت دوی ته وفادار پاته شي او داسې نور اغراض هم شته چې نور هیوادونه متحده جبهه نه غواړي، هغوی داسې کسان غواړي چې د دوی هره خبره ومني او که یوازې شک یې هم پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

راشي، حتمن يې يا وژني يا هم نور افراد يې له شاوخوا څخه بېلوي چې بله ډله را پيدا کړي، خپل نفوذ پر زيات کړي او په هر ډول حالاتو کې يې بيا د خپل ځان په ګټه وکاروي.

دې ټولو اضرارو ته په کتو د اسلامي شريعت فقهاؤ له وخته دا لازمه کړې وه چې د جهاد اعلان به د برحاله نظام له لورې کېږي، امير به خلکو ته د وتلو امر کوي، هغه به يې چارې تنظيموي او د شکست په صورت کې به هغه ځای ته مجاهدين ستنېږي چې د امير تر واک لاندې وي او دوی پکې خوندي وي، له دې پرته جهاد د فايدې پر ځای شريعت، هيواد او ملت ته زيانونه رسوي.

۲۰۱۹/ ۱۲/ ۱۰

سرچينه:

۱)(الموسوعة الفقهية الكويتية، حرف الجيم، كتاب الجهاد، باب متى يصير الجهاد فرض عين؟: ۱۶/ ۱۳۱، د دار السلاسل دويم چاپ کويټ، ۱۴۰۴-۱۴۲۷)

۲)(ياد كتاب، الجهاد، باب متى يتعينّ الجهاد؟: ۷/ ۱۱، د حسين بن عوده ليکنه، د المكتبة الاسلامية (عمان اردن) او دار ابن حزم(بيروت لبنان) لومړی چاپ له ۱۴۲۳- ۱۴۳۹)

۳)(الفقه السلامي و ادلته، القسم الخامس: الفقه العام، الباب الرابع: الجهاد و توابعه، الفصل الاول: حكم الجهاد و قواعده، فرضية الجهاد، ان كان النفير عاما: ۸/ ۵۸۴۸، د دار الفكر څلورم چاپ، دمشق سوريه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قاضي او قضا ځينې اړين شرطونه

قضا په انساني ټولنه کې ډېر درونـد مسـووليت دی. د محـاکمو پـه تاريخ کې له لرغونې زمانې بيا تر ننه انسانانو بېلابېل سيستمونه پنځـولي دي چې کله يې د وخت په تېرېدا عيبونه ور معلوم شوي دي؛ نو د بـل په لټه کې شوي دي چې اخير يې د محاکمو نوي اصول وضع کړي.

د انسانانو پر حقونو فيصلې کول اسانه کـار نـه دی، لـه دې املـه پـه اسلامي و غير اسلامي ټولنو کې د محکمې او قاضي لپاره شرايط وضع شوي دي چې له هغو اصولو په سرغړونه محکمه او قاضي پر يوه تورن د پرېکړې حق نه لري. که په يوه سيمه کې نظام موجود وي، نـو د دې ډول ناغېړيو مخه نيسي او کوونکې يې عدالت ته وړاندې کوي او که د نظام لاس نه ورسېږي، نو بيا د خالق محکمې ته حواله دی چې هره سزا يې ور کوله هغه د هغه له شان سره مناسبه ده.

په مسلمانانو کې که د هر مذهب فقهـې ولوسـتل شي، نـو د قـاضي شرطونه يې بيان کړي او هر څوک که له دې شرايطو خالي وي د قضـا دنده مخته نـه شي وړلای. اصـلن قضـا او محکمـې جـوړول د برحالـه نظامونو کار دی، څوک چې برحاله پر يوه سيمه کنټرول ونه لري، نو د مجرم نيول هم نه شي کولای او نه هم د يوې يـوې قضـيې پـه اړه لازم تحقيقات کولای شي.

زموږ په هيواد کې له کلونو را په دې خوا طالبانو او داعش ډلو خپلې بياباني محکمې جوړې کړې دي چې ان خلکو ته د مرګ سزاوې هـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کوي؛ يعنې نورې پرېکړې خو حتمن کوي، حتا د يوه انسان د ژوند او مرګ فيصلې هم خورا زياتې کوي.

د محکمو لپاره سيستمونه شته، اسلامي محکمې خپل خصوصيات لري، زه لومړی د اسلامي محاکمو د سيستم په اړه لږ وضاحت کوم:

۱-: د دعوې د حل لپاره د يوه ځانګړې سرچينې جوړول. د رسول الله په زمانه کې هغه دا چاره سمبالوله، تر ده وروسته اصحابو په دې اړه مشوره کوله او ځينو سيمو ته يې ځانګړي قاضيانو لېږلي وو؛ لکه د عمر فاروق په وخت کې سلمان بن ربيعه الباهلي يې کوفې ته د قاضي په توګه لېږلی و او داسې نور.

۲-: د محاکمې په جريان کې د قاضي مداخله. رسول الله ص له يوه متهم څخه د واقع شوي جرم په اړه پوښتنې کړې دي، حتا هغه ته يې مخالف نومونه اخيستي دي چې داسې کار دې وکړ او که هغسې؟ د قضيې د ښه روښانتيا په خاطر قاضي چې هر ځای مناسبه وبولې مداخله به کوي، خو يوازې د روښانتيا لپاره نه د نورو اغراضو له کبله.

۳-: د مسلکي قاضيانو ګومارنه.پرېکړې يوازې شرعي جنبه نه لري، بلکې داسې مسايل هم شته چې پخوانيو فقهاؤ ياد کړي هم نه وي، له دې امله نو د قاضي لپاره له شرعي علم سره نور اړين علوم هم ضروري دي. فقهاء هم په دې اند دي چې قاضي بايد په فقهي قضاياوو او معاصرو علومو عالم وي چې عدالت په ښه ډول تامين کړي. رسول الله ص د علمي او قضايي چارو لپاره خاص کسان در لودل، کله يې هم په علمي-قضايي چارو پسې خالد رض نه دی لېږلی، مګر معاذ بن جبل رض يې ورته غوره کړی دی. بل طرف ته يې په جنګي چارو کې تر نورو خالد رض ته ترجيح ور کوله، ځکه لکل فن رجال!

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴-: د محاکمو لپاره یو داسې اداره لازمي ده چې شوې پرېکړې پکې خوندي وي. د فیصلو لیکل ځکه اړین دي چې ممکن یو کس بله ورځ بیا د فیصله شوې دعوې اعاده بېرته وکړي. نو د اینده خطر د له منځه وړلو لپاره لازمي ده چې باید فیصلې ولیکلې شي او د شر سد باب وشي.

۵-: محکمه باید علني او ښکاره وي. د محکمې علني کېدل د عدالت لپاره هم ګټور دي او هم د فساد مخنیوی په کېږي. قران کریم هم امر کړی دی چې د مسلمانانو یوه ډله دې د سزا مهال راشي چې عبرت واخلي، لازمي خبره ده چې هلته به قاضي خپله پرېکړه اعلانوي او د جرم ثابتونې وروسته به سزا ور کوله کېږي.

٦-: متهم ته له ځانه د دفاع حق ور کول. په غیر اسلامي هیوادونو کې هم متهم ته وخت ور کول کېږي چې له ځانه دفاع وکړي او خپله ځان ته مدافع وکیلان نیول کېږي. مسلمان قاضي باید تر هغو د محکمې پرېکړه اعلان نه کړي چې له متهم کسه پوښتنه ونه کړي چې د دې پرېکړې خلاف ته نور دلایل هم لري که نه؟ کله چې د متهم کس ټول شبهات ختم شول او دلایل یې له ځانه د دفاع نور نه در لودل، بیا قاضي کولای شي چې خپله پرېکړه اعلان کړي.

د اسلامي محاکمو لپاره دا اصول بیخي منل شوي دي، حتا په غیر مسلمانو هیوادونو کې هم تر ډېره حده دا اصول عملي کېږي او محکمې د یادو اصولو څخه سرغړونه نه کوي. اوس به راشم دې ته چې د طالبانو او داعش په شان ډلې کولای شې چې دا اصول په خپلو محکمو کې عملي کړي که نه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي شرط په اړه ممکن طالبان او دوی ته ورته ډلې ټپلې ادعا وکړي چې موږ هم محکمې لرو؛ اما د دولتونو په شان محکمې نه دي. دولت جرایم او دعوې سره وېشلې دي، بیا یې د هرې یوې لپاره خپل قانون د حنفي فقهې په رڼا کې جوړ کړی او ځانګړي قاضیان لري چې په خپل مسلک کې د هر یوه پوهه ورته لازمي شوې ده. د دعوې د اثبات لپاره هم دولتونو خپل میتودونه لري او هغه یې په قوانینو کې روښانه کړي دي.

که اوس له طالبانو او ورته ډلو پوښتنه وشي چې تاسو سمه ده چې محکمه لرئ اما د محکمې لپاره قاضي ته کوم شرایط لرئ؟ محکمې مو د کومو اصولو له مخې تورن کسان محکمه کوي او یا د مدعي و مدعي علیه پړ و ناپړ څنګه سره معلوموئ کوم قانون دا ټکي روښانه کړي دي؟

دویم شرط دادی چې قاضیان د محکمې په جریان کې مداخله کولای شي. مداخله هم د شواهدو یا ثبوت په رڼا کېږي، که یو تورن یو څه وایي، نو قاضي د خپلو معلوماتو په رڼا کې چې څارنوال یې ور کوي له هغه پوښتنې کوي، که یې ناسمې خبرې کړې وي هغه په دلایلو ردولای شي. وسله والې ډلې د معلوماتو د راغونډولو لپاره څوک لري؟ پر هیڅ ځای باندې واک نه لري، نو معلومات څنګه راټول کړي؟ له یوه قاضي ماسیوا د څارنوال په نوم هیڅوک نه لري، نو مداخله څنګه وکړي؟

د قضا لپاره د مسلکي کسانو ټاکل اړین دي. وسله والې ډلې په خپلو ګروپونو کې د لمانځه د امامت څوک نه شي پیدا کولای، نو د قاضي لپاره اړین شرطونه به څنګه پوره کړي؟ یوازې دیني علوم شرط

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه دي، بلکې نن خو ټیکنالوجي ده، ډېرې داسې دعوې پیدا کېږي چې له ټیکنالوجي سره اړه ولري، یو تورن یا مدعي و مدعي علیه ښایي رواني مشکل ولري، بل یو کار کړی وي، خو پر یوه کس یې تاوان کړی وي، دا مشکلات به یوازې یو کلیوالي ملا په فقهي کتابونو څنګه حلوي؟

د قضایاو تر حل وروسته دا اړینه ده چې قضا خپل ډیټابیست ولري چې اسناد پکې ثبت شي، د وسله والو ډلو په ګرزنده محکمه کې به دا ډیټابیست له کومه شي او د اسنادو ثبت به هلته څوک کوي؟ دوی خو تر یوې ونې لاندې کېني مسله سره ور حل کړي او پر موټرسایکل پښه واړوي روان شي، د اسنادو ثبت څنګه وکړي؟

محکمه باید علني وي، وسله والې ډلې خو لومړی یو څوک مړ کړي، ویډیو یې وکړي او بیا یې تر مرګ وروسته نشر کړي، د درو یا سنګسار تر اجرا وروسته اعلامیه خپره کړې چې اسلامي امارت یا اسلامي دولت پلانی ځای پر دونه مجرمینو حدود جاري کړل!؟ محکمه هیڅ ملي یا نړۍ وال بنسټ نه ویني او نه یې له جریانه خبر وي، همداسې ځارایي محکمې دي او انسانانو ته په کې د مرګ و ژوند پرېکړې کېږي.

یو بل مهم ټکی دا هم دی چې تورن باید له ځانه د دفاع حق ولري. ممکن ناسم تور په هغه پسې تړل شوی وي، امکان لري هغه عذر ولري، د یوې دعوې د اثبات لپاره معقول دلایل ولري، یو کار یې هیڅ نه وي کړی مګر د یوې شبهې له مخې راوړل شوی وي. وسله والې ډلې چې هره ورځ د خلکو د حقونو په اړه پرېکړې کوي، یا حدود په پټه جاري کوي، ایا تورن ته له ځانه د دفاع حق ور کړل شوی؟ چا تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسه ليدلي دي چې يو كس په جاسوسي تورن شوی، هغه له وسله والو سره څو مياشتې يا كلونه بندي وو چې هغه له ځانه د دفاع شواهد وړاندې كړي يا هم مدافع وكيل ونيسي؟ جالبه ده! دوی تر اوس په دې هم نه پوهيږي چې يو څوك مجرم بلل يوازې د يوې محكمې كار دی چې په رسمي ډول به هغه مجرم ګڼي او ټول شواهد به د اخيري پرېكړې مهال ذكر كوي، مګر د وسله والو محكمې خو هيڅ ملي يا نړۍ وال بنسټ نه شي ليدلای بيا به هلته جنائي عدالت څنګه راشي؟ د جنائي عدالت هدف دادی چې هيڅ مجرم بايد له سزا ګاللو پرته پاته نه شي او هيڅ بې ګنا كس ته بايد ناحقه سزا ورنه كړل شي.

دولت خو د جرايمو د معرفي و تعريف لپاره قوانين لري، د جرم د اثبات لپاره ځانګړې ادارې دي چې د يوه تورن كس دوسيه مكمله څارنوالي ته ليږي، په هغه دوسيه كې كشفي ادارې يا پوليس و اردو چې په كوم حالت كې څوك نيولی وي او هغه شواهد چې له هغه سره د نيولو په حال كې يا تر اقرار وروسته يې لاس ته راغلي وي ټول څارنوالي او هغه يې تر كره كولو وروسته د قاضي په واك كې ور كوي، نو وسله والې ډلې د محاكمو په جريان كې ايا دا پروسيجر لري؟

زموږ له سيمو څخه زه معلومات لرم چې د بسته ولسوالي لپاره وسله والو يو كس د قاضي په نوم معرفي كړی وي، هغه حقوقي دعوې مخته وړي، هغه طريقه چې دولتونه يې د محكمو لپاره لري تر اوسه يې وسله وال نه پېژني او نه يې په دې تاخته او راتاخته كې د عملي كېدا امكان شته.

د وسله والو محكمې يو لور ته د خدای له مخلوق سره ظلم دی او بل لور ته د ديني و ملي ارزښتونو سپكاوی دی. دوی په دې محكمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه يوازې د ځان رنګ بدوي، بلکې دين هم ورسره بدنامېږي، هم نن او هم سبا په تاريخ کې د خندا او سخرېې وړ ګرځي. وسله وال که له حکومتونو سره سياسي مخالفت لري هغه پر خپل ځای مګر محکمه د هغه چا کار نه دی چې په غره کې تر يوه ونه لاندې ناست وي او د حق و ناحق پرېکړې کوي، اسلام او قانون د حق و ناحق ثابتونې لپاره اوږده پروسه ټاکلې ده چې تر هغه پروسيجر يوه قضيه تېره نه شي حق و ناحق يې نه معلومېږي، بناءن وسله وال دې د خپلو ښارايي محکمو پر ځای خلك دولتي محکمو ته ولېږي او له دولتي محکمو سره دې د حل و فصل په اړه مرسته وکړي نه دا چې په وچه و لنده خلکو ته پرېکړې ور وکړي.

۲۷/۵/۲۰۱۹

سرچينې:

۱)مجلة كلية اداب، د انور عبد الكريم عبد القادر ليکنه

۲)اصول محاکمات جزائي د پوهان دوکتور حفيظ الله دانش ليکنه کابل چاپ ۱۳۹۷

۳)اخبار القضاة، ۳ ټوك، ۳۱۲ مخ، د وكيع ليکنه

په ويکي بوك ويبسايټ کې د شيخ مخلص احمد الجدة په نوم يوه عالم د النظام القضائي فى الاسلام تر سرليك لاندې غټه مقاله ليکلې ده چې د قاضي او قضا پر مهمو مسلو يې بحث پکې کړی دی، ما هم ورڅخه ګټه اخيستې ده.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library